

DEJINY

1/2014

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2014 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12014.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-12014.html)

Dejiny 1/2014 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12014.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-12014.html)

Ilustrácia na obálke: František Guldan: *Dejiny*

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Gonč, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., Mgr. Martin Klempay, PhDr. Peter Koval', PhD.,
Mgr. Maroš Melichárek, PhD., Mgr. Tibor Dohnanec, PhDr. Miroslav Baláž

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD. (do angličtiny)

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2014
ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

Nadežda JURČIŠINOVÁ	9
Na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

Libuša FRANKOVÁ	12
Česko-slovenské vzťahy v revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849 (Dočasný jazykový rozkol a opätovné zblíženie) / Czech-Slovak relations during revolutionary events of years 1848 – 1849. (Temporary linguistic split and re-convergence). (Recenzenti: prof. PhDr. Dušan Škvárna, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčíšinová, PhD.)	
Patrik DERFIŇÁK	25
Židovské úverné družstvo v Stropkove / Jewish credit cooperative in Stropkov. (Recenzenti: PhDr. Ľudovít Hallon, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.)	
Štefánia KOVÁČOVÁ	39
Vzťahy Pavla Skoropadského a Simona Petľuru, dvoch hlavných politických osobností na Ukrajine v rokoch 1918 – 1919/ Relationship of Pavlo Skoropadskyj and Simon Petľura, two main political personalities in Ukraine in years 1918 – 1919. (Recenzenti: prof. PhDr. Miroslav Daniš, CSc., doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.)	
Ružena KORMOŠOVÁ	49
Regionalizmus ako princíp dejepisného vyučovania / Regionalism as a principle of Teaching History. (Recenzenti: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., PhDr. Samuel Jovankovič)	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

Ján DŽUJKO	70
Prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc. (1953 – 2014)	
Nadežda JURČIŠINOVÁ	76
Predvojnový predseda Slovenskej národnej strany Pavel Mudroň / Activities of Pavel Mudroň in Slovak national movement. (Recenzenti: PhDr. Miroslav Pekník, CSc., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.)	

MATERIÁLY / MATERIALS

Anton LIŠKA	96
Dobové tlače dr. Ignatiusa Sommera a dr. Martina Hlatkého z roku 1831, popisujúce príznaky, prevenciu a liečbu cholery / Contemporary press of dr. Ignatius Sommer and dr. Martin Hlatký from 1831 describing the symptoms, prevention and treatment of cholera (Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.)	

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY / STUDY MATERIALS

<i>Maroš MELICHÁREK</i>	126
Srbsko v područí Osmanskej ríše do začiatku 19. storočia / Serbia under ottoman supremacy until the beginning of 19 th century. (Recenzenti: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., PhDr. Mária Tonková, CSc.)	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Peter KOVAL</i>	142
Rozhovor s PhDr. Dušanom Kováčom, DrSc., predsedom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV / Interview with PhDr. Dušan Kováč, DrSc., chairman of Slovak historical society of Slovak academy of sciences	
<i>Adriána VOLANSKÁ</i>	147
Rozhovor s archeológom Dr. hab. Marekom Nowakom z Inštitútu archeológie Jagelonskej univerzity v Krakove / Interview with archaeologist Dr. hab. Marekom Nowak from Institute of Archaeology, Jagellonian university in Krakow	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Monika PAVELČÍKOVÁ</i>	154
Múzeum ľudovej architektúry v prírode v Starej Lubovni / Museum of folk architecture in Stará Lubovňa	
<i>Dalibor MIKULÍK</i>	159
Lubovnianske múzeum / Museum in Stará Lubovňa	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	164
LENGYELOVÁ, Tünde a kol. Thurzovci a ich historický význam. Bratislava : Pro Historia, 2012. 260 s. ISBN 978-80-89396-19-1.	
<i>Tibor DOHNANEC</i>	166
SZÖGI, László – KÓNYA, Peter. Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387 – 1918. Sáriškí študenti na európskych univerzitách 1387 – 1918. Budapest : ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2012. 410 s. ISBN 978-963-284-297-4.	
<i>Ján DŽUJKO</i>	166
Tvorba bardejovského rodáka Bélu Kélera z pohľadu muzikológov a interpretov 21. storočia. Ed. Karol Medňanský. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 175 s. ISBN 978-80-555-0997-6.	
<i>Martin HAJDUK</i>	170
MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. Dejiny Uhorska a Slováci. Bratislava : Perfekt, 2012. 397 s. ISBN 978-80-8046-586-5.	

<i>Martin KLEMPAY</i>	172
Odras německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty MU, The European Society for History of Law a Moravským Zemským archivem v Brně. Eds. Jaromír Tauchen, Karel Schelle. Ostrava : KEY Publishing s. r. o., 2013. 239 s. ISBN 978-80-87475-28-7.	
<i>Štefan KUCÍK</i>	175
ŠMÍD, Marek. Nepřítel první republika: radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918 – 1938. Příbram : L. Marek, 2012. 267 s. ISBN 978-80-87127-36-0.	
<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	177
Spiš. Vlastivedný zborník 6. Eds. Zuzana Krempaská, Miroslav Števík. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2012. 197 s. ISBN 978-80-85173-07-9.	
<i>Valéria PULENOVÁ</i>	179
ŠVAČ, Vladimír. Adam Hlovík. Život a dielo. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012. 167 s. ISBN 978-80-7165-876-4.	
<i>Valéria PULENOVÁ</i>	181
KUCÍK, Štefan – VACULÍK, Jaroslav a kol. Slovenské a české krajanské hnutie v USA (do roku 1918). Prešov : UNIVERSUM, 2014. 139 s. ISBN 978-80-89046-78-2.	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Tibor DOHNANEC</i>	184
Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove do Budapešti na spomienkovú slávnosť spojenú so stretnutím mládeže a dejepisnou súťažou pre stredoškóľakov GLORIA VICTIS. Budapešť, 21. – 23. október 2013 / Excursion for students of the Institute of History (Prešov) in Budapest at the commemoration meeting associated with youth and historiographical competition for high school students GLORIA VICTIS. Budapest, 21 st – 23 rd October 2013	
<i>Adriána VOLANSKÁ</i>	189
V centre pozornosti skúmanie problematiky neolitu. Prešov, 25. október 2013 / In the spotlight of exploring the Neolithic issues. Prešov, 25 th October 2013	
<i>Štefánia KOVÁČOVÁ</i>	191
V meste s tisícročnou históriou. Kyjev, 3. september – 29. november 2013 / In a city with thousands of years of history. Kiev, 3 rd September – 29 th November 2013	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	194
Pripomenuli si 95. výročie vzniku Československej republiky. Praha, 4. november 2013 / We have Commemorated the 95 th anniversary of the Czechoslovak Republic. Prague, 4 th November 2013	

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	197
95. výročie príchodu Dočasnej vlády pre Slovensko do Skalice. Skalica, 6. november 2013/ 95 th anniversary of arrival of Interim government for Slovakia to Skalica. Skalica, 6. November 2013	
<i>Marián VIZDAL, Adriána VOLANSKÁ</i>	200
Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Krosno – Krakov, 29. november – 1. december 2013/ Excursion of students from Institute of History, Faculty of Arts, Prešov. Krosno – Krakow, 29 th November – 1 st December 2013	
<i>Ružena KORMOŠOVÁ</i>	202
Jeden deň vysokoškolákom III. Prešov, 5. február 2014 / University student for one day III. Prešov, 5 th February 2014	
<i>Ján DŽUJKO</i>	205
Úspešná habilitácia Mgr. Jána Adama, PhD. Prešov, 12. marec 2014 / Successful habilitation of Mgr. Ján Adam, PhD. Prešov, 12 th March 2014	
<i>Valéria PULENOVÁ</i>	207
Fenoméni hracích kariet očami súčasníka. Prešov, 12. marec 2014 / Phenomenon of playing cards seen through eyes of contemporary. Prešov, 12 th March 2014	
<i>Peter KOVAL</i>	209
„Večery s históriou“. Prednáška PhDr. Dušana Kováča, DrSc. Prešov, 18. marec 2014 / „History evenings“. Lecture of PhDr. Dušan Kováč, DrSc. Prešov, 18 th March 2014	
<i>Peter KOVAL</i>	211
ERASMUS + mobilita – prednášky. PhDr. Jaroslava Pažouta, PhD. Prešov, 24. – 27. marec 2014 / ERASMUS + mobility – lectures of PhDr. Jaroslav Pažout, PhD. Prešov, 24 th – 27 th March 2014	
<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	212
10. študentská vedecká konferencia Inštitútu histórie. Prešov, 27. marec 2014 / 10 th students scientific conference of Institute of History. Prešov, 27 th March 2014	
<i>Peter ŠVORC</i>	214
Prednáška v Polskiej Akademii Umiejętności. Krakov, 15. apríl 2014 / Lecture at Polish academy of Arts, Krakow, 15 th April 2014	
O autoroch / a word about authors	216
Informácie pre autorov / Information for contributors	219

Vážení čitatelia, do rúk sa Vám dostáva nové číslo časopisu Dejiny. Ako v predchádzajúcich číslach, tak aj v tomto sme položili dôraz na štúdie. V nich autori spracovávajú regionálnu problematiku, všímajú si česko-slovenské vzťahy v 19. storočí a dejiny Ukrajiny v zlomových rokoch 1918 – 1919 cez vzťah Pavla Skoropadského a Simona Petľuru.

Inštitút histórie a jeho Katedra novodobých a najnovších dejín Slovenska pripravujú pre študentov, ale aj širšiu akademickú obec a verejnosť stretnutia s poprednými historikmi zo Slovenska i spoza jeho hraníc pod názvom Večery s históriou. V marci toho roku hostili popredného slovenského historika PhDr. Dušana Kováča, DrSc., predsedu Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. Dušan Kováč na prednáške hovoril o príčinách a vypuknutí prvej svetovej vojny a pri tejto príležitosti nášmu časopisu poskytol rozhovor, v ktorom sa vyjadril k mnohým pálčivým otázkam súčasného stavu a k ďalším perspektívam historickej vedy, ale najmä historickej obce na Slovensku.

O práci poľských archeológov v rozhovore s Adrianou Volanskou hovoril Dr. hab. Marek Nowak z Inštitútu archeológie Jagelonskej univerzity v Krakove, ktorý porovnal nielen výsledky poľskej a slovenskej archeológie v oblasti výskumu neolitu, ale aj podmienky oboch národných archeológií.

Život niekedy ukáže svoju bolestnú tvár takpovediac „v priamom prenose“. Stalo sa to aj v živote Inštitútu histórie Filozofickej fakulty PU, keď na začiatku roku 2014 navždy odišiel jeden z jeho členov univerzitný profesor ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc., cirkevný historik a zároveň aj významný činiteľ Pravoslávnej cirkvi v českých krajinách a na Slovensku. O jeho a živote a diele hovorí nekrológ a jeho výberová bibliografia, cez ktorú sa čitateľ môže zoznámiť s vedeckou i teologickou, a žiaľ už uzavretou, prácou profesora I. Belejkaníča.

Aj v predkladanom čísle našich DEJÍN predstavujeme zaujímavé historické pamiatky Slovenska – tento raz je to Múzeum ľudovej architektúry v prírode v Starej Ľubovni a Ľubovnianske múzeum, o ktoré už prejavuje záujem čoraz väčšie množstvo domácich i zahraničných milovníkov dejín.

Tradičné rubriky – správy z vedeckých podujatí a recenzie i anotácie uzatvárajú prvé číslo časopisu DEJINY.

Želám všetkým, vážení čitatelia, príjemné a veríme, že aj poučné čítanie.

Nadežda Jurčišinová

ŠTÚDIE

◀ ▲ Praha – Hradčany. Foto: Jozef Jurčišin

ČESKO-SLOVENSKÉ VZŤAHY V REVOLUČNÝCH UDALOSTIACH ROKOV 1848 – 1849

(Dočasný jazykový rozkol a opätovné zblíženie)

Libuša FRANKOVÁ

Abstract: *Czech-Slovak relations during revolutionary events of years 1848 – 1849. (Temporary linguistic split and re-convergence).* From the first half of the 40s occurred in the Czech and Slovak national movement polemics on issues of national political orientation and emancipation in the era of intensifying Hungarization with anti-Slovak orientation in Hungary and Germanisation efforts in the Czech lands. Within the ideas of the Austro-Slavism representatives of the Czech national life formulated approach to Slovak national movement. They realized starting Slovaks national efforts to develop their own national political and ideological concepts of movement. The codification of the Slovak literary language in 1843 was seen by Czech liberal politicians, among other things, as the weakening of the Czech impact on Slovak national movement the concept of the Austro-Slavism. A period of controversy towards the national political emancipation and orientation in both movements began. The revolutionary events in 1848 forced the Czech and Slovak national movement and their relationships to answer new questions. In different political conditions, the need arose to create a new political program and the manner of its implementation was to deepen political cooperation of Slavs in the monarchy. The situation created preconditions for overcoming the Czech-Slovak contradictions, especially on the Slovak side, which national demands weren't accepted during revolutionary political changes in March. Seeking allies in the national fight Slovaks began to strengthen contacts with the Czechs in Vienna on the eve of the Revolution. Cooperation of Czechs and Slovaks in the first stage of the revolution in 1848 culminated in The Prague *Slavic Congress* of 1848 and in the second stage in the autumn and winter Slovak armed campaigns in 1848 and the 1849.

Key words: Slovaks. Czechs. Czech-Slovak relations. The revolutionary events in 1848 – 1849. Slovak national movement.

Od prvej polovici 40. rokov dochádzalo v českom aj v slovenskom národnom hnutí k polemikám v otázkach ich národnopolitickej orientácie a emancipácie v období silnejúcich maďarizačných snáh s protislovenským zameraním v Uhorsku a germanizačných snáh v českých krajinách. Pri koncipovaní národného programu v duchu austroslavizmu sformulovali predstavitelia českého národného života aj postup k slovenskému národnému hnutiu, uvedomujúc si začínajúce snahy slovenských národných dejateľov o vypracovanie vlastnej národnopolitickej a ideovej koncepcie hnutia. Slovenská národná ideológia, ktorá mala na zreteli zaradenie Slovákov do uhorského celku ako rovnoprávneho etnika a vytváranie širšej základne národného hnutia sa v praxi prejavila v kodifikácii celonárodného spisovného jazyka v roku 1843 a v rozvíjaní osvetovej a ľudovýchovej práce. Kodifikácia znamenala emancipáciu slovenského národného hnutia aj vo vzťahu k českému národnému hnutiu

a o niečo neskôr priniesla nedorozumenia do česko-slovenských vzťahov. Českí liberálni politici videli v spisovnej slovenčine nielen zoslabenie českého vplyvu na slovenského národné hnutie, ale predovšetkým v duchu austroslavizmu ohrozenie svojho rozhodujúceho postavenia v hnutí slovanských národov v monarchii. A tak nemohli ani súhlasiť s riešením slovenskej otázky v rámci Uhorska.

V období uvedených polemík k národnopolitickej orientácii a emancipácii obidvoch hnutí došlo v roku 1846 k spoločnému vystúpeniu českých liberálov a slovenských konzervatívcov proti spisovnej slovenčine v podobe vydaného zborník *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, ktorého príspevky prezentovali kritické názory na spisovnú slovenčinu a pretrvávajúce česko-slovenské vzťahy. Autori príspevkov, najmä zo slovenskej strany, zastávali v podstate koncepciu jednoty českého a slovenského národného hnutia, vyjadrenú v potrebe používania spoločného jazyka, najmä v období silnejúcej maďarizačných tlakov na národný život Slovákov.

Prvým krokom k obnoveniu spolupráce českých liberálov s predstaviteľmi slovenského národného života bola návšteva Františka Ladislava Riegra 11. – 14. novembra 1847 v Bratislave s cieľom získať Slovákov pre politickú líniu austroslavizmu. Rokoval s Ľudovítom Štúrom, Jánom Kalinčiakom, Jurajom Holčekom a tiež s predstaviteľmi chorvátskej delegácie na uhorskom sneme, najmä so Štefanom Moyzesom. 14. novembra navštívil Jána Kollára v Pešti, s ktorým sa zhodol v názore, že „budoucnost Slováků jedině ve spojení s Čechy, že Slovanstvo ještě daleko, ale ono spojení (Slováku s Čechy), že je bližší a praktičtější. To-li Slováky nespasí, Maďari je utlačejí“. V doprovode Kollára sa Rieger stretol s Alexandrom Boleslavínom Vrchovským a Jánom Kadavým, zdôrazňujúc v rozhovoroch, že „Slováci zahynou, jestli jim Čechové politicky i literárně nepomohou“.¹ Slovami Jana Novotného „Riegrova jednání v Bratislavi ukazují, že čeští buržoázní liberálové se navenek dočasne smířili se snahou štúrovců řešit slovenskou otázku nezávisle na austroslavistickým programem, přičemž se nevzdávali nadějí, že je dříve či později pro tento programom získají.“² Prostredníctvom slovenského evanjelického farára na Morave Daniela Slobodu, ktorý udržiaval kontakty s národovcami v Brne a Olomouci a s ktorým bol Jozef Miloslav Hurban v stálom písomnom kontakte, podobne ako s Matějom Mikšíčkom a Bedřichom Rozehnalom, sa uskutočnila v decembri 1847 v Brne schôdzka Hurbana a Slobodu s predstaviteľmi vlasteneckej inteligencie na Morave. Rokovali o vzájomných vzťahoch a možnostiach spolupráce,³ obhajujúc aj správnosť postupu Slovákov v národnom hnutí, konkrétne v jazykovej otázke.

- 1 ŽÁČEK, Václav. *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty. Zv. I.* Brno : Nákladem brněnské tiskárny, 1948, s. 151-158.
- 2 NOVOTNÝ, Jan. Příspěvek k vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etapě revoluce roku 1848. In *Historický časopis*, roč. 11, 1963, č. 3, s. 368.
- 3 Rokovali napríklad o Hurbanovej spolupráci s moravským *Týdenníkom* (už koncom roka 1846 prijal Hurban post dopisovateľa), aj o spolupráci moravských vlastencov s Hurbanovými *Slovenskými Pohľadi*. Najaktuálnejšími sa v priebehu rokovania ukázali vo vzájomných vzťahoch národnopolitické otázky a hľadanie konkrétnych foriem spolupráce. Jazyková otázka strácala v česko-slovenských vzťahoch na aktuálnosti. Hurban prisľúbil, že ako náhle sa slovenským národovcom podarí prebudíť pomocou spisovnej slovenčiny

Chápanie česko-slovenských vzťahov dostávalo na Slovensku v tom čase novú kvalitu. Česi a Slováci boli pokladaní za dva osobité národné celky žijúce v odlišných podmienkach, ktorých spolupráca však bola potrebná, pretože boli na seba odkázaní. Slovenská národná reprezentácia sa kvôli cenzúre nevyjadrovala k politickej perspektíve budúceho usporiadania česko-slovenských vzťahov. Na rozdiel od českých liberálov, ktorí mali začiatkom roka 1848 konkrétne rozpracovaný národnopolitický program. V duchu austroslavizmu spájali českú otázku so slovan-skou. Národnostné rozpory v monarchii považovali za základnú otázku spojenú s uskutočnením národnostnej rovnoprávnosti v Rakúsku odstránením nemeckej a maďarskej nadvlády. Prezentovali zachovanie rakúskej monarchie a jej premenu na štát rovnoprávných národov s federalistickým konštitučným usporiadaním. V monarchii videli ochrancu slovanských národov pred nemeckými zjednocovacími a maďarskými dualistickými snahami. V postupných reformách a kompromisoch videli možnosť prechodu ku modernému industriálnemu rozvoju spoločnosti. Austroslavizmus, aj napriek istým zmenám ku ktorým dochádzalo v záujme jeho rozpracovania, najmä v zmysle riešenia českej otázky ako otázky malého národa, ktorá nebola ešte jasne diferencovaná od slovanskej otázky, zostával spolu s myšlienkou česko-slovenského národa základnou platformou českej liberálnej politiky. Popri národnostnej, ústavnej a štátoprávnej otázke sa austroslavizmus pokúšal riešiť aj sociálnu otázku. Idea národnej rovnoprávnosti v predmarcovom austroslavizme, ako skonštatoval Jan Novotný, podobne ako dôsledné prevedenie buržoáznych premien však „nebyly uskutečnitelné... bez rozbití feudální rakouské monarchie“ a na „zachování rakouské monarchie celý austroslavismus nejen stál, ale také padal!“. Obavy z možného rakúsko-maďarského dualizmu posilňovali v českom prostredí v predrevolučnom období aj snahy zaradiť českú otázku do kontextu vývinu európskych pomerov. František Palacký hodnotil európsky vývin ako národnoštátny, s prvkami centralizačnými, ktoré boli nebezpečné pre malé národy. Určil úlohu Čechov v dejinnom poslaní Slovanov, ako most medzi východnou a západnou Európou. V zmysle kapitalizácie spoločnosti počítal v národnom hnutí s podporou šľachty. Z hľadiska rozdielného postavenia Čiech a Uhorska v monarchii pokladal dožadovanie sa historických práv podľa príkladu Maďarov za problematické. Česi sa mali pridržať prirodzeného práva ako základného demokratického princípu.⁴

Revolučné udalosti v roku 1848 postavili české aj slovenské národné hnutie a ich vzájomné vzťahy pred nové závažné otázky. Po páde viedenského absolutizmu, vystupňovaní maďarského antagonizmu v Uhorsku a narastaní nemeckej nacionalistickej politiky v západnej časti monarchie vznikla potreba vytvoriť v odlišných politických podmienkach nový politický program a spôsob jeho realizácie. V kontexte potreby prehĺbiť politickú spoluprácu Slovanov v monarchii vznikali

ny ľud budú uvažovať o prijatí niektorého z „hlavných slovanských nárečí“ za spisovný jazyk. Revolučné udalosti jari 1848 vytvárali predpoklady pre prekonanie existujúcich rozporov v česko-slovenských vzťahoch aj pre prehĺbenie vzájomnej spolupráce. NOVOTNÝ, Jan. *Česi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 138-139.

- 4 NOVOTNÝ, Jan. K některým problémům slovanské myšlenky v českém národním hnutí v době předbřeznové. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2 – 3, s. 290.

predpoklady pre prekonanie česko-slovenských rozporov, najmä na slovenskej strane, ktorej nacionálne požiadavky neboli v Uhorsku uskutočnené marcovými revolučnými zmenami. Hľadajúc spojencov v národnom zápase začali Slováci už v predvečer revolúcie posilňovať kontakty s Čechmi vo Viedni. Začiatkom revolúcie sa Ľudovít Štúr usiloval nadviazať spojenie s českou politickou liberálnou reprezentáciou na čele s Františkom Palackým prostredníctvom Karla Hrenčíka, ktorý odchádzal zo Slovenska na štúdium do Halle cez Prahu, kde sa zastavil 20. marca. Hrenčík mal zase prostredníctvom radikála Josefa Václava Friča informovať českú liberálnu politickú reprezentáciu o pripravovaných slovenských akciách a zároveň sprostredkovať Slovákom české národné zámery. Slováci sa tiež zaujímali o českú petičnú akciu z marca a apríla 1848, ktorá proklamovala spojenie a úplné administratívne osamostatnenie Čech, Moravy a Sliezska a o jej osudy vo Viedni. Slovenská otázka v českej petícii z marca 1848 nebola ešte prítomná. Jej absencia odzrkadľovala predovšetkým ústavnoprávne pomery v Rakúsku, ale aj špecifické postavenie Slovákov v Uhorsku so samostatnou stavovskou ústavou. Slováci sami vo svojich žiadostiach z marca, apríla a mája 1848 nenarušovali územnú integritu Uhorska, ani len proklamovaním možnosti spojenia sa Slovenska k českým krajinám. K prvému stretnutiu Čechov a Slovákov došlo 21. marca, v čase prítomnosti početnej českej petičnej delegácii vo Viedni a ďalšie stretnutie sa uskutočnilo počas prítomnosti druhej českej petičnej delegácie začiatkom apríla.⁵

České politické požiadavky nepočítali so slovenskou otázkou do prijatia marcových zákonov uhorským snemom. Karel Havlíček Borovský ešte 19. marca v programovom článku *Korouhev naše* v Pražských novinách zdôraznil požiadavku zabezpečiť v rámci monarchie úplnú administratívnu samostatnosť s vlastným snemom pre Čechy, Moravu a Sliezske. Slovenská otázka bola prvýkrát akceptovaná v českom národnom programe Karlom Havlíčkom Borovským v aprílovom článku *Morava* a najmä v príspevku na pokračovanie *Naše politika*, uverejnených v Národných novinách. Havlíček v nich vychádzal z tradičných obrodeneckých koncepcií a predstáv o česko-slovenskej národnej, či kmeňovej jednote v etnickom a kultúrno-jazykovo-literárnom zmysle. V podobe všeobecných úvah proklamoval možnosť administratívno-politického spojenia Čechov a Moravanov so Slovákami, považujúc ho za dôležitý predpoklad budúceho rozvoja česko-slovenského národa: „politické zmeny uskutočnené v prvej etape revolúcie, z nichž bezpochyby získali najviac Maďari... považovali českí buržoázni liberálové za prozatímní řešení... Uskutočnením austroslavistického programu, který se nevztahoval jen na západní část monarchie, ale měly jim být vyře-

5 Viedenská vláda po akceptování změn ve vztahu k Uhorsku byla ochotná přetvořit monarchii na základě historicko-politických individualit. Uvedená skutečnost vedla část českých politických radikálních představitelů skupiny *Repeal*, podle příkladu „uhorskej koruny“, k presadzování historického práva „českého království“ v českom národnom programe, a to prostredníctvom petičných akcií. Emanuel Arnold, Vilém Gauč, Karel Sladkovský, Karel Sabina a iní požadovali zriadenie samostatnej českej štátoprávnej jednotky v rámci monarchie, ktorá by mala vlastný stavovský snem a zrovnoprávnenie češtiny s nemčinou v úradoch a na školách. NOVOTNÝ, Jan. K některým problémům slovanské myšlenky v českém národním hnutí v době předbřeznové. In *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2 – 3, s. 265-290.

šeny také národnostní poměry v Uhrách, by bylo pomůženo také Slovákům, přestože o jejich postavení v Rakousku neměli čeští politikové v této době představ“.⁶ Havlíček Borovský umožnil Ludovítovi Štúrovi uverejňovať v máji príspevky v *Národních novinách*, z ktorých dôležitý bol najmä z 1. mája pod názvom *Pohled na hýbání západních Slovanů*. V príspevkoch považoval koncepciu politiky českých liberálov – spojenie Slovanov v rámci monarchie pri zachovaní národnostných práv, za prechodný vývojový stupeň. Naďalej zdôrazňoval myšlienku všeslovanstva, konkretizovanú vytvorením všeslovanského zväzu a pripustením možnosti rozbitia monarchie.⁷

Po nevyriešení národnostnej otázky v Uhorsku marcovými zákonmi začali Slováci akceptovať českú politiku federatívneho usporiadania monarchie, predpokladajúc, že by mohla pozitívne ovplyvniť jej riešenie v samotnom Uhorsku. Pritom národnostná federalizácia Uhorska by bola bývala významným krokom k realizácii českých austroslavistických koncepcií, ktoré sledovali federalizáciu celej monarchie. Slováci napriek tomu, že v tom čase proklamovali úzku spätosť s českým národným hnutím – „s bratským českým národom“, neusilovali sa o politické spojenie s Čechmi. Zdôrazňovali však potrebu rozvíjania vzťahov na základe vzájomného rešpektovania a pomoci, uvedomujúc si, aj vo vzťahu k českej národnej politike, nepripravenosť Slovákov k moderným národnopolitickým premenám v monarchii. Dôkazom toho sú aj slová Mikuláša Štefana Ferienčíka v Slovenských národných novinách: „Česi majú spoločenský život... a ako sa tam ohromným krokom zmáha národne povedomia... aj u nás sa základy robja pre spoločenský život, ale to všetko pomali ide... Nám je tak potrebný spoločenský život, ako slnko úrodám; lebo ten bude naším majstrom, čo nás naučí ňje len druhých, ale aj seba samých poznať“.⁸ Napriek tomu Peter Kellner - Hostinský v tých istých novinách v apríli 1848 uviedol, že Slováci naďalej zotrúvajú na stanovisku vyriešiť slovenskú otázku v rámci Uhorska: „A hla mi, keď povjeme, že s Čechmi sa za literi hašteriť něhceme, keď povjeme, že v pripadnosti nášho utlačuvažja na jich súcít rátame: už svet volá že sa od Uhorskej trhať a Slovensko k Českej pripojiť ideme!... Něje, mi to robiť něideme. Něveríme, že bi nás naši spoluobčaňja Mađari zňivočiť chceli. Vjeme, že chů teraz na každí spuosob smjerit roztržki medzi národnostami.“⁹ Podobne Žiadosti slovenského národa z mája 1848 obsahovali okrem iného požiadavku uznania Slovákov za osobitý národ v Uhorsku so samostatným slovenským snemom, ich zastúpenie na uhorskom sne-me a vytýčenie etnických hraníc územia obývajúceho Slovákmí.

-
- 6 NOVOTNÝ, Jan. Příspěvek k vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etapě revoluce roku 1848. In *Historický časopis*, roč. 11, 1963, č. 3, s. 371-373.
 - 7 České a slovenské politické snahy smerovali k zvolaniu Slovanského zjazdu a v duchu českej austroslavistickej koncepcie k vytvoreniu slovanskej jednoty v rámci Rakúska. Úsilie o zachovanie rakúskej monarchie bolo o niečo neskôr využité reakčnými monarchistickými silami v neprospech Čechov aj Slovákov. TKADLEČKOVÁ, Jarmila. Názory a činnosť Karla Havlíčka Borovského z hľadiska vývoja česko-slovenských vzťahov. In *Historický časopis*, roč. 6, 1958, č. 1, s. 39.
 - 8 FERJENČIK, Mikuláš. Společenský život. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 4, 1848, č. 275, s. 1077.
 - 9 KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter. Keď treba, ospravedlňme sa. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 4, 1848, č. 279, s. 1113-1114.

K zblížovaniu a nadväzovaniu vzájomných kontaktov Čechov a Slovákov dochádzalo v apríli 1848 pod vplyvom zasadnutia celonemeckého snemu vo Frankfurte, jeho koncepcie veľkonemeckej ríše a tiež národnopolitických snáh Maďarov v Uhorsku.¹⁰ Národné aktivity Čechov a Slovákov dostávali spoločný obranný charakter. František Palacký kládol naďalej dôraz na riešenie českej otázky na prirodzenom národnoprávnom základe, obhajujúc nevyhnutnosť zachovania existencie monarchie a jej celistvosti. Karel Havlíček Borovský intenzívnejšie nastoľoval československú ideu v podobe československého národa, ktorý by zahrňoval Čechov, Moravanov, Slezanov a Slovákov. Československú jednotu pokladal za rozhodujúceho činiteľa pri riešení českej aj slovenskej otázky v budúcnosti.

Spolupráca Čechov a Slovákov v prvej etape revolúcie v roku 1848 vyvrcholila na *Slovanskom zjazde*, konanom 2. – 12. júna v Prahe na Žofíne, ktorého sa zúčastnila slovenská delegácia s Ludovítom Štúrom, Michalom Miloslavom Hodžom, Jozefom Miloslavom Hurbanom, Pavlom Jozefom Šafárikom, Bohuslavom Nosákom, Jozefom Božetechom Klemensom, Samuelom Belánim, Jánom Volkom, Danielom Slobodom, Pavlom Bzdúchom-Senickým, Martinom Čulenom, Gašparom Dianiškom a ďalšími.¹¹

Zjazdu, ktorému predsedal František Palacký, predchádzali, najmä od začiatku apríla, porady a zhromaždenia delegátov rakúskych Slovanov vo Viedni. Znamenali dôležitý medzník aj vo vývoji česko-slovenských vzťahov. Jedno z najvýznamnejších rokovaní sa konalo 2. apríla, v čase pobytu spomínanej druhej českej petičnej delegácie, na ktorom aktívne vystúpil Ludovít Štúr, vyzývajúci k užšej česko-slovenskej spolupráci a k prekonaniu jazykovo-literárnych sporov. Štúrov prejav nachádzal priaznivý ohlas medzi Čechmi pôsobiacimi vo Viedni aj radikálne orientovanými českými politikmi, najmä u Jana Václava Stanka a Josefa Václava Friča. Na zhromaždení, napriek nedorozumeniam Chorvátov a Slovákov s Poliakmi v maďarskej otázke, bola diskutovaná otázka vytvorenia slovanského zväzu so snemom v Rakúsku, pričom kompetencia jeho moci sa mala postupne zosúladať s viedenskou mocou. Štúr naznačil podobu slovanského zväzu a konkrétne možnosti spolupráce Slovanov, najmä v kultúrnej oblasti. Ďalšie schôdzky sa konali 7. a 9. apríla k poľskej a česko-slovenskej otázke a Štúr z taktických dôvodov nazval Poliakov najbližší-

10 V čase pádu absolutizmu v Rakúsku a vzniku mocenského vákua aj narastania snáh o vytvorenie jednotného nemeckého štátu v marci 1848 začali vznikať rôzne úvahy, často s veľmi zložitými predstavami, napríklad o vybudovaní novej modernej habsburskej monarchie na federalistickom princípe. Radikálni nemeckí, talianski, poľskí a maďarskí politici prezentovali zánik monarchie. Uhorsko sa podľa nich malo osamostatniť a západná časť ríše mala byť začlenená do nemeckého štátu. Umiernenejší politici pripúšťali zachovanie monarchie a vládu Habsburgovcov v podobe personálnej únie. Neslovanskí radikálne a revolučne pôsobiaci politici prejavili obavy z novej intervencie Ruska do strednej Európy. V apríli na viedenských slovanských schôdzkach samotný Ludovít Štúr označil Rusko za najväčšieho nepriateľa stredoeurópskych Slovanov. A po neúspechu Žiadostí slovenského národa z 11. mája 1848 bola už zreteľná jeho snaha po obnovení bezprostredných kontaktov a spolupráce s predstaviteľmi českého národnopolitického života. ŠKVARNA, Dušan. Ludovít Štúr a rok 1848. In SEDLÁK, Imrich (zost.). *Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 105-107.

11 HUČKO, Ján. *Život a dielo Ludovíta Štúra*. Martin : Osveta, 1988, s. 172.

mi a najprirodzenejšími spojencami Slovákov, čím sa priblížil k českým záujmom, zameraným na spoluprácu s haličskými Poliakmi proti veľkonemeckému nacionalizmu. Zároveň proklamoval vôľu Slovákov spolupracovať v národnopolitickom zápase s Čechmi. Pod vplyvom slovanských rokovaní a schôdzok vo Viedni, ktoré prebiehali do 28. apríla, prepracoval aj Ján Kollár svoju koncepciu slovanskej vzájomnosti, zúžiac ju na Čechov, Moravanov, Slovákov a Lužických Srbov s centrom v Prahe. Koncom apríla ju zverejnil v podobe „prevolania“, ktoré podpísali Slováci a Česi žijúci v Pešti.¹²

V čase konania slovanských viedenských rokovaní absentovali v českom národnom prostredí, hoci len na stránkach českej tlače, informácie o slovenských národných aktivitách. Predstaviteľom českého národného hnutia chýbali konkrétnejšie správy o Slovákoch a zároveň museli riešiť aktuálne problémy súvisiace s veľkonemeckou otázkou, prípravou volieb do zemského snemu a so silnejúcim radikálnym a sociálnym hnutím v českých krajinách. Prvé správy o situácii v Uhorsku a tiež na slovenskom území dostali Česi od Ludovíta Štúra, ktorý 20. apríla pricestoval na pozvanie Josefa Václava Friča z Viedne do Prahy. Štúr sa 21. apríla skontaktoval s radikálne orientovanými študentmi vlasteneckého spolku *Slávie* a o niečo neskôr s predstaviteľmi spolku *Repeal*, najmä s Vilémom Gaučom, ktorí prejavovali pozitívnejší postoj k vývoju v slovenskom národnom hnutí než českí liberáli. S českými liberálmi sa stretol po rozhovoroch s Karlom Havlíčkom Borovským, od roku 1843 s jedným z jeho najaktívnejších odporcov. Štúra priviedol do Měšťanské besedy, centra českých liberálov a kultúrnych dejateľov, ktorých získal pre myšlienku zjazdu. Havlíček pod vplyvom viedenských slovanských schôdzok a podpory Slovákov českým záujmom oživil v príspevku *Naše politika*, uverejňovanom v apríli a máji v Národních novinách, myšlienku spoločného národného zväzku, do ktorého by okrem Čechov a Moravanov patrili aj Slováci. 2. mája uverejnil v novinách aj Štúrov príspevok *Pohled na hýbání se západních a jižních Slovanů*, oboznamujúci českú verejnosť s dôvodmi kodifikácie spisovnej slovenčiny, so slovenskými národnopolitickými snahami a proklamujúci myšlienku slovanskej vzájomnosti na základe analýzy národných aktivít Slovanov v monarchii. Štúr zároveň zdôraznil aj potrebu konkrétnej spolupráce Čechov a Slovákov a myšlienku spojenie Slovanov v spolku slovanských národov habsburskej monarchie v duchu českého austroslavizmu chápal ako prechodný stupeň k všeslovanskej jednote, ktorá sa mala konkretizovať vytvorením všeslovanského zväzu. V tom sa prejavil Štúrov radikálnejší postoj k otázke rozpadu Rakúskej monarchie.¹³

S príchodom Ludovíta Štúra do Prahy súviselo nielen prerokovanie otázok spojených s konkretizáciou spoločného postupu Čechov a Slovákov, ale predovšetkým s prípravou Slovanského zjazdu, na ktorom sa mala prediskutovať aj otázka spolku slovanských národov. Na príprave zjazdu vo Viedni sa podieľali do polovice apríla jednotliví predstavitelia Slovanov v monarchii. Podnety k uskutočneniu Slovanského zjazdu prišli od Chorvátov a Slovákov, ktorí v snahe získať českých liberálov pre jeho uskutočnenie zdôrazňovali z taktických dôvodov potrebu vytvorenia protivá-

12 NOVOTNÝ, Jan. *Česi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 140-146.

13 NOVOTNÝ, Jan. Příspěvek k vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etapě revoluce roku 1848. In *Historický časopis*, roč. 11, 1963, č. 3, s. 376-378.

hy veľkonemeckým tendenciám, až tak snahu oslabiť maďarizačné tendencie, ktoré boli vážnym nebezpečenstvom pre Slovanov v Uhorsku.¹⁴

Prvá oficiálna porada v Prahe k realizácii zjazdu sa konala 30. apríla doobeda v byte Jána Erazima Vocela na *Krakovskej ulici*. Na porade poobede vo *Svatováclavských lázních* bola založená *Lípa Slovanská*, demokratický spolok na rozvíjanie a udržiavanie slovanskej vzájomnosti v monarchii. Po porážke revolúcie v Čechách sa stávala od druhej polovice roka 1848 v podstate jediným organizačným centrom českého národnopolitického hnutia. Na poradách 2. a 4. mája v *Měšťanské besede* prerokovali zástupcovia Slovanov českú koncepciu austroslavizmu zameranú na spojenie Slovanov v monarchii. Súviseli s ňou aj české predstavy o organizácii a obsahovom zameraní zjazdu. Štúrova koncepcia, ako už bolo uvedené, považovala spojenie Slovanov v monarchii len za prechodný stav, ktorý mal smerovať k vytvoreniu všeslovanského zväzu. Preto požadoval aj prítomnosť Slovanov žijúcich mimo územia monarchie na zjazde. Účastníci porád prijali zjazdovú koncepciu českých liberálov, prezentovanú v proklamácii *Slovania, bratia!*. Zdôrazňovala zachovanie rakúskej monarchie a poskytovala možnosť zástupcom Slovanov mimo jej územia zúčastniť sa zjazdu ako hostia a pozorovatelia.¹⁵

Úlohou *Slovanského zjazdu*, ktorý sa konal v zložitej politickej situácii v monarchii spojenej s vyostrenými národnostnými a sociálnymi rozpormi, bolo vytýčiť program národných hnutí slovanských národov v monarchii a ich spoločný postup. Od začiatku príprav bol nejasný program zjazdu. František Palacký presadzoval austroslavizmus v tej podobe, akú predstavil v roku 1846 Karel Havlíček Borovský v článku *Čech a Slovan*. Skupina prezentovaná Poliakmi v snahe prispieť k riešeniu poľskej otázky žiadala, aby sa program zjazdu dotýkal všetkých Slovanov, aj nerakúskych. Napriek zblížujúcim slovanským tendenciám, hlavne česko-slovenským, prejavovali sa v zjazdových rokovaniach názorové nezhody¹⁶ v otázke ďalšieho postupu a vymedzenia vzťahu rakúskych Slovanov k iným národom, k monarchii a jej zachovaniu a tiež v otázke vytvorenia slovanského spolku najmä medzi Čechmi a Poliakmi. Rozdielne stanovisko k názorom českých politikov zdôrazňujúcich zachovanie rakúskej monarchie sa prejavilo aj u Slovákov. Ľudovít Štúr považoval za hlavný cieľ Slovanov zachovať seba samých, bez ohľadu na Rakúsko: „Najprv musíme slúžiť sebe, potom iným. Dokiaľ Rakúsko stálo, my sme hnili. Čo by nám povedal svet, keby sme o nič viac nestáli než o zachovanie Rakúska? Pádom Rakúska nepadáme my.“¹⁷ Majúc na

14 V čase príchodu Štúra do Prahy vyšiel v záhrebských novinách *Novine Dalmatinsko-Horvatsko-Slavonské* článok Ivana Kukuljevića-Sakcinského s prvou verejnou výzvou k zvolaniu *Slovanského zjazdu*. K autorom a pôvodcom myšlienky zvolania *Slovanského zjazdu* v slovenskej a českej historiografii bližšie DANILÁK, Michal. Ľudovít Štúr a *Slovanský zjazd* v Prahe roku 1848. In SEDLÁK, Imrich (zost.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 87 – 88.

15 NOVOTNÝ, Jan. *Česi a Slováci za národného obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 147-148.

16 K priebehu rokovania a aktívnej účasti Ľudovíta Štúra bližšie DANILÁK, Michal. Ľudovít Štúr a *Slovanský zjazd* v Prahe roku 1848. In SEDLÁK, Imrich (zost.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 92 – 98.

17 ŠTÚR, Ľudovít. Z rečí na *Slovanskom zjazde*. In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Ľudovít Štúr: Slovania, bratia!* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 255.

zreteli slovenskú otázku požadoval vytvorenie samostatných slobodných spojených slovanských obcí v rámci Rakúska. Štúrove vystúpenia na Slovanskom zjazde poukazovali na jeho odklon od uhrofederalizmu a na snahu „budovať stredoeurópsky štát cestou zdola, od národov ako pôvodcov moci, a nie od dynastií“. Pri riešení národnostnej otázky v monarchii Štúr oficiálne neprekročil rámec rakúskych pomerov. Pokroková demokratická koncepcia riešenia slovanskej otázky, aj keď v tom čase ešte nejasná a málo reálna, priviedla však Štúra na pozície radikálnejších českých a poľských predstaviteľov.¹⁸

Otázka politického usporiadania česko-slovenských vzťahov v zmysle začlenenia Slovákov do národnostne rovnoprávneho Rakúska samostatne, alebo spolu s Čechmi a Moravanmi po rozbití Uhorska, či prostredníctvom predpokladanej uhorskej federácie bola predmetom rokovania na porade československej sekcie 7. júna pod predsedníctvom Pavla Jozefa Šafárika a za prítomnosti Václava Svatopluka Štulca, Jana Helceleta, Jána Erazima Vocela, Jana Malého, Jozefa Miloslava Hurbana, Michala Miloslava Hodžu, Ludovíta Štúra a ďalších. Slováci aj v mene uhorských Rusínov proklamovali platformu Žiadostí slovenského národa, t. j. koncepciu vyriešenia slovanskej otázky v rámci Uhorska. Požadovali ich uznanie uhorskou vládou ako samostatných národov, s rovnakými právami s Maďarmi na sneme, so zriadením národných snemov a utvorením zvláštného stáleho výboru s výkonnou mocou – autonómnej vlády na slovenskom území. Na Slovanskom zjazde nevylučovali v budúcnosti aktívnejšie slovenské národnopolitické aktivity, ani myšlienku politického spojenia Čechov, Moravanov a Slovákov. Zdôrazňujúc v tom čase nepripravenosť slovanskej strany pre národné osamostatnenie mimo Uhorska, žiadali Slovanov v monarchii o podporu pri presadzovaní národného zrovnoprávnenia Slovákov a Rusínov v Uhorsku. Z tohto dôvodu sa mali stať aj *Žiadosti Slovákov a Rusínov uhorských*, predložené Jozefom Miloslavom Hurbanom, súčasťou jazdového návrhu petície panovníkovi. Žiadosti vyvolali negatívne stanovisko u srbských, chorvátskych a slovinských zástupcov na zasadnutí veľkého výboru Slovanského zjazdu 7. júna k požiadavkám jednotlivých sekcií. Juhoslovanská sekcia prezentovala národné požiadavky samostatne, považujúc svoje krajiny za odtrhnuté od Uhorska. Uhorskú platformu Slovákov vnímali ako posilňovanie maďarských ambícií voči Slovanom v Uhorsku. Napriek snahám o dohodu s Maďarmi začali Slováci intenzívnejšie uvažovať aj o možnosti použitia ozbrojenej sily, najmä v prípade ozbrojeného vystúpenia Srbov a Chorvátov. Požiadali zástupcov Slovanov o pomoc v prípade potreby vydobýť si národnú nezávislosť v Uhorsku ozbrojeným vystúpením v duchu Hurbanovej argumentácie: „Daj-li nám Maďari, co slušno, nemožno nám je vykořenovati, meč proti nim tasiti. Dovolí-li Srbům, co chtějí, nevytáhnou rovněž meč... Nedají-li Maďaři, pak ovšem boj.“¹⁹ Podporu našli u Karla Havlíčka Borovského, pochybujúceho v tom čase o rozumnom spojení s monarchiou za cenu umiernenosti českého národného hnutia. V československej sekcii pri príprave návrhu petície panovníkovi prezentovali Moravia svoje požiadavky osobitne, požadujúc samostatnosť Mora-

18 ŠKVARNA, Dušan. Ludovít Štúr a rok 1848. In SEDLÁK, Imrich (zost.). *Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 108.

19 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty*. II/2. Č. d. 142. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1948, s. 55.

vy v rámci Koruny českej, zabezpečenou občianskou a národnou rovnoprávnosťou Čechov a Moravanov. Poliáci a Rusíni v Haliči predložili zjazdu žiadosti podľa vzoru českých požiadaviek. Zjazdová petičná akcia panovníkovi zostala nedokončená kvôli prerušeniu zjazdových rokovaní 12. júna pražským povstaním. Počas zjazdových rokovaní nedošlo k vypracovaniu zmluvy medzi Slovanmi v monarchii o získaní, prípadne zabezpečení si už existujúcich národných práv. Zjazd prijal aj nejasné stanovisko k riešeniu slovanskej otázky v monarchii. Zdôraznil len potrebu vytvoriť slovanský spolok a vzájomne si pomáhať v prípade nebezpečenstva.

Počas rokovania Slovanského zjazdu prezentovali Česi a Slováci zhodné názory pri zdôrazňovaní potreby reforiem smerujúcich k občianskej spoločnosti a kapitalizácii výroby, aj v negatívnom pomere ku šľachte. Ľudovít Štúr sa v istom slova zmysle priblížil k austroslavistickej koncepcii súhlasom so spoluprácou Slovanov v monarchii. Karel Havlíček Borovský, vidiac v marcovom úspechu Maďarov väčšie nebezpečenstvo pre Slovanov než v nemecko-českom antagonizme, sa stotožnil s názormi Slovákov na charakter maďarského národného hnutia v čase, keď česká politika prejavila mimoriadny záujem o oslabenie maďarského hnutia. Počas zjazdových rokovaní Havlíček dal najavo sympatie k Štúrovým návrhom o prípadnej česko-slovenskej spolupráci proti maďarskému hnutiu. Už na porade československej sekcie 3. júna podporil stanovisko Slovákov vystúpiť v prípade potreby vojensky a poskytnúť im vojenskú pomoc, podobne ako Chorvátom.²⁰

Jediným dokumentom, ktorý Slovanský zjazd prijal bol *Manifest k európskym národom*. Obsahoval výzvu spoločného postupu Slovanov proti národnostnému útlaku a násiliu. Porážka pražského povstania znamenala potlačenie českého národného hnutia ako prvého zo stredoeurópskych národov a zároveň nástup reakcie nielen v českých krajinách, ale v celej monarchii. Slovami Jana Novotného dopomohla k tomu aj austroslavistická politika českých liberálov, ktorá „přes určité pozitivní premisy (myšlenka rovnoprávnosti národů Rakouska) se dostávala stále více do rozporu s revolučním hnutím v celé střední Evropě. Podporila úsilí vlády a dvora o udržení celistvosti Rakouska, i když dvůr neprojevil vážnou snahu o změnu politiky vůči utlačovaným národům“.²¹

Slovanským zjazdom vyvrcholil rozvoj česko-slovenských vzťahov od konca 18. storočia do revolučných udalostí rokov 1848 – 1849. Zmenená politická situácia po potlačení pražského povstania a najmä revolúcie vo Viedni v októbri 1848 priniesla nové ideové a politické otázky do českého a slovenského národného hnutia. Karel Havlíček Borovský prezentoval myšlienku, že porážka viedenskej revolúcie posilnila slovanské národy v Rakúsku. Česká oficiálna politika sa pozitívne postavila k ozbrojenému vystúpeniu Slovákov proti maďarským štátnopolitickým a národným snahám a prvú slovenskú ozbrojenú výpravu 18. – 28. septembra 1848 podporovala politicky, hmotne aj propagačným pôsobením v českom prostredí, argumentujúc nacionálnymi a slovanskými postojmi. V skutočnosti jej podpora vychádzala

20 RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty*. II/2. Č. d. 139. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1948, s. 22, 27.

21 NOVOTNÝ, Jan. Příspěvek k vzájemným vztahům Čechů a Slováků v první etapě revoluce roku 1848. In *Historický časopis*, roč. 11, 1963, č. 3, s. 384.

z ekonomických a politických záujmov českej politiky.²² Septembrovú výpravu podporili aj české radikálne skupiny a spolky, napríklad *Lipa slovanská*. Karel Havlíček Borovský sa zapojil do jej príprav, bol spolupracovníkom Slovenskej národnej rady a sprostredkoval jej finančnú pomoc. V Národních novinách uverejňoval správy dopisovateľov o priebehu povstania v snahe získať sympatie českej verejnosti a tiež prejavy členov Slovenskej národnej rady a ich proklamácie, tlačil pre povstalcov letáky atď. Slovenské národné požiadavky proklamované Slovenskou národnou radou neprekračovali v tom čase rámec Žiadostí slovenského národa z mája 1848, zostávajúc na uhorskej platforme. Orientácia na Viedeň však nevyklučovala u Slovákov možnosť dohody s maďarskou politickou reprezentáciou, napriek tomu, že Maďari nepripúšťali realizáciu ústupkov Slovákom. Havlíček Borovský aktívne pôsobil aj pri príprave a uskutočnení druhej slovenskej ozbrojenej výpravy od 4. decembra 1848 do konca apríla 1849. V Národních novinách uverejňoval výzvy na podporu výpravy peňažnou formou aj náborom dobrovoľníkov. Zimná výprava bola z väčšej časti financovaná českou stranou.²³

V období druhej ozbrojenej výpravy Slovákov, napriek sympatizujúcemu postoju českých liberálov, začala radikálna skupina klásť v českých národných aktivitách väčší dôraz v národnostnej otázke na požiadavky demokratického charakteru v zmysle rovnoprávnosti všetkých národov v monarchii a ich rovnakej účasti na správe štátu a tiež na prehlbovanie sociálneho programu. Odklášala sa od českého nacionalizmu a pokúšala sa o spoluprácu s nemeckou a maďarskou reprezentáciou. Ozbrojený maďarský zápas proti Viedni sledovala s istými sympatiami, uvedomujúc si lživú viedenskú politiku voči Slovanom aj posilňovanie viedenskej reakcie. Pochybnosti o úspešnosti dovtedajšej českej oficiálnej politiky sa začali objavovať aj u liberálov, najmä Karla Havlíčka Borovského a Františka Palackého, ktorý na zasadnutí ríšskeho snemu v Kroměříži k reorganizácii rakúskej monarchie zastával koncepciu prebudovania centralizovanej monarchie na federalistickú, a to na prirodzenoprávnom etnickom princípe. V prípade pripojenia Slovenska k „českej gruppe“ boli Palacký a Rieger ochotní oddeliť české a nemecké územie. Palackého návrh na sneme neprešiel.²⁴ Rozpustenie ríšskeho snemu 7. marca 1849 a vydanie oktrojovanej ústavy datovanej 4. marca, ktoré priniesli do českého národného hnutia prejavy sympatií s maďarskou ozbrojenou akciou proti Viedni, najmä u radikálneho krídla českej politiky, znamenali v oficiálnej českej liberálnej politike odklon od austroslavistickej platformy riešenia národnostnej otázky.²⁵

22 TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *Česi a Slováci v národnooslobodzovacom boji do rakúsko-uhorského vyrovnania roku 1867*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970, s. 75 – 76.

23 Aktívnym účastníkom prvej slovenskej výpravy bol napríklad Josef Václav Frič. TKADLEČKOVÁ, Jarmila. *Názory a činnosť Karla Havlíčka Borovského z hľadiska vývoja česko-slovenských vzťahov*. In *Historický časopis*, roč. 6, 1958, č. 1, s. 41.

24 Uvedenú koncepciu riešenia českej a slovenskej otázky predstavil Palacký v článku *O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku* v Národních novinách 23. 12. 1848. TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *Česi a Slováci v národnooslobodzovacom boji do rakúsko-uhorského vyrovnania roku 1867*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970, s. 76-78.

25 Väčšina liberálnych predstaviteľov českého národného hnutia zaujala lojalitu voči rakúskej vláde a František Palacký aj Pavol Jozef Šafárik sa odmlčali. Karel

Na české sympatie k maďarskému ozbrojenému vystúpeniu a na protiviedenské postoje reagovali predstavitelia slovenského národného hnutia. Ľudovít Štúr prestal uverejňovať príspevky v Havlíčkových Národných novinách. Začiatkom roka 1849 v novinách ešte publikovali Jozef Miloslav Hurban a František Zach v snahe ovplyvniť sympatie českej verejnosti k Lajosovi Kossuthovi. K oktrojovanej marcovej ústave, ktorá v § 71 zabezpečovala národnú a jazykovú rovnoprávnosť, ale z hľadiska slovenského národnopolitického programu nepriniesla nič konkrétneho, zaujali Slováci kladný postoj, uvedomujúc si neriešiteľnosť slovenskej otázky v uhorskom kontexte cestou dohody s Maďarmi. Ostávala im len možnosť uveriť slubom viedenskej vlády. Ústava podnietila Slovákov k ďalším národným aktivitám, kým v česko-slovenských vzťahoch došlo k diferenciacii v politickej orientácii. V slovenských programových dokumentoch, petíciách aj memorandách boli prezentované požiadavky slovenského veľkokniežactva – korunnej krajiny, ktorá mala byť v priamom zväzku s Rakúskom v rámci federácie. Už na národných zhromaždeniach v Turčianskom Sv. Martine 29. januára 1849, v Dolnom Kubíne 7. februára 1849 a v Liptovskom Sv. Mikuláši 12. februára 1849 skoncipovali Slováci nový štátoprávny program s administratívno-právnym oddelením slovenského územia od Uhorska, ktorý sa stal súčasťou pripravovanej petície panovníkovi.²⁶ Štátoprávne snahy Slovákov boli zmarené vydaním oktrojovanej ústavy, ktorá proklamovala Rakúsko ako jednotnú ríšu spolu s Uhorskom. Slovenská delegácia vedená Jozefom Kozáčkom zmenila obsah pôvodnej petície panovníkovi Františkovi Jozefovi I. a 20. marca 1849 mu v Olomouci odovzdala modifikované národné požiadavky s územnopolitickým vyčlenením Slovenska z Uhorska a s jeho podriadením ríšskym úradom.²⁷ Slovenské požiadavky sformuloval aj František Hanrich v *Pamätnom spise*, ktorý odovzdal 28. marca 1849 rakúskemu ministrovi vnútra Františkovi Stadionovi. Nežiadal v ňom samostatné slovenské územie a s dôrazom na jazykové práva Slovákov požadoval len jeho rozčlenenie na tri jazykové oblasti z hľadiska výkonu verejnej administratívy. Jozef Miloslav Hurban, Ľudovít Štúr a Michal Miloslav Hodža v žiadostiach viedenskej vláde z 13. apríla 1849 zdôraznili hospodársko-ekonomický význam Slovenska pre Viedeň v čase, keď viedla ozbrojený zápas s Maďarmi, a tiež úlohu slovenského územia pre vládne vojenské ciele. Znova proklamovali potrebu osobitného postavenia Slovenska v rámci Rakúska. 8. mája 1849 predložili Michal Miloslav Hodža, Jozef Kozáček a Andrej Radlinský viedenskej vláde nové požia-

Havlíček Borovský, ktorý v tom čase bol osobne zainteresovaný na druhej slovenskej dobrovoľníckej výprave a nestotožňoval sa so stanoviskom radikálov k maďarskému ozbrojenému zápasu, zrevidoval po prijatí oktrojovanej ústavy svoje názory a prešiel na stanovisko protivládnej opozície. NOVOTNÝ, Jan. *Česi a Slováci za národného obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 169-170; TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *Česi a Slováci v národnooslobodzovacom boji do rakúsko-uhorského vyrovnania roku 1848*. Bratislava : SAV, 1970, s. 79.

- 26 Ľudové zhromaždenia v ďalších stolicách Slovenska sa neuskutočnili, keďže tie boli súčasťou vojenských operácií a slovenskí dobrovoľníci tu nepôsobili. BOKES, František. *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 22.
- 27 Petíciu podpísali slovenskí zástupcovia Trenčianskej, Nitrianskej, Turčianskej, Zvolenskej, Oravskej a Liptovskej stolice. IRMANOVÁ, Eva. *Liberálové a revoluce 1848 – 1849 v Uhrách*. In *Slovanský přehled*, roč. 84, 1998, č. 1, s. 13-14.

davky v podobe *Pamätného spisu*, v ktorom žiadali odovzdanie vlády na slovenskom území Slovákom, zriadenie ich vlastného snemu aj správy na princípe organizovania stolíc a obcí v podobe slovenských národných rád a vymenovanie cisárskeho komisára pre Slovensko. Po porážke maďarskej revolúcie odovzdali Slováci 20. augusta 1849 viedenskej vláde *Memorandum* o pokračujúcom národnom a sociálnom útlaku zo strany maďarských vládnuucich síl a o vojenskej situácii na Slovensku s požiadavkou občianskeho oddelenia Slovenska od Uhorska a včlenenia do ríšskej sústavy krajín. V období pripravovanej reorganizácie Uhorska v súvislosti s jeho začlenením do celorakúskeho štátneho rámca odovzdali slovenskí vládni dôvernici Ján Kollár, Jozef Hlaváč a František Hánrich 10. septembra 1849 rakúskej vláde nové *Promemóriá* s požiadavkou oddelenia Slovenska od Uhorska ako osobitnej korunnej krajiny, bezprostredne podliehajúcej právomoci ríšskej vláde. Podobne 10. októbra 1849 zástupcovia slovenských delegácií vo Viedni odovzdali panovníkovi petíciu s požiadavkou utvoriť slovenskú korunnú krajinu. V čase petičných akcií od jari do jesene 1849 Slováci verili, že prijatím slovenských petícií panovníkom, najmä petície z 8. mája, získajú národnú slobodu. Záruku videli v letnej ozbrojenej výprave od 11. augusta do októbra 1849, ktorá podporovala záujmy Viedne v čase intervencie ruskej armády a kapitulácie maďarskej armády 13. augusta 1849 pri Világosi.²⁸

V uvedenom období dochádzalo kvôli ideovým nezhodám, najmä v jazykovej otázke, k oslabovaniu česko-slovenských vzťahov. Česká politická reprezentácia, ktorá začala od marca 1849 oživovať návrat k jazykovej a literárnej jednote Čechov a Slovákov, vnímala jazykovú otázku veľmi citlivo. Karel Havlíček Borovský napríklad reagoval na vydanie Lichardovho *Slovenského pozorníka*, kritizujúc pokus Slovákov vydávať časopisy v slovenčine. Vilém Dušan Lambl, Alois Vojtěch Šembera a iní žiadali Daniela Licharda o zavedenie češtiny do *Pozorníka*, zdôrazňujúc aktuálnosť slovanskej jednoty a česko-slovenskej vzájomnosti. Počas marca a apríla 1849 opusťila väčšia časť českých dobrovoľníkov aj slovenské ozbrojené zbory.²⁹

Liberálna česká politika v revolučných rokoch 1848 – 1849 kolísala v postojoch k slovenskému národnému hnutiu. Spočiatku bolo pre ňu vhodným spojencom pre upevňovanie vlastných pozícií v Rakúsku. Rozvíjala politickú spoluprácu so Slovákami a ideové spory dávala do pozadia, hoci z pozícií českého nacionalizmu a koncepcie česko-slovenskej jednoty, respektíve jej politického využitia pre riešenie českej otázky, nepriznávala Slovákom právo na sebaurčenie. Politická spolupráca českých liberálov so slovenskou národnou reprezentáciou sa narušila po tom, čo bola oficiálna česká politika nútená zmeniť národnú taktiku voči politike viedenskej vlády, kým slovenské národné hnutie pokračovalo v dovtedajšej politickej línii s orientáciou na Viedeň.

28 BOKES, František. *Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 23, 26-27, 29-30.

29 NOVOTNÝ, Jan. *Česi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 171-172.

ŽIDOVSKÉ ÚVERNÉ DRUŽSTVO V STROPKOVE¹

Patrik DERFIŇÁK

Abstract: *Derfiňák, Patrik. Jewish credit cooperative in Stropkov.* The paper is devoted to the establishment and operation of one of the Credit cooperatives working in Stropkov during the 30s of the 20th century. Its members were mainly members of the local Jewish community, but it gradually expanded its activities to neighboring villages. During the second half of the 30s, its members became not only Jews. From humble beginnings were owners able to built by conscious and cautious business policy prosperous financial institution. Its activity was greatly reduced in early 40s and after removal of the Jewish population practically ceased to exist. However, despite the short history of the cooperative greatly helped by mobilizing local resources to the expansion of small business and trade in the region.

Key words: Jewish credit cooperative. Stropkov. Jewish community. Business and trade. The 30s of the 20th century.

Medzi zemplínske mestečká, ktoré v priebehu prvej polovice 20. storočia prechádzali zložitým ekonomickým i spoločenským vývojom patrili aj Stropkov. Kvôli svojej v tomto období už pomerne nevýhodnej geografickej polohe sa postupne ocitol na okraji záujmu nielen z hľadiska hospodárskeho rozvoja či kultúrneho života, ale i z pohľadu záujmu uhorských a neskôr tiež československých úradov. Navyše bol v sledovanom období silne postihnutý mohutným a dlhodobým vystahovalectvom, ktorému nezabránil ani viaceré akcie usilujúce sa o zvýšenie efektivity najmä v oblasti miestnej poľnohospodárskej produkcie. Súčasne do istej miery za paradoxnú možno považovať skutočnosť, že ani izolovaná a zle prístupná poloha, veľká vzdialenosť od existujúcej železničnej siete i priemyselných centier, nezachránili Stropkov a jeho okolie pred dôsledkami vojnových udalostí, keď bol zničený počas prvej i druhej svetovej vojny.

Toto mestečko síce v sledovanom období nepatrilo k veľkým sídlam, no napriek tomu sa jeho dejinám venovalo viacero historikov. Zaujímavé bolo totiž nielen svojimi stavebnými pamiatkami, medzi ktorými dominovali hrad či kláštor františkánov či často búrlivými dejinami, ale i špecifickou skladbou obyvateľstva, najmä pomerne početnou židovskou komunitou. Hoci sa historikom podarilo zozbierať množstvo cenných informácií, ešte stále existujú oblasti, ktoré z rôznych dôvodov zostali zatiaľ mimo ich pozornosti. Jednou nich sú napríklad tunajšie hospodárske dejiny, keď chýba podrobnejšie mapovanie vývoja predovšetkým druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia. Ich bližšie poznanie by pritom mohlo pomôcť k vysvetleniu, resp. objasneniu viacerých udalostí, ktoré sa v súvislosti s týmto obdobím v rámci

1 Štúdia vznikla ako súčasť výstupov grantového projektu VEGA č. 1/0114/12 s názvom Od československej k slovenskej štátnosti. Židia a ich osudy vo vybraných východoslovenských mestách.

dejín mesta a jeho najbližšieho okolia objavujú. Minulosti Stropkova bolo v priebehu 20. storočia venovaných viacero rozsiahlejších textov či dokonca publikácií.² No ani tieto pomerne rozsiahle, a najmä v prípade publikácie od autorského kolektívu vedeného J. Beňkom kvalitne spracované materiály sa však k hospodárskym pomerom a hospodáreniu mesta nevyjadrujú veľmi konkrétne. Informačne skôr zostávajú vo všeobecnej rovine, pričom nedostatok hodnoverných prameňov často neumožňuje odpovedať na niektoré zo základných otázok: Aká bola finančná situácia mesta a jeho hospodárenie? Aké finančné inštitúcie sa starali o potreby miestnych obyvateľov? Mali vôbec dostatok možností prispieť k snahám úradov o podporu miestneho podnikania a zamestnanosti, často deklarovaným najmä v tlači?

Na tieto otázky zatiaľ nie je možné celkom uspokojivo odpovedať. Postupne sa však objavujú niektoré materiály, ktoré celkovú mozaiku komplikovaného obdobia prvej polovice 20. storočia pomáhajú doplniť nielen v prípade samotného Stropkova, ale i okolitých obcí. Medzi nimi sú údaje, ktoré pomáhajú získať prehľad o problémoch, ktoré spôsobovali vysoká nezamestnanosť, vysťahovalectvo, nedostatok kapitálu či nedostatok vhodných podnikateľských zámerov. Napriek tomu, že sa informácie o všetkých týchto tradičných „chorobách“ severného Slovenska pravidelne objavovali v dobovej tlači, zápisniciach z poradí či správach miestnych úradov, dlhodobejšie riešenie sa nedarilo nájsť. Ako spravidla najväčší problém, ktorý však bolo, aspoň podľa predstáv úradníkov možné relatívne najjednoduchšie vyriešiť, patrila nedostatok investičného kapitálu potrebného nielen v poľnohospodárstve, ale predovšetkým pri budovaní priemyslu. Medzi dlhodobo pripravované aktivity, ktoré sa mali stať dôležitým impulzom pre rozvoj hospodárstva v rámci mestečka i okolitého regiónu, preto patrila snaha založiť kapitálovo silnejšiu akciovú banku, resp. sporiteľňu. Kapitál, ktorý by sa v nej zhromaždil mal následne slúžiť na vybudovanie aj kapitálovo náročnejších podnikov. Napriek intenzívnej propagácii tejto myšlienky, prebiehajúcej v podstate od polovice 90. rokov 19. storočia, sa ju miestnym obyvateľom dlho nedarilo uskutočniť.³ Až v roku 1904 sa konečne, aj keď s celkovo nižším akciovým kapitálom iba 100 000 K, podarilo založiť Stropkovskú sporiteľňu.⁴ Kvôli nízkym vkladom miestnych obyvateľov a veľmi konzervatívnej obchodnej politike sa však i napriek veľkým očakávaniam nakoniec nestala významným prostriedkom na zrýchlenie rozvoja miestneho podnikania.

-
- 2 Zaujímavou, aj keď nie vždy úplne presnou je v tomto smere práca miestneho amatérskeho historika E. Ungváryho. Bližšie napr.: UNGHVÁRY, Ede. *Sztropkó és várának története*. Huszt, 1912. 183 s. Na kvalitatívne podstatne vyššej úrovni je spracovaná publikácia BEŇKO, Ján a kol. *Stropkov*. Martin : Gradus, 1994. 320 s. Zaujímavé informácie predovšetkým zo starších období prinášajú texty E. Ungváryho publikované v Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, napr. roč. 18, 1913. Cenným prameňom pre poznávanie starších dejín Stropkova a jeho okolia aj z hľadiska hospodárskych dejín sú dokumenty z fondu Rodiny Pethő, uložené v Štátnom archíve v Prešove.
 - 3 Jednu zo správ o tom, že v najbližšom období začne svoju činnosť sporiteľňa v Stropkove, v tomto prípade so základným kapitálom 60 000 zlatých, priniesla miestna tlač aj v roku 1897. Bližšie : Takarékpénztár Sztropkón. In *Felső – Zemplén*, roč. 2, 1897, č. 10, s. 3.
 - 4 Sztropkói takarékpénztárt. In *Felső – Zemplén*, roč. 9, 1904, č. 23, s. 3.

Miestna sporiteľňa nielenže výraznejšie neprispela k rozvoju podnikateľských aktivít v Stropkove a jeho okolí, ale paradoxne pri svojom vzniku zlikvidovala niektoré pomerne nádejne sa rozvíjajúce organizácie vytvorené na družstevnom základe. Tie po prekonaní počiatočnej nedôvery najmä u početného židovského obyvateľstva začali rozvíjať svoju činnosť v mestečku i jeho okolí. Medzi tieto organizácie patrilo nielen spotrebné družstvo, zabezpečujúce pre svojich členov lacnejší nákup spotrebného tovaru v Stropkove i okolitých obciach, ale predovšetkým v priebehu roku 1900 založené úverné družstvo. To pracovalo pod oficiálnym názvom Úverné družstvo pre Stropkov a okolie.⁵ Tento finančný ústav, i vďaka minimálnym nákladom na prevádzku a značnému záujmu členov, v priebehu rokov 1901 – 1904 postupne oslovoval stále väčší počet obyvateľov. Navyše v roku 1904 bol z finančných operácií dosiahnutý prvý, hoci len symbolický zisk.⁶ Napriek tomu, že tieto družstvá sa pôvodne mali stať jedným z dôležitých prostriedkov na riešenie miestnych hospodárskych ťažkostí, dokonca sa s nimi počítalo ako s oporou pri politických zápasoch na miestnej úrovni, nepodarilo sa ich udržať ani do začiatku prvej svetovej vojny.⁷

Po roku 1918 nedošlo k zásadnejšej zmene ani v hospodárskom živote Stropkova a okolitých oblastí, ani k zmenám v sociálnej, spoločenskej či kultúrnej oblasti. Aj v priebehu 20. a 30. rokov 20. storočia zostal v postavení jedného z najmenších mestečiek Zemplínu. Kvôli svojej nevýhodnej polohe a zlej dopravnej dostupnosti dokonca stále viac zaostával za najrýchlejšie sa rozvíjajúcimi sídlami Zemplínu, ktorými boli Michalovce, Trebišov a Humenné. Veľmi pomalý nárast počtu obyvateľov, nedostatok pracovných príležitostí i investícií do rozvoja miestneho podnikania, ktoré sa nedarilo riešiť na začiatku 20. storočia, ešte v období rakúsko-uhorskej monarchie, zostávali problémom i počas trvania prvej československej republiky. Do istej miery špecifická hospodárska situácia v mestečku, kde zhruba polovicu obyvateľov tvorili židia, sa stala predmetom rôznych, niekedy dosť rezignovaných konštatovaní. Napríklad J. Kintler, jeden z redemptoristov pôsobiacich priamo v Stropkove, zanechal pri svojom opise mestečka záznam o hospodárskej situácii, podľa ktorého miestni židia úplne ovládali hospodársky život mestečka. „Bývali zväčša na hlavnej ulici a mali v rukách všetky obchody. Dlhší čas bol žid aj richtárom mestečka (Samuel Amsel). Kresťania bývali zväčša v bočných uličkách a boli prevažne roľníci, remeselníci a robotníci. Obchody nemali, len jeden – dvaja mali výsek bravčového mäsa, čo židom ich náboženstvo zakazovalo.“⁸

5 Sztropkó és vidék hitelszövetkezet.

6 Po vzniku sporiteľne došlo k likvidácii družstva, keďže viacerí významní podielníci investovali svoje peniaze do nákupu akcií nového ústavu. Rovnaký osud postihol aj miestne spotrebné družstvo, ktoré zasa nevydržalo silnú konkurenciu miestnych prevažne židovských obchodníkov.

7 DERFIŇÁK, Patrik. K hospodárskemu vývoju Stropkova na prelome 19. a 20. storočia. In *Zemepanské mestá a mestecká v Uhorsku v ranom novoveku = Mezővárosok a koraujkori Magyarországon*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2013, s. 302-314.

8 BEŇKO, Ján a kol. *Stropkov*. Stropkov : Gradus, 1994, s. 148.

V priebehu 20. rokov 20. storočia finančné potreby obyvateľstva sa viac či menej úspešne darilo pokrývať nielen prostredníctvom dožívajúcej sporiteľne,⁹ ale predovšetkým vďaka založeniu nového Občianskeho úverného ústavu, družstva s r. o., ktorý v Stropkove začal rozvíjať obchodnú činnosť od roku 1928.¹⁰ I v tomto finančnom ústave celkom prirodzene zohrávali rozhodujúcu úlohu miestni židovskí obchodníci a podnikatelia, patriaci k zámožnejším obyvateľom mestečka. Tento stav možno postačoval v období pokojného hospodárskeho vývoja a postupného obnovovania prvou svetovou vojnou silne postihnutého regiónu. Ako absolútne nedostatočný sa však ukázal v rokoch, keď Stropkov a jeho okolie museli čeliť dôsledkom celosvetovej hospodárskej krízy začiatkom 30. rokov. Potreba nových úverov, ktoré vyplývali z potrieb miestnych drobných podnikateľov a obchodníkov, bola tak výrazná, že sa vytvorila skupina, ktorá sa tento dopyt pokúsila vyriešiť vytvorením nového finančného ústavu. Ten vzhľadom na výrazný nedostatok kapitálu mal v tom čase bežnú družstevnú formu. Tá navyše vcelku ideálne zodpovedala aj potrebám zakladateľov, medzi ktorými dominovali menší židovskí obchodníci a podnikatelia zo samotného Stropkova.

Po nevyhnutných prípravách sa 8. septembra 1931 zišlo zakladajúce valné zhromaždenie, na ktorom celkovo 26 prvých členov upísalo 99 podielov v hodnote po 60 Kč. Súčasne schválili predložený návrh stanov i názov nového družstva v znení Židovské úverné družstvo s r. o. v Stropkove. V rámci tohto prvého oficiálneho stretnutia podielnikov schválili jednomyselne aj navrhovaných členov správy a dozorného výboru. Členmi správy sa stali Jozef Waldmann, Laib Baum, Naftali Friedmann, Jozef Gold a Ludovít Siegelmann, všetci obyvatelia Stropkova. V päťčlennom dozornom výbore dostali dôveru Vilém Schwartz, Sigmund Weisz, Adolf Lorber, Filip Cimet a Adolf Händler. Podľa schválených stanov družstvo vzniklo na dobu neurčitú, pričom za jeho činnosť a dosiahnuté výsledky ručili jednotliví členovia až do výšky pätnásobku hodnoty svojich upísaných podielov.¹¹

V rámci zakladajúceho valného zhromaždenia jeden z iniciátorov vzniku družstva Herman Cimet¹² podčiarkol potrebu vzniku takejto inštitúcie, keď uviedol: „... v takej ťažkej hospodárskej kríze iným spôsobom nemožno pomôcť maloobchod-

9 O jej činnosti sa nezachovali podrobnejšie údaje, rozsah obchodov pravdepodobne nebol príliš veľký. Koncom 30. rokov sa totiž postupne končila jej likvidácia. Bližšie : Štátny archív (ŠA) Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Stropkovská ľudová banka, inv. č. 602, sign. B II 287, kr. 57.

10 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Občiansky úverný ústav, družstvo s r. o., inv. č. 664, sign. B II 371, kr. 78.

11 Počet podielov v prvých rokoch bol síce bez obmedzenia, maximálne však členovia upísali desať podielov (napríklad Leopold Baum či Samu Moškovič), spravidla však počet podielov jedného člena nepresahoval päť kusov. Výnimku v tomto smere predstavoval účtovník a neskorší správca družstva Herman Czimeth, ktorý postupne upísal až 37 podielov. Bližšie: ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. „*Presidenčná listina*“.

12 Prepis priezviska tohto predstaviteľa družstva, ale i ďalších funkcionárov a členov sa v závislosti od autora dokumentu objavovalo v rôznych obmenách. V tomto konkrétnom prípade sa objavuje aj vo forme Czimeth, Czimeth či Cimet.

níkom, maloroľníkom a remeselníkom.“¹³ Týmto iba doplnil oficiálne deklarovaný a v stanovách družstva schválený cieľ „poskytovať ľavý úver svojim členom“.¹⁴

Ešte podrobnejšie a podstatne rozsiahlejšie je záber činností vznikajúceho úverného družstva zachytený v úradnom zápise firmy do registra. Okrem vyššie uvedených aktivít orientovaných na obchodnú a podnikateľskú činnosť sa v súpise schválených aktivít objavuje podstatne viac oblastí, v ktorých bolo možné podnikat. Tie sú často svedectvom toho, že napriek viac ako desaťročiu, ktoré ubehlo od skončenia prvej svetovej vojny, jedným z oficiálne schválených cieľov družstva malo byť tiež: „... poskytovanie lacného úveru jak ku zriaďovaniu, tak i adaptovaniu válkou poškodených obytných domov“.¹⁵ Prirodzenou súčasťou obchodnej činnosti družstva mala byť tiež podpora sporivosti miestneho obyvateľstva. O tom, že prirodzená potreba podporiť miestny hospodársky život bola v samotnom Stropkove i jeho okolí veľmi výrazná, svedčí tiež skutočnosť, že iniciatíva zakladateľov Židovského úverného družstva nebola ojedinelá, dokonca ani v rámci veľmi početnej stropkovskej židovskej komunity. Približne v rovnakom období sa totiž rozvíjali napríklad nielen snahy o rozšírenie obchodných aktivít miestneho Občianskeho úverného ústavu, ale vzniklo tiež nové družstvo, konkrétne Úverná pokladnica s. r. o. v Stropkove.¹⁶

Novozaložené Židovské úverné družstvo muselo v prvom rade prekonať rozšírenú nedôveru miestneho obyvateľstva voči ukladaniu úspor do finančných ústavov, rozšíriť členskú základňu a čo bolo najdôležitejšie získať dostatok prostriedkov na svoju činnosť. Záujem o úvery bol v radoch členov veľmi vysoký. Vzhľadom na obmedzené zdroje, ktorými družstvo pri rozbehu svojej činnosti disponovalo, nebolo však spočiatku možné uspokojiť všetkých záujemcov. Po približne jeden a pol roku činnosti družstva bola v ňom uskutočnená prvá revízia. V zmysle zákona upravujúceho činnosť takýchto inštitúcií sa Židovské úverné družstvo v Stropkove stalo členom pražskej Legiojednoty. Táto družstevná centrála okrem toho, že v pravidelných intervaloch dozerala na podnikateľskú činnosť jednotlivých družstiev, poskytovala svojim členom aj ďalšie služby. Napríklad zbierala a zhodnocovala ich finančné prebytky, často tým, že ich vo forme úverov poskytovala svojim slabším členom. V máji roku 1933 tak prišiel z tejto družstevnej centrály uskutočniť prvú revíziu J. Lizner. V období, keď kontroloval činnosť a stav tohto družstva, malo už 103 členov

13 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské úverné družstvo, Stropkov, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápisnica zo zakladajúceho valného zhromaždenia Židovského úverného družstva v Stropkove.*

14 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské úverné družstvo, Stropkov, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Stanovy Židovského úverného družstva v Stropkove*, §5.

15 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápis firmy. Krajský súd v Prešove*, 15. októbra 1931.

16 I posledné menované družstvo založili miestni, prevažne židovskí obyvatelia. Vzhľadom na silnú vzájomnú konkurenciu miestnych finančných ústavov však nezískalo podstatnejší objem vkladov a po niekoľkých rokoch prenieslo svoje pôsobenie do Prešova. Bližšie napr. ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie, inv. č. 702, sign. B II 417, kr. 91. *Prešovská úverná pokladnica, družstvo s r. o.* Celkovo však je možné konštatovať, že situácia okolo miestneho peňažníctva je spracovaná iba okrajovo, keďže údaje uvádzané aj v monografii venovanej dejinám Stropkova, bude potrebné z väčšej časti revidovať. Napr. BEŇKO, Ján a kol. *Stropkov. Stropkov* : Gradus, 1994, s. 154.

s 240 upísanými podielmi. Výsledok revízie bol pre vedenie i členov družstva nepochybne uspokojujúci. Voči vedeniu účtovnej agendy, ani voči obchodnej činnosti družstva sa neobjavili žiadne vážnejšie výhrady. Ako najvážnejší problém hodnotil revízor nízky objem získaných vkladov, ktoré neumožňovali ešte viac rozšíriť obchodnú činnosť. Dôrazne pripomenul nutnosť zabezpečiť tiež vhodné prevádzkové podmienky či aspoň symbolickú odmenu pre členov vedenia družstva. Práve pomerne podrobná správa vypracovaná revízorom umožňuje konštatovať, že družstvo muselo pracovať v naozaj veľmi skromných podmienkach. Chýbala nielen osobitná miestnosť, kde by sa úradovalo a jednalo s klientmi, ale tiež vhodná pokladnica či bezpečná železná skriňa, kde by bolo možné uložiť hotovosť, cenné papiere či dokumenty spojené s obchodnou činnosťou. Aby sa totiž minimalizovali prevádzkové náklady, predbežne sa úradovalo v byte účtovníka H. Cimeta.¹⁷

O tom, že družstvo nemalo v tom čase finančných prostriedkov nazvyš, svedčí aj minimálna hotovosť v pokladnici, iba 213,05 Kč. K rýchlo likvidným prostriedkom patrilo tiež 100,40 Kč uložených na bankovom účte. Všetky voľné prostriedky, získané z vkladov (37 264,80 Kč) i členských podielov, boli okamžite investované do pôžičiek členom. V tomto období to bolo celkovo 90 zmenkových pôžičiek v celkovom objeme 51 673 Kč.¹⁸

Prvá polovica 30. rokov 20. storočia bola pre obyvateľstvo Stropkova i jeho okolia mimoriadne ťažká, pričom rovnaké problémy museli riešiť kresťania i židia. Bez ohľadu na to, či išlo o obchodníkov, remeselníkov, alebo rodiny pracujúce v poľnohospodárstve, ich zárodkové možnosti sa veľmi obmedzili. Túto skutočnosť zaznamenávajú tiež zápisnice z valných zhromaždení členov družstva, ktoré zložitú situáciu pravidelne konštatujú. Všeobecne rozšírené hospodárske ťažkosti často uvádzajú ako jeden z dôvodov iba postupného nárastu najmä v oblasti získavania nových vkladov. O situácii v družstve, ale i medzi okolitým obyvateľstvom pri hodnotení jeho činnosti za rok 1932 i ďalšej perspektívy jeho činnosti sa počas jarných mesiacov roku 1933 veľmi realisticky vyjadril vedúci družstva H. Cimet, keď uviedol: „Družstvo naše začalo svoje účinkovanie pri dnešnej ťažkej hospodárskej kríze, keď všetky ústavy zastavili poskytovanie nových úverov, preto muselo aj naše družstvo byť veľmi opatrné. Hospodárska kríza ešte nie je dokončená, preto iste ani nemožno čakať, že naše družstvo v najbližšom čase docieli veľkého úspechu, no musíme byť vytrvalí a ďalej pracovať v záujme družstva.“¹⁹ O tom, že sa to vedeniu družstva postupne darilo, svedčí i prehľad hospodárenia družstva v tabuľke č. 1.

Rovnaký dôvod relatívne pomalého rozbehu družstva bol uvádzaný aj v súvislosti s tým, že značnú časť upísanej podielovej istiny družstva sa členom nedarilo

17 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Nález o revisi (Legiojednota)* z 9. mája 1933.

18 Išlo o pomerne malé sumy, poskytované predovšetkým v snahe uspokojiť čo najväčší počet členov. Úvery sa úročili úrokovou sadzbou vo výške 7,5 % (plus 2,25 % ako jednorazový poplatok za spracovanie), čo na miestne pomery bol veľmi prijateľný úrok. Poskytnuté úvery boli v konečnom dôsledku revízorom hodnotené ako veľmi bezpečné, keďže každá z vystavených zmeniek mala najmenej dvoch solventných ručiteľov.

19 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápisnica z riadneho valného zhromaždenia* 30. apríla 1933.

Tabuľka č. 1. *Prehľad hospodárenia Židovského úverného družstva v Stropkove, s r. o., v rokoch 1932 – 1937.*

Rok	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Počet členov	99	115	171	217	242	366
Podiely (kus)		286	331	424	528	608
Rezervy	-	206	506	600	700	2800
Hotovosť	13,15	5 648,15	1 396,85	5 131,45	1 5236,20	6 265,80
Vklady		58 549,90	86 143,-	197 863,30	356 838,95	394 803,60
Úvery	51 331,-	68 487,90	88 489,95	223 551,95	331 976,65	427 507,25
Bank. vklady	104,40	958,60	10 000,-	19 841,10	57 390,55	33 126,45
Zisk	235,60	236,55	366,65	285,25	1687,35	3 668,80

(Zdroj: ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. Výročné správy, bilancie.)

splatiť. Tento problém bol dosť rozšírený i napriek tomu, že nominálnu hodnotu jednotlivých podielov už pri vzniku stanovili zámerne pomerne nízko, aby ich nákup bol dostupný čo najširšiemu okruhu záujemcov. V auguste roku 1934 musel napríklad revízor Legiojednoty konštatovať, že z celkovej upísanej podielovej istiny je splatených iba 17 300 Kč, pričom podielníci stále dlhujú ešte 9520 Kč.²⁰ I napriek tomu, že družstvu v priebehu roku 1934 postupne stúpal počet členov a zvýšil sa i objem získaných vkladov, finančná situácia družstva, podobne ako celého regiónu sa zlepšovala iba veľmi pomaly. V roku 1934 vo všeobecnosti už možno konštatovať v celoštátnom meradle postupné zlepšovanie hospodárskej situácie a v podstate tiež záver hospodárskej krízy. V odlahlom a takmer úplne na poľnohospodárskej produkcii závislom regióne, ako bol severný Zemplín, sa však dôsledky krízy zmierňovali iba pomaly. Ešte v lete roku 1934 disponovalo družstvo iba minimálnou hotovosťou 568,05 Kč. Ani vklady v bankách a iných finančných inštitúciách (925,50 Kč) či rezervy (206 Kč), ktoré patrili družstvu nepredstavovali objemy, ktoré by mohli vzbudzovať optimizmus. Bez dostatočných rezerv či významnejších vkladov, neboli väčšie banky či družstevná centrála ochotné poskytnúť družstvu významnejší úver za prijateľných podmienok. Jedinou cestou, ktorú preto mohlo vedenie družstva v tejto situácii uplatňovať, bolo investovanie všetkých získaných financií, prostredníctvom vkladov i podielovej istiny do pôžičiek svojim členom. Ich objem v polovici roku 1934 presiahol hranicu stotisíc korún. Keďže sa však, vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti nedarilo získať významnejšiu finančnú podporu ani od Zväzu židovských družstiev, ani od iných organizácií, nemohlo družstvo napriek záujmu obyvateľstva rýchlejšie rozširovať svoju obchodnú činnosť.

Až úplný záver roku 1934 konečne umožnil vedeniu ústavu čať prostriedkov, zhruba 10 000 korún, uložiť vo finančnom ústave. Vďaka tomu bolo možné začať čer-

20 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Nález o revisi, (Legiojednota) z 14. augusta 1934.*

pať významnejšie bankové úvery. Ich výška bola premenlivá a vzhľadom na pomerne vysoké úroky boli využívané iba v nevyhnutnej miere. O ich opatrnom čerpaní svedčí tiež skutočnosť, že ich objem ku koncu roku dosiahol výšku iba 1 799,40 Kč. Mierne klesol tiež celkový objem poskytnutých úverov, keďže v tomto období vedenie družstva uprednostnilo maximálnu bezpečnosť pred rozširovaním obchodov za cenu nie úplne bezpečných investícií.²¹ Komplikovaný a iba pomalý vývoj v oblasti vkladov, poskytovaných úverov, ale i celkového objemu obchodov nebol problémom iba Židovského úverného družstva. I ďalšie finančné ústavy v Stropkove iba s ťažkosťami prekonávali dôsledky hospodárskej krízy. V rovnakom období zaznamenal napríklad konkurenčný Občiansky úverný ústav, družstvo s r. o. v Stropkove pokles vkladov i poskytovaných úverov o približne 10 %.²²

Konečné zlepšenie situácie a výraznejší nárast členskej základne zaznamenali revízori Legiojednoty i vedenie družstva v priebehu roku 1935. Napriek tomu, že došlo k zmierneniu nárastu členskej základne, na druhej strane sa podarilo stabilizovať finančnú situáciu družstva. Vzhľadom na miestne pomery dostatočná hotovosť v pokladni i rastúce objemy prostriedkov uložené v bankách, pri súbežnom rozširovaní objemu poskytovaných úverov, vytvárali možnosť rýchlo uspokojiť záujemcov o pôžičky, rovnako ako poskytovať, pri dostatočnom ručení aj väčšie úvery.

Nastúpený vzostupný trend družstva je možné sledovať aj v nasledujúcom roku. Ako konštatoval revízor Legiojednoty koncom novembra 1936, „potešiteľný je nárast prevádzkového kapitálu o 125 000 Kč, teda skoro o 50 %. Pôžičky sú poskytované iba drobné a sú riadne zabezpečené“.²³ Družstvo i naďalej poskytovalo predovšetkým zmenkové pôžičky, pri ktorých priemerná veľkosť jedného úveru bola okolo 770 Kč. Stále väčší význam však nadobúdali pôžičky poskytované v rámci bežných účtov, ktoré pre miestnych podnikateľov a obchodníkov predstavovali jednoduchší a flexibilnejší produkt. Boli nielen obľúbenou alternatívou, ale takéto úvery boli i väčšie, keďže v priemere dosahovali takmer 1000 Kč. Svoje postupne stúpajúce prebytky vedenie družstva ukladalo na „bezpečné zúročenie“ jednak do pražského Reeskontného ústavu, jednak do väčších finančných inštitúcií, napr. do Židovského úverného družstva v Košiciach. Rok 1936 je zaujímavý aj tým, že v jeho závere získané vklady prvýkrát prevýšili objem poskytnutých úverov. Ani to však nezmenilo dlhodobú stratégiu vedenia družstva, keď takmer celý dosiahnutý zisk (1500 Kč) bol prevedený do rezervného fondu, aby zvýšili úroveň vlastných prostriedkov ústavu.²⁴

21 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápisnica z valného zhromaždenia 7. apríla 1935.*

22 Pokles objemu vkladov i poskytovaných úverov sa v tomto prípade nezastavil ani v nasledujúcich rokoch. Napriek pravidelným výzvam zo strany centrály k zvýšeniu objemu obchodov nepomohlo ani zastavenie činnosti Stropkovskej židovej banky, ú. s. v polovici 30. rokov. ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Občiansky úverný ústav, družstvo s r. o., inv. č. 664, sign. B II 371, kr. 78. *Zpráva o revízii z 19. – 20. novembra 1934.*

23 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Nález o revisii (Legiojednota) z 22. novembra 1936.*

24 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Účet rozvahy k 31. decembru 1936.*

Už nasledujúci obchodný rok potvrdil, že konali správne. Záujem o nové úvery stúpil podstatne rýchlejšie, ako úroveň vkladov, pričom kvôli uspokojeniu požiadaviek členov družstva bolo potrebné použiť nielen časť prebytkov uložených v bankách, ale vedenie ústavu sa rozhodlo pre čerpanie pomerne výhodne úročenej pôžičky od A. J. F. R. (15 225 Kč). Nádejný rozvoj obchodov, ktorý sa na základe dosiahnutých výsledkov prejavil i v roku 1937, sa podarilo udržať, hoci dynamika nárastu sa zmiernila. Na druhej strane družstvo vzhľadom na opatrnú obchodnú politiku neutrpelo žiadne straty a neevidovalo ani žiadne nedobytné pohľadávky. V závere roku už rezervy dosahovali úroveň približne 10 percent splatených podielov.²⁵

Ani tieto relatívne úspechy však nebolo možné preceňovať. Družstvo zostávalo malým, aj keď z hľadiska miestnej najmä židovskej komunity stále dôležitejším ústavom. Po prekonaní počiatočných problémov úspešne pomáhalo financovať potreby miestnych drobných podnikateľov, remeselníkov a roľníkov. Z hľadiska množstva ani objemu či formy obchodovania ho nebolo možné porovnávať s akciovými bankami či sporiteľňami. Tieto väčšie ústavy však o pôsobenie v Stropkove, navyše s prihliadnutím k miestnym špecifikám, ani neprejavovali väčší záujem.

Rok 1938 priniesol v rámci existencie ústavu prakticky posledné obdobie relatívne pokojnej obchodnej činnosti. Mierne stúpol tiež počet členov, keď dosiahol hranicu 400 osôb. Rástli aj ďalšie ukazovatele, pričom ale vkladatelia a do istej miery i dlžníci pomaly začali meniť svoje správanie. Vkladatelia pred dovtedy najčastejšími využívanými vkladnými knižkami, viazanými na dlhší či kratší čas, začali uprednostňovať menej úročené, ale likvidnejšie bežné účty. Na ne začali presúvať značné objemy finančných prostriedkov. Nepochybne sa na tomto stave podpísali aj opatrenia prijímané v súvislosti s politickými zmenami, keď napríklad v septembri 1938 došlo k prechodnému obmedzeniu výplat vkladov. Uzavretá bola aj pražská burza a výrazne sa obmedzil tiež obchod s valutami. Členov družstva sa týkal najmä §3 vládneho nariadenia, podľa ktorého nárok na výplatu vkladov sa obmedzil najmä v závislosti od výšky vkladu. Napríklad v prípade, že vklad presahoval 30 000 Kč, bolo možné požadovať výplatu maximálne 900 Kč. Vzhľadom na to, že stropkovské družstvo evidovalo spravidla nižšie vklady do 5000 Kč, mohli si ich majitelia až do konca obmedzenia vybrať najviac 150 Kč.²⁶

Zmeny nastali aj v rámci výšky či formy poskytovaných úverov. Prevažnú časť obchodov naďalej tvorili zmenkové pôžičky, ktorých priemerná výška stúpila iba nepatrne na úroveň okolo 1000 Kč. Podstatne vyššiu dynamiku zaznamenali úvery, ktoré boli poskytované prostredníctvom bežných účtov. Stúpol nielen ich počet, ale predovšetkým objem, keď sa priemerná výška jedného takéhoto úveru zvýšila na približne 10 000 Kč. Ani vedenie družstva, ani revízorov Legiojednoty však tento rýchly nárast neznepokojoval, keďže išlo o pôžičky, ktoré boli dostatočne kryté.²⁷

I naďalej sa síce darilo získavať prostriedky od vkladateľov, napriek tomu však vysoký záujem o úvery, rovnako ako investícia 1700 Kč do nákupu 4,5 % pôžič-

25 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápisnica z valného zhromaždenia 3. apríla 1938.*

26 Výplata vkladov úradne obmedzená. In *Slovák*, roč. 20, 1938, č. 217, s. 7.

27 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Nález o revisi (Legiojednota)*, z 5. decembra 1938.

ky na obranu štátu, znížilo stav finančných prostriedkov uložených ako prebytky u finančných ústavov na zhruba 25 000 Kč. Vedenie družstva pritom v snahe čo najrýchlejšie uspokojovať požiadavky členov, udržiavalo v pokladni pomerne vysokú hotovosť (8109 Kč), ale začalo tiež využívať možnosť čerpať úvery z iných bánk (13 632,90 Kč). Práve tieto náklady, spolu so stúpajúcou administratívnou náročnosťou a rastúcimi nákladmi na prevádzku spôsobili, že napriek nárastu obchodov sa dosiahnutý čistý zisk znížil na 2619,85 Kč.²⁸

V tomto smere nie je bez zaujímavosti sledovať, aké potreby či výdavky na svoju prevádzku mal v závere 30. rokov 20. storočia takýto malý finančný ústav. O každodenných výdavkoch Židovského družstva v Stropkove sa síce nezachovalo veľa informácií, pozoruhodný je však rozpis prevádzkových nákladov za rok 1938. I na jeho základe možno konštatovať, že rozhodujúcu časť nákladov z celkových výdavkov vo výške 17 569,40 Kč tvorilo „slúžne“, určené vedúcemu ústavu H. Czimethovi (11 000 Kč). Pomerne vysokú sumu si vyžiadalo aj jeho penzijné poistenie (1089,10 Kč), resp. príspevky odvádzané zväzu (1200 Kč). Priamo z materiálu potrebného na prevádzku si najviac prostriedkov vyžiadal nákup kníh a tlačív (963,20 Kč). Na pomery a možnosti družstva značný objem financií pohltila drobná réžia (930 Kč), poštovné (855 Kč) a telefón (444 Kč). Nevyhnutné bolo aj osvetlenie a kúrenie (330,60 Kč), nájomné (200 Kč) a cestovné náklady (357,50 Kč).²⁹ Tento výpočet dopĺňala ešte bližšie nešpecifikovaná položka zahŕňajúca drobné výdaje. Napriek tomu, že tieto výdaje mali stúpajúcu tendenciu, ani v tomto prípade nevyvolávali znepokojenie u revízorov Legiojednoty, ktorí ich považovali za primerané veľkosti obchodnej činnosti družstva.

Aj v roku 1938 celý dosiahnutý zisk ústavu opäť smeroval na posilnenie rezervných fondov. Ich riadny rezervný fond dosiahol hodnotu 5400 Kč a fond na úhradu strát 1000 Kč. Napriek tomu, že družstvo sa i naďalej pomaly rozvíjalo, takmer sa zastavil prírastok nových členov. Celková opatrnosť vedenia družstva, rovnako ako jeho členov viedla k tomu, že sa čo najväčšiu časť prostriedkov usilovali držať v likvidnej podobe. Ako sa v priebehu nasledujúcich mesiacov ukázalo, ich postup bol plne opodstatnený. I napriek tomu, že vzhľadom na absenciu veľkej časti účtovných dokladov súvisiacich s činnosťou družstva, nemožno úplne zrekonštruovať ďalšie osudy tohto podniku, niektoré informácie sa predsa len zachovali. V priebehu júna 1939 mimoriadne valné zhromaždenie podielnikov, reagujúc na požiadavky vyplývajúce z vládneho nariadenia č. 85, z 2. mája 1939, rozhodlo o tom, že oficiálne vystupuje z pražskej Legiojednoty a stane sa členom Sväzu živnostenských úverných družstiev v Bratislave (Živnozváz).³⁰ Revízori Živnozväzu vykonali už v priebehu decembra

28 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápisnica z riadneho valného zhromaždenia 18. apríla 1939.*

29 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Nález o revisi (Legiojednota) z 5. decembra 1938 „Účet trov“.*

30 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Zápisnica z mimoriadneho valného zhromaždenia 20. júna 1939.* Spomínané vládne nariadenie obsahovalo príkaz platný pre všetky družstvá, stať sa do 1. júla 1939 členom, resp. požiadať o členstvo v niektorej družstevnej centrále so sídlom na Slovensku.

1939 v stropkovskom Židovskom úvernom družstve podrobnú kontrolu, ktorej výsledky v podstate potvrdili celkovo dobrý stav ústavu. Ten mal v sledovanom období celkovo 408 členov, ktorí upísali 638 podielov, pričom v družstve bol trvalo zamestnaný jeden vedúci úradník. Úradná miestnosť sa nachádzala v dome č. 138 na Hlavnej ulici, pričom ročné nájomné vo výške 200 Kč bolo platené priebežne.³¹

Neistá politická situácia sa prejavila predovšetkým na úbytku vkladov, ktorých úroveň klesla na 333 547,40 Ks. To však nebol jediný problém, ktorý musela správa družstva riešiť. Na jeho činnosť v stále väčšej miere vplývali meniace sa politické a spoločenské pomery. To, že v Stropkove i okolitých obciach mala početná židovská komunita mimoriadne silné pozície v hospodárskom živote, viedlo v tomto období k stále častejším prejavom nespokojnosti zo strany ostatných obyvateľov.³² Menili sa však i celkové ekonomické podmienky. Podnikateľské možnosti obmedzilo napríklad zmrazenie časti finančných prostriedkov, ktoré sa ako dočasné prebytky nachádzali kvôli zúročeniu v pražských, resp. košických finančných ústavoch. Vytvorením nových hraníc sa tieto prostriedky v objeme približne 35 000 korún stali dočasne nedostupné a vedenie Židovského úverného družstva v Stropkove si okamžite muselo začať budovať nové finančné spojenia. Napriek pomerne nízkemu objemu hotovosti (1405,55 Ks), ktorým družstvo disponovalo, začalo ukladať finančné prostriedky nielen v bratislavskej Poštovej sporiteľni (10 544,95 Ks), ale aj v Židovskom úvernom družstve v Michalovciach (413,35 Ks).³³ Cieľom vytvorenia týchto vkladov nebolo iba výhodné zúročenie vykazovaných prebytkov, ale predovšetkým vytvorenie možnosti čerpať v prípade potreby z týchto väčších finančných ústavov úver. Tento postup predstavoval dovtedy bežnú prax, roky druhej svetovej vojny však tento dovtedy viac menej úspešne pracujúci systém, najmä v prípade židovských finančných ústavov, narušili.

Zohľadniac riziká zložitého obdobia, podnikania, ale i potrieb vznikajúceho nového slovenského štátu, odporučili zástupcovia Živnozväzu vedeniu družstva niektoré zmeny. V prvom rade mali dbať na udržiavanie dostatočnej likvidity ústavu, ktorú bolo potrebné udržiavať aspoň na úrovni 15 %. Ďalšou v podstate povinnosťou, bolo investovať časť prostriedkov do nákupu štátnych cenných papierov. Vychádzajúc z objemu získaných vkladov, majetku ústavu i rozsahu realizovaných obchodov, bolo už k vlastným 4,5 % štátnym dlhopisom v hodnote 18 200 Ks doporučené investovať do nákupu štátnych cenných papierov ešte viac ako 10 000 Ks. Potreba zabezpečiť dostatočný dopyt po štátnych cenných papieroch a súčasne udržať infláciu aspoň sčasti pod kontrolou sa prejavovala aj v podobe takýchto „doporučení“.

Súčasťou kontroly obchodnej činnosti družstva bolo tiež presné vyčíslenie stavu vlastného majetku družstva. Ten k 30. novembru 1939 dosiahol hodnotu 48 290 Ks, pričom z účtovného hľadiska ho rozdelili do štyroch častí. Rozhodujúci objem vlastných prostriedkov tvorili splatené členské podiely (28 265 Ks). O tom, že vedenie družstva počítalo s možnými ťažkosťami a usilovalo sa v maximálnej možnej

31 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Revízný nález (Živnozváz) zo dňa 14. decembra 1939.*

32 BEŇKO, Ján a kol. *Stropkov*. Martin : Gradus, 1994, s. 175.

33 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Revízný nález (Živnozváz) zo dňa 14. decembra 1939.*

miere upevniť jeho postavenie svedčí aj vytváranie a dotovanie rôznych rezervných fondov. Okrem všeobecného (7525 Ks), ktorý musel zo zákona vykazovať každý takýto finančný ústav, osobitne evidovali zvláštnu rezervu na pokrytie strát (1500 Ks) a daňovú rezervu (1000 Ks). Výsledkom snahy dlhodobo budovať vlastný kapitál družstva, ktorý by obmedzil ohrozenie neustále existujúce zo strany vkladateľov, bolo okrem iného aj dosiahnutie dobrého pomeru 1 : 6,91 medzi vlastnými a zverenými prostriedkami.³⁴

Ďalšia významná udalosť, ktorá odrážala zmeny v rámci činnosti i postavenia ústavu sa uskutočnila počas jarných mesiacov roku 1940. Družstvo síce formálne ukončilo svoju činnosť v rámci firemného registra vedeného v Prešove, súčasne však prešlo pod pôsobnosť obchodného registra vedeného od novozriadeným krajským súdom v Michalovciach. V súvislosti s novým zápisom firmy je možné konštatovať, že dovtedajší správny a dozorný výbor pracoval v stabilnom zložení a činnosť družstva prebiehala v dovtedajších intenciách. Správna rada v zložení Jozef Waldman, Ladislav Friedmann, Adolf Lorber, František Weinberger, Herman Weinsberger, Adolf Händler, Izák Müller a Bernát Ritter, všetci obchodníci v Stropkove, doplnená Izákom Treitelom, roľníkom v Chotči, riešila v tomto období okrem administratívneho prechodu z Prešova do Michaloviec, predovšetkým bežné obchodné problémy.³⁵

O činnosti družstva v rokoch 1940 a 1941 stručne informujú predovšetkým zachované súdne revízie. Zápisnice z valných zhromaždení z tohto obdobia väčšinou obsahujú iba schválenie realizácie pripomienok zahrnutých v revízných správach, prípadne schválenie presunu dosiahnutého zisku do rezervných fondov. V máji roku 1940 tak napríklad rozhodlo valné zhromaždenie o rozdelení zisku 915,30 Ks dosiahnutého v roku 1939. Z tejto sumy 500 Ks smerovalo do riadneho rezervného fondu a 400 Ks do fondu na krytie strát. Zvyšok bol prevedený na nový účet. Prehľad o hospodárení družstva v zložitom období rokov 1939 – 1941 ponúka tabuľka č. 2.

Súdne revízie však okrem hodnotenia spravidla bezproblémového chodu družstva zaznamenali aj niektoré zaujímavé údaje, ktoré dokumentujú vývoj družstva v prvých rokoch druhej svetovej vojny. Kým v roku 1939 dochádza k výraznej stagnácii družstva prakticky vo všetkých oblastiach činnosti, vrátane mierneho poklesu počtu členov, nasledujúce mesiace prinášajú aspoň nakrátko obrat. No hoci vklady stúpali, rovnako ako narastajú prebytky ukladané vo forme vkladov v iných finančných ústavoch, výrazne klesá objem poskytovaných úverov. Bližšie údaje v tomto smere poskytuje tabuľka č. 2. Podstatne nižší objem poskytovaných úverov pritom nie je len dôsledkom opatrnej politiky družstva či nadbytku peňazí medzi obyvateľstvom, ale i neistej situácie miestnych židovských podnikateľov. Úrokové výnosy

34 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Revízný nález (Živnozváz) zo dňa 14. decembra 1939.*

35 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. Zápis družstva z 4. marca 1940. *Z firemného registra v Prešove bola firma vymazaná až 26. 4. 1940.*

Tabuľka č. 2 *Hospodárenie Židovského úverného družstva v Stropkove v rokoch 1939 – 1941*

Rok	1939	1940	1941
Počet členov	399	396	396
Podiely	617	612	617
Rezervy	10 025,-	10 915,-	10 900,-
Hotovosť	3 047,20	36 245,35	3 850,60
Vklady	324 127,25	393 006,80	415 206,55
Úvery	349 912,05	268 922,10	335 536,40
Bankové vklady	26 538,60	36 207,75	125 297,70
Zisk	915,30	0,-	0,-

(Zdroj: ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, i. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. Výročné správy, bilancie)

z poskytnutých úverov pritom tvorili najvýznamnejší zdroj príjmov družstva. Ich pokles sa následne celkom logicky prejavil i na znížení čistého zisku družstva.³⁶

Pri hodnotení obchodného roku 1941 sa objavuje významná selekcia v rámci členskej základne. Tú v rámci svojej správy súdny revízor rozdelil na dve časti, konkrétne árijcov a židov. Kým árijcov bolo podľa jeho správy 202 s 263 podielmi, židov napočítal 194 s celkovo 354 podielmi. V deň revízie, ktorá sa konala dňa 28. júna 1942 klesol počet árijcov na 194. To podľa vládneho nariadenia 198/41 §4 ods. c/ Sl. z. zaraďovalo družstvo medzi židovské podniky.³⁷ V čase revízie bola už prevažná väčšina členov správy i dozorného výboru „úradne odtransportovaná na neznáme miesto“. Preto pre zachovanie existencie družstva navrhoval urýchlené doplnenie členov správy a riešenie problémov, ktorých malo družstvo viac ako dosť. Významnou pomocou pri ich uspokojivom riešení mal byť úradník ústavu H. Cimet, ktorý bol síce žid, ale dostal dočasnú výnimku, keďže „bol potrebný v hospodárskom živote Slovenska“. Práve vďaka jeho aktivite, rovnako ako skutočnosti, že v Stropkove sa v tom čase nenachádzal finančný ústav, ktorý by nemal problémy a zostal v stave aspoň čiastočne uspokojovať potreby svojich klientov, prežívalo Židovské úverné družstvo až do roku 1944. I keď celkovo jeho bilancie stagnovali, v rokoch 1942 a 1943 dokonca vykázalo aj nepatrný zisk.³⁸

Ústav prežíval až do 1. augusta 1944, keď bolo definitívne rozhodnuté o jeho likvidácii. Likvidátorom sa mala stať novozriadená stropkovská expozitúra Roľníckej vzájomnej pokladnice z Vyšného Svidníka. Tá mala okrem obchodov a klientov

36 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Valné zhromaždenie 2. júna 1941.*

37 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Súdna revízia (Živnozväz) zo dňa 28. júna 1942.* (rev. Pavol Kutaš)

38 V roku 1942 to bolo 259,55 Ks a 827,70 Ks v roku 1943. Ani to však nezabránilo neustálej hrozbe likvidácie, ktorá sa objavuje vo viacerých dokumentoch.

Židovského úverného družstva prevziať aj aktíva a pasíva Občianskeho úverného ústavu v Stropkove tak, aby klienti neutrpeli žiadnu škodu.³⁹ Prechod frontu, ale i povojnová úprava pomerov spôsobili, že sa likvidácia týchto ústavov predĺžila až do konca 40. rokov 20. storočia.

Židovské úverné družstvo v Stropkove predstavuje malú finančnú inštitúciu, ktorá sa v rámci daných možností usilovala etablovať v jednej z najchudobnejších oblastí Slovenska. Členovia tohto družstva, v prevažnej miere židia zo Stropkova a okolitých obcí, neoplývali majetkom. V ústave sa iba vo výnimočných prípadoch evidovali vklady rádovo v desať tisícoch korún. Najčastejšie boli drobné vklady a úvery, vo väčšine prípadov krátkodobého charakteru. O tom, že tunajší obchodníci, drobní podnikatelia a roľníci naozaj nedisponovali väčšími objemami prostriedkov svedčí i skutočnosť, že postupný mierny nárast vkladov v Židovskom úvernom družstve, zaznamenaný začiatkom 30. rokov, bol na druhej strane sprevádzaný poklesom v ďalších miestnych finančných ústavoch, tiež spravovaných prevažne židovskou komunitou. Odsun židovského obyvateľstva začiatkom 40. rokov znamenal okrem ľudskej tragédie i ďalší hospodársky úpadok tohto regiónu.

39 ŠA Prešov. Fond Krajský súd Prešov. Firemné oddelenie. Židovské družstvo v Stropkove, inv. č. 697, sign. B II 411, kr. 89. *Likvidácia a ustanovenie likvidátora.*

VZŤAHY PAVLA SKOROPADSKÉHO A SIMONA PETLURU, DVOCH HLAVNÝCH POLITICKÝCH OSOBNOSTÍ NA UKRAJINE V ROKOCH 1918 – 1919

Štefánia KOVÁČOVÁ

Abstrakt: *Relationship of Pavlo Skoropadskyj and Simon Petlura, two main political personalities in Ukraine in years 1918 – 1919.* Simon Petlura and Pavlo Skoropadskyj are being described by the current Ukrainian historiography as important statesmen of so called Ukrainian revolution. Both politicians were different personalities with different political orientation. Skoropadskyj was a descendant of an old noble family, czarist aristocrat, a wealthy landowner, one of conservative-liberal attitudes, the Ukrainian-Russian orientation. Simon Petlura was a descendant of Ukrainian Cossack family, revolutionary, capable journalist, Ukrainian Social Democrat, advocate of federalization and later of complete independence of Ukraine. Contact of these two statesmen began in the fall of 1917, when important political processes took place in Ukraine. Pavlo Skoropadskyj and Simon Petlura stood to lead independent Ukraine in 1918 and 1919. Despite disagreements in which their mutual conflict grew, they were linked by their achieved political status. Pavlo Skoropadskyj became hetman of the Ukrainian state and Simon Petlura became chairman of the Directory of the Ukrainian National Republic and the supreme military commander in the country. Both got into difficult political situation and were forced to leave Ukraine. After the establishment of the Ukrainian Soviet Socialist Republic both of them worked in exile. They continued their political activities abroad until both died tragically.

Key words: Petlura. Skoropadskyj. Ukrainian national republic. Independence. Ukrainian revolution.

Obdobie rokov 1917 až 1921 patrilo ku kľúčovým v spoločenskom a politickom vývoji Ukrajiny. Bolo to obdobie, v ktorom sa vytvorili podmienky na uskutočnenie ukrajinskej samostatnosti a vznik zvrchovaného ukrajinského štátu. Táto dramatická etapa ukrajinskej histórie zrodila množstvo politických a občiansky pôsobiacich osobností, ktoré svojou činnosťou a prácou výrazne ovplyvnili politický vývoj Ukrajiny v období tzv. ukrajinskej revolúcie.¹

1 Týmto termínom súčasná ukrajinská historiografia nazýva obdobie rokov 1917 – 1921. Po mnohých stáročiach nastúpila nová etapa vo formovaní ukrajinskej štátnosti. Počas sovietskeho obdobia pôsobila v zahraničí ukrajinská emigrácia, ktorá v historiografii venovala značný priestor udalostiam rokov 1917 až 1921. Význam politického vývoja v týchto rokoch na Ukrajine vnímali historici v emigrácii ako jednoznačný fenomén nazvaný národnooslobodzovacia revolúcia alebo ukrajinská revolúcia. In SOLDATENKO, Valerij, Novitni tendencii j aktualni problemy istoriografičnoho osvojennja procesiv revoliucijnoji doby 1917 – 1920 rr. v Ukrajinі. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*. 2008, č. 1, s. 76.

Simona Petľuru a Pavla Skoropadského označuje súčasná ukrajinská historiografia za dvoch významných štátnikov ukrajinskej revolúcie. Išlo o rozdielne osobnosti s rôznym politickým smerovaním. Obidvaja sa stali najvyššími politickými činiteľmi. Pavlo Skoropadskyj v roku 1918 a Simon Petľura v roku 1919. Vzťahy medzi nimi boli zložité, podmienené radom subjektívnych a objektívnych príčin. Predovšetkým išlo o ideové a politické postoje, zahraničnú orientáciu, ale hlavne rôzne videnie modelu budovania ukrajinskej štátnosti.

V odborných prácach ukrajinských historikov je obidvom osobnostiam venovaný značný priestor. Medzi významné práce o pôsobení Simona Petľuru ako politika a vojaka patria monografie Serhija Lytvyna *Sud istoriji: Symon Petľura i petľuriana* a *Symon Petľura v rokach 1917 – 1926*. V prácach autor zdôrazňuje aj úlohu, ktorú Simon Petľura zohral pri povstaní namierenom proti vláde Pavla Skoropadského. V posledných rokoch vyšlo niekoľko prác aj o Pavlovi Skoropadskom. Je to predovšetkým monografia Viktora Savčenka *Pavlo Skoropadskyj- ostannij heťman Ukrajiny* a publikácia ukrajinského historika Ruslana Pyriha *Ukrajinska heťmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. V tejto práci nám autor priblížil aj pohľad Skoropadského na Simona Petľuru, kde sa opieral hlavne o spomienky Skoropadského.

V štúdií *Simon Petľura u spryjnjatti Pavla Skoropadského (za spohadamy heťmana)* sa historik Ruslan Pyrih pokúsil o historickú rekonštrukciu kontaktov týchto dvoch osobností. Významný prameňom sú práve spomienky Pavla Skoropadského,² kde sa môžeme stretnúť s hodnotením Simona Petľuru ako politika, vojaka a aj ako človeka. Tieto spomienky sú neoceniteľným zdrojom informácii, názorov a politických postojov Skoropadského na politické dianie v roku 1918 na Ukrajine. Hejtman ich napísal tesne po páde Ukrajinského štátu, v ktorom pôsobil ako najvyšší politický predstaviteľ. Čo sa týka Simona Petľuru a jeho postojov ku Skoropadskému, tak ten sa obmedzuje len na texty z prevažne oficiálnych dokumentov.³

Kontakty generála Pavla Skoropadského s predsedom Ukrajinského generálneho vojenského výboru a neskôr sekretárom (ministrom) Generálneho sekretariátu pre vojenské záležitosti Ukrajinskej národnej republiky (UNR) Simonom Petľurom začali v lete 1917 a trvali do decembra 1918 pádom vlády ukrajinského štátu, na čele ktorej stal Pavlo Skoropadskyj.⁴ K prvému stretnutiu medzi Simonom Petľurom a Pavlom Skoropadským došlo na začiatku júla 1917, keď Petľura pôsobil vo funkcii sekretára vojenských záležitostí a Skoropadskyj bol generálom v cárskej armáde. V tom období sa Petľura snažil o ukrajinizáciu vojenských oddielov.⁵ Na prvé stretnutie so Simonom Petľurom Skoropadskyj spomínal vo svojich memoároch: „S Petľurom som málo hovoril. Nebol úplne v kurze vojenských záležitostí, viac sa zaujímal o kyjevskú politiku. Bol prívetivý, vtedy ešte so mnou rozprával po rusky

2 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady. (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995. 493 s.

3 PETLURA, Simon. *Statti. Lysty. Dokumenty*. Kyjiv : ZAT „Vipol“, 2006. 704 s.

4 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska heťmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionálna akademija nauk, Instytut istoriji Ukrajiny, 2011, s. 281.

5 PYRIH, Ruslan. *Symon Petľura u spryjnjatti Pavla Skoropadskoho (za spomynami heťmana)*. In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*. 2006, č. 5, s. 17.

a nie po ukrajinsky, v tom období sa ešte ukrajinský jazyk nevnucoval.⁶ Ako generál na juhozápadnom fronte (územie Ukrajiny) sa spočiatku Skoropadskyj staval skepticky k ukrajinizácii vojenských oddielov, ale pod vplyvom generála Hutora, ktorý velil juhozápadnému frontu pristúpil k ukrajinizácii 34. vojenského zboru, ktorému velil. V zbore sa aktivizovala činnosť rôznych výborov, ktoré mali kontakty s generálnym vojenským sekretariátom. Z Kyjeva prichádzali úradníci, ktorí podnecovali dôstojníkov a vojakov, aby nešli na front. Podľa Skoropadského vyšetrovanie ukázalo, že „tieto požiadavky vychádzali od Petľuru, ktorý bol vtedy generálnym sekretárom, teda ministrom“.⁷

Po októbrovej revolúcii a páde Dočasnej vlády Ruska sa zhoršila politická situácia v Kyjeve a takisto v armáde. Skoropadského zbor obdržal 5. novembra 1917 od veliteľstva rozkaz pripraviť sa odísť na front, čo medzi vojakmi spôsobilo istú rozpustenosť – kým jedni súhlasili, druhí to odmietali ísť na front. Skoropadskyj bol presvedčený, že „Petľura posielal rôznych pánov, aby vojakov presvedčili ísť do Kyjeva, mne naopak poslal papiere, pre nevyhnutnosť okamžite vyraziť na front“.⁸ Na ich stretnutí Petľura tvrdil, že neposielal nijakých agitátorov, práve naopak, on je zástancom odchodu ukrajinských vojsk na front. Skoropadského Petľurovo tvrdenie nepresvedčilo, bol si istý, že „sa vyháňa pravde“.⁹ Podľa Skoropadského okrem Petľurovej propagandy vojenskú disciplínu komplikoval aj vojenský komisár Dočasnej vlády, ktorého nariadenia boli v rozpore s rozkazmi veliteľstva. Vo svojich spomienkach nazýva Skoropadskyj toto obdobie „súvislým zastrašovaním“.¹⁰

Situácia na Ukrajine sa zhoršovala v dôsledku boľševickej propagandy a nástupu boľševickej armády, ktorá mierila na Kyjev. Dňa 23. novembra 1917 poslal Pavlo Skoropadskyj telegram Simonovi Petľurovi, v ktorom sa zaviazal vziať na seba úlohy určené Petľurom ako sekretárom pre vojenské záležitosti. Zároveň sa chcel dohodnúť v otázke velenia frontu a podriadenia sa vojenského oddielu Generálnemu vojenskému sekretariátu UNR. Skoropadskyj obdržal odpoveď od Petľuru, aby bol vojenský oddiel odovzdaný do správy Generálnemu vojenskému sekretariátu UNR.¹¹

V decembri 1917 odstúpil Simon Petľura z funkcie sekretára generálneho sekretariátu pre vojenské záležitosti. Hlavným motívom, ktorý ho k tomu viedol boli politické nezhody s predstaviteľmi Centrálnej ukrajinskej rady a ich iný názor na vojenské záležitosti. V decembri 1917 sa stal sekretárom generálneho sekretariátu pre vojenské záležitosti Mykola Porš (predtým minister práce UNR), čo Skoropadskyj

6 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 62. (Preklady z ruských zdrojov – autorka.)

7 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 86.

8 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 86.

9 Zakrátko na to Petľura pricestoval do frontového štábu a napriek protestom Skoropadského dosiahol, aby 153. divíziu poslali na predmestie Kyjeva a 104. na front. V oddieloch zboru nastal neporiadok, vojenské výbory sa dožadovali zrušiť rozkaz, ktorý ich posielal na front. Podľa Skoropadského Petľura viedol armádu k rozkladu. SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 18.

10 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska heťmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionalna akademija nauk, Instytut istoriji Ukrajiny, 2011, s. 284.

11 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska heťmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionalna akademija nauk, Instytut istoriji Ukrajiny, 2011, s. 284.

ohodnotil takto: „Petľura, hoci bol nemožným vojenským ministrom, predsa len bol oveľa lepší než jeho nástupca.“¹² Mykola Porš už v prvých týždňoch ukázal neschopnosť riešiť vojenské záležitosti. Ukrajinská armáda sa nachádzala v značnom rozklade a neschopné vedenie tento stav ešte zhoršovalo. Aby mohol Skoropadskyj viesť svoje oddiely, žiadal peniaze na organizáciu oddielov, ale Porš to odmietol, lebo považoval Skoropadského za „nepriateľa Ukrajiny“.¹³ Kontakty z tohto obdobia v prostredí ukrajinskej armády čiastočne sformovali názor generála Skoropadského na Simona Petľuru, ktorého považoval za typického ukrajinského revolučného predstaviteľa, neprofesionálneho vo vojenských veciach a nie dosť úprimného v služobných vzťahoch. Hodnotenia Simona Petľuru Pavlom Skoropadským sa zdajú byť primerané, keďže podobný pohľad na jeho činnosť mal ďalší významný ukrajinský predstaviteľ Jevhen Čykalenko.¹⁴ Ten považoval Simona Petľuru za talentovaného a múdreho človeka, ale „bezvýznamného vojenského ministra, ktorý ničomu nerozumel vo vojenských záležitostiach“.¹⁵

V decembri 1917 začal bolševický nástup proti UNR.¹⁶ V tomto období sa Skoropadskyj stretol s Petľurom, ktorý ho žiadal o pomoc pri formovaní Hajdamackého tábora Slobidskej Ukrajiny, nezávislej vojenskej formácie, ktorá nespádala pod generálny sekretariát vojenských záležitostí. Neskôr Skoropadskyj uznal úspech Petľuru pri potlačení bolševického povstania v kyjevskom Arsenali v decembri 1917. Vo svojich memoároch spomínal na svojho politického súpera Petľuru ako na jediného spomedzi všetkých politikov, ktorý ostal „čistým človekom vo finančných vzťahoch a úprimným vo svojich vzťahoch k Ukrajine“.¹⁷

Keď Petľura opustil vojenskú činnosť a stal sa predsedom Celoukrajinského krajinského zväzu, Skoropadskyj pracoval na vytvorení Ukrajinskej národnej skupiny, ktorá mala byť politickou stranou pravicovo-konzervatívneho smerovania. Táto

12 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska heťmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionálna akademii nauk, Instytut istoriji Ukrainy, 2011, s. 203.

13 SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskyj – ostannij heťman Ukrainy*. Charkiv : Folio, 2008, s. 94.

14 Jevhen Čykalenko bol významný zámožný ukrajinský mecenáš. Patril medzi podporovateľov ukrajinského národného hnutia na začiatku 20. storočia. Mal kontakty so Simonom Petľurom a s množstvom významných politických a kultúrnych ukrajinských činiteľov tohto obdobia.

15 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska heťmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionálna akademii nauk, Instytut istoriji Ukrainy, 2011, s. 285.

16 Ukrajinskí politickí predstavitelia videli ďalšie smerovanie Ukrajiny vo federatívnom zväzku s Ruskom. Svoj postoj pre takéto usporiadanie vyjadrili tzv. Tretím univerzáľom, ktorým bola vyhlásená UNR ako rovnocenná súčasť Ruska. Tretí univerzáľ bol prijatý 20. novembra 1917. Takýmto slovami potvrdzovali Ukrajinci svoju politickú vôľu: „Oddnes sa Ukrajina stane Ukrajinskou národnou republikou. Neoddeľujúc sa od Ruskej republiky a zachovávajúc jednotu, tvrdo sa postavíme na našej zemi, aby sme našimi silami pomohli celému Rusku, aby sa celá Ruská republika stala federáciou rovných a slobodných národov.“ Bližšie: VERSTJUK, Vladyslav. *Ukrajinska Centralna rada: dokumenty i materialy u dvoch tomach*. Tom 1. Kyjiv : Naukova dumka, 1996, s. 398.

17 SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskyj – ostannij heťman Ukrainy*. Charkiv : Folio, 2008, s. 94.

strana mala viesť ku kompromisu medzi Rusmi a Ukrajincami. Zaoberal sa plánom zvrhnutia Centrálnej rady Ukrajiny a vytvorenia novej vlády podporenej Nemcami a Rakúšanmi. Medzi ukrajinskými politikmi nenašiel nikoho schopného, podľa neho „všetci boli fantasti alebo radikálni šovinisti haličskej orientácie“.¹⁸ V danej situácii si spomenul aj na Petľuru, ale myšlienku na spoluprácu s ním zavrhol, nakoľko: „Petľura je ctižiadostivec, idealista bez akéhokoľvek rozmachu, a hlavne by za ním išli radikálne ľavé sily Ukrajiny a Haliče, preto nie je natoľko štátnikom, nakoľko straníkom a to sa pre vytvorenie štátu nehodí. Okrem toho by s ním nepočítali Nemci.“¹⁹ Dal tým jasne najavo, že počíta s nemeckou podporou svojich plánov. Dňa 28. apríla 1918 došlo na Ukrajine k štátnemu prevratu iniciovanom Nemcami.²⁰ Centrálna rada Ukrajiny bola rozpustená, niektorí jej predstavitelia boli uväznení, čím prestala existovať. Generál Skoropadskyj bol za hejtmana Ukrajiny zvolený s podporou nemeckého vojenského velenia a bohatých statkárov, medzi ktorých patrila aj on sám.²¹

V máji 1918 Simon Petľura ako predseda Celoukrajinského krajinského zväzu požiadal hejtmana Skoropadského o pomoc pri fungovaní zemských samospráv. Snažil sa upriamiť jeho pozornosť na nedostatky, s ktorými sa v krajinskej správe stretával, na svojvôľu administratívy, na zatýkanie a vyhnanstva ukrajinských predstaviteľov, na zakázanie krajinskej reformy začatej Centrálnou radou Ukrajiny. Skoropadskyj ho vypočul a sľúbil pomoc. Petľura požadoval od Skoropadského tiež 100 miliónov karbovancov. Hejtmanovi sa táto požiadavka nepozdávala, obával sa, že peniaze by mohli byť použité na protivládnu činnosť: „Naliehavé požiadavky Petľuru sa zdali podozrivými, nakoľko peniaze mohli ísť nie na potreby krajinstva, ale na prípravu povstania.“²² Skoropadskyj sa obával, že v možnom povstaní by mohol Petľura zohrať vedúcu úlohu. Simon Petľura mal posledný výstup ako predseda Krajinského zväzu na stretnutí Poľnohospodárskej spoločnosti, ktorá bola zvolaná na prerokovanie princípov krajinskej reformy, ktorú mala vykonať hejtmanská vláda.²³

Dňa 12. júla 1918 bol Simon Petľura uväznený spoločne s Volodymyrom Vynnyčekom.²⁴ V liste manželke Olge uviedol: „Ničomu nerozumiem. Na moju otázku,

18 PYRIH, Ruslan. Symon Petľura u sprýžňatti Pavla Skoropadského (za spomynami hejtmana). In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*. 2006, č. 5, s. 20.

19 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 133.

20 Po podpísaní Brestského mieru vo februári 1918 začali predstavitelia UNR rokovania s nemeckými a rakúskymi politickými predstaviteľmi o vojenskej pomoci pre Ukrajinu proti boľševickej armáde. Ukrajinci požadovali, aby vojenské oddiely boli formované zo zajatých Ukrajincov. Túto možnosť politici Nemecka a Rakúsko-Uhorska odmietli. Koncom februára 1918 začal nástup nemeckej armády spoločne s oddielmi UNR na Kyjev. Nemecká prítomnosť spôsobila výrazne zasahovanie do vnútorných záležitostí Ukrajiny a bola jedným z faktorov, ktorý spôsobil pád Skoropadského hejtmánátu.

21 IVANYŠ, Vasyľ. *Symon Petľura – Prezydent Ukrajiny*. Kyjiv : Naukova dumka, 1993, s. 65.

22 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 204.

23 IVANYŠ, Vasyľ. *Symon Petľura – Prezydent Ukrajiny*. Kyjiv : Naukova dumka, 1993, s. 70.

24 Volodymyr Vynnyčenko bol politikom, spisovateľom. Patrila medzi vedúce osobnosti ukrajinského literárneho modernizmu. Bol členom sociálnej demokracie. V politike presadzoval prijatie sovietskej platformy na Ukrajine. Pre tieto svoje politické stanovisko sa dostal do opozície voči Simonovi Petľurovi. Od roku 1920 žil a pôsobil v emigrácii vo Francúzsku, kde v roku 1951 aj zomrel.

aká je príčina uväznenia odpovedajú: bojíme sa, že budete agitovať proti hejtmanstvu.“²⁵ Uväznenie Petluru spôsobilo všeobecné pobúrenie, začali rôzne protesty, prihováralo sa za neho množstvo ľudí priamo u Skoropadského. Ten považoval uväznenie Petluru za výsledok boja štátneho aparátu s lavicovými politickými stranami. Zodpovednosť za početné uväznenia, ktoré sa rozšírili, vrátane Petlurovho, sa snažil zvaliť na ministra vnútorných záležitostí Kistakovského.²⁶

Aj napriek snahe vymôcť oslobodenie, ostal Simon Petlura uväznený štyri mesiace. Už v začiatkoch existencie Skoropadského hejtmanátu väčšina predstaviteľov ukrajinského národného hnutia bola presvedčená, že ukrajinská štátnosť je ohrozená, preto treba niečo robiť a vytvoriť opozíciu proti hejtmanskej vláde. V polovici mája 1918 bol vytvorený Ukrajinský národno-štátny zväz (neskôr pretvorený na Ukrajinský národný zväz), ktorého cieľom bolo zachrániť ohrozenú ukrajinskú štátnosť a skonsolidovať všetky sily na vybudovanie nezávislého ukrajinského štátu.²⁷ Pavla Skoropadského mnohí považovali za prorusky orientovaného, podporovali ho aj ruské politické kruhy. Stál na pozícii utvorenia federatívneho zväzku s tzv. „bielym Ruskom“.²⁸ Svoje nazeranie na toto spojenie vysvetlil takto: „Rozdiel medzi mnou a ukrajinskými silami je, že oni milujú Ukrajinu a nenávidia Rusko, u mňa táto nenávisť nie je.“²⁹ Napriek obviňovaniu z prílišnej ruskej orientácie, Skoropadskyj sa podieľal aj na rozvoji ukrajinskej kultúry. Spolu s predstaviteľmi ukrajinskej kultúry ako boli napríklad Volodymyr Vernadskyj,³⁰ sa zaslúžil o založenie Ukrajinskej akadémie vied.

Na Ukrajine začala vzrastať nespokojnosť s vládou Skoropadského a hlavne s prítomnosťou nemeckého a rakúskeho vojska. Udalosti prebiehajúce v Nemecku a Rakúsko-Uhorsku mali vplyv aj na prítomnosť nemeckých a rakúskych vojsk. Rakúska armáda bola začiatkom novembra 1918 úplne rozložená a postupne jej oddiely opustili územie Ukrajiny. Ukrajinský národný zväz, ktorého základňu tvorili všetky ukrajinské politické strany začal pripravovať protihejtmanské povstanie. Dňa 13. novembra 1918, na tajnom zhromaždení všetkých politických strán, bola vytvorená nová politická ukrajinská vláda pod názvom Direktórium UNR. Predsedom sa stal Volodymyr Vynnyčenko a za hlavného veliteľa republikánskych vojsk bol menovaný Simon Petlura, ktorý bol práve prepustený z väzenia.

25 PETLURA, Simon. *Statti. Lysty. Dokumenty*. Kyjiv : ZAT „Vipol“, 2006, s. 191-197.

26 PYRIH, Ruslan. Symon Petlura u spryňattí Pavla Skoropadskoho (za spomynami hejtmana). In *Ukrajinskij istoričnyj žurnal*. 2006, č. 5, s. 23.

27 IVANYŠ, Vasyľ. *Symon Petlura – Prezydent Ukrajiny*. Kyjiv : Naukova dumka, 1993, s. 73.

28 Skoropadskyj sa snažil o podporu pre svoj režim u generálov ruskej bielogvardejskej armády, bojujúcich proti bolševizmu, ktorí sa v tom období pohybovali v oblasti Donu a Kubáne. Politickí a vojenský predstavitelia „bielej armády“ hlásali jednotné a nedeliteľné Rusko. Ale revolučný rok 1917 dával nádej neslobodným národom Ruska na samostatnosť. Preto bielogvardejci touto myšlienkou neoslovili národné hnutia, čo neskôr viedlo k bratovražednej občianskej vojne na území bývalého cárskeho Ruska.

29 SKOROPADSKYJ, Pavlo. *Spohady (kinec 1917 – hrudeň 1918)*. Kyjiv : Filadelfija, 1995, s. 48.

30 Volodymyr Vernadskyj bol významný ukrajinský mysliteľ, filozof, prírodovedec, vzdelanec. Bol prvým prezidentom Ukrajinskej akadémie vied, založenej v roku 1918 a zakladateľom vedeckej knižnice v Ukrajine. Pôsobil ako profesor na moskovskej univerzite.

Predstavitelia Národného zväzu a Direktória počítali s pomocou pluku Sičových strelcov³¹ zloženého z Ukrajincov Haliče a Bukoviny, ktorý sa zdržiaval v meste Bila Cerква. Oddiely Sičových strelcov tvorili základ Ukrajinskej haličskej armády so silnou ukrajinskou tradíciou. Simon Petlura po svojom prepustení prišiel do Bilej Cerkvi, aby sa postavil na čelo vojenských oddielov lojálnych Direktóriu UNR. Vojenským vystúpením Sičových strelcov začalo protihejtmanské ozbrojené povstanie. V rámci zachovania aspoň čiastočného poriadku vydal Petlura 21. novembra 1918 rozkaz o zákaze siahť na národný majetok: „Prikazujem: každý, kto siahne na národný majetok, statkárske majetky, lesy aj iné, slovom alebo činom, napomáha provokáciám, narušujúcim úspech ukrajinského vojska v jeho boji s hejtmanskými statkáorskými bandami, ktorí sú zradcami ukrajinského národa, bude vydaný vojenskému poľnému súdu.“³² Protihejtmanské vojská postupovali na Kyjev.

Dňa 14. novembra 1918 vyhlásil hejtman Skoropadskyj federáciu Ukrajiny s Ruskom. Hneď na to 14. a 15. novembra 1918 sa objavila v ukrajinských mestách výzva Direktória UNR, ktorá vyzývala ukrajinský národ do povstania proti „zradcovi“ Skoropadskému, ako ho začali označovať predstavitelia Direktória.³³ Simon Petlura sa ako najvyšší veliteľ obrátil s výzvou namierenou proti hejtmanovi Skoropadskému k ukrajinskému národu. V jeho mnohých výzvach a rozkazoch, ktoré v tom období ako veliteľ vydával, sa Skoropadskyj označoval už iba ako zradca a uzurpátor: „Teraz, keď utícha oheň svetovej vojny a keď všetky národy sveta sú samobytné a stávajú sa rovnocennými hospodármi vlastných krajín, len v jednej Ukrajine UZURPATOR NÁSILNÍK SKOROPADSKYJ, ktorý zachvátil vládu s pomocou cudzincov, krvou a ohňom zalial Ukrajinu a ešte okrem toho v tejto veľkej chvíli chce náš Rodný Kraj i našu zem vrátiť do večnej neslobody s Ruskom.“³⁴

V snahe vyhnúť sa blížiacej katastrofe sa Pavlo Skoropadskyj pokúsil začať rokovať s Direktóriom UNR. Dňa 13. decembra 1918, keď už v Kyjeve prebiehali boje sa uskutočnilo stretnutie s členmi protihejtmanskej opozície. Stretnutia sa zúčastnili významní ukrajinskí predstavitelia: Serhij Šeluchyn, Petro Stebnyckyj, Maxim Slavyckyj a Vasyľ Koroliv. Vyslovili myšlienku o bezúčelnosti ďalšej podpory hejtmanovi.³⁵

Dňa 22. novembra 1918 bol vrchným veliteľom Petľurom vydaný rozkaz, aby sa ukrajinské kozáctvo sústredilo v Kyjeve a bojovalo proti hejtmanskej vláde: „Vojaci – kozáci! Z rozkazu direktória Ukrajinskej Národnej Republiky stojím na čele celého ukrajinského vojska, ako hlavný veliteľ... povinnosťou každého občana Ukrajiny

31 Sičovi strelci sa začali formovať ako vojenské oddiely v Haliči pred prvou svetovou vojnou. Boli súčasťou rakúsko-uhorskej armády počas prvej svetovej vojny, bojovali na východnom fronte proti Rusku. Svoju úlohu zohrali v boji za národné a politické práva Ukrajincov na Haliči a pri vytváraní UNR. Bližšie: HNATEVYČ, Bohdan. *Istoriija ukrajinskoho vijs'ka*. Lviv : Vydannja Ivana Tyktora, 1936, s. 293-312.

32 PETLURA, Simon. *Statti. Lysty. Dokumenty*. Kyjiv : ZAT „Vipol“, 2006, s. 206.

33 HNATEVYČ, Bohdan. *Istoriija ukrajinskoho vijs'ka*. Lviv : Vydannja Ivana Tyktora, 1936, s. 450-452.

34 PETLURA, Simon. *Statti. Lysty. Dokumenty*. Kyjiv : ZAT „Vipol“, 2006, s. 191-197 a 200.

35 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska hejtmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionalna akademija nauk, Instytut istoriji Ukrajiny, 2011, s. 291.

je uväzniť generála Skoropadského a vydať.“³⁶ Účastník týchto udalostí spisovateľ Roman Huľ neskôr napísal: „V Kyjeve sa šíria zvesti, že petľurovci idú v mračnách, začala panika, pešiaci sa rozbehli a velitelia hejtmanských oddielov nevedia z ktorého boku prichádza Petľura.“³⁷

Do vojska pod vedením Petľuru postupne prebehla väčšia časť hejtmanskej armády, ktorá akceptovala vládu Direktória UNR. Dňa 6. decembra 1918 začalo Direktórium UNR požadovať od nemeckého velenia, aby ich vojská opustili územie Ukrajiny. Pavlo Skoropadskyj sa spoliehal pri obrane Kyjeva pred povstalcami, na vojenskú pomoc Dohody, s ktorou rokoval, no tá sa neuskutočnila. V noci z 13. na 14. decembra 1918 sa uskutočnil hlavný útok na Kyjev Petľurovými vojskami. Dňa 14. decembra 1918 v poobedňajších hodinách sa hejtmán Pavlo Skoropadskyj vzdal vlády v Ukrajine: „Ja, hejtmán celej Ukrajiny som počas siedmich mesiacov vynaložil všetko úsilie, aby som vyviedol krajinu z tohto ťažkého stavu, v akom sa nachádzala. Boh mi nedal silu zvládnuť to, preto ja, berúc do úvahy podmienky, aké sa vytvorili a riadiaci sa výnimočne dobrom Ukrajiny, odstupujem od vlády.“³⁸ Týmto sa zavŕšilo obdobie vlády posledného hejtmána Ukrajiny Pavla Skoropadského a nastúpilo obdobie vlády Direktória UNR, počas ktorého sa Simon Petľura ako najvyšší vojenský a neskôr politický predstaviteľ pokúsil o opätovné vytvorenie samostatného a zvrchovaného štátu Ukrajiny.

Medzi prvé rozhodnutia novej ukrajinskej vlády pod vedením Volodymyra Vynnyčenko patrila zmena názvu krajiny na predchádzajúcu Ukrajinskú národnú republiku. Štátnou formou sa stala znova republika. Nová vláda sa rozhodla schváliť všetky predchádzajúce zákony UNR z obdobia Centrálnej rady Ukrajiny, ktoré boli nástupom Skoropadského zrušené. Po zvrhnutí Skoropadského hejtmánátu bol budúcim najvyšším predstaviteľom Ukrajiny Simonom Petľurom vydaný manifest, ktorý vyzýval občanov Ukrajiny k povinnosti uväzniť Skoropadského a vydať ho republikánskej vláde. Neskôr bol vyhlásený za zradcu, postavený mimo zákon a jeho majetok bol skonfiškovaný. Politická situácia na Ukrajine sa nástupom Direktória UNR začala stupňovať. Dňa 11. februára 1919 po odchode Vynnyčenko z postu predsedu Direktória UNR bol na jeho miesto zvolený Simon Petľura. Vynnyčenko vo svojich spomienkach uviedol, že týmto obdobím sa skončilo Direktórium a nastúpilo obdobie tzv. otamanščiny:³⁹ „Týmto sa fakticky skončila existencia Direktória, ktoré bolo vyjadrením krátkej doby v histórii národného zrodenia. Oficiálne Direktórium existovalo ďalej, ale nemalo žiaden význam, slúžilo iba na zakrytie skutočnej vlády a politiky otamanščiny.“⁴⁰

36 PYRIH, Ruslan. *Ukrajinska hejmanska deržava 1918 roku. Istorični narysy*. Kyjiv : Nacionálna akademii nauk, Instytut istoriji Ukrajiny, 2011, s. 207-208.

37 SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskyj – ostannij hejman Ukrajiny*. Charkiv : Folio, 2008, s. 309.

38 SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskyj – ostannij hejman Ukrajiny*. Charkiv : Folio, 2008, s. 332.

39 Otamanščinou sa nazývalo obdobie od jari 1919, keď sa začal veľký rozvrat v krajine. Nastalo bezvládie a začala sa prejavovať svojvôľa veliteľov ukrajinskej armády, ktorí často vypovedali poslušnosť vojenským úradom, ktoré viedol Simon Petľura.

40 VYNNYČENKO, Volodymyr. *Vidrodžennja naciji. Častyna III*. Kyjiv – Videň, 1920, s. 196.

Dňa 15. novembra 1919 sa uskutočnilo zasadanie Direktória UNR pod vedením Simona Petľuru a Rady ministrov. Na tomto zasadnutí bolo prijaté rozhodnutie, že zvrchované riadenia záležitostí republiky prechádzajú na vrchného veliteľa Simona Vasilieviča Petľuru, ktorý v mene Direktória UNR potvrdzoval všetky zákony a ustanovenia schválené Radou ministrov.⁴¹ Toto uznesenie malo mať dočasný charakter. Jedným z dôležitých rozhodnutí Simona Petľura na čele Direktória UNR bolo prijatie Varšavskej dohody s Poľskom. Dňa 21. apríla 1920 došlo k tejto tajnej dohode medzi Simonom Petľurom a Jozefom Pilsudským. V jej následku sa zmenili hranice krajiny. Ukrajina prišla o veľkú časť územia, ktorú musela odstúpiť Poľsku výmenou za vojenskú pomoc.⁴²

Existencia UNR, pod vedením Simona Petľura, po prijatí Varšavskej dohody netrvala dlho. V meste Riga bola 18. marca 1921 podpísaná mierová zmluva medzi Poľskom a sovietskym Ruskom, v ktorej sa poľská strana zaviazala výmenou za teritoriálne ústupky zo strany sovietskeho Ruska, uznať Ukrajinskú socialistickú sovietskú republiku. Rovnako sa zaviazala zakázať na svojom území pobyt všetkých antibolševických organizácií, vrátane vlády UNR, ktorá sa v tom období presídlila na územie Poľska a začala pôsobiť v emigrácii.⁴³ Týmto sa skončilo obdobie existencie samostatnej UNR a jej boj za slobodu a nezávislosť pod vedením Simona Petľuru.

Rovnako ako bol dramatický život týchto dvoch politikov boli dramatické aj posledné roky ich života v emigrácii a ich tragická smrť. Poslednému hejtmanovi Ukrajiny Pavlovi Skoropadskému sa za pomoci Nemcov podarilo utiecť do Berlína, kde žil pod zmenenou identitou. V emigrácii sa snažil zvrátiť politický vývoj na Ukrajine. V Nemecku vytvoril Spojený zväz Ukrajina, ktorý politicky pôsobil proti vláde Simona Petľura a UNR. Organizácia vytvorená Skoropadským vystupovala proti „diktatúre Petľuru“ a pokúsila sa získať veliteľov vojenských oddielov UNR na svoju stranu.⁴⁴ Simon Petľura bol o činnosti Pavla Skoropadského informovaný: „...plány Skoropadského, nezávisle od toho v akom stupni vývoja sú zviazané s nemeckými plánmi, pri súčasnej situácii na nemeckej pôde nemajú nič také, čím by mohli byť považované za nebezpečné pre UNR zvonku“, ale „práca Skoropadského v istej miere škodí vláde UNR v jej snažení mať blízke kontakty v západnej Ukrajine“.⁴⁵ Pred druhou svetovou vojnou začal Skoropadskyj udržiavať kontakty s nemeckými nacistami, pre ktorých sa ukrajinská otázka stala dôležitou v ich plánoch. V júli 1941, krátko po napadnutí Sovietskeho zväzu nacistickým Nemeckom,

41 LYTVYN, Serhij. *Symon Petľura v rokoch 1917 – 1926*. Kyjiv : Akvilon-Pres, 1999, s. 195.

42 Išlo o politickú, vojenskú a hospodársku konvenciu, ktorá znevýhodnila Ukrajincov. Na základe podpísaných dohôd medzi Poľskom a UNR, dňa 25. apríla 1920 sa začal pochod Poliakov a dvoch ukrajinských divízií na Ukrajinu s cieľom nástupu proti bolševickej Červenej armáde. Dňa 12. októbra 1920 bolo medzi Poľskom a sovietskym Ruskom uzavreté prímierie. Aj napriek uzavretej Varšavskej dohode nechala poľská vláda ukrajinskú armádu doslova napospas osudu a začala na svojom území s jej postupným odzbrojovaním.

43 SMOLIJA, Valerij. *Istoriya Ukrajiny II*. Kyjiv : Ukrajina, 1996, s. 99-100.

44 SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskyj – ostannij hefman Ukrajiny*. Charkiv : Folio, 2008, s. 342.

45 SAVČENKO, Viktor. *Pavlo Skoropadskyj – ostannij hefman Ukrajiny*. Charkiv : Folio, 2008, s. 356.

začal Skoropadskij aktívne rozvíjať svoju politickú činnosť. Jeho cieľom sa stala snaha získať istú vedúcu úlohu v riešení „ukrajinskej otázky“ Nemcami. V Nemecku ostal až do svojej smrti, keď 26. mája 1945 zomrel na následky zranení spôsobených bombardovaním.

Simon Petľura po podpísaní dohody v Rige bol nútený usadiť sa v emigrácii. Po krátkom pobyte v Poľsku a Maďarsku žil niekoľko rokov vo Francúzsku, až do svojej tragickej smrti. Osudnou sa mu stala jemu pripisovaná zodpovednosť za židovské pogromy na Ukrajine. Bolševická a bielogvardejská tlač rozširovala propagandu o židovských pogromoch počas obdobia Direktória UNR, keď bol Petľura najvyšší vojensky a politický predstaviteľ. Vykresľovali Petľuru ako pogromníka, ktorý podnecoval a nariadoval vyvražďovanie židovského obyvateľstva. Dňa 25. mája 1926 bol Simon Petľura zastrelený Samuelom Švarcbardom, ktorý bol údajne sovietskym agentom. Ako dôvod vraždy Simona Petľuru uviedol Švarcbard, že to bola pomsta za židovské pogromy na Ukrajine, ktoré boli spáchané v rokoch 1919 – 1920.⁴⁶ Smrť Simona Petľuru zomkla všetkých aktívnych predstaviteľov ukrajinského národného hnutia. Krátko po Petľurovej smrti vytvorili organizáciu Zväz oslobodenia Ukrajiny. Na jednom z prvých zasadnutí predstaviteľov tohto zväzu bol vytvorený Výbor pre uchovanie pamiatky Simona Petľuru.⁴⁷ Vo všetkých krajinách, kde žila ukrajinská emigrácia boli vytvorené ukrajinské organizácie a spolky, ktoré niesli jeho meno.

46 IVANYŠ, Vasyľ. *Symon Petľura – Prezident Ukrajiny*. Kyjiv : Naukova dumka, 1993, s. 239.

47 IVANYŠ, Vasyľ. *Symon Petľura – Prezident Ukrajiny*. Kyjiv : Naukova dumka, 1993, s. 240.

REGIONALIZMUS AKO PRINCÍP DEJEPISNÉHO VYUČOVANIA

Ružena KORMOŠOVÁ

Abstract: *Regionalism as a principle of Teaching History.* The issue of regional history in the teaching of history have been elaborated by several authors. Their research has shown broad pedagogical - didactic impact of regional history. Most of the works focused on history teaching in primary schools - at an earlier stage of secondary education. The author points out the merits and the possibility of regional history in the teaching of history at high school - in upper secondary education. The paper is devoted to current trends and problems of regionalism approach in teaching regional history abroad. Demonstrates the versatility incentives for regional integration of elements of regional history and richness of the regional history of Spiš region. The final part of the contribution consists of presenting didactic approaches in the use of regional history for history teaching at high school.

Key words: Region. Regionalism. Regional history. Regional principle, Spiš historiography. Didactic principles.

Regionálna história má vo vyučovacom procese svoje nezastupiteľné miesto. Výskum dokázal, že má široký pedagogicko-didaktický dosah. Pokiaľ sa v minulosti v súvislosti s regionálnym materiálom hovorilo ako o prostriedku vyučovania, v súčasnosti viacerí autori uvažujú o regionálnom princípe.

Naše regióny sú bohaté na kultúrne pamiatky, umelecké skvosty a prírodné krásy. Pozornosti sa im dostávalo už v minulosti zo strany mnohých historikov. Výnimkou nie je ani Spiš. Rozsiahla historiografia, vlastná bádateľská a publikačná činnosť i ústretovosť kultúrnych inštitúcií k školám na Spiši inšpirovali viacerých učiteľov k postupnému začleňovaniu regionálnych prvkov do vyučovania dejepisu v miestnych základných i stredných školách. Motiváciou pre učiteľov stredných škôl bola skutočnosť, že dejepis nepatril k zvlášť obľúbeným predmetom. Po roku 1989 dlhodobo chýbali kvalitné učebnice. I preto bol dejepis pre stredoškóľakov málo zaujímavý, plný verbalizmu a formalizmu. Po zavedení voliteľných predmetov, vytvorení koncepcie seminára z dejepisu sa postupne situácia menila. Určite tomu napomohlo aj systematické využitie bohatstva regiónu Spiša. Dnes môžeme konštatovať, že regionálna história, ktorá sa stala na niekoľko rokov predmetom nášho hlbšieho štúdia, pomohla, k tomu, aby sa stredoškóľský dejepis stal pútavejším a obľúbenejším.

Otázkam využitia regionálnych dejín vo výučbe dejepisu sa venovali viacerí autori. Bolo vydaných mnoho kvalitných zborníkov. Záslužnú prácu v tomto smere vykonávajú metodicko-pedagogické centrá a vysokoškóľské inštitúcie. Väčšina z vydaných metodických prác sa orientovala na dejepisné vyučovanie v základných školách. Podčiarkoval sa hlavne význam regionálnej histórie pre názornosť, konkretizáciu a aktualizáciu výučby. Znakom vyučovania dejepisu na gymnáziu je postupný prechod od názornosti a konkrétnosti k abstrakcii a zovšeobecňovaniu. Zdôrazňuje sa logická štruktúra a rozvíjanie postojov, názorov a úvah. U stredoškóľakov sa pozornosť kladie na riešenie a vlastné skúmanie problémov na základe

schopnosti poznávať historický materiál. Metódy, formy a prostriedky dejepisného vyučovania majú žiakov podnecovať k samostatnosti, iniciatívnosti a tvorivosti.

Učebné osnovy dejepisu pre gymnáziá a stredné odborné školy z roku 1997 boli rámcové.¹ Umožňovali vytvoriť predpoklady pre vyučovanie regionálnych dejín.

Reforma národného kurikula, ktorá sa realizuje v Slovenskej republike od 1. septembra 2008, predstavená v Štátnom vzdelávacom programe, umožňuje školám dotvárať vlastné vzdelávacie programy podľa špecifických regionálnych a lokálnych podmienok. Školské vzdelávacie programy môžu špecifikovať základné predmetové spôsobilosti pri práci s historickým časom, priestorom, historickými faktami a udalosťami, javmi i procesmi. Vo výučbe dejepisu na stredných školách sa kladie dôraz na „aktívne učenie, proces hľadania, objavovania, konštruovania (vytvárania) poznatkov na základe vlastnej činnosti a skúseností v interakcii s učiteľom a spolužiakmi v kooperatívnom učení“².

V tradičnom triedno-hodinovom systéme umožňujú regionálne dejiny v základnej škole formovať historické vedomie žiakov na základe vlastných skúseností a vzťahu k najbližšiemu prostrediu. Pre výučbu dejepisu na strednej škole môže byť regionálna história primárnou bázou pre odbornú činnosť a počiatočnú bádateľskú prácu žiakov (často realizovanú formou projektového vyučovania). Utvára sa tiež priestor pre regionalizmus ako princíp dejepisného vyučovania.

Súčasná tendencie a problémy

Pojem *regio* pochádza z latinčiny a označuje končinu, krajinu, kraj, okolie...

Od tohto slova odvodený **regionalizmus** v súčasnosti chápeme v dvojakom význame:

- 1) ako hnutie snažiacie sa poznať a povzniesť určitý kraj alebo oblasť,
- 2) ako spoločenskú činnosť zaoberajúcu sa štúdiom určitého kraja (územia) zo strany prírodovedeckej, ekonomickej, historickej, sociálno-politickej a kultúrno-historickej.

Región môžeme študovať z troch hľadísk:

- 1) príroda a prírodné bohatstvo určitej oblasti,
- 2) hospodársky vývoj kraja či oblasti,
- 3) poznanie dejinného vývoja so zvláštnym zameraním na archeológiu, politické dejiny, kultúrne dejiny.

Pod pojmom **regionálne dejiny** sa v našich podmienkach rozumejú dejiny menších územných celkov, ako je územie štátu alebo krajiny, dokonca aj história jednotlivých subjektov. Július Alberyty³ ich chápe konkrétnejšie ako „dejiny stolíc, žúp,

1 Učebné osnovy gymnázia – štvorročné štúdium (povinné učebné predmety). Dejepis. Bratislava : Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1997.

2 Štátny vzdelávací program. Dejepis (vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť). Príloha ISCED 3A. Bratislava : ŠPU, 2010, s. 3.

3 ALBERTY, J. Význam regionálnej histórie pre pedagogickú prax. In Zborník príspevkov z konferencie k regionálnym dejinám východného Slovenska. Prešov 18. marca 1999. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 5-12.

okresov, sídlisťných aglomerácií, ale aj dejiny miest, obcí, závodov a pod“. Regionálna história tvorí neoddeliteľnú súčasť našich národných dejín. Jej úlohou je skúmať a sprístupniť historické poznatky určitej oblasti, kraja, okresu, mesta i obce. Takto ponímame región ako určitý sídelný územný útvar s hospodárskym a kultúrnym centrom. Ako urbanistický komplex, ktorý je predmetom histórie. Je bezprostredne spätý s celospoločenskými procesmi a okolnosťami.

História regiónu nie je izolovaná. Je časťou celku. Josef Bartoš⁴ regionálnu históriu považuje za „súčasť, ako určitú špecializáciu historickej vedy, má s históriou spoločnosti v zásade rovnaký predmet, metódy i poslanie, hoci má niektoré špecifické rysy“. Niekedy historické procesy určitého regiónu majú celonárodný význam. Preto je veľmi dôležité odborne a verejne posudzovať a hodnotiť výsledky regionálneho výskumu, organizovať vedecké konferencie.

V poslednom období sa objavujú koncepcie vytvárania väčších regiónov – „euroregiónov“, napr. Euroregión Tatry, Baltský región, región Karpatského oblúka a pod., ktoré presahujú hranice štátov a predstavujú tak cezhraničné nadnárodné regióny.

Regionálne dejiny tak predstavujú:

- *dejiny územných celkov menších ako jeden štát* (zdôrazňuje sa správne a právne chápanie regiónu, alebo chápanie etnografické – na základe kultúrneho hľadiska),
- *dejiny územných celkov väčších ako jeden štát* (väčšie, napr. európske regióny Škandinávie, či menšie, tzv. euroregióny).⁵

Územné celky, s ktorými pracuje v súčasnosti regionálna história, môžu mať teda rôzny rozsah. Môžu zahrňovať časť jednej krajiny, štátu, územie osídlené určitým národom, národnosťou, prípadne etnickou skupinou, ale môžu byť tvorené niekoľkými krajinami, časťou kontinentu či dokonca časťami niekoľkých kontinentov.⁶

Bolo by preto namieste používať pojmy **miestna** alebo **krajová história**. Keďže hovoríme v konkrétnych súvislostiach, pri používaní pojmu regionálna história „treba byť presný v tom, o aký región ide“⁷.

Historiografia môže skúmať región v priebehu celého dejinného vývoja, počas jedného historického obdobia (pravek, stredovek, novovek a pod.) alebo vývojovej fázy určitého historického obdobia.⁸ V rámci toho sa môže zamerať na jednotlivé

4 BARTOŠ, J. Současný stav, problémy a potřeby regionální historie. In *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. 13, 1975, č. 2, s. 60-67. Podľa ČAPEK, V. et al. *Didaktika dějepisu II*. Praha : SPN, 1988, s. 119.

5 LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2010, s. 170-171; BENEŠ, Z. Regionální historiografie a školní dějepis. In *Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách*. Ústí nad Labem : Filozofická fakulta UJEP, 2006, s. 10.

6 ŠTEFEK, K. Regionální historie ve výuce dějepisu. In ČAPEK, V. et al. *Didaktika dějepisu II.*, 1988, s. 117-127.

7 ALBERTY, J. Význam regionálnej histórie pre pedagogickú prax. In *Zborník príspevkov z konferencie k regionálnym dejinám východného Slovenska*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 7.

8 J. BARTOŠ používa vo svojich prácach pojmy „nadformačný región“, „formačný región“ a „stadiálny región“. BARTOŠ, J. Metodologické a metodické problémy regionálních dě-

stránky spoločenskej činnosti – hospodársku, politickú, kultúrnu, športovú a pod. alebo skúmať vývoj regiónu ako celku.

Problematicou vzťahu regionálnej histórie a dejepisného vyučovania sa zaoberali viacerí českí autori, ktorí zdôrazňovali nevyhnutnosť zaradovania regionálnych prvkov do vyučovacích hodín dejepisu.⁹

Rôzne tendencie v oblasti regionálnej histórie, prejavy deformácií, jednostranných pohľadov, koncepcie, ktoré ju stavali do protikladu s národnou históriou, sa riešili už na mimoriadnej konferencii o regionálnej histórii, ktorá sa konala 4. – 6. februára 1960 v Banskej Bystrici.

Význam regionálneho princípu, ktorý vyžaduje od učiteľa popri znalosti miestnej histórie predovšetkým správny metodický prístup, pri realizovaní vo vyučovaní zdôrazňovali Július Alberty a Márie Pravdová v zborníku *O využívaní regionálnych prvkov v dejepise* z roku 1963¹⁰. Druhá časť zborníka na konkrétnych príkladoch a skúsenostiach učiteľov z praxe ilustrovala metodickú stránku využívania regionálnych prvkov na hodinách dejepisu a v mimotriednej práci. V tretej časti autori riešili otázku regionálnych exkurzií, prípravy učiteľov na prácu v regionálnej histórii, otázky pedagogického čítania s touto tematikou a i.¹¹

K objasneniu teoretických problémov a k praktickej činnosti v odbore regionálnej histórie prispel zborník *ACTA REGIONALIA*, ktorý vyšiel v Prahe v roku 1965. Zborník oboznamoval s dejinami českej vlastivednej práce.¹²

V nasledujúcich rokoch viaceré články publikované v časopisoch *Dějepis a zeměpis ve škole* a *Společenské vědy ve škole* poskytovali cenné rady učiteľom základných i stredných škôl ako využívať regionálne prvky pri vyučovaní dejepisu. Dokazovala sa mimoriadna výchovná hodnota obsahu regionálnych dejín.

Okrem prác kvalifikovaných historikov boli publikované aj mnohé články a štúdie nadšených a obetavých regionálnych pracovníkov – amatérov, ktoré sa tematicky zameriavali na obdobie predfeudálne a feudálne.

Podčiarkoval sa diferencovaný prístup, podľa charakteru konkrétnych historických udalostí daného regiónu, a zdôrazňovalo sa, že „regionálne dejiny majú vo

jín. In *O regionálních dějinách*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1980, s. 9. Podľa ČAPEK, V. et al. *Didaktika dějepisu II.*, s. 119-120.

9 BARTOŠ, J. – HOLINKOVÁ, J. Regionální dějiny a vyučování dějepisu. In *Metodické otázky regionálních dějín*. Univerzita Palackého v Olomouci. Praha : SPN, 1981, s. 67-70; HALEŠOVÁ, V. Využívání a tvorba pomůcek pro uplatňování regionálních prvků ve vyučování dějepisu. In *Podíl vyučovacích pomůcek na modernizaci výuky dějepisu*. Brno : UJEP, 1983, s. 48 – 51; SVOBODA, L. – KÝDL, M. K využívání názorních pomůcek ve vyučování dějepisu. In *Podíl vyučovacích pomůcek na modernizaci výuky dějepisu*, 1983, s. 165-171.

10 ALBERTY, J. Miesto regionálnej histórie v našej spoločnosti. In *O využívaní regionálnych prvkov v dejepise*. Bratislava : SPN, 1963, s. 7-24; PRAVDOVÁ, M. K problematice uplatnění regionálního principu ve vyučování dějepisu. In *O využívaní regionálnych prvkov v dejepise*, 1963, s. 25-36.

11 JANEK, F. Regionálne dejepisné exkurzie, s. 154-173; HOLINKOVÁ, J. Příprava učitelů pro práci v regionální historii, s. 174-187; PETRTYL, J. Zkušenosti z metodické práce s učiteli na úseku regionalizmu, s. 188-204.

12 *ACTA REGIONALIA. Sborník vlastivědných prací*. Ed. J. Klik – J. Špét. Praha : Společnost přátel starožitností, 1965. 212 s.

výuke tú zvláštnosť, že ich konkrétny obsah nemožno kodifikovať učebnými osnovami a že teda ich poňatie a obsah sú plne závislé na úrovni a prístupe učiteľa dejepisu“¹³. Na konkrétnom materiáli z regionálnych dejín, ktorý je žiakom blízky a väčšinou dostupný, si žiaci najvhodnejšie osvojovali metódu samostatného získavania nových poznatkov o minulosti. Poznávaním javov regionálnych a národných sa učili zovšeobecňovať konkrétne historické javy a zaradiť ich do historického vývoja. Pri výbere dejepisného učiva sa regionálna história stala súčasťou obsahu výkladu z hľadiska metodologického a z hľadiska primeranosti učiva veku žiakov.

Učebné osnovy, metodické príručky – dokumenty usmerňujúce výučbu dejepisu, považovali regionálnu históriu za didaktický prostriedok.

Zdôrazňovala sa požiadavka „uvádzať žiakov do regionálnych dejín prostredníctvom exkurzií, návštev a hodín v múzeu, v izbách a sieňach revolučných tradícií a pod. a využívaním regionálnych prvkov pri preberaní niektorých tém z národných dejín“¹⁴. Pri rozširovaní a prehľbovaní dejepisných poznatkov žiakov na stredných školách, konkrétne v gymnáziách, sa vyžadovalo „cieľavedome využívať“ už nadobudnuté historické predstavy, poznatky, zručnosti na základnej škole, v múzeách, v izbách a kútikoch revolučných, bojových a pracovných tradícií, v archívoch, na výstavách, prostredníctvom rozhlasu a televízie a pod. „Zvýšený výchovný a vzdelávací účinok dosiahne učiteľ vtedy, ak bude niektoré témy priamo preberať v izbách bojových a revolučných tradícií, v expozíciách múzea, v historických objektoch, na výstavách, na historických exkurziách.“¹⁵

Začleňovanie regionálnych dejín do vyučovania dejepisu sa stávalo nevyhnutnosťou, pretože vo vzťahu k dejinám Slovenska sme sa v rámci bývalého Československa chceli prezentovať ako samostatný, rovnoprávny a historický národ.

Fakt, že regionálna história sa stala na prelome 50-tych a 60-tych rokov 20. storočia objektom záujmu nielen odborných, ale aj politických kruhov, priniesol vážne deformácie. Zdokumentovali a politicky sa zhodnocovali robotnícke hnutie, dejiny Komunistickej strany Slovenska a vtedajšie politické osobnosti. Zároveň sa hľadali vzťahy a súvislosti medzi socialistickou prítomnosťou a minulosťou. Podsúvala sa historická pravda jednej triedy a jednej strany, hoci v slovenských dejinách bola prítomná len okrajovo, epizodicky a v niektorých regiónoch absentovala najmä v medzivojnovom období.

Objavil sa však aj trend stavať regionálnu históriu do protikladu s národnou, celospoločenskou. Ako príklad môže slúžiť snaha niektorých autorov dokázať špecifickosť, separátnosť a nekompatibilitu východného Slovenska s inými regiónmi, čo vyvolalo v odbornej verejnosti prudké polemiky.¹⁶

Po roku 1989 prežíva regionálna história svoje nové obdobie. Súvisí so zavedením samosprávy miest a obcí. Tie majú záujem spracovať vlastné dejiny, vracajú sa k svojim historickým pečatiam, vlnám, erbom. Súvisí to s rozvojom cestovného ruchu.

13 JANOVSÝ, J. et al. *Základy didaktiky dějepisu*. Praha : SPN, 1984, s. 79.

14 *Učebné osnovy dejepisu pre 5. – 8. ročník základnej školy*. Bratislava : SPN, 1978, s. 8.

15 *Učebné osnovy gymnázia. Dejepis 1. – 3. ročník*. Bratislava : SPN, 1986, s. 22.

16 ALBERTY, J. Význam regionálnej histórie pre pedagogickú prax. In *Zborník príspevkov z konferencie k regionálnym dejinám východného Slovenska*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 7-8.

Otvárame sa Európe a chceme prezentovať pamätihodnosti našich regiónov. Občianskou samozrejmosťou sa stáva poznávanie historického dedičstva. Danému trendu sa prispôsobujú aj metodicko-pedagogické centrá a vysokoškolské pracoviská.

Jedným z pokusov, ako zmeniť školu a urobiť ju zaujímavejšou, bolo vytvorenie tzv. regionálnych škôl. Medzi priekopníkov patrí Základná škola v Sliačoch, ktorá realizuje takýto projekt od septembra 1992. Prelomovým medzníkom pre jeho realizáciu sa stal celoslovenský seminár na tému *Vzájomný vzťah regionálnej kultúry a školstva*, konaný v máji 1993.¹⁷ Podstata inovácie v tomto projekte je založená na regionálnych prvkoch a tradíciách ľudovej kultúry. Keďže Regionálna škola v Sliačoch je štátnou školou, kladie sa dôraz na základné učivo určené učebnými osnovami a regionálne prvky sa začleňujú do vyučovacieho procesu čo najčastejšie, vždy v nadväznosti na preberané učivo.¹⁸ Realizačná skupina učiteľov všeobecnovzdelávacích predmetov Strednej zdravotníckej školy M. R. Štefánika v Martine pociťovala nedostatočné prepojenie jednotlivých predmetov v regionálnom vzdelávaní, a preto vypracovala v roku 1998 projekt *Blatnica*. Jeho cieľom bolo zvýšiť motiváciu a záujem mladých ľudí o najbližšie okolie.¹⁹ Rozšírené regionálne vyučovanie majú aj základné školy v Očovej a Detve.

Významnou mierou sa na rozvoji regionálnej histórie na strednom Slovensku podieľa Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Prešovské a košické kultúrne prostredie prezentujú Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra dejín Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Košiciach. Metodické problémy regionálneho historického bádania sa stali predmetom viacerých celoslovenských vedeckých konferencií, publikovali sa viaceré zborníky a špecializované monografie.

Na dôležitosť regionálnej historiografie poukázali aj v referáty XII. zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) v roku 2001.²⁰

Novšie prístupy školského dejepisu pri začleňovaní výučby regionálnych dejín do učiva všetkých typov škôl prezentovali českí a slovenskí pedagógovia na konferencii, ktorú usporiadala Katedra histórie Ústav historických štúdií (Filozofická fakulta) Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem v dňoch 23. – 24. novembra 2005. Jednotlivé príspevky predniesli historici, ktorí majú skúsenosti s výučbou na vysokých školách, učitelia vysokých, stredných i základných škôl, tiež

-
- 17 REVAJOVÁ, L. Na privítanie. In *Pozdvihnutie národného povedomia vo výchovno-vyučovacom procese: Zborník príspevkov zo seminára, Sliače 16. novembra 1994*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 4-5.
 - 18 CABANOVÁ, V. Regionálna škola v Sliačoch. In *Pedagogické rozhľady*, roč. 7, 1998, č. 2, s. 33-34.
 - 19 ŽITNÍKOVÁ, L. Hľadanie nových foriem v regionálnom vzdelávaní a vo výchove žiakov SŠ. In *Pedagogické rozhľady*, roč. 7, 1998, č. 2, s. 34-35.
 - 20 BODNÁROVÁ, M. Vzťah regionálnych a všeobecných dejín. In *Regionálne dejiny a dejiny regiónov*. Ročenka Katedry dejín FHPV PU. Eds. M. Pekár a P. Derfiňák. Prešov : Univerzum, 2004, s. 11.

pracovníci múzeí a odborníci, ktorí realizovali a realizujú projekty zamerané na regionálne dejiny.²¹

O začleňovaní regionálnych prvkov do výchovno-vzdelávacieho procesu sa hovorí čoraz častejšie. A netýka sa to len dejepisu, kde sa regionálna história nestáva len vyučovacím prostriedkom, ale stáva sa princípom vo vyučovaní dejepisu. Stánovisko regionálneho princípu zastáva Vratislav Čapek, Július Alberty a iní.

Zahraničné prístupy pri využívaní regionálnej histórie

Vratislav Čapek²² dejepisné vyučovanie skúmal vo viacerých európskych krajinách a v Spojených štátoch amerických.

V amerických školách sa vyučuje zvláštny predmet Social Studies, v ktorom dejepis zohráva dôležitú úlohu. Do poňatia tohto predmetu zasahujú rôzne miestne authority a národné organizácie ako napr. American Historical Association, National Education Association, National Council for Social Studies, rôzne vydavateľstvá učebníc, spoločenské organizácie a pod. Rastúci urbanizmus vyžaduje od vyučovacieho predmetu Social Studies viacej poučenia o príslušnom regióne. Keďže dejepisné vyučovanie tvorí os predmetu, všetky problémy sa riešia z historického hľadiska. História je integrujúcou súčasťou tohto predmetu, ktorý sa vyučuje podľa mnohých variant osnov.

Projekt Univerzity Minnesota venuje regionálnym problémom pozornosť už od 3. ročníka základnej školy, „kedy sa od problémov rodiny prechádza k lokalite“²³. Celok *Vidiecka a mestská lokalita v USA* je žiakom najbližší. Vo vyšších ročníkoch sa postupne prechádza k väčším regiónom, či už v USA alebo vo svete, a učivo regionálneho charakteru sa mení na učivo celospoločenského významu.

Vo Veľkej Británii regionálna história zohráva dôležitú úlohu v obsahu a vyučovacích metódach vyučovania dejepisu a má veľmi bohatú tradíciu. Veľmi často sa vychádza z toho, čo žiaka obklopuje. Tento postup nie je určený len hľadiskom psychologickým, ale aj metodologickým. „V tejto koncepcii dejín a dejepisného vyučovania sa regionalizmus objavuje ako veľmi dôležitý princíp, ako východzí bod pri uskutočňovaní cieľov výchovy k občianstvu, k všeobecnej kultúrnosti, pri uspokojovaní prirodzenej zvedavosti a obohacovaní skúseností.“²⁴ Niektoré školy spájajú v dejepisnom vyučovaní miestne dejiny s geografiou regiónu. Pozornosť regionálnym dejinám sa venuje i pri záverečných skúškach na strednej škole (General Certificate of Education). V niektorých grófstvach sa požadujú pri maturitnej skúške vedomosti z regionálnych dejín.

21 *Regionální dějiny v dějepisném vyučování na českých a slovenských školách*. Ústí nad Labem : Filozofická fakulta UJEP, 2006. 134 s.

22 ČAPEK, V. *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě*. Studie k otázkám koncepcí dějepisného vyučování. Praha : SPN, 1970. 131 s.

23 ČAPEK, V. *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě*. Studie k otázkám koncepcí dějepisného vyučování. Praha : SPN, 1970, s. 27-28.

24 ČAPEK, V. *Problémy a tendence vyučování dějepisu v současném světě*. Praha 1970, s. 36.

Problémom vyučovania dejepisu v súčasnej španielskej škole sa venovali Dana Pletichová a Jarmila Růžicková.²⁵

V 80-tych a začiatkom 90-tych rokov 20. Storočia prebiehala v Španielsku hlboká prestavba spoločenskovedných predmetov. Vytvoril sa systém spoločenskovedného vzdelávania. V španielskych základných školách v 1. – 8. ročníku (*educación general básica* – E. G. B.) a stredných všeobecnovzdelávacích školách (*bachillerato unificado polivalente* – B. U. P.) sa realizuje výuka dejepisu podobne ako u nás, cyklickým postupom. Odporúčalo sa už od 3. ročníka E. G. B. obsah dejepisného učiva rozvíjať od najbližšieho a najznámejšieho prostredia cez stanovenie tematických blokov, pracovných tém, cieľov a činností. Napr. tematický blok *Miesto a jeho okolie* má tri pracovné témy: 1. Zemepisná lokalizácia miesta bydliska a školy, 2. Miestne zvyky a 3. Historicko-kultúrne vedomosti. Učitelia navrhujú vhodné činnosti so žiakmi (navštíviť v skupinkách niektoré zaujímavé miesta, majú vedieť podať správu, zhromaždiť informácie, zaznamenať si ich, stručne vyjadriť svoje stanovisko k stavu kultúrnej pamiatky, parku, lesa, pohovoriť so staršími osobami o udalostiach a zvykoch, naučiť sa interpretovať lokálnu folklórnu pieseň a pod.). V 4. ročníku je tematický blok *Kraj*, kde sú opäť stanovené tri pracovné témy a činnosti, napr. informovať sa o činnosti osobností, podľa ktorých sú pomenované námestia, ulice a pod., prečítať si nejaký významný text o jazyku alebo kultúre oblasti, pripraviť kolektívnu účasť na ľudovej slávnosti, navštíviť múzeum, zámok alebo archeologickú lokalitu. Na jednu pracovnú tému pripadá asi 7 – 8 hodín, čo znamená, že sa obsah tém preberá podrobnejšie. Vo vyšších ročníkoch sa žiaci oboznamujú s „veľkými etapami španielskych dejín“. Aktívne sa zúčastňujú poznávacieho procesu (vyrábajú nástenky s obrázkami pamiatok a osobností, navštevujú pamiatky a pod.). Na stredných školách sa dejepis vyučuje v 1. ročníku v rozsahu štyri vyučovacie hodiny, v 2. ročníku nie je a v 3. ročníku je spojený ako povinný predmet so zemepisom. Spolu so seminárom mu je venovaných 5 hodín týždenne.

Poznávanie dejín sa v španielskej škole chápe ako proces postupného prenikania do historických javov a vzťahov, čo do hĺbky a šírky. Je to veľmi zaujímavé ponímanie výučby dejín.

Úplne iné chápanie regionálnej histórie nachádzame v nemeckých a rakúskych školách. Ako uvádza Július Alberty, v Nemecku a Rakúsku sa pod regionálnou históriou (*Regional geschichte*) rozumie „hlavne história jednotlivých spolkových zemí (Tyrolska, Štajerska, Bavorska, Saska...)... Nemcom takáto koncepcia vyhovuje (iné štáty Európskej únie ju tiež prijímajú) a národné či štátne dejiny sa snažia suplovať v mene zachovania identity nemectva regionálnymi dejinami jednotlivých spolkových zemí“²⁶.

Dánsky vzdelávací systém prešiel v posledných rokoch rozsiahlymi reformami, ktoré sa dotýkajú modernizácie vyučovacieho procesu a zabezpečujú školám väčšiu slobodu rozhodovania. Keďže dánske školstvo je decentralizované, o obsahu vzde-

25 PLETICHOVÁ, D. – RŮŽICKOVÁ, J. Dějepis v současné španělské škole. In *Historický obzor*, roč. 3, 1992, č. 6, s. 186-189.

26 ALBERTY, J. Význam regionálnej histórie pre pedagogickú prax. In *Zborník príspevkov z konferencie k regionálnym dejinám východného Slovenska*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 6.

lávania sa rozhoduje viac na lokálnej úrovni.²⁷ Pracovné skupiny dánskeho ministerstva školstva vypracovávajú National curriculum (všeobecne platné učebné plány), na základe ktorých si učitelia pripravujú vlastné plány, organizujú svoju prácu, volia učebné metódy.²⁸

Dejepis sa vyučuje od 3. triedy Falkenskole a na trojročnom gymnázii po 3 vyučovacie hodiny týždenne. Vyučuje sa národná história v kontexte s európskou. Témy sú rozdelené do troch časových období: 1. obdobie do roku 1750, 2. obdobie 1750 – 1945 a 3. obdobie po roku 1945. Učiteľ si môže zvoliť témy, ktoré bude preberať, ale musí im venovať 15 – 25 vyučovacích hodín. V rámci nich sa mu ponúka možnosť venovať sa „Lokal historie“ (lokálnej histórii).

Asociácia učiteľov dejepisu pre vyššie stredné školy v Dánsku vydáva pre učiteľov metodický časopis *Noter*, v ktorom informuje učiteľov o aktivitách zameraných aj na regionálnu históriu.²⁹ Zaujímavé bolo pozorovanie vyučovania dejepisu u dánskej národnostnej menšiny v severnom Nemecku v oblasti Šlezvicko – Holštajnsko.³⁰ Dáni žijúci na juhu Šlezvicka venujú veľkú pozornosť histórii svojej oblasti, ktorej centrom je mesto Flensburg. Bohatú aktivitu v tomto smere rozvíja Mestský archív, ktorý vydáva od 80-tych rokov 20. storočia *Zošity materiálov z mestského archívu*. Obsahujú didaktické spracovania jednotlivých tém regionálnych dejín, zoznam historických prameňov a návrhy na ich využitie počas vyučovacích hodín. Zošity sa stali základom pre projektové vyučovanie v mestských školách vo Flensburgu. Umožňujú žiakom na príklade mesta samostatne vyhľadávať nové informácie o iných mestách v regióne. Časť projektového vyučovania realizovaného pre starších žiakov sa uskutočňuje priamo v archíve, kde sú materiály „pred očami“, napr. plagáty v originálnej veľkosti a farbe a pod. Žiaci sa zároveň oboznamujú so skutočnou prácou historikov.³¹

Na základe uvedených príkladov možno konštatovať, že sa regionálnemu princípu venuje v mnohých krajinách pozornosť. Nie je hlavným cieľom a hlavnou úlohou dejepisného vyučovania. Tvorí však didaktický a obsahový prostriedok. Z hľadiska didaktického sa regionálne dejiny používajú ako východisko vyučovania v zmysle zásad od známeho k neznámemu, od názorného k abstraktnému, od jednoduchého k zložitému. V tomto zmysle sa regionálne dejiny zaraďujú v USA, Veľkej Británii, ale aj ďalších krajinách do nižších typov škôl. Z hľadiska obsahu vyučovania sa využíva regionalizmus ako konkrétny príklad pre všeobecnejšie procesy historického

27 KERTISOVÁ, J. Niekoľko poznatkov o dánskom školskom systéme. In *Historická revue*, roč. 7, 1996, č. 9. Príloha Katedra 9/96, s. 1; KORMOŠOVÁ, R. Euroclio. Návšteva Dánskeho kráľovstva. In *Historická revue*, roč. 7, 1999, č. 4. Príloha Katedra 4/96, s. 1, 4; KORMOŠOVÁ, R. Euroclio. Systém školstva v Dánsku. In *Historická revue*, roč. 7, 1996, č. 5. Príloha Katedra 5/96, s. 2.

28 RAPPORT fra et besørg på N. Zahles Gymnasie skole. København : Undervisning ministeriet, 1993.

29 KORMOŠOVÁ, R. Euroclio. Činnosť Asociácie učiteľov dejepisu pre vyššie stredné školy v Dánsku. In *Historická revue*, roč. 7, 1996, č. 7. Príloha Katedra 7/96, s. 2.

30 KORMOŠOVÁ, R. Euroclio. Dánske národnostné školstvo v Nemecku. In *Historická revue*, roč. 7, 1996, č. 6. Príloha Katedra 6/96, s. 2.

31 SCHWENSEN, B. *Materialen aus dem Stadtarchiv. Heft 5. Flensburg in den Volksabstimmung 1920*. Flensburg : Stadtarchiv, 1995, s. 3-6.

vývoja alebo všeobecne významné udalosti, ktoré ilustruje na prístupnejšom materiáli. Regionálnym dejinám sa venuje pozornosť, keď odrážajú hlavný dejinný vývoj alebo keď plnia funkciu názornosti vo vyučovaní.

Dôležitosť regionalizmu, hnutia zameraného na poznanie a povznesenie istého kraja alebo oblasti, v súčasnosti dokazuje ten fakt, že v systéme sociálnych vied (socialsciences) sa vyčleňujú historická veda a regionalistika ako jej samostatné súčasti.³²

Región Spiš a rozvoj regionálnej histórie

Región Spiš tvorí oblasť severného Slovenska s bohatou históriou, vzácnymi pamiatkami, od roku 1993 zapísanými v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, s prírodnými krásami a originálnym folklórom. Geograficky ho ohraničujú Levočské vrchy, Spišsko-gemerský kras, Slovenské Rudohorie a na severe presahujúc hradbu Vysokých Tatier zasahuje do Poľska. Charakteristickou črtou sú jedinečné prírodné krásy. Oblasti Pienin, Vysokých Tatier a Slovenského raja boli vyhlásené za národné parky. Prírodu pôsobivo dopĺňa i množstvo architektonických a umelecko-historických pamiatok. Jozef Špirko³³ vo svojich prácach tento jav zdôvodňoval mimoriadnou tolerantnosťou Spišiakov k zachovaným tradíciám, najmä v dobách spoločenských premien. Ivan Chalupecký³⁴ nazýva spišské mestá „klenotnicami“ historických pamiatok, iní prirovnávajú Spiš ku „skutočnému múzeu“.

Spiš oplýval nerastným bohatstvom, úrodnou pôdou, zvláštnou prírodou a jedinečnou krásou. Otvorené cesty mu zaistovali v priebehu dejín aj pri drsnejších klimatických podmienkach pomerne husté a kontinuálne osídlenie od najstarších čias. Jeho hospodársky a kultúrny vývin možno sledovať od príchodu pravekého človeka až do súčasnosti. Hustá sieť pravekých kultúr, ale hlavne stredovek a novovek mu dávajú pečať hospodárskej a kultúrnej neopakovateľnosti i nenapodobiteľnosti nielen v slovenskom, ale i európskom a svetovom meradle.

Táto súčasť Slovenska nebola bokom od európskeho diania. Vplývala na to rôznorodosť národností, ktoré žili na tomto území. Pôvodné osídlenie bolo slovanské. Neskôr tu žili Nemci, Maďari, Ukrajinci, Rusíni, v Zamagurí Goralí a Huncovce pri Poprade so svojou svetoznáμου rabínskou školou sa stali strediskom Židov na Spiši. Historickým centrom Spiša bola Levoča.

Región má bohatú spišskú historiografiu.³⁵ Značná časť prác vznikla v rámci **Spišského dejepisného spolku založeného 18. decembra 1883**. Jeho cieľom podľa stanov bolo „vyhľadať a zozbierať všetko, čo vyniklo v živote župy na poli vedy, literatúry, umenia, politiky a verejného života, zadovážiť portréty vynikajúcich osobností župy, ich životopisy a diela, zachrániť od úplného zničenia zrúcaniny histo-

32 PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997, s. 46.

33 ŠPIRKO, J. *Umelecko-historické pamiatky na Spiši*. Spišská Kapitula : 1936.

34 CHALUPECKÝ, I. *Okres Spišská Nová Ves – klenotnica pamiatok*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980.

35 JANKOVIČ, V. Spišská historiografia. In MARSINA, R. et al. *Spišské mestá v stredoveku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 159-169. O spišskej historiografii po roku 1989 každoročne informujú ročenky *Z minulosti Spiša* vydávané Spišským dejepisným spolkom v Levoči.

rického významu, ktoré sa nachádzajú na území župy, vyhľadať v župe roztrúsené alebo na župu vzťahujúce sa starožitnosti rôzneho druhu, svetské i cirkevné pamiatky, listiny, tlače, erby, pečate obcí a cechov a všetko to zachrániť pred zničením ...“³⁶.

19. júla 1927 bol pri spolku vytvorený výbor na ochranu umelecko-historických pamiatok, zintenzívnila sa starostlivosť o historické pamiatky. Spolok vlastným nákladom vydal vyše 40 kníh k problémom spišských dejín. Ešte v 30-tych rokoch 20. storočia mal spolok 270 členov. Publikačná činnosť zaostávala až úplne prestala v roku 1937. Spolok sa aktívne venoval múzejníctvu a ochrane pamiatok, čím si získal uznanie. V januári 1946 bol zrušený na základe vyhlášky č. 51/1945 Zb. n. SNR.

Od 50-tych rokov 20. storočia sa Spišiaci dovoľávali jeho obnovenia. 18. mája 1965 založili pri Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) **Krúžok historikov Spiša (KHS)**. Zakladajúca schôdza sa konala v Levoči za účasti 31 členov. Vo výbore boli zástupcovia podľa oblastí (Poprad, Vysoké Tatry, Kežmarok, Stará Ľubovňa a Gelnica).³⁷

KHS si určil tieto úlohy: „1) poriadanim prednášok pomáhať členom pri poznávaní dejín Spiša, 2) pomáhať múzeám a archívom v ich činnosti, 3) spolupracovať s pamiatkovými orgánmi pri ochrane historických pamiatok, 4) viesť členov k verejnoprospešnej činnosti prednáškami a spoluprácou s maso-vokomunikačnými prostriedkami, 5) podporovať publikačnú činnosť členov, 6) v spolupráci s príslušnými inštitúciami robiť historický výskum miestneho významu.“³⁸

Spišskí historici organizovali prednášky z najrozličnejších oblastí dejín Spiša, poriadali spišské vlastivedné semináre, spolupracovali so sekciou pre dejiny miest SHS. Od druhej polovice 80-tych rokov 20. storočia sa semináre zameriavali na širšiu problematiku, napr. *Život a kultúra slovenského ľudu na Spiši v 6. – 16. storočí* (1987). Prednáškovú a seminárnu činnosť dopĺňovali exkurzie po regióne. Publikačnú činnosť mal tvoriť *vlastivedný zborník SPIŠ* (podarilo sa vydať 5 čísel), ale pre ideologické problémy a financovanie zanikol.³⁹ Väčšia pozornosť sa venovala vydávaniu zborníkov k výročiam miest: Poprad, Ľubica, Spišská Belá, Vrbov, Tvarožná, Matejovce nad Hornádom, Levoča, Krompachy a Rožňava.

Posledné zasadnutie KHS sa konalo 4. januára 1992 v Spišskej Kapitule. Jeho členovia sa rozhodli obnoviť činnosť **Spišského dejepisného spolku (SDS)**. Zakladajúce valné zhromaždenie sa konalo 27. júna 1992 v Podolínci.⁴⁰

Úlohou SDS je „napomáhať vedeckému výskumu minulosti Spiša, rozširovať výsledky vedeckého výskumu, a tým prispievať k zvýšeniu historického vedomia

36 CHALUPECKÝ, I. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In *Spiš vlastivedný zborník 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 356.

37 PAVLÍK, E. Z činnosti krúžku historikov Spiša. In *Spiš vlastivedný zborník 1*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 188.

38 GRIGER, M. Činnosť Krúžku historikov Spiša. In *Z minulosti Spiša I*. Levoča : SDS, 1993, s. 10-16.

39 Vlastivedný zborník Spiš bol obnovený v roku 2011 z iniciatívy Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi.

40 CHALUPECKÝ, I. Nadväzujeme na dobrú tradíciu. In *Z minulosti Spiša I*. Levoča : SDS, 1993, s. 7.

a regionálneho povedomia Spišiakov, a to nielen v oblasti dejín, ale aj archeológie, umenia, literatúry, národopisu, jazykovedy a pod.⁴¹

Spišský dejepisný spolok sa stal spoluorganizátorom konferencie *Spišská Kapitula a slovenská duchovná kultúra* (8. – 10. júna 1993) v Spišskej Kapitule, ktorá mala celoštátny charakter a vysokú úroveň.

Na jeseň 1994 Filozofická a Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, Spišský dejepisný spolok v Levoči v spolupráci s Rakúskym ústavom pre východnú a juhovýchodnú Európu vo Viedni usporiadali konferenciu pod názvom *Spiš v kontinuite času*. Reagovali ňou na vzrastajúci záujem slovenskej a širšej medzinárodnej verejnosti o tento pozoruhodný región.⁴²

Úspešné boli akcie organizované v spolupráci s poľskými historikmi. Medzinárodná konferencia v Nedeci 20. – 21. októbra 1995, organizovaná s Euroregiónom Tatry na tému *Dejiny Spiša ako príklad prelínania mnohých kultúr: slovenskej, poľskej, nemeckej a maďarskej*, bola prvou akciou svojho druhu.⁴³ 17. septembra 1997 zástupcovia SDS uzavreli v Krakove dohodu o spolupráci so Spolkom Slovákov v Poľsku. Vychádzala z hlavných záujmov o kultúrny rozvoj spišských obcí nachádzajúcich sa v Poľskej republike.⁴⁴

Dňa 10. apríla 1997 sa konala v Levoči konferencia *40 rokov archeológie stredoveku na Slovensku* pri príležitosti 80. narodenín významného slovenského archeológa Dr. Bela Pollu. Spoluorganizátorom bola Slovenská archeologická spoločnosť. Bolo to zároveň 6. stretnutie východoslovenských archeológov a historikov. V spolupráci so Spišským múzeom v Levoči sa konala pri príležitosti 480. výročia dokončenia hlavného oltára v Chráme sv. Jakuba v Levoči Majstrom Pavlom z Levoče vedecká konferencia *Gotické umenie na Slovensku na prelome 15. a 16. storočia* (11. septembra 1997).

Dňa 22. augusta 1998 usporiadal SDS v Kežmarku odborný seminár *Roky 1848 – 1918 – 1948 – 1968 na Spiši*. Najvýznamnejšou akciou bola medzinárodná konferencia *Od Spiša po Sedmohradsko – migrácia a vývoj miest v 11. – 15. storočí*, ktorá sa konala v Levoči 24. – 25. septembra 1998. Bola organizovaná v spolupráci s Juhovýchodnonemeckou historickou komisiou a Juhovýchodnonemeckým kultúrnym dielom v Mníchove.⁴⁵

SDS spolupracoval na konferenciách *180. výročie založenia Učiteľského ústavu na Spišskej Kapitule* (2. – 4. septembra 1999) a *Formy a perzekúcie politických väzňov v komunistických väzniciach a koncentračných táboroch* (26. novembra 1999). Dňa 6. mája 2000 uskutočnil pod záštitou Konfederácie politických väzňov Slovenska v spolupráci s Hanns-Seidel-Stiftunge. V. – zastúpenie v Slovenskej republike seminár a pietne spomienkové stretnutie na barbarskú noc z 13. na 14. apríla 1950 v Podolínci a 30.

41 Stanovy Spišského dejepisného spolku. In *Z minulosti Spiša I*. Levoča : SDS, 1993, s. 27-36.

42 Výsledkom medzinárodnej konferencie je zborník *Spiš v kontinuite času / Zips in der Kontinuität der Zeit*. (Ed. P. Švorc). Prešov – Bratislava – Wien : Universum, 1995.

43 CHALUPECKÝ, I. Zo života Spišského dejepisného spolku. In *Z minulosti Spiša III. – IV*. 1995/1996. Levoča : SDS, 1998, s. 117-119.

44 Dohoda o spolupráci. In *Z minulosti Spiša V. – VI*. 1997/1998. (Ed. I. Chalupický). Levoča : SDS, 1999, s. 184-185.

45 CHALUPECKÝ, I. Činnosť Spišského dejepisného spolku v rokoch 1997 a 1998. In *Z minulosti Spiša V. – VI*. 1997/1998, Levoča : SDS, 1999, s. 181-183.

septembra 2000 podobnú pietnu spomienku spojenú so seminárom a odhalením pamätnej tabule na budove Kláštora minoritov v Spišskom Štvrtku. Zaujímavou bola konferencia *Pánske sídla na Spiši*, ktorá sa konala 9. decembra 2000 v letohrádku Dardanely v Markušovciach.

Lubovnianske múzeum v Starej Lubovni, SDS, mesto Stará Lubovňa, Vzdelávacia nadácia Jana Husa a Muzeum Okregowe w Nowym Saczu usporiadali 5. – 6. októbra 2001 medzinárodný odborný seminár *K stavebno-historickému vývoju hrádov v údolí rieky Poprad*, spojený s výstavou Ikony Bohorodičky na východnom Slovensku a exkurziou po severospišskej historickej ceste Červený Kláštor – Podolínec. V Spišskej Starej Vsi sa 20. októbra 2000 organizoval seminár *Etnické spoločenstvá na Spiši*, na ktorom sa hovorilo o spišských Goraloch, Rómoch, Židoch a Nemcoch. K životnému jubileu doc. PhDr. Ivana Chalupeckého zorganizovali historici Spiša 16. marca 2002 vedeckú konferenciu a zároveň vydali zborník príspevkov pod názvom *Z minulosti Spiša: Spiš v 10. – 20. storočí*.⁴⁶

Členovia Spišského dejepisného spolku sa podieľali s poľskými historikmi na spracovaní učebnice o prírode, dejinách a kultúre slovenskej a poľskej podtatranskej oblasti pod názvom *Tatry a podtatranská oblasť*. Je to spoločné dielo jediného svojho druhu v regióne, určené hlavne žiakom a učiteľom. Skupina slovenských a poľských autorov sa podujala na neľahkú úlohu – spoločne napísať netypickú učebnicu o Tatrách a podtatranskej oblasti v slovenskej a poľskej jazykovej mutácii. Dôvodom na jej vypracovanie bola skutočnosť, že obyvatelia Popradu a Zakopaného vkladali veľké nádeje do vzájomnej partnerskej cezhraničnej spolupráce, ktorá sa realizuje na základe dohody podpísanej v roku 1993.⁴⁷

Prvýkrát sa konferencia k problémom vyučovania regionálnej histórie konala z iniciatívy spišských historikov 19. mája 1970 v Poprade za účasti učiteľov základných a stredných škôl vtedajších okresov Poprad, Spišská Nová Ves a Stará Lubovňa.⁴⁸ Seminára sa zúčastnilo 82 učiteľov a členovia vtedajšieho KHS. Bolo to v snahe zlepšiť vyučovanie dejepisu a urobiť tento predmet príťažlivejším. Učitelia boli oboznámení so stavom vlastivedného výskumu Spiša, jeho problematikou a vydanými publikáciami. Hlavný prednášajúci Ferdinand Uličný poukázal na nedostatok historicko-vlastivednej tradície na Slovensku, vymedzil predmet regionálnych dejín, zdôraznil, že „vyučovanie dejepisu by malo vychádzať z regionálnych prác, zo syntetických dejín Slovenska, z monografií a zo štúdií v odborných časopisoch“⁴⁹. Učitelia boli oboznámení s prameňmi regionálnych dejín na Spiši: knižnicami, archívami a múzeami a s možnosťou ich využívania. Z diskusie vyplynulo, že učitelia sami dejiny mesta, obce nepoznajú, absentujú učebné pomôcky k využitiu regionálnych dejín. Spišskí historici vyzvali učiteľov, aby sa stali tvorcami kroník miest a obcí a ponúkli zorganizovať pre učiteľov exkurziu po pamiatkach Spiša, odporučili na exkurziách so žiakmi využívať sprievodcov po jednotlivých mestách.

46 *Z minulosti Spiša: Spiš v 10. – 20. storočí*. (Ed. F. Žifčák). Levoča : Polypress, s. r. o., 2002.

47 SKUPIEN, W. *Tatry a podtatranská oblasť*. Poprad : ViViT, 2000. 376 s.

48 Štátny archív (ŠA) Levoča. Seminár s učiteľmi dejepisu 19. 5. 1970 v Poprade, SHS – Krúžok historikov Spiša, Levoča. I/70, protokol č. SHS-9/70.

49 ŠA Levoča. Zápisnica zo seminára o využívaní regionálnych dejín vo vyučovaní dejepisu z 19. 5. 1970, I/70, protokol č. SHS-9/70, s. 1-2.

Keďže učitelia mali po roku 1989 s predmetom dejepis a využívaním regionálnych prvkov v jeho vyučovaní nemálo problémov, zorganizoval SDS v spolupráci s Kabinetom dejepisu Metodického centra (dnes Metodicko-pedagogické centrum) v Prešove, metodickými oddeleniami školských správ v Poprade, Spišskej Novej Vsi, Starej Lubovni a vtedajším Štátnym okresným archívom v Poprade nové kolokvium. Konalo sa 14. októbra 1993 v Poprade. Prejednávanou témou bolo *Využívanie regionálnej histórie pri vyučovaní dejepisu*. Hlavným cieľom organizátorov bolo pomôcť učiteľom lepšie sa orientovať v regionálnych dejinách a zároveň v širšej miere ich uplatňovať vo vyučovaní dejepisu.

Prvý referujúci PhDr. Michal Murcko, Dr., vedúci kabinetu dejepisu Metodického centra v Prešove, sa podrobne venoval problematike začleňovania regionálnych dejín do výučby dejepisu na základných a stredných školách, podčiarkol dôležitosť regionálnej histórie.

Skúsenostiam a problémom vyučovania dejepisu sa venoval prof. Michal Griger.

Pracovníčka vtedajšieho Štátneho oblastného archívu (dnes Štátny archív) v Levoči Mgr. Agnesa Žifčáková stručne oboznámila prítomných so súčasnými úlohami archívu a jeho históriou. Štátny archív v Levoči patrí k najstarším a najzachovanejším župným archívom na Slovensku. Jeho bohatstvo tvorí 453 fondov a zbierok, z ktorých je verejnosti prístupných asi 70 %. Mgr. Žifčáková poskytla učiteľom prehľad dobových dokumentov a historických prameňov, ktoré je možné využiť na vyučovacích hodinách dejepisu podľa jednotlivých ročníkov a tém.

PhDr. Zuzana Kollárová, PhD., informovala učiteľov z celého Spiša o archívnych fondoch a činnosti vtedajšieho Štátneho okresného archívu v Poprade (dnes Štátny archív Levoča – pobočka Poprad - Spišská Sobota), ktorý spravuje 289 fondov a vyše 5600 kníh, sprístupňuje písomnosti pre bádateľov, organizuje výstavy, semináre, exkurzie a prednášky týkajúce sa hlavne regionálnej histórie. Vzácné tlačie obsahuje fond knižnice Podtatranského múzea v Poprade. Vyše 10 600 titulov v pätnástich jazykoch tvorí historicky cennú literatúru.

K problematike využitia regionálnych prvkov pri vyučovaní dejepisu vystúpila na kolokviu Mgr. Jarmila Marcinková.

Bohatá diskusia učiteľov preukázala, že to bolo plodné a užitočné stretnutie šesťdesiatich učiteľov dejepisu so spišskými historikmi.⁵⁰

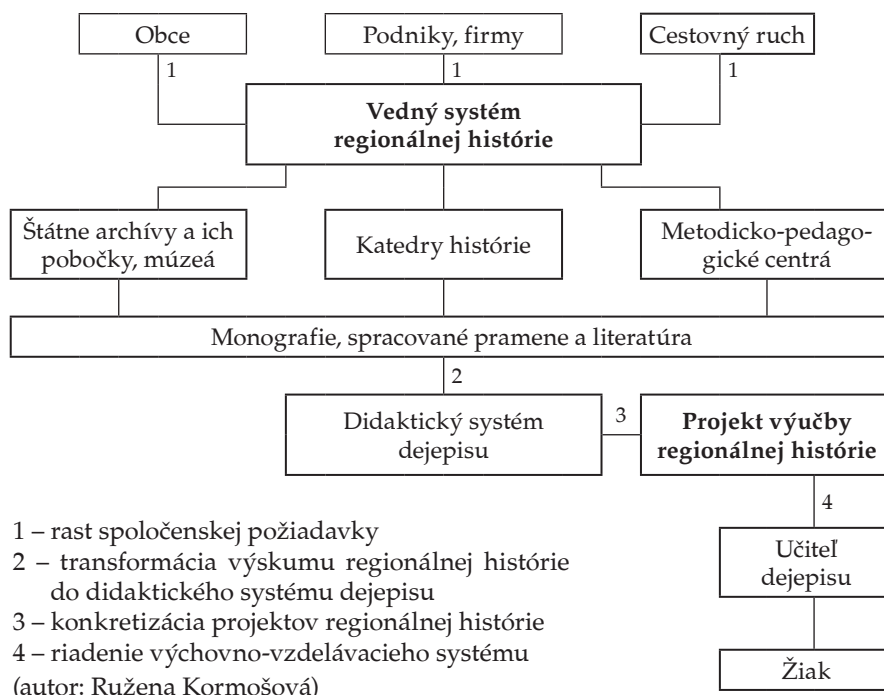
Od uvedených akcií zorganizoval Spišský dejepisný spolok desiatky konferencií k dejinám Spiša. Na týchto hodnotných akciách mali možnosť zúčastniť sa aj učitelia spišských škôl, ktorí sú členmi spolku. Podľa zoznamu členov k 31. augustu 1999 ich bolo 29. Myslíme si, že to bolo veľmi málo, ak zoberieme do úvahy fakt, že nie všetci učitelia základných, stredných a vysokých škôl združení v SDS vyučovali dejepis.

K 31. januáru 2002 počet učiteľov v SDS narástol na 34 a k 31. januáru 2014 je v spolku už 58 učiteľov. Potešujúce je, že do spolku vstúpilo aj 17 študentov stredných a vysokých škôl a dvaja doktorandi.⁵¹

50 Správa o činnosti Spišského dejepisného spolku od 1. valného zhromaždenia konaného v roku 1992. SDS Levoča.

51 *Z minulosti Spiša XXI*. 2013. Ed. I. Chalupecký. Levoča : SDS, 2013, s. 306-313.

Vzťah regionálnej histórie a vyučovania dejepisu:

Didaktické prístupy pri využívaní regionálneho materiálu na vyučovaní dejepisu

Viacerí autori potvrdzujú, že regionálna história je vecným a metodickým prostriedkom pri plnení vzdelávacích a výchovných cieľov dejepisu. Pri využívaní regionálnych historických prameňov na vyučovacích hodinách dejepisu v stredných školách je dôležité dodržiavať nasledujúce **didaktické princípy**:⁵²

1. princíp vedeckosti, výchovnosti a tvorivosti

Sú to tri významné komponenty dejepisného vyučovania. Jednoznačnou požiadavkou je využitie regionálneho materiálu, ktorý poskytujú inštitúcie pôsobiace v danom regióne (meste, kraji). Sú zábezpekou kvalifikovaného rozvoja regionálnej histórie. Archívy, múzeá a vysoké školy majú úlohu uskutočňovať vedecký výskum v príslušnom regióne. Vedecké poznatky získané regionálnymi historikmi na základe štúdia historických prameňov, využívajúc poznatky demografie,

⁵² Názory na sústavu didaktických princípov, t. j. na ich výber a štruktúrnu usporiadanosť sú veľmi rôznorodé. Najčastejšie sa uvádzajú princípy: názornosti, prístupnosti, spájania teórie s praxou, aktivity a výchovnosti. V práci sú charakterizované novšie koncipované princípy Milana Cirbesa, ktorý pojem „princíp“ nepokladá za synonymum pojmu „zásada“, ale ho chápe ako pojem vyššej kategórie; CIRBES, Milan. *Všeobecná didaktika pre vyučujúcich na 2. a 3. stupni škôl*. Košice : Prírodovedecká fakulta UPJŠ, 1990, s. 117-147.

etnológie, kultúrnej a sociálnej antropológie, vedú ku komplexnejšiemu a objektívnejšiemu poznaniu. Tak sa učiteľ môže vyvarovať tomu, že nebude pod súvaním názorov pseudohistorikov, zaoberajúcich sa v súčasnosti regionálnou históriou, upevňovať aj u svojich žiakov deformácie.

Z tohto princípu pre učiteľa dejepisu vyplývajú požiadavky:

- dobrej pripravenosti – učiteľ má mať dobré vedomosti z regionálnej histórie, môže byť sám bádateľom a publikovať,
- starostlivého výberu a štruktúry regionálnych poznatkov, ktoré by objasňovali realitu daného regiónu (nie všetky fakty z regionálnej histórie sa dajú uvádzať na vyučovacej hodine, použitie neprevereného, náhodne zozbieraného materiálu by mohlo žiakov zmiasť),
- výchovnosť umocňovať využívaním najvhodnejších didaktických metód a osobnou angažovanosťou vyučujúceho na dosiahnutie výchovných cieľov,
- regionálnymi dejinami konkretizovať osnovami predpísané učivo,
- pri rozvíjaní tvorivosti treba využívať skúsenosti a záujmy žiakov, podporovať ich vzájomnú spoluprácu,
- odstraňovať verbalizmus, prekonávať formalizmus vo vyučovaní.

2. princíp utvárania didaktického prostredia

- pre efektívnosť vyučovania je potrebné vytvoriť vhodné materiálne podmienky (ideálne je, ak má učiteľ odbornú učebňu dejepisu, v kabinete vytvorený regionálny kútik so zbierkou regionálneho obrazového materiálu, regionálnej odbornej literatúry, videofilmov a iných učebných pomôcok),
- utváranie sociálneho prostredia – priaznivé vzájomné vzťahy medzi učiteľom a žiakmi.

3. princíp jednoty prístupnosti a náročnosti

Regionálny materiál by mal byť ľahko pochopiteľný, primerane náročný.

Z tohto princípu vyplývajú požiadavky:

- pri stanovení obsahu začleňovania regionálnych prvkov a tvorbe jeho štruktúry je potrebné rešpektovať zásadu vekuprimeranosti,
- organizovať a realizovať didaktický proces v súlade s vekovými a individuálnymi osobitosťami žiakov (zásada individuálneho prístupu),
- optimálnej náročnosti,
- uplatňovanie motivačných faktorov.

Aj v súčasnosti sú aktuálne pravidlá J. A. Komenského – od ľahšieho k ťažšiemu, od známeho k neznámemu, od jednoduchého k zložitejšiemu, od blízkeho k vzdialenému.

4. princíp jednoty základných činiteľov výučby

K základným činiteľom (faktorom) didaktického procesu patria: výchovno-vzdelávacie ciele, učivo, metódy, prostriedky, organizačné formy ako objektívne činitele a učiteľ a žiaci ako subjektívne činitele.

Primárne postavenie v sústave týchto činiteľov majú **výchovno-vzdelávacie ciele**.⁵³

- a) *všeobecné* – ktoré majú najširšiu platnosť,
- b) *špeciálne* – vzťahujúce sa k určitému obsahu,
- c) *konkrétne* – stanovené pre určitú vyučovaciu hodinu.

Regionálna história nadobúda v súčasnosti významné postavenie z hľadiska špeciálnych výchovno-vzdelávacích cieľov. Ak je vhodne zvolená a didakticky spracovaná regionálna tematika, môže v plnej miere prispievať k prehĺbovaniu jednotlivých zložiek výchovy.

Rozumová výchova – je zameraná hlavne na rozvoj intelektu, myslenia, poznávacích procesov, rozvoj zručností a návykov, osvojovanie si základov vied. Konkretizuje sa v oblasti poznávacej (kognitívnej). Regionálny materiál napomáha pri vytváraní, obohacovaní a upresňovaní historických predstáv, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu pri formovaní historických pojmov (najmä u žiakov základnej školy).

„Učiteľom cielavedome riadené priame pozorovanie miestnych architektonických pamiatok, archeologických nálezov, múzejných exponátov, archiválií a ďalších poznatkov minulej ľudskej činnosti umožňuje vytvárať bohaté a presné historické predstavy.“⁵⁴

Na kvalitu historických predstáv a pojmov priaznivo pôsobí aj aktivita žiakov motivovaná citovým vzťahom k historickým pamiatkam regiónu. Výrazná motivačná schopnosť historického materiálu je veľkou prednosťou regionálnej histórie. Pravda, nesmie sa to absolutizovať.

Mravná výchova – pomocou regionálneho materiálu sa žiaci môžu učiť chápať kladné a záporné spoločenské hodnoty.

Etická výchova – je zameraná na skúmanie dobra, cnosti, spravodlivosti, morálnych noriem, hodnôt a zákonov.

Eстетická výchova – pri sprístupňovaní učiva z dejín kultúry a umenia napomáha rozvíjať estetický vkus ako schopnosť estetického vnímania a aktívne vytvárať estetické hodnoty.

Pracovná zložka výchovy – v dejepise sa realizuje v oblasti praktickej, pri nadobúdaní zručnosti práce s historickou mapou regiónu, historickým dokumentom, odbornou literatúrou a beletriou, pri zdokonaľovaní zručnosti uvedomelého čítania, verbálneho vyjadrenia získaných vedomostí, schopnosti formulovať svoje myšlienky slovom i písmom a pod.

Pozorovaním tolerance jednotlivých národností, ktoré žili na území regiónu, môžeme kultivovať city úcty a tolerance k iným národom. Regionálny materiál sa tak stáva súčasťou *výchovy k občianstvu*.

Pri dejepisných vychádzkach a exkurziách k pamätným miestam a historickým pamiatkam môžeme napĺňať i *telovýchovnú zložku*.

Veľmi dôležitou cielavedomou činnosťou je *vlastenecká výchova*, ktorá formovaním a upevňovaním kladného vzťahu žiakov k rodnému mestu a regiónu, pestovaním hrdosti na regionálne dejiny, tradície a osobnosti, príklady spravodlivého zápasu

53 VASILOVÁ, D. *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 6-9.

54 ČAPEK, V. et al. *Didaktika dějepisu II*. 1. vyd. Praha : SPN, 1988, s. 125.

za naše sociálne a národné oslobodenie zároveň vytvára predpoklady pozitívneho vzťahu k vlasti, národu, rodnej krajine.⁵⁵

V súčasnosti sa stretávame s novou **klasifikáciou učebných (vzdelávacích) cieľov**. V modernej pedagogike sa za najznámejšiu všeobecne pokladá *taxonómia cieľov výučby* amerického pedagogického psychológa Benjamina S. Blooma (z roku 1956, revidovaná v roku 2001).⁵⁶

Bloom rozdelil učebné ciele do troch odlišných oblastí alebo domén: kognitívnej (poznávacej), afektívnej (postojovej) a psychomotorickej. Bloomova taxonómia je veľmi užitočným nástrojom učiteľa. Regionálny materiál môže napomáhať pri plnení cieľov v oblasti kognitívnej, afektívnej aj psychomotorickej.

- *Kognitívna doména* (intelektové schopnosti a spôsobilosti)

Vedomosti – regionálna história nie je cieľom vyučovania, ale ak ju použijeme ako pomocný materiál, môže napomôcť pri vybavovaní si alebo znovupoznaní poznatkov, faktov z národných dejín.

Porozumenie – vysvetlenie, napr. obsahu historického dokumentu vlastnými slovami, môžeme realizovať aj na regionálnom materiáli.

Aplikácia – demonštrovať ako sa celonárodné procesy prejavili v regióne (napr. odsun Nemcov po 2. svetovej vojne zo Spiša).

Analýza – vymenovať problémy, nachádzať príčinné súvislosti a následky (východoslovenské roľnícke povstanie roku 1831 na Spiši).

Syntéza a hodnotenie – regionálny materiál napomáha pri hodnotení a zovšeobecňovaní (archeologické nálezy na Spiši a na Slovensku).

Regionálny materiál:

- a) na stredných školách je možné využiť k ďalšiemu rozvíjaniu historického myslenia; študenti môžu pod vedením učiteľa riešiť aj náročnejšie samostatné úlohy, porovnávať jednotlivé javy a procesy národných dejín s ich regionálnymi prejavmi, nachádzať zhody a rozdiely, odlišovať všeobecné, zákonité a špecifické, pozorovať vnútorné a vonkajšie príčiny a pod.
 - b) je potrebné vytvárať u stredoškolákov predpoklady pre samostatnú tvorivú historickú činnosť žiakov, pri ktorej sa žiaci môžu sústrediť na problém primeraného rozsahu, ku ktorému sa dá ľahko získať regionálny pramenný materiál.⁵⁷
- *Afektívna doména* (postojová) je zameraná na výchovné ciele.
 - *Psychomotorická doména* – sem patria senzomotorické činnosti alebo zručnosti. Hoci sa uplatňuje vo vyučovaní dejepisu v menšej miere, je dôležité ju vymedzovať. Patria sem úlohy typu: nakresliť erb, historickú pamiatku, urobiť náčrt

55 VASILOVÁ, D. *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 7.

56 KRATOCHVÍL, V. Klasifikácia učebných cieľov a úloh vo výučbe dejepisu. In *Historická revue*, roč. 10, 1999, č. 2, s. 28-29; TUREK, I. *Zvyšovanie efektívnosti vyučovania*. Bratislava : Edukacia, 1998, s. 36-37; PETTY, G. *Moderní vyučování*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996, s. 303-311.

57 ČAPEK, V. et al. *Didaktika dějepisu II*. 1. vyd. Praha : SPN, 1988, s. 117-127.

prvkov historických slohov, zakresliť tvar námestia mesta s najvýznamnejšími pamiatkami, zakresliť do obrysovej mapy trasu exkurzie a pod.

Osobitné miesto medzi objektívnymi činiteľmi má **učivo**.

Pokiaľ ide o materiál regionálneho charakteru, ten sa vyznačuje veľkou variabilitou. Vzhľadom na to poznatky z miestnej histórie pri systematickom výklade dejín preberáme ako pomocný materiál. Nie je preto potrebné paralelne so svetovými a národnými dejinami preberať regionálne dejiny. Regionálna história nemá byť cieľom ani obsahom vyučovania. Skôr tvorí prostriedok, ktorý determinuje voľbu vyučovacích metód, organizačných foriem, vplýva na činnosť učiteľa a žiakov.

Napriek týmto teoretickým záverom je pri formovaní náplne seminára z dejepisu možné vytvoriť celý tematický celok s cieľom prehĺbenia poznatkov z dejín miest, obcí a regiónu, v ktorom žiaci žijú.

Didaktické metódy plnia dynamizujúcu funkciu. Pod pojmom metóda rozumieme systematickú postupnosť činností smerujúcu k dosiahnutiu cieľa.⁵⁸

Na strednej škole sa dá pri využití regionálnej histórie aplikovať napr. metóda výkladu, demonštrovania a pozorovania, metóda práce s knihou, problémový výklad, heuristická (zistovacia) metóda i metóda výskumná.

Regionálna história ponúka pestrú paletu **učebných pomôcok** a možnosť využitia i netradičných **organizačných foriem vyučovania**.

5. princíp cielavedomej aktivity

Tento princíp vyplýva s požiadavky považovať žiaka nie za pasívny objekt, ale predovšetkým za aktívny subjekt výučby. Aktívna činnosť žiaka je najhodnotnejšia, ak sa zakladá na vysokej miere samostatnosti a tvorivosti, čo je možné v súčasnosti realizovať pri tvorbe projektov, prác stredoškolskej odbornej činnosti a pod.

Progresívnou hybnou silou aktivity žiakov je vnútorná motivácia. Regionálna história sa môže stať prostriedkom mimoškolskej práce.

6. princíp poznávacej spätosti názorného, abstraktného a praxe

Regionálny materiál je veľmi dobrým názorným vyučovacím prostriedkom. Plní niekoľko funkcií: a) motivačnú, b) formatívnu, c) vzdelávaciu, d) racionalizačnú. Pri práci s regionálnym materiálom treba mať však na pamäti, že presila názornosti je taká škodlivá ako presila slov. Nepomáha aktivite žiakov, ale ju oslabuje. Vedomosti sú trvalejšie vtedy, keď ich človek získal v praktickej činnosti.

7. princíp systémovosti a dôkladnosti

Výber, využívanie a zapájanie regionálneho historického materiálu nemôžeme riešiť len ojedinelými príkladmi. Vyššie uvedené úlohy môže regionálna história plniť len vtedy, ak jej používanie učiteľ uvedie do systému vecne, metodicky a organizačne premysleného, ak sa využívanie regionálnych prvkov vo výučbe dejepisu stane systematickým so sústavným zreteľom na výchovný a vzdelávací význam.

58 TUREK, I. *Zvyšovanie efektívnosti vyučovania*. Bratislava : Edukacia, 1998, s. 95.

8. princíp didaktickej optimalizácie

Každý didaktický princíp môže účinne didakticky pôsobiť, keď sa pri jeho uplatňovaní zachováva „optimálna miera použitia“.

„Tvorivý učiteľ si jednotlivé prístupy prispôsobuje, nachádza optimálne varianty pre dané podmienky. Tvorivá skúsenosť teda vedie k svojbytnnej optimalizácii vyučovacieho procesu i všetkých jeho prvkov, upozorňuje na najúspešnejšie životaschopné varianty jeho fungovania a vyhľadáva ich.“⁵⁹

Na základe vlastných skúseností môžeme skonštatovať, že regionálna história prispieva k naplneniu hlavných cieľov dejepisného vyučovania v strednej škole. Dôležitou podmienkou systematickej práce s regionálnym materiálom je však dobrá pripravenosť učiteľa a plánovanie. Nedostatok didakticky spracovaných učebných pomôcok vedie učiteľov k ich svojpomocnému zhotovovaniu. Pozornosť by mali venovať rozmanitosti metód práce s regionálnym materiálom, rôznym organizačným formám, možnostiam modernizácie vyučovania dejepisu na strednej škole prípravou projektov a využitím internetu i pomoci talentovaným žiakom.

Regionálna história sa stáva súčasťou vyučovacieho procesu i našich mimoškolských aktivít. Jednou z nich je účasť na projektoch v rámci AMAVETu, v medzinárodnom projekte *Stratení susedia* so zameraním na obdobie druhej svetovej vojny a holokaustu (hľadanie dokumentov, fotografií, denníkov, listov, archívnych materiálov, ktoré sa týkajú ľudí, ktorí zahynuli v koncentračných táboroch počas druhej svetovej vojny, zaznamenávanie spomienok preživších holokaustu) a výskumná práca z dejín 20. storočia v rámci medzinárodného združenia EUSTORY, ktorej cieľom je podnietiť záujem študentov, aby sa v rámci lokálnych regionálnych výskumov dokázali stredoškólcovia kriticky vyrovnáť s vlastnou minulosťou. V 9. ročníku je súťaž zameraná na výskum odrazu prvej svetovej vojny na život v regiónoch Slovenska.

Po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie nadobúda regionalizmus medzinárodné dimenzie, pretože podnecuje skvalitnenie výučby dejepisu v stredných školách podporou kritického pohľadu na minulosť, najmä v otázkach novodobej histórie, ktoré boli v minulosti zámerne skresľované.

59 BABANSKIJ, J. K. *Optimalizace vyučovacího procesu*. Praha : SPN, 1978, s. 181.

LUDIA A DOBA

*Socha Ludovíta Velkého v Skalici.
Foto Nadežda Jurčíšínová*

Prof. ThDr. IMRICH BELEJKANIČ, CSc. (1953 – 2014)

Prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.

Život nám každý deň prináša prekvapenia. Niekedy nás naladia pozitívne, inokedy naopak znamenajú smútok či stratu. Takouto stratou pre rodinu, kolegov, študentov i veriacich sa začiatkom roku 2014 stal nečakáný odchod prof. Imricha Belejkaniča. Dlhší čas zápasil so zdravotnými problémami. I napriek tomu sme všetci verili, poznajúc jeho húževnatosť a odhodlanie, že tento jeho zápas bude nakoniec úspešný. Žiaľ osud rozhodol inak.

Imrich Belejkanič sa narodil 23. júla 1953 v Kašove, okres Trebišov, Jánovi Belejkaničovi a Márii Belejkaničovej, rodenej Baranovej. Svoje vzdelanie začal v Základnej deväťročnej škole v Kašove. Následne absolvoval Gymnázium v Trebišove. Titul Mgr. získal v roku 1976 na Pravoslávnej bohosloveckej fakulte v Prešove. Po štúdiu na Le-

ningradskej duchovnej akadémii v Leningrade v roku 1980 dostal vedeckú hodnosť CSc. a v roku 1988 sa stal docentom. Akademický titul ThDr. získal v roku 2001. O rok neskôr bol prezidentom SR vymenovaný za vysokoškolského profesora v odbore pravoslávna teológia.

Vo vedeckovýskumnej oblasti sa venoval predovšetkým pravoslávnej teológii. Sústreďoval sa na výskum v oblasti systematického bohoslovía so zameraním na očistenie východnej pravoslávnej teológie od západného scholastického nánosu.

Ako pedagóg sa podieľal na príprave nových odborníkov v odbore pravoslávnej teológie. Venoval sa však aj obdobiu starovekých dejín a dejinám relígií. Bol školiteľom mnohých bakalárskych, diplomových, rigorózných a doktorandských prác. Stal sa tiež garantom niekoľkých študijných odborov a garantom pre habilitačné a inauguračné konanie.

Absolvoval niekoľko študijných a prednáškových pobytov v Grécku, Rusku, Poľsku či Veľkej Británii. Bol vedúcim a členom viacerých grantových projektov VEGA.

V rokoch 1984 – 2003 bol vedúcim Katedry systematického bohoslovía na Pravoslávnej bohosloveckej fakulte v Prešove. V rokoch 1997 – 2003 pôsobil ako prorektor pre vzdelávanie Prešovskej univerzity v Prešove a v rokoch 2003 – 2005 ako vedúci Katedry dejín Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. V rokoch 2004 – 2005 bol vedúcim Katedry pravekých, starovekých a cirkevných dejín a v rokoch 2007 – 2009 vedúcim Katedry najstarších dejín a dejín relígií na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Po roku 2009 bol členom Katedry najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín IH FF PU v Prešove.

Imrich Belejkaníč bol členom mnohých vedeckých a redakčných rád. V rámci PU v Prešove to bola Vedecká rada FF PU v Prešove, Vedecká rada PU v Prešove. Bol členom redakčnej rady periodík *Annales historici Presovienses* IH PU v Prešove, časopisu *Prameň* – mesačníka Michalovsko-košickej pravoslávnej eparchie a ročenky Katedry dejín FHPV PU. Popri tom bol členom ďalších organizácií a rozličných komisií, od roku 1984 členom SYNDESMOSU – Bratstva pravoslávnej mládeže, od roku 1985 členom medzinárodnej teologickej komisie pre dialóg s reformovanými cirkvami, v rokoch 1992 – 1997 členom medzinárodnej teologickej komisie pre dialóg s rímskokatolíckou cirkvou. V rokoch 1997 – 2003 bol členom Rady pre vzdelávanie a výchovu pri Rade vysokých škôl SR, v rokoch 2000 – 2002 členom krajskej školskej rady v Prešove. Od roku 2002 sa stal členom komisie VEGA č. 12 pre vedy o spoločnosti (filozofia, sociológia, politológia, teológia). Od roku 2003 bol členom odborného kolégia vedúceho odboru Úradu Prešovského samosprávneho kraja a členom územnej školskej rady Prešovského samosprávneho kraja v Prešove.

Imrich Belejkaníč však nebol len pedagógom a vedcom, ale aj pravoslávny kňazom. V roku 1979 prijal v Leningrade z rúk arcibiskupa Kirila chirotoniu na diakona a v tom istom roku chirotoniu na presbytera. V rokoch 1980 – 1983 pôsobil ako duchovný v Karlových Varoch na Zastupiteľstve Ruskej pravoslávnej cirkvi v Československu. Od roku 1983 do roku 1986 vykonával duchovenskú činnosť v Levoči, kde od roku 1984 zastával funkciu arcidekana pre Spišsko-popradský okres. V rokoch 1987 až 1999 bol riaditeľom Úradu prešovskej pravoslávnej eparchie. Za jeho duchovenskú činnosť mu bola v roku 1987 vladykom Nikolajom udelená hodnosť protojereja. V roku 1999 bol Jánom, biskupom michalovským, prijatý do služieb Michalovskej eparchie. V tom istom roku sa stal druhým duchovným PCO v Košiciach a o rok neskôr administrátorom PCO Sklabina a Veľký Lom. V roku 2004 bol biskupom Jánom vymenovaný za dekana mesta Košice, v roku 2005 za správcu PCO Košice a arcidekana okresu Košice. V roku 2009 bol vladykom Jurajom, arcibiskupom michalovsko-košickým, vymenovaný za predstaveného katedrálneho chrámu v Košiciach.

Výsledkom jeho bohatej činnosti v rámci pravoslávnej cirkvi sú aj desiatky nových pravoslávnych chrámov na Slovensku. Za jeho pôsobenia vo funkcii riaditeľa Úradu prešovskej pravoslávnej eparchie boli vyriešené mnohé majetkovo-právne vzťahy medzi pravoslávnu a gréckokatolíckou cirkvou. Vladykom Nikolajom mu bol udelený dekrét pre vypracovanie koncepcie rozvoja pravoslávnej cirkvi na Slovensku a zároveň bol poverený vypracovaním Dohody medzi štátom a pravoslávnu cirkvou na Slovensku.

Dňa 8. januára 2014 nás vo veku 60 rokov náš kolega – vysokoškolský pedagóg a zároveň významný predstaviteľ pravoslávnej cirkvi na Slovensku prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc., opustil. Posledná rozlúčka s ním sa konala 13. januára 2014.

Češť jeho pamiatke!

Ján DŽUJKO

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA
prof. ThDr. IMRICHA BELEJKANIČA, CSc.

AAA vedecké monografie vydané v zahraničných vydavateľstvách

BELEJKANIČ, Imrich. 2008. *Katoličeskij Katechizis s točki zrenija pravoslavnogo bogoslovija*. Kijev : Prolog, 2008, 122 s. ISBN 966-8538-44-7.

AAB vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách

BELEJKANIČ, Imrich. 1998. *Katolícky katechizmus z pohľadu pravoslávnej teológie : (zrovnávacie bohoslovie)*. Prešov : Eparchiálna rada Pravoslávnej cirkvi, 1998, 132 s. ISBN 80-967801-6-6.

BELEJKANIČ, Imrich. 1999. *Unionizmus ako ekleziologický problém*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, 1999, 180 s. ISBN 80-88722-83-7.

BELEJKANIČ, Imrich – ALEŠ, Pavel. 1999. *Pohľady do dejín pravoslávnej dogmatickej teológie*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, 1999, 210 s. ISBN 80-88722-48-9. (Imrich Belejkanich podiel 60%)

KÓNYA, Peter a kol. 2010. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, 232 s. ISBN 978-80-555-0288-5. (Imrich Belejkanich podiel 9%)

ADE Vedecké práce v zahraničných nekarentovaných časopisoch

BELEJKANIČ, Imrich. 2001. *Teológia a technológia*. In *Orthodox revue : časopis pro pravoslavnou theologii*. ISSN 1212-1592. 2001, roč. 4, č. 4 – 5, s. 65-69.

BELEJKANIČ, Imrich. 2009. Tolerancia a intolerancia v Byzancii v období ikonoklazmu. In *Történeti tanulmányok : a Debreceni egyetem történeti intézetének kiadványa*. ISSN 1217-4602, 2009, roč. 15, s. 21-28.

ADF Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch

BELEJKANIČ, Imrich. 2006. Geórgios Gemistos Pléthón: Slovo imperátorovi Manuelovi o situácii na Peloponéze. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528. 2006, roč. 6, s. 301-308.

BELEJKANIČ, Imrich. 2010. Martin Luther a jeho videnie kresťanstva. In *Historia Ecclesiastica : časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe*. ISSN 1338-4341, 2010, roč. 1, č. 1 – 2, s. 44-52.

BELEJKANIČ, Imrich. 2011. Pravoslávno-rímskokatolícky teologický dialóg v ekleziologickej perspektíve. In *Historia Ecclesiastica : časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe*. ISSN 1338-4341, 2011, roč. 2, č. 1, s. 270-281.

BELEJKANIČ, Imrich. 2012. Marek Eugenikos a jeho postoj k unionistickému koncilu vo Ferrare a Florencii 1438-1439. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2012, roč. 12, č. 1, s. 54-63.

BELEJKANIČ, Imrich. 2012. K otázke cyrilometodskej misie na Veľkej Morave. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2012, roč. 12, č. 2, s. 119-124.

BELEJKANIČ, Imrich. 2012. Uhorský protestantizmus z pohľadu augsburského vyznania 1530. In *Historia Ecclesiastica : časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe*. ISSN 1338-4341, 2012, roč. 3, č. 1, s. 179-194.

AED Vedecké práce v domácich recenzovaných vedeckých zborníkoch (nekonferenčných)

- BELEJKANIČ, Imrich. 2003. Prehľad dejín Byzancie. In *Ročenka Katedry dejín FHPV PU* 2003. Prešov : Universum, 2003, ISBN 80-89046-17-7, s. 161-171.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2003. Lutherova reformácia a konštantinopolský patriarchát. In *Byzantská kultúra v kontexte európskej civilizácie : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou 26.-27. októbra 2001 pod záštitou podpredsedu vlády Slovenskej republiky pána Pála Csákyho*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU, 2003, ISBN 80-8068-209-7, s. 131-140.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2004. Niektoré otázky cirkevných dejín stredoveku vo svetle najnovšej historickej literatúry. In *Regionálne dejiny a dejiny regiónov : ročenka Katedry dejín FHPV PU* 2004. Prešov : Universum, 2004. ISBN 80-89046-19-3, s. 259-276.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2004. Orthodoxia – Pravoslávie. In *Hľadanie v pravde a láske : medzinárodné teologické a ekumenické sympóziium pod záštitou arcibiskupa Mons. Alojza Tkáča a primátora JUDr. Zdenka Trebuľu : Košice 24. – 25. 6. 2004*. Košice : Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Košiciach, 2004, ISBN 80-968586-8-8, s. 41-48.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2005. Palamizmus v dejinách Byzancie. In *Annales historici Prešovensis*. Prešov : Universum, 2005, ISBN 80-89046-27-4, s. 9-24.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2010. Orthodoxia - pravoslávie v strednej Európe v 17. storočí. In *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. ISBN 978-80-555-0288-5, s. 183-191.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2012. Byzantská kultúra a vzdelanosť. In *Religiones 2012 [elektronický zdroj] : zborník dejín religii FF PU v Prešove*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012. ISBN 978-80-555-0700-2, s. 14-22.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2012. Kristus a jeho koncepcia nesmrteľnosti v postmodernej dobe. In *Religiones 2012 [elektronický zdroj] : zborník dejín religii FF PU v Prešove*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2012, ISBN 978-80-555-0700-2, s. 5-13.

AFB Pozvané referáty na domácich vedeckých konferenciách

- BELEJKANIČ, Imrich. 2001. Pravoslávie v ekumenickej perspektíve. In *Zborník materiálov z vedeckej konferencie zameranej na pastoračné otázky na tému: Dušpastierska služba na začiatku 3. tisícročia, Prešov 10. 2. 2000 a materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie na tému: Pravoslávna cirkev a teológia na prelome tisícročí, Prešov 21.10.2000*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, ISBN 80-8068-024-8, s. 51-56.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2003. Dekalóg. In *Odkaz sv. Cyrila a Metoda : mesačník Pravoslávnej cirkvi na Slovensku*. ISSN 0139-9012, 2003, roč. 49, č. 5, s. 18-22.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2005. Zlomové medzníky v dejinách gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi na východnom Slovensku v 20. storočí. In *Annales historici Prešovensis*. Prešov : Universum, 2005, ISBN 80-89046-27-4, s. 248-250.

AFD Príspevky na domácich vedeckých konferenciách

- BELEJKANIČ, Imrich. 2003. Výber variantu – etické a morálne hľadiská. In *Zákony produkcie kreativity, kreativita : II. medzinárodný seminár : zborník prednášok Zvolen,*

11. – 12. november 2003. Zvolen : Technická univerzita, 2003, ISBN 80-228-1283-8, s. 21-25.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2004. Človek a výrobné technológie. In *Nové smery vo výrobných technológiách 2004 : zborník referátov medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov : Fakulta výrobných technológií Technickej univerzity v Košiciach, 2004, ISBN 80-8073-136-5, s. 501-504.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2005. Multikonfesionálnosť Európy – dejinný kontext, stav a súčasné ekumenické perspektívy. In *Formovanie európskej občianskej spoločnosti : (zborník vystúpení z vedeckého kolokvia s medzinárodnou účasťou)*. Prešov : Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, 2005, ISBN 80-8068-335-2, s. 186-190.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2006. Duchovná dimenzia Európy v procese integrácie. In *Európske občianstvo a národná identita*. Prešov : SLOVACONTACT, 2006, ISBN 80-88876-16-8, s. 136-140.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2006. Byzantská koncepcia kresťanského štátu. In *Človek v núdzi : zborník príspevkov z medzinárodného sympózia konaného na Teologickej fakulte Katolíckej univerzity v Košiciach dňa 3. mája 2006*. Košice : Seminár sv. Karola Boromejského, 2006, ISBN 80-89138-56-X, s. 131-138.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2008. Kresťanské manželstvo v sekularizovanom prostredí. In *Rodina – nádej budúcnosti : zborník z medzinárodného ekumenického vedeckého sympózia konaného na Teologickej fakulte KU v rámci osláv „Dňa mesta Košice“, 6. mája 2008*. Košice : Teologická fakulta KU, 2008, ISBN 978-80-89361-21-2, s. 91-105.

BDF Odborné práce v ostatných domácich časopisoch

- BELEJKANIČ, Imrich. 2003. Byzantská misia na Veľkej Morave. In *Odkaz sv. Cyrila a Metoda : mesačník Pravoslávnej cirkvi na Slovensku*. ISSN 0139-9012, 2003, roč. 49, č. 3, s. 1-3.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2006. Kresťanstvo v stredoveku. In *Prameň : mesačník Michalovskej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, roč. 4, č. 5, s. 2.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2007. Byzantské misie a ich vplyv na formovanie európskej kultúry. In *Prameň : mesačník michalovskej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2007, roč. 5, č. 6, s. 2.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2009. Byzantské misie a ich vplyv na formovanie európskej kultúry. In *Prameň : mesačník michalovskej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2009, roč. 7, č. 7, s. 1.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2010. Byzantské dedičstvo z nášho pohľadu. In *Prameň : mesačník michalovskej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2010, roč. 8, č. 9, s. 2.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2010. K 60. výročiu Michalovsko-košickej eparchie. In *Prameň : mesačník michalovskej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2010, roč. 8, č. 2, s. 1.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2011. Podiel byzantského asketizmu na formovaní kultúry. In *Prameň : mesačník michalovsko-košickej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2011, roč. 9, č. 11, s. 5.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2011. Pravoslávie – ikona. In *Prameň : mesačník michalovsko-košickej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2011, roč. 9, č. 6, s. 5.
- BELEJKANIČ, Imrich. 2011. Antické kultúrne dedičstvo a byzantský monasticismus. In *Prameň : mesačník michalovsko-košickej pravoslávnej eparchie*. ISSN 1336-2747, 2011, roč. 9, č. 10, s. 3-4.

BELEJKANIČ, Imrich. 2012. Svätý veľkomočeník Dimitrij (Demeter) Solúnsky. In *Odkaz sv. Cyrila a Metoda : mesačník Pravoslávnej cirkvi na Slovensku*. ISSN 0139-9012, 2012, roč. 58, č. 10, s. 5-6.

BED Odborné práce v recenzovaných zborníkoch z domácich podujatí, resp. v domácich zborníkoch

BELEJKANIČ, Imrich. 2004. Grant VEGA Byzantská kultúra v kontexte európskej civilizácie. In *Regionálne dejiny a dejiny regiónov : ročenka Katedry dejín FHPV PU 2004*. Prešov : Universum, 2004. ISBN 80-89046-19-3, s. 309-310.

BEF Odborné práce v nerecenzovaných zborníkoch z domácich podujatí, resp. v domácich zborníkoch

BELEJKANIČ, Imrich. 2000. Prečo iba jedna liturgia? In *Millenium 2000*. Humenné : Pravoslávna cirkevná obec, 2000. ISBN 80-968498-2-4, s. 12-15.

BELEJKANIČ, Imrich. 2002. Pravoslávna viera ako skúsenosť. In *Pravoslávny kalendár 2003*. Prešov : Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, 2002. ISBN 80-968134-5-5, s. 70-74.

BELEJKANIČ, Imrich. 2003. Pohľad do dejín Byzancie. In *Odkaz sv. Cyrila a Metoda : mesačník Pravoslávnej cirkvi na Slovensku*. ISSN 0139-9012, 2003, roč. 49, č. 4, s. 9-14.

BELEJKANIČ, Imrich. 2005. Mládež a askéza. In *Ročenka 2004*. Humenné : Pravoslávna cirkevná obec, 2005. ISBN 80-969300-7-9, s. 16-22.

Zostavil Ján DŽUJKO

PREDVOJNOVÝ PREDSEDA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ STRANY PAVEL MUDROŇ

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Abstract: *Activities of Pavel Mudroň in Slovak national movement.* An important milestone in the Slovak national movement in the 19th century was the emergence of the Slovak National Party in 1871, which became a major political representative of Slovaks in the late 19th and early 20th centuries. In the pre-war period, post of party chairman was replaced by three important personalities of Slovak national movement. The first chairman of SNS was William Pauliny - Tóth, Pavel Mudroň second and last was Matúš Dula. The paper is devoted to the activities of the second chairman Pavel Mudroň on the Slovak political scene. It presents a variety of activities with emphasis on its activities in the political sphere at a time when the Slovak national movement passed through several significant changes, the most serious of which was a process of differentiation on the Slovak political scene in the late 19th and early 20th centuries.

Key words: Pavel Mudroň. Slovak national movement. Slovak national party. Political passivity.

Na slovenskej politickej scéne v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia pôsobil viacero osobností, ktorých prínos pre národný život Slovákov bol rozdielny. Medzi tých, ktorí sa zvlášť aktívne zapojili do rozvoja slovenského národného života bol predstaviteľ martinského národného centra a hlavný predstaviteľ slovenského národného hnutia na poste predsedu Slovenskej národnej strany (SNS) Pavel Mudroň.¹ Patril k organizátorom spoločenského a kultúrneho života a ako právnik hájil záujmy Slovákov, zvlášť tých chudobnejších bez nároku na honorár.

Pavel Mudroň sa narodil ako jedno z dvojčiat s bratom Michalom 7. decembra 1835² v Čabrackom Vrbovoku vo vtedajšej Hontianskej župe v rodine rodákov z Oravy, otec Michal Mudroň bol povolaním evanjelický učiteľ. Matka Karolína, rodená Urbanovičová,³ ho na jeseň roku 1842 spolu s bratom Michalom odvieďla do Nemeckej Lupče,⁴ kde začali so školskou dochádzkou. Zotrvali tu len necelé tri roky, potom sa rodičia presťahovali do Pitvaroša (maď. Pitvaros) v Čanádskej župe (juh dnešného Maďarska), kde bratia pokračovali od jesene 1845 v štúdiu na evanjelickom gymnáziu v Sarvaši (maď. Szarvas), vzdialenom od Pitvarosa 11 – 12 hodín cesty vozom. Bratia dosahovali výborný prospech, za čo získali štipendium po

1 V texte používame meno Pavel, keďže sa ním podpisoval v korešpondencii i pod článkami.

2 Uvádza sa i dátum 9. 12. 1835, čo spôsobil nepresný zápis do matriky. MUDROŇ, Pavel. Vlastný životopis (písané v októbri až decembri 1900). 1. časť. In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, zošit 1, s. 17.

3 *Slovenský biografický slovník*. IV. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 238. Heslo Pavol Mudroň.

4 Dnes Partizánska Lupča, okres Liptovský Mikuláš.

2 zlatky. V dôsledku revolučných udalostí v rokoch 1848 – 1849 bolo vyučovanie na škole prerušené a celý rok 1849 sa na škole nevyučovalo. V tom roku sa na pozvanie príbuzných rodina presťahovala naspäť do Nemeckej Lupče a tak bratia pokračovali v gymnaziálnom štúdiu v Banskej Štiavnici, kde absolvovali piatu a šiestu triedu. Aj tu dosahovali výborné študijné výsledky a tak dostávali stravu v školskej jedálni zadarmo. V tom čase sa s rodičmi zhodli na tom, že sa stanú teológmi. Ich plány sa však zmenili lebo v polovici siedmeho ročníka boli prinútení spolu s niekoľkými spolužiakmi prejsť na katolícke gymnázium v Banskej Štiavnici. Bolo to pre ich prejavy národného zmýšľania a ako reakcia na zákaz profesora evanjelického lýcea prekladať latinské texty do slovenčiny.⁵ Bratia sa rozhodli, že budú pokračovať v štúdiu na lesníckej akadémii

Pavel Mudroň

v Banskej Štiavnici, ale pod vplyvom národovca Andreja Červenáka, ktorý ich presviedčal o potrebe a dôležitosti slovenských národne uvedomelých právnikov, zmenili svoje plány. Keďže podmienkou štúdia práva bolo absolvovanie skúšky dospelosti, pokračovali v štúdiu opäť na katolíckom gymnáziu tento-krát v Prešporku (dnešná Bratislava), ktoré malo právo vykonávať skúšky dospelosti. Červenák im slúbil finančnú podporu a tak na sklonku leta 1853 odišli bratia do Prešporka. Tu prvé tri mesiace žili biedne,⁶ pomocnú ruku im podal Martin Hattala, ktorý bratom pomohol nielen nájsť prácu u advokáta Kiripolszkého, kde prepisovali dokumenty a tak mali aspoň na stravu, ale vybavil im aj prijatie do ôsmej záverečnej triedy gymnázia a to aj napriek tomu, že nastúpili do školy trochu neskôr. V decembri 1853 obdržali bratia peniaze od Pavla Dobšinského, čo im umožnilo vyplatiť dlh za bývanie.⁷ Na didaktrum (školský poplatok, školné), ktorý museli v polroku zaplatiť, sa im poskladali spolužiaci. Štúdium na prešporskom gymnáziu bolo náročné, museli dobehnúť učivo, zlepšiť si latinčinu, gréčtinu, zvlášť nemčinu, ktorá bola na škole vyučovacím jazykom. Český jazyk ich vyučoval Martin Hattala, ktorý ho zároveň porovnával so slovenčinou – tú prezentoval ako zachovalejšiu a nie až tak ovplyvnenú inými jazykmi, ako napr. čeština nemčinou.⁸

5 ORMIS, V. Ján. Michal a Pavel Mudroň. In *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 705.

6 SOLTÉSZOVÁ-MARÓTHY, Elena. Pavel Mudroň. In *Živena*, roč. 5, 1914, č. 3, s. 84-85.

7 Bratia Mudroňovci sa domnievajú, že sa zbierky na ich štúdium realizovali na podnet A. Červenáka. MUDROŇ, Pavel. Vlastný životopis (písané v októbri až decembri 1900) I. časť. In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, zošit 1, s. 32.

8 MUDROŇ, Pavel. Vlastný životopis (pokračovanie) In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, zošit 2, s. 66.

Po úspešnom vykonaní maturitných skúšok získal Pavel Mudroň miesto v tlačiarňi u Wigarda, kde robil slovenské korektúry a privyrábal si prekladmi z maďarčiny do slovenčiny, čo mu umožnilo finančne sa zabezpečiť tak, že mohol nasledujúce dva roky 1854 až 1856 študovať na Právnickej akadémii v Prešporku. Pokračoval v štúdiu na právnickej fakulte vo Viedni, kde vykonal štátnu skúšku. Prijatím výhodnej ponuky na miesto vychovávateľa synov zámožného zemana Jozefa Justha z Necpál sa dostal do Turca.⁹ V máji 1859 odišiel praxovať ako advokátsky koncipient k advokátovi Šimonovi Bulovskému (Bulyovszky – maď.) do Turčianskeho Sv. Martina, pre ktorého už počas pobytu u Justhovcov viackrát spracoval súdne spisy. Tento advokát bol z národnostného hľadiska veľmi tolerantný, cenil si predovšetkým ľudské a odborné vlastnosti Pavla Mudroňa.¹⁰ Podmienkou pre prácu ako samostatného advokáta bola nielen prax, ale aj advokátske skúšky a doktorát. Po vykonaní advokátskych skúšok na univerzite v Pešti z obecného a zemského práva si Pavel Mudroň vo februári 1862 otvoril v Turčianskom Sv. Martine v dome priateľa Jána Kunaya vlastnú advokátsku kanceláriu.

Po usadení sa v Turčianskom Sv. Martine sa dostal Pavel Mudroň do centra národno-kultúrnej a politickej práce. Pomáhal pripravovať a bol zapisovateľom zhromaždenia, ktoré sa v tomto mestečku uskutočnilo začiatkom júna 1861 a prijalo štátoprávny program Slovákov pod názvom Memorandum národa slovenského. Zaradil sa k zakladajúcim členom kultúrnej organizácie Matice slovenskej, ustanovenej 4. augusta 1863, na pôde ktorej pôsobil rok vo funkcii tajomníka.¹¹ Turčiansky Sv. Martin sa postupne stal centrom slovenského národného života, tu sa konali pravidelné stretnutia slovenskej inteligencie a národne orientovaných Slovákov z celého Uhorska, známe ako martinské augustové slávnosti. Ich organizáciu si vzal na starosť Pavel Mudroň. „Keď boli augustové slávnosti, u Mudroňovcov býval plný dom hostí, čo sa neobišlo bez trov, ktoré znášal len domáci pán. Tak bolo i mimo slávností, keď pri rozličných príležitostiach sa zišli národovci u Mudroňovcov. Keby bol mal inakšiu ženu, nebol by mohol Pavel Mudroň tak pokračovať. Jeho manželka Anna, rodená Kašovičová, meštianska dcéra z Martina, mala úplné porozumenie pre mužove názory a národné povinnosti. Sama bola skromná, nenáročná, ale švagra Michala a jeho rodinu opatrovala ako vlastných, a to za celé dlhé roky.“¹²

Pavel Mudroň sa zapojil aj do kultúrno-osvetovej práce ako organizátor a herec ochotníckeho divadla a spoluzakladateľ a od roku 1872 predseda Slovenského spe-

9 VAJANSKÝ, S. H. Pavel Mudroň In *Slovenské pohľady*, roč. 7, 1887, č. 1, s. 23.

10 MUDROŇ, Pavel. Vlastný životopis (pokračovanie) In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, zošit 2, s. 78.

11 ORMIS, V. Ján. Michal a Pavol Mudroň. In *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 707. Matica slovenská ako celonárodná kultúrna inštitúcia spojila Slovákov bez rozdielu konfesionalnej a politickej príslušnosti. Jej prvým predsedom sa stal biskup Štefan Moyses, prvým podpredsedom superintendent Karol Kuzmány. Ich vzájomná spolupráca symbolizovala zjednotenie oboch najväčších slovenských konfesií. Druhým podpredsedom sa stal arcidekan Ján Orságh, tajomníkom popri Pavlovi Mudroňovi bol aj Michal Chrástek, farár vo Sv. Kríži (Žiari) nad Hronom. Za doživotného čestného podpredsedu zvolili Jána Francisciho.

12 ORMIS, V. Ján. Michal a Pavol Mudroň. In *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 707.

okolu.¹³ Podieľal sa aj na založení Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku a prispel k výstavbe Národného domu i Múzea. K jeho aktivitám v hospodárskej sfére patrila najmä účasť na založení a vedení martinskej Sporiteľne¹⁴ a Tatra banky.¹⁵

Ako advokát a dobrý rečník viedol celý rad majetkových a politických procesov, úspešne obhajoval slovenských roľníkov a obce v komasačných a urbáriálnych procesoch. Na tento aspekt jeho advokátskej práce poukázal český novinár Antonín Reis: „Jeho obhajovacie reči to boli celé politické diela. Chudobný ľud turčiansky vďačiť mu bude za zachránenie pôdy pred exploatáciou židovskými novo barónmi. Aj sám zakúsil maďarskú spravodlivosť, keď v roku 1897 prežil tri mesiace v žalári v Banskej Bystrici (...), pretože privítal na stanici svojho švagra redaktora Národných novín Ambra Pietora, vracajúceho sa z politického svojho procesu, v ktorom bol odsúdený. To bolo *laudatio criminis*.“¹⁶ Mudroň obhajoval na súdnych procesoch viacerých slovenských národných činiteľov, ako i predstaviteľov nemaďarských národností perzekvovaných uhorskými vládnucimi kruhmi.¹⁷ Venoval sa výchove nových právnikov pre Slovensko. V roku 1900 o tejto svojej iniciatíve poznamenal: „V mojej advokátskej praxi u mňa praktizovali Jozef Kohút, Dionys Feja, Peter Jamnický, Matúš Dula, Jozef Bencúr, Gustáv Izák, Jozef Országh, Andrej Halaša, pozdejší advokáti.“¹⁸ Jeho právnická činnosť bola spojená s národne orientovanou slovenskou politikou a to nielen výchovou praktikantov, spormi v mene slovenských obcí i obranou chudobných, právnickými radami pri obrane používania slovenčiny v slovenských obciach, spolkoch a inštitúciách, ale prerastala aj do politických činov a rozhodnutí, pretože procesy a kauzy, v ktorých sa angažoval možno hodnotiť ako politické.¹⁹

Stál v popredí súdnych sporov o skonfiškovaný majetok Matice slovenskej po jej zatvorení v roku 1875. Veľmi sa usiloval o jej obnovenie. Jeho podpis nachádzame

-
- 13 Súčasťou aktivity martinského národnokultúrneho centra bolo aj ustanovujúce zhromaždenie Slovenského spevokolu 22. 2. 1872. Vznikol už v roku 1871, ale stanovy mal schválené až začiatkom februára 1872. Podľa stanov sa mal venovať mužskému spevu. Pozornosť venoval aj organizovaniu divadelných predstavení a výletov. Spevokol sa podieľal na organizovaní augustových slávností.
 - 14 PODRIMAVSKÝ, Milan. Matúš Dula. In KOVÁČ, Dušan a kol. *Muži deklarácie*. Bratislava : Osveta, 1991, s. 27.
 - 15 VAJANSKÝ, S. H. Pavel Mudroň. In *Slovenské pohľady*, roč. 7, 1887, č. 1, s. 23; MAŤOVČÍK, A., PARENÍČKA, P., ĎUROVČÍKOVÁ, M., ĎURIŠKA, Z. *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Martin : MS, 1999, s. 235. Mudroň je tu uvedený ako spoluzakladateľ Tatra banky.
 - 16 REIS, Antonín. Pavel Mudroň (1835 – 1914). In *Ročenka Československej jednoty a XVIII. výroční zpráva za správný rok 1913*. Praha : 1914, s. 8. *Laudatio criminis* – t. j. schvaľovanie zločinu je skutková podstata trestného činu, za ktorý bol Pavel Mudroň so skupinou národovcov odsúdený na tri mesiace väzenia.
 - 17 *Slovenský biografický slovník*. IV. zväzok. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 239. Heslo Pavol Mudroň.
 - 18 MUDROŇ, Pavel. Vlastný životopis (písané v októbri až decembri 1900). I. časť. In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, zošit 6, s. 315.
 - 19 MUDROŇ, P. a spolovníci. Zákon, právo a spravodlivosť. In *Národné noviny*, roč. 30, 1899, č. 88, s. 1-2.

Угрозамуремъ! Паръ Ширинъ!

Uzavretím par. č. 35²⁴/1907 dospeším, že sa moje vnú-
manie ohľadom ľudového ochránenia, na 6. IX. 1907,
ber 1907. do tuz. p. Máte načas v enímst nebem,
~~sa~~ moje občianke právo uzavretím vidie,
proti tomuto uzavretiu nachodní
appellácii

notava.

[illegible]

Tento divák, na rozdíl od svého chování v kůře ~~je~~
nemůže obstát.

I Po prvej pitej, že nečítaj v zlatom trojens, keď,
metami pred kútové rhoromastické predmetky sa ma,
pícnimi. 4 1. 1. kútové rhoromastické predmetky sa

[illegible]

Prvý predmet je taký; ktorého uvedenie do Kráľov-
ského zákona nie len náš Kráľ si žiada a čiada, ale
ktorý aj naša terajšia vláda previesť sa zaviazala.
Tento predmet taký nemožno upodobievat tým, žeby
K namúšenie jednoty uhorskeho štátu bol namierený;
lebo keď Kráľ uhorsky, ako to viete, stúpil, ho akoby
nie v našej krajine čere, Museli by sme byť predpoklad,
dať, že aj Kráľ, aj dnešná vláda má namierenú inter-
ciu K namúšenie jednoty uhorskeho štátu, čo je neomyš-
ne vytvorené. Práve tak je taký vytvorený aj a mňa a o-
nícor K ľudovému zhromaždeniu ústavných konvencií K
namúšenie jednoty uhorskeho štátu.

[illegible]

Po druhé, proto, že jeřmí takto vřeckem, nímž nes,
důvodněná přičina ~~má~~^{je} název přísti ex lovat
neodvolena úrodnosť shromáždění; na každé takovéto
dívce má být také úrodnosť shromáždění záleží. Tak

Pa keď mu
to jeho krx,
jinkí vyhan,
ci nepoveria,
môže mu to
poverať iní

II.

Tedy ústave' shromazdenia len a' ľubovôle politiky,
ke' v'eknol'ti zavisie, a to by bolo proti občianskej
robovse namierené, čo v ľubovôle; ústavný; krásine
dokukiti' nemožno.

III Pôtiť ~~to~~ dôvod len, žeby sme mali intencie k ora,
beniu našto materského plemena; zreteľne napadá u,
stanovenia XLV. zák. č. 208, 808. Tento zákoník
stánok hovori' o rovnoprávnosti národnosti v ústave.
Nasledovne našto z'inej národnosti na' domku neu,
znáva. Tedy ani našto materského plemena. Tento
dôvod hie nepo'í v ústave živie so zvolaním in,
dovim shromazdením; ale obratí sa proti nemu som sa
musel, lebo stavá,, našto materského plemena ústave
proti zákonu o rovnoprávnosti národnosti.

Z týchto dôvodov prohm ~~proti zákonu o rovnoprávnosti národnosti~~
túto moje appekáciu ~~proti zákonu o rovnoprávnosti národnosti~~
Pánu Patrpupovi Kolomanovi Benicovskému preložiť
naši ~~proti zákonu o rovnoprávnosti národnosti~~ ¹⁹⁰⁶ aby on s'ovanie ústavy shromaz-
denia ~~proti zákonu o rovnoprávnosti národnosti~~ dost' činne v rozpravu v ~~ústave~~ ¹⁹⁰⁷ zedy sa on
v prispie oznámenia, 6^{ho} Oktobra 1907. roku vydrúva
mohlo.

I. úctou

Emil Hrdý

Vyzodanovlením

Pánu Alkovi Kšetrinovi, Kariem
Múrenu

v Turč. Martin

appekácia

Pánu Múrenu, občana v Turč. Martin

proti insarácii pod č. 3524
konšerenciám, 1907

Slovenská národná knižnica
Archiv literatúry a umenia

Signatúra 37260

Prír.č.: 424

MUDROŇ, Pavol - koncepty

na Prestolnom prosbopise adresovanom panovníkovi Františkovi Jozefovi I. v tejto záležitosti.²⁰ V článku pod názvom A tót Matica sa venoval obrane Matice slovenskej pred nepravdivým opisom procesu jej zatvorenia v maďarskom časopise Világ. Neobišiel ani problematiku panslavizmu ako hlavného dôvodu zrušenia Matice slovenskej. Ako jeden z argumentov na obhajobu jej jestvovania uplatnil fakt, že na každom matičnom valnom zhromaždení bol prítomný vládny komisár, ktorý nikdy nemal žiadnu pripomienku k jeho priebehu a rovnako vláda, ktorá obdržala každú zápisnicu z valného zhromaždenia, nikdy nič zlé v nich nenašla. Apeloval na patričné úrady, aby povolili obnovenie Matice slovenskej a povolili zakladanie slovenských škôl.²¹ Poslednou aktivitou na obranu Matice slovenskej bol Pamätný spis, ktorý v roku 1911 zostavil a v mene vedenia SNS poslal patričným inštitúciám. Apeloval v ňom na ministra kultu a osvety, aby vyriešil situáciu slovenských stredných škôl, obnovil Maticu slovenskú a prinavrátil jej skonfiškovaný majetok.

Významné boli Mudroňove politické aktivity. Zaradil sa medzi vedúcich predstaviteľov slovenského národnoemancipačného hnutia a angažoval sa na pôde jeho hlavnej a jedinej politickej reprezentantky SNS, k založeniu ktorej došlo pri príležitosti 10. výročia prijatia Memoranda národa slovenského. Prvý organizačný rámec dala strane konferencia 6. júna 1871 v Turčianskom Sv. Martine, ktorá zvolila Ústredný volebný výbor a prijala volebný program s dôrazom na myšlienku rovnoprávnosti národov Uhorska. SNS bola voľne organizovaným celkom, nemala pevnú štruktúru, systém a členskú základňu. Zo sociálneho hľadiska patrili príslušníci SNS k malej a strednej buržoázii a inteligencii. Prvým predsedom strany sa stal Viliam Pauliny-Tóth, ktorý stál na jej čele do roku 1877. Po jeho smrti sa predsedom strany stal Pavel Mudroň²² a tento post zastával do roku 1914. Spolu so Svetozárom Hurbanom Vajanským, Jozefom Škultéty, Matúšom Dulom, Ambrom Pietorom, Andrejom Halašom a ďalšími martinskými osobnosťami tvoril po dlhé obdobie jadro vedenia SNS.²³ Sformulovalo ciele slovenskej politiky, ktorej hlavnými princípmi bolo uznanie svojbytnosti slovenského národa a požiadavka Hornouhorského Okolia.

Pavel Mudroň bol hlavným organizátorom kampane SNS vo voľbách do uhorského parlamentu. Sám sedemkrát kandidoval, ale nebol zvolený.²⁴ Po prvý raz kandidoval vo voľbách do uhorského snemu v roku 1861. V spoločnom letáku s F. Fialom, s ktorým sa uchádzal o voličskú priazeň v mošovskom okrese, žiadali samosprávu krajiny so zodpovedným ministerstvom a zákonodarným snemom, dovoľávali sa náboženskej rovnoprávnosti a rovnoprávnosti všetkých národností v Uhor-

20 Prestolný prosbopis, ktorý predložený bol v záležitosti „Matice Slovenskej“ Jeho Cisárskemu a Apoštolsko- Kráľovskému Veličenstvu Fraňovi Jozefovi I. vo Viedni 30. júla 1885. In *Národné noviny*, roč. 16, 1885, Príloha ku č. 104 Národných novín zo dňa 5. 9. 1885. Pod prosbopis sa podpísali okrem Pavla Mudroňa i Peter Makovický, Jozef Petko, Ján Jesenský, Ludvík Turzo-Nosický, Ján Gerometta a Michal Boor.

21 MUDROŇ, Pavel. A tót Matica. In *Národné noviny*, roč. 49, 1910, č. 49, s. 1-2 a č. 50, s. 1-2.

22 PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983, s. 74.

23 LIPTÁK, Lubomír a kol. *Politické strany na Slovensku 1860 -1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 37.

24 VAJANSKÝ, S. H. Pavel Mudroň. In *Slovenské pohľady*, roč. 7, 1887, č. 1, s. 23.

sku a požadovali, aby jedna národnosť stála vedľa druhej a nie jedna nad druhou.²⁵ Slovenskí kandidáti v týchto voľbách neuspeli. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 sa slovenská politická scéna rozdelila do dvoch zoskupení – Starej školy slovenskej a Novej školy slovenskej, a tak v prvých voľbách za dualizmu v roku 1869 vstúpila Stará škola slovenská do volieb s neoficiálnym volebným programom, ktorý vyjadroval predovšetkým nespokojnosť s národnostným zákonom z roku 1868.²⁶ Neskúsenosť vedúcich predstaviteľov Starej školy slovenskej spôsobila, že neexistoval spoločný volebný program jednotlivých kandidátov a nikto ich nekoordinoval. Aj vedúca osobnosť v národnom hnutí Viliam Pauliny-Tóth vystúpil s programom opozičnej tzv. snemovej Strany ľavého stredu, ktorá požadovala úplnú nezávislosť Uhorska.²⁷ Vo voľbách sa presadil len Viliam Pauliny-Tóth, ktorého však zvolili mimo Slovenska v Kulpíne na Dolnej zemi spoločným úsilím slovenskí a srbskí voliči.²⁸ Pavel Mudroň predsedal konferencii SNS k voľbám 6. júna 1871,²⁹ pričom vtedy ešte nebol zvolený za člena Ústredného volebného výboru. Jej účastníci sa zaoberali otázkami, ktoré sa týkali volieb, zloženia volebného výboru, jeho statusu a volebného programu. Vo voľbách roku 1875 sa SNS nepodarilo presadiť a nezorganizovala ani volebný výbor, iba v Národných novinách bol uverejnený článok o volebnej pasivite. O dva roky neskôr, v roku 1877 sa Pavel Mudroň ujal predsedníctva strany a dňa 27. júla 1878 voliči v Turčianskom Sv. Martine na porade pod jeho predsedníctvom vyhlásili na protest proti mocenskej politike uhorských vládncích kruhov volebnú pasivitu. Napriek neúčasti SNS vo voľbách roku 1878 kandidoval však jej vedúci činiteľ Pavel Mudroň v náhradných voľbách v apríli 1879 v Sučanoch, ale opäť sa mu nepodarilo presadiť sa. Na volebnej porade 28. apríla 1881 navrhol Matúš Dula opäť volebnú pasivitu, prešiel však Mudroňov návrh aktívnej účasti, pričom jadrom volebného programu malo byť Memorandum národa slovenského a volebnú kampaň mal riadiť päťčlenný výbor na čele s ním.³⁰ Z troch kandidátov, ktorých SNS postavila (Pavel Mudroň v Sučanoch, Michal Mudroň v Pezinku a Matúš Dula v Štubni) sa nepresadil ani jeden. Bol to posledný pokus SNS o získanie poslaneckých mandátov v 19. storočí.³¹ Vo volebnom programe k voľbám roku 1881 Pavel Mudroň žiadal rovnoprávnosť všetkých národností v Uhorsku, dovoľával sa toho, aby vrchnosti zasielali a vynášali rozsudky na súdoch v reči, ktorou ľud v danej oblasti

25 POLLA, Belo. *Matica slovenská a národnostná otázka*. Martin : MS, 1997, s. 159.

26 Program kandidátsky. In *Národný hlásnik*, roč. 2, 1869, č. 3, s. 74-75.

27 BOKES, František. *Viliam Pauliny-Tóth, slovenský poslanec v roku 1869 – 1872*. Martin : 1942, s. 6-7.

28 Do parlamentu sa nedostali napr. Pavol Blaho, J. Jesenský, Pavol a Michal Mudroňovci, J. Francisci, Andrej Radlinský a ďalší. Z Novej školy slovenskej boli zvolení Ján Uhliarik a Zoltán Zmeškal. PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983, s. 61.

29 Zápisnica o konferencii národnej strany zo 6. júna 1871. In BOKES, František. *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. II. diel. Bratislava : Veda, 1965, s. 300-305.

30 Zápisnica o volebnej porade v Martine, ktorá sa konala 28. apríla 1881. In BOKES, František. *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. II. diel. Bratislava : Veda, 1965, s. 449-453.

31 PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983, s. 70-72.

hovoril. Požadoval, aby školy tak ľudové, ako aj stredné čiže gymnáziá, reálky a iné, boli s vyučovacou rečou materinskou.³² V príprave na voľby v roku 1884 Ústredný volebný výbor SNS pod vedením Pavla Mudroňa potvrdil 1. júna 1884 prechod do volebnej pasivity a publikoval Osvedčenie v Národných novinách z 5. júna 1884.³³ SNS v nej zotrvala do roku 1901³⁴. K volebnej pasivite SNS a účasti Pavla Mudroňa vo voľbách sa vyjadril Antonín Reis: „Jeho hlavná činnosť nastáva v smutných dobách po zrušení Matice slovenskej, keď rakúsko-uhorské vyrovnanie podrobilo uhorské národnosti maďarskej hegemonii. Kandiduje v roku 1872, kandiduje 1879, 1881, ale voľba zakaždým je zmarená násilím a podvodmi zo strany maďaronskej.“³⁵ Z pohľadu slovenskej politiky uhorský snem svojím zložením, najmä nereálnymi možnosťami zastupovania nemaďarského obyvateľstva vlastnými poslancami, nepredstavoval skutočne reprezentatívny zákonodarný orgán.

Aj napriek predsedníctvu Pavla Mudroňa bol hlavným ideológom SNS v tomto období S. H. Vajanský, Mudroň bol skôr schopným administrátorom a právnikom.³⁶ Stmelujúcim činiteľom slovenských politických predstaviteľov bol ich tlačový orgán – Národné noviny,³⁷ pretože len prostredníctvom neho udržiavali medzi sebou kontakt. Formálne neboli síce orgánom SNS, ale plnili túto úlohu.³⁸ Ich význam pre SNS bol najmä v tom, že pri absencii ústredného riadiaceho orgánu určovalo ideovú líniu strany konzorcium, ktoré noviny vydávalo a tak vlastne nahrádzalo funkciu ústredného orgánu SNS. Národné noviny tlmočili predovšetkým oficiálne stanoviská vedenia SNS, ktoré tvorili poprední predstavitelia národného života v Turčianskom Sv. Martine, zoskupení okolo predsedu SNS.³⁹ Pavel Mudroň stál na čele konzorcia, ktoré vydávalo Národné noviny, čo vplyv a postavenie martinského ústredia ešte umocňovalo. Vedenie SNS alebo tzv. martinské centrum bolo možné v jeho začiatkoch poznať podľa toho, kto ohlasy, výzvy a závažné príspevky v Národných novinách uverejňoval.

-
- 32 MUDROŇ, Pavel. Príhlas k voličom. In *Národné noviny*, roč. 12, 1881, č. 68, s. 2; Program Slovenskej národnej strany ohľadne snemových volieb. In *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 370.
 - 33 Osvedčenie. In *Národné noviny*, roč. 15, 1884, č. 65, s. 1. Pod Osvedčením boli podpísaní Pavel Mudroň, Ján Francisci, Ján Jesenský, Matúš Dula, Ambro Pietor.
 - 34 Podobné osvedčenie vydala SNS aj pred voľbami v roku 1887. Bližšie : Osvedčenie. In *Národné noviny*, roč. 18, 2. 6. 1887, č. 63, s. 1. Taktiež i pred voľbami v roku 1892 a v roku 1896, tu však oznamovala slovenskej politickej verejnosti, že SNS i naďalej zachováva politickú pasivitu, svojim prívržencom navrhovala, aby sa zúčastnili týchto volieb a podporovali kandidátov maďarskej Katolíckej ľudovej strany. Vydal ho ústredný volebný výbor pod Mudroňovým vedením 17. 10. 1896.
 - 35 REIS, Antonín. Pavel Mudroň (1835 – 1914). In *Ročenka Československé jednoty a XVIII. výročný zpráva za správný rok 1913*. Praha : 1914, s. 6.
 - 36 Slovenská zástava. In *Národné noviny*, roč. 15, 1884, č. 65, s. 1.
 - 37 Národné noviny boli pokračovateľkou novín Pešťbudínske vedomosti, ktoré zmenili svoj názov od roku 1870 po prenesení sídla redakcie do Turčianskeho Sv. Martina.
 - 38 Bližšie : POTEMLA, Michal. Právne postavenie Slovenskej národnej strany v Uhorsku. In *Historický časopis*, roč. 25, 1977, č. 4, s. 503-520.
 - 39 PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983, s. 10.

V období volebnej pasivity sa vedúce osobnosti SNS zamerali najmä na rozvinutie niekoľkých významných aktivít v hospodárskej a kultúrnej oblasti. Politické postoje národniarov sa prejavovali predovšetkým prostredníctvom novín a časopisov. Poukazovali na skutočnosti súvisiace so zintenzívňovaním maďarizačných a asimilačných procesov na Slovensku. Cieľom národnopolitických snáh bola naďalej požiadavka národnej autonómie, obsiahnutej v Memorande národa slovenského. V podmienkach, keď nebola reálna možnosť ju uskutočniť sa do popredia slovenských národných snáh dostávali požiadavky na dodržiavanie ustanovení národnostného z roku 1868, ktorý sa v skutočnosti v praxi nerealizoval a nebol teda ani zárukou tých jazykových a kultúrnych práv, ktoré proklamoval.⁴⁰ Jeho podporu predstaviteľia slovenského národného hnutia chápali len ako stupeň k dosiahnutiu hlavného cieľa, ako výraz taktického postupu využívať určité legislatívne možnosti najmä na uplatnenie slovenského jazyka vo verejnom živote. Na túto skutočnosť Mudroň poukázal pri viacerých súvislostiach.⁴¹ Maďarský nacionalizmus, asimilácia Slovákov, nedemokratické a autoritatívne obmedzenie ich prístupu k podielu na moci a vzdelaníu sproblematizovali celý slovenský národnoemancipačný proces.

Na prelome 19. a 20. v dôsledku nespokojnosti s politikou SNS prebiehal na pôde strany proces diferenciácie. Bol sprevádzaný kritikou martinského vedenia a snahou o presadenie takej taktiky, ktorá by sa prejavila v aktivite strany vo volebnom zápase o poslanecké mandáty do uhorského snemu.⁴² V rámci SNS sa vyhranili tri základné ideovo-politické prúdy. Konzervatívny prúd predstavovalo oficiálne vedenie SNS (národnári), reprezentujúci pôvodné tradície a kontinuitu strany s martinským ústredím. Tvorili ho Pavel Mudroň, Matúš Dula, Andrej Halaša, Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty a iní, ktorí v snahe udržať si svoje postavenie presviedčali slovenskú verejnosť, že dovtedajšia politická línia SNS bola správna. Vynakladali nemálo úsilia, aby ostro odsúdili pokusy revidovať tento politický postup. Na to využívali Národné noviny. Jadrom druhého – klerikálneho – prúdu sa stali slovenskí stúpenci uhorskej Katolíckej ľudovej strany. Tretí liberálny prúd predstavovala skupina hlasistov.⁴³ Diferenciácia v slovenskom politickom tábore a politická

40 Národnostný zákon. In *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 361-366.

41 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 37 R 60. MUDROŇ Pavel – koncepty.

42 Martinské vedenie SNS nedokázalo svojou slovanskou a rusofilskou koncepciou reagovať na nové politické podmienky, ktoré sa v Uhorsku vytvorili v 90. rokoch 19. storočia v súvislosti s krízou dualizmu, ale aj so zmenami vo vnútri slovenského politického tábora. Okrem toho do slovenského národného života vstúpili nové osobnosti, ktoré požadovali nové metódy práce a opustenie pasívnej politiky. Chceli sa oprieť v národnom zápase o ľud, vzbudiť v ňom záujem o politické dianie zvýšenou starostlivosťou o jeho hospodárske, sociálne a kultúrne potreby. Vystupovali s odlišným chápaním ideového a politicko-taktického zamerania národnoemancipačného hnutia prezentovaného oficiálnou líniou SNS.

43 Jednotlivé prúdy neboli vnútorne homogénne, usilovali sa vytvoriť vlastné ucelenejšie ideovo-politické zásady a stanoviť si vlastné politické a taktické postupy. Zhodovali sa však v požiadavke národnej svojbytnosti a emancipácie Slovákov. Ich úsilie o samostatné účinkovanie mimo martinského centra sa prejavilo tým, že sa zoskupovali okolo

Vychádza
v utorok, štvrtok a v sobotu
večer.
Predplatná cena
pre Rakúsko-Uhorsko
na celý rok 12 zl.
na pol roka 6 zl.
na štvrt roka 3 zl.

NÁRODNIE NOVINY.

Bezmenné dopisy
prijímajú sa len od známych
ú dopisovateľov.
Nefrankované listy
sa neprijímajú.
Jednotlivé čísla
predávajú sa po 7 kr.

Redakcia, administrácia a expedícia v Turč. Sv. Martine.

Rokník XVI.

Sobota, 11. apríla 1885.

Číslo 42.

Idea štátu uhorského.

(Dokončenie.)

Najdrahocenejším duševným majetkom osoby je reč, každému človeku Bohom daná, a keď hovorme o blahobyte, musíme, pod tým hlavne rozumeť vývin reči.

Bez reči je človek zverom. Bez reči niet náležitého sdelenia myšlienok; bez sdelenia myšlienok, niet pokroku duševného a bez duševného pokroku niet ani hmotného.

Ajha! jedným z hlavných určení štátu je: docielenie čím najvyššieho stupňa vzdelania reči, alebo reči jeho občanov, dľa toho, ako štát má občanov len jednej, alebo viacej reči.

Tento vývin reči deje sa rozličným spôsobom krížom štát: už zakladaním škôl, už stavami múzeí, už stávaním divadiel atď. a tu je štát viaceroť povinný v smysle rovnoprávnosti pokračovať, aby to, čo dľa takýmto cieľom jednej reči, dľa tiež — pomerne ku farchám skrze ňu snášaným — aj každej inej reči svojho štátu. Lebo ináč krivdením jednej reči podopáha iná, a tým samým vzdáva sa od svojej idey.

Ktorý štát ale nechce, alebo nevie konať to, čo mu jeho idey predpisuje, ba práve asnať opak toho konať, ten zadal svoje právo k jestvovaniu. Lebo štát, dľa idey štátu, nie je cieľom sám pre seba, on je tu len jako prostriedok ľudstva ku dosiahnutiu čím najvyššieho blahobytu, a jestli takýmto prostriedkom nevie alebo nechce byť, má byť zotretým, a na miesto jeho má byť postavený iný štát, ktorý svojej úlohe bude chcieť a vedieť zodpovedať.

Z tohoto už každý sám odpovie na otázku: čo je ideou štátu uhorského? a že tí, čo v pomadárčení uhorských Nemaďarov hľadajú ideu štátu uhorského, práve ju podkopávajú a podkopávajú tým aj samú existenciu vlasti našej.

Že je tomu tak, treba len okom hodiť na obyvateľstvo Uhorska, v ktorom medzi 15—16 millionami duší najdeme maximum 5 millionov Maďarov a 10—11 millionov Nemaďarov.

Čo z toho môže nasledovať, keď 5 millionov ľudí chce 10—11 millionov iných pripraviť o duševný blahobyt, o jazyk? keď 5 millionov občanov tohože štátu len svoje ciele napomáha spoločným majetkom, a rovné ciele ostatných 10—11 millionov nielen že nenapomáha ničím zo spoločného, ba, keď si sami, osobitnými obetami naschováva prostriedky ku svojmu duševnému a tým samým i hmotnému pozdvihnutiu, i tie jim sbahe, a tak vývin tých násilne hŕti? Lebo zlomí toto násilne krivdená väčšina štátneho občianstva sama; alebo bude hľadať pomoc ku zlomeniu tohoto násilia tam, kde a kedy ju bude môcť najst.

Nečastie pre vlast je v tomto stave vecí na každý pripad iminentné.

A či to tak bolo v Uhorsku predtým? Či pomadárčenie Uhorska držalo sa za ideu štátu uhorského?

Veru nie.

Pozrite si korunovacie insignia uhorského kráľa z časov sv. Štefana, prvého kráľa uhorského, a najdete na nich nápisy slojanské a nie maďarské.

Čítajte v uhorskom „corpus juris“ napomenutie sv. Štefana ku jeho synovi Imrichovi písané: „Qui Graecus regeret Latinos graecis moribus? aut qui Latinus Graecos latinis regeret moribus? Nullus.“ (Ktorý Grék by nad Latinmi grécky vládnuť? alebo, ktorý Latin by nad Grékmi vládnuť latinsky? Žiaden.)

Ale nepotrebuje sa ňu tak ďaleko ísť v dejepise Uhorska, podme len na r. 1861 nazpät. Jaký to celkom iný duch vial Uhorskom! Jako vtedy Maďari, hnetení nemeckým jarmom spolu s inými nemaďarskými národmi Uhorska, bratskú rovnoprávnosť rukou podávali uhorským Nemaďarom, aby sme len spoločnou silou vyhnaní spoločného nepriateľa, že však sa potom, jako bratia od 1000 rokov spolu žijúci, na základe rovnoprávnosti a bratstva snadno usporiadame.

Ba ešte aj r. 1868, pri utvorení zákona o rovnoprávnosti všetkých národností v Uhorsku, jaká to celkom iná idea štátu uhorského — bá už trochu zamútená pocitom práve dosiahnutého panstva Maďarov — veje v uhorskom zákonodarstve.

Ani dejepis Uhorska tedy nepotvrzuje tento najnovší, spotvorený pochop idey štátu uhorského.

A keď sa pýtame: kto zastupuje v Uhorsku opravdivú ideu štátu uhorského? Odpoveď nepochybá je: Nemaďari.

Slováci ešte-roku 1861 vo svojom memorandum vyhlásili solidaritu všetkých národov v Uhorsku, proti tomu uhorskému národu, ktorý by iné potlačovať chcel, aby ho prinútili ku zachovaniu rovnoprávnosti všetkých národov uhorských.

Rumuni nedávno verejne to samé vyslovili, a porota proti nim preto svolaná, dala jim za pravdu.

A darmo je, lebo zvlášť skutočná a opravdivá idea štátu uhorského, alebo jej padnutím padne aj vlast naša.

Túto ideu štátu uhorského zdvihnite vy, pri vláde postavení, a potom vás prestane mátať aj panslavismus, aj pangermanismus, aj panseromanismus. Táto idea udrží v solidarite všetkých občanov uhorských, a utvorí vlast našu mohutnejšou jako kedy bola.

Bratia Maďari! Chcete o nedlho svätit tisícotie svojho prichodu. Nechže ho svätia spolu s vami rovnoprávnené uhorské národy. Lebo otročené národy nebudú, nemôžu sláviť pamiatku prichodu svojich otročiteľov!

Dejstvom môžete v mori iných národov len zásadou rovnoprávnosti; zásada násilia proti iným, nebude pre vás ani slávou ani oporou.

Vysoko dvíhajme tedy ideu štátu uhorského, k blahu spoločnej vlasti našej, k blahu všetkých ju obývajúcich národov!

P. Mudroň.

Politický prehľad.

— 10. apríla.

V rusko-anglickom spore po novinách robí sa zas volky lomož. Ruskú odpoveď na anglické predlohy chválili zprvu samy londýnske časopisy, a teraz zrazu začali robiť pre ňu lomož. Granville cestou veľposlanca Thorntona dal vraj ruskej vláde doručiť osvedčenie, v smysle ktorého nedopúšťa, aby hranici komisla rozprestrela svoje práce až po Paropomiz, a zavrhne ruskú odpoveď. „Daily Telegraph“ hovorí, že anglický kabinet považuje ruskú odpoveď ako zavrhnutie svojej predlohy. „Standard“ myslí, že nie je ešte na čas hovoriť o zmarení vyjedovávaní, no pri tom všetkom položení je príliš kritický. Ruská odpoveď vraj neuspokojuje anglickú vládu a to už oznámilo sa do Petrohradu. Natíska sa otázka — vyslovuje sa uvedený časopis — či Rusko opravdove chce pokoj a či ide mu len o preťahovanie vecí, kým mohlo by započat vojnu.

Súčasne dopisovatelia rozličných novín kujú z Petrohradu datované chyry o válečných prípravách Ruska. Tak „Daily News“ oznamuje, že kavkazský gubernátor Dondukov-Korsakov dostal rozkaz, aby odišiel do Mervu. Smerodajné krubry petrohradské myslia vraj o spore, že dá sa pokojne riešiť, no zo dňa na deň mohutnie vraj stráka, ktorá drží srážku s Angliou za nevyhnutnú a terazš čas k vojne za najpríhodnejší. Áno, telegram rozšľa i také zprávy, že čar dal úpravu generálovi Obručevu, náčelníkovi generálneho štábu, aby zrychlil válečné prípravy.

Po najnovších zprávkach prestávajú všetky kombinácie. Na afganskej hranici už vypukla vojna. Z Petrohradu 9. apríla telegrafuje sa: Úradný časopis sdehje: Generál Komarov oznamuje, že pre provokatívne držanie sa Afgancov bol prinútený 30. marca urobiť nápad protiopiveným posiciam afganským na oboch brehoch rieky Kush. Afganci, ktorí mali 4000 mužov a 8 diel, boli porazení a rozspaní; ztratili asi 500 mŕtvých. Z Rusov padnul jeden officier, traja sú ranení. Po boji Komarov vrátil sa za riekou Kush. Úradný časopis na doplnenie zprávy ešte dodáva: Afganci utiekli a zanechali všetky svoje delá, dve zástavy, celý tábor s vozmí a všetkými potravnými zásobami. Anglickí officieri boli očitými svedkami pri bitke. Keď Afganci dali sa na útek, Angličania žiadali si ochranu od Rusov, no boli od Afgancov tiež strhnutí na útek: Komarov hneď nariadil prenasledovanie nepriateľa, ale oddiel tým cieľom vyslaný už nebol v stave dohoniť afganskú jazdu.

V Londýne tieto zprávy spôsobily veľký poplach. Na burze povstala panika, ponerá vojna s Ruskom drží sa už teraz za nevyhnutnú. „Globe“ vystúpenie generála Komarova vyhlasuje za zlomenie dohovoru, uzavreného s Angliou. „Daily News“ uverujúce z Mesedu list, z ktorého vysivá, že Afganci už prví boli napadli ruské predstráže v zulfikarskom prismsyku a zehnali ich. O samej bitke medzi Komarovom a Afganci dozvedajú sa v Londýne, že jej javište leží na 180 anglických míľ od Mervu, od najbližšej telegrafickej hranice ruskej; odtiaľ je, že zpráva až na deviaty deň došla. Javište bitky treba hľadať v blízkosti Pendsehu, kde ústie rieky Kush-tvori v Muaghabe deltu, kde Afganci mali opivený tábor pre obhájenie heratskej cesty. Z okolnosti, že generál Komarov, turketský gubernátor, osobne viedol bitku, v Londýne zatvárajú, že tento krok ruského vojska bol popredku vypočítaný a mal určitý cieľ.

aktivizácia mladej generácie, ako aj čoraz širšie zapájanie sa slovenských ľudových vrstiev do politických zápasov i aktivita sociálnych demokratov pôsobili na zmenu dovtedajšej praxe vedenia SNS, najmä jej neúčasti na volebných zápasoch. Vedenie strany napokon pochopilo, že volebná pasivita spôsobuje v národnom hnutí stagnáciu. Pod tlakom tejto situácie sa rozhodlo opustiť politickú pasivitu a samostatne vystúpiť vo volebnom zápase. Volebný program Slovenskej národnej strany a Príhlas k slovenskému voličstvu bol vypracovaný na porade vedenia strany v Turčianskom Sv. Martine 11. apríla 1901 aj za účasti slovenských opozičných politikov.⁴⁴ V súvislosti s rozhodnutím zúčastniť sa samostatne na volebnom zápase venovala SNS pozornosť aj organizačnej prestavbe strany. Účastníci porady v Turčianskom Sv. Martine 7. augusta 1901 vypracovali a schválili stanovy strany, respektíve jej organizačný poriadok a na jeho základe aj územnú organizačnú sieť strany. SNS sa tak sformovala na modernú politickú stranu s pevnou organizáciou. Na porade zvolili aj nové vedenie. Predsedom ostal Pavel Mudroň, ale do ústredného výboru zvolili 42 členov.⁴⁵

Vo voľbách začiatkom októbra 1901 sa podarilo Slovákom dostať do snemu štyroch predstaviteľov. Bol to síce skromný, ale významný volebný úspech, lebo po viac ako 30 rokoch boli v uhorskom parlamente zastúpení aj Slováci.⁴⁶ V súvislosti s nástupom kurzu slovenskej politiky, ktorý opätovne pokladal účasť SNS vo voľbách do uhorského snemu (1901, 1905, 1906, 1910) za jednu z dominantných úloh, oficiálne programy strany z taktických a pragmatických dôvodov neobsahovali priamo formulovanú myšlienku národnej autonómie. Obsah národných práv v týchto dokumentoch sa v jazykovej, školskej a kultúrnej oblasti ohraničoval rámcom národnostného zákona z roku 1868.⁴⁷ V daných pomeroch sa totiž ukázalo,

tlačových periodík, ktoré boli ich ideovými a organizačnými centrami. V nich tlmočili postoje k aktuálnym otázkam národnopolitického hnutia a agitačne pôsobili na svojich stúpencoch.

- 44 Volebný program Slovenskej národnej strany. In *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 382. Bol to volebný, nie politický program strany, ktorý uprednostnil požiadavku uviesť do života národnostný zákon, požadoval všeobecné volebné právo a dovoľával sa demokratizácie spoločenského života. Z taktických dôvodov verejne neproklamoval požiadavky Memoranda národa slovenského, hoci vedenie strany ho naďalej považovalo za základný národnopolitický program. Slovenský štátoprávny program bol v zmysle národnostného zákona zúžený iba na jazykové a niektoré školské, hospodárske a sociálne požiadavky.
- 45 Okrem Martinčanov Matúša Dulu, Ambra Pietora, Jozefa Škultétyho, Svetozára Hurbana Vajanského a Andreja Halašu zvolili aj mimomartinských členov Miloša Štefanoviča a Sama Daxnera. Z katolíckeho krídla boli vo výbore zastúpení Andrej Hlinka a Anton Bielek. Hlasistov zastupovali Vavro Šrobár, Emil Stodola, Ján Wagner a iní. Okrem sociálnych demokratov výbor strany združoval všetky prúdy vtedajšej slovenskej politiky.
- 46 Posledným slovenským poslancom v uhorskom sneme bol v rokoch 1869 – 1872 Viliam Pauliny-Tóth. Odchod od taktiky volebnej pasivity a účasť vo voľbách v roku 1901 síce stmelili okolo SNS príslušníkov opozičných smerov, ale bola to len labilná a dočasná koalícia. Po voľbách jej činnosť ochabla.
- 47 Zahŕňal pritom aj požiadavky reforiem týkajúcich sa uzákonenia občianskych práv a slobôd, medzi ktorými dominovalo všeobecné volebné právo, právo zhromažďovania a spolčovania sa, ako aj demokratizáciu verejnej správy, súdnictva a verejného života.

že pri nedodržíavaní národnostného zákona je nevyhnutné, aby sa položil dôraz práve na túto otázku, lebo išlo o platný zákon, avšak jeho korektné uplatňovanie štátne a vládne inštitúcie a orgány zámerne obchádzali. Slabé zastúpenie poslancov a slabá podpora voličov mali za následok nemožnosť upozorniť vládu na páchané krivdy. Typickým bol osud memoranda SNS z roku 1911 podpísaný aj Pavlom Mudroňom a doručený delegáciou, ktorú viedol, uhorskému ministerskému predsedovi, v ktorom žiadali, aby sa na niektorých stredných školách vyučovala slovenčina aspoň ako jeden z vyučovacích predmetov. Na túto skromnú požiadavku ministerský predseda Karol Khuen-Hederváry odpovedal, že pozornosť vlády i zákonodarných zborov pútajú „oveľa vážnejšie záležitosti“, a tým memorandum definitívne zapadlo.⁴⁸

K základným princípom Mudroňovho politického účinkovania patrila idea slovenskej vzájomnosti, spolupráca s nemaďarskými národmi Uhorska a s českým národom. V 90. rokoch sa SNS angažovala v aliančnom hnutí a jej predseda Pavel Mudroň sa stal vedúcou osobnosťou tohto hnutia. Riešenie národnoemancipačných zámerov SNS sa v tom čase zhodovalo v hlavných črtách so zámermi politických reprezentácií Rumunov a Srbov. Predstavitelia národníarov sa preto rozhodli nadviazať s nimi bližšie kontakty. Vrcholným prejavom spolupráce bol Kongres nemaďarských národností v Budapešti 10. augusta 1895. Zúčastnilo sa na ňom asi 800 delegátov, ktorí zastupovali národné strany Rumunov, Slovákov a Srbov. Ich snahou bolo spoločne vyjadriť postoj k postaveniu svojich národov v uhorskom štáte a vládnej národnostnej politike a určiť zásady vzájomnej podpory a postupu pri obhajobe národných práv. Slovákov na kongrese zastupovala reprezentatívna delegácia na čele s predsedom SNS Pavlom Mudroňom.⁴⁹ Aj v budapeštianskom parlamente spolupracovali niektorí slovenskí poslanci s rumunskými, srbskými i niektorými ne-

48 Pamätný spis (memorandum) Slovenskej národnej strany z 28. júna 1911. In *Dokumen-ty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 388-394. Memorandum o riešení slovenskej otázky odovzdala dňa 28. 6. 1911 delegácia ministerskému predsedovi Khuen-Hedervárymu, ktorý parlamentným prejavom v marci 1911 vyvolal istú nádej národností, pretože sľúbil, že vyhovie ich požiadavkám v kultúrnej oblasti. V Memorande o riešení slovenskej otázky slovenskí predstavitelia žiadali dodržiavať príslušné ustanovenia národnostného zákona v otázke voľnosti zakladania slovenských ľudových a najmä stredných škôl, ale aj kultúrnych a iných osvetových ustanovizní. Memorandum obsahovalo iba skromné požiadavky, ktoré zabezpečoval národnostný zákon z roku 1868. Jeho osnovatelia sa v ňom vyhli politickým a sociálno-ekonomickým otázkam. Uhorská vláda na Memorandum neodpovedala a nesplnila ani jednu z jeho požiadaviek.

49 Na kongrese sa zúčastnili aj početní domáci a zahraniční korešpondenti, ktorí o podujatí informovali verejnosť v európskych periodikách. Najvýznamnejším výsledkom kongresového rokovania bolo prijatie spoločného politického dokumentu aliancie – *Program spolčenia národných strán rumunskej, slovenskej a srbskej v Uhorsku a Sedmohradsku*. Program pozostával z 22 bodov, ktoré vyjadrovali stanoviská k najzákladnejším problémom národného života a požiadavky utláčaných národov v záujme ich ďalšieho národného vývoja. Bližšie: *Program spolčenia národných strán rumunskej, slovenskej a srbskej v Uhorsku a Sedmohradsku*. In *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. XI. a*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012, s. 223-225.

meckými politikmi.⁵⁰ Aliančné hnutie vychádzalo z myšlienky, ktorú sformuloval Pavel Mudroň, keď obhajoval presadzovanie všeobecného volebného práva: „Demokratický snem by urovnal národnostné spory v Uhorsku, ktoré oligarchovia rozduchujú. Oni tvrdia, že Maďari sú jedine uhorským národom a ostatní ich spoločníci, že sú len národnosťami... bol by úplný nezmysel veriť, že 9 miliónov Maďarov by bolo v stave vydržiavať 9 miliónov nemaďarov v Uhorsku.“⁵¹ Mudroň vyzval v Pešti pôsobiaceho Milana Hodžu, aby sa angažoval v rozvíjaní spolupráce so Srbmi a Rumunmi, čo ten prijal a zároveň Mudroňa upozornil na niektoré úskalia pri udržiavaní kontaktov s nimi.⁵² V novembri 1912 sa na Mudroňa s požiadavkou iniciovať stretnutie s predstaviteľmi Rumunov a Srbov v Uhorsku obrátil Milan Ivanka a to v súvislosti s plánovanou návštevou panovníka Františka Jozefa I. v Pešti, kde sa malo vypracovať spoločné memorandum vláde.⁵³

Pri hľadaní spojencov, okrem utláčaných národov v Uhorsku, sa Slováci v minulosti obracali na slovanské národy a tak aj koncom 19. storočia prejavovali svoj záujem o pomoc z Ruska. Ale v praktickom živote čoraz užšie kontakty a spoluprácu rozvíjali s najbližším národom – s Čechmi. Aj martinské vedenie SNS, ktoré sa tvrdojšie pridržiavalo rusofilských koncepcií a prejavovalo nedôveru k českej politike, udržiavalo kontakty s českými podnikateľmi a bankami, spolupracovalo s nimi a pestovalo aj osobné vzťahy s českými slovakofilmi. O svojich začiatkových kontaktoch s Čechmi Pavel Mudroň napísal: „Na slávnosti Jungmannovej som bol s Paulíny, ako podpredsedom Slovenskej Matice. Po prvý raz som bol vtedy v Prahe a náramne mi imponoval veľakánsky pochod rozličných spolkov a remesiel, ktoré v najpríkladnejšom poriadku so zástavami a hudbami tiahly po celé hodiny jedno za druhým. (...) Boli sme na bankete, kde Paulíny, ako podpredseda Slovenskej Matice, reč držal na česko-slovenskú vzájomnosť.“⁵⁴ Ako predseda SNS viedol slovenskú delegáciu na Jubilejnú výstavu v Prahe v roku 1891 a na Národopisnú výstavu československú v Prahe v roku 1895.⁵⁵ Z iniciatívy slovakofilského spolku Československá jednota (ČJ) v Prahe sa od roku 1908 až do prvej svetovej vojny konali každoročne v lete česko-slovenské porady v kúpeľnom moravskom mestečku Luhačovice, kde sa stretali českí a slovenskí kultúrni a hospodárski činitelia i politici. Novú kvalitu nadobudli porady v auguste roku 1911, keď sa z iniciatívy liberálneho krídla SNS nadviazali oficiálne kontakty medzi spolkom a SNS. Po prvýkrát sa ich zúčastnili poprední

50 LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Kaligram, 1998, s. 42.

51 MUDROŇ, Pavel. Quis socium habet, dominum habet (kto spoločníka má, má i pána). In *Národné noviny*, roč. 43, 4. 6. 1912, č. 64, s. 1.

52 LA SNK Martin, sign. 37 P 92. *List Milana Hodžu (Pešť) Pavlovi Mudroňovi* z 2. 11. 1900.

53 LA SNK Martin, sign. 37 P 100. *List Milana Ivanku Pavlovi Mudroňovi* z 9. 11. 1912. Týkať sa malo dvoch základných požiadaviek: všeobecného a tajného volebného práva a exekvovania národnostného zákona.

54 MUDROŇ, Pavel. Vlastný životopis (pokračovanie). In *Slovenské pohľady*, roč. 35, 1915, zošit 6, s. 311-312.

55 Spolok Československá jednota bol ustanovený 7. 5. 1896 v Prahe a stal sa hlavným organizátorom česko-slovenskej spolupráce a pomoci českej verejnosti Slovákom pred prvou svetovou vojnou. Pavel Mudroň bol dôverníkom ČJ a zároveň aj jej čestným členom. Bližšie : JURČISINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci (1896 – 1914)*. (Kultúrno-spoločenské aktivity spolku) 1. vyd. Prešov : FF PU v Prešove, 2010. 183 s.

slovenskí predstavitelia, predseda Pavel Mudroň a podpredseda strany Matúš Dula. Tým sa zvýraznil význam česko-slovenskej spolupráce v národnooslobodzovacej koncepcii slovenskej politiky a SNS nadviazala oficiálne kontakty s ČJ.⁵⁶ Antonín Reis v Ročenke ČJ z roku 1913 hodnotil Mudroňov podiel na tomto podujatí: „Nemohol tiež nepostrehnúť veľký význam česko-slovenskej vzájomnosti, ktorý rastie tým viac, čím sa politická situácia Slovákov zhoršuje. Práve jemu Československá jednota vďačí za svoje úspechy na Slovensku. Pozdní epigóni štúrovskej školy (...) obmedzovali styk kmeňa slovenského s českým kmeňom obávajúc sa počestenia. Maďarská škola, z ktorej vychádzala väčšina slovenskej inteligencie, pomáhala im budovať hradbu proti českým vplyvom, Slovensku hrozila úplná kultúrna izolácia. Ale prišiel Pavel Mudroň na luhačovické porady r. 1911, prejavil svojou prítomnosťou svoj názor na vzájomnosť a podľa jeho autoritatívneho príkladu ročne dochádza na luhačovské porady aj slovenská inteligencia. Na posledný všesokolský zlet prišiel Pavel Mudroň ako trasúci sa starec, ale ohnivou svojou dušou dokumentoval svoju bratskú lásku k vetvi českej spoločného národa československého.“⁵⁷

Krátko pred prvou svetovou vojnou prešla SNS viacerými vnútornými zmenami. Vzhľadom na potrebu užšieho spojenia so slovenskými poslancami a Snemovou národnostnou stranou sa SNS začiatkom augusta 1912 organizačne pretvorila na Ústredný klub Slovenskej snemovej národnostnej strany a tak posilnila svoje politické postavenie. Predsedom sa stal Pavel Mudroň a do funkcie tajomníka nastúpil a prvým plateným funkcionárom strany sa stal Jozef Gregor Tajovský. Ústredný klub mal združovať len najaktívnejších príslušníkov strany. Ostatní sa mali organizovať v okresných kluboch. Všeobecne sa však pre stranu používal pôvodný názov SNS. Prvý raz v dejinách strany sa rozhodli umožniť členstvo v strane aj národne uvedomelým slovenským ženám. Pri reorganizácii sa opäť ukázalo, že základňa aktívneho členstva strany bola veľmi úzka, keďže klerikálne krídlo reorganizáciu odmietlo a nerešpektovalo.⁵⁸ Župná vrchnosť v Turčianskom Sv. Martine sa tvárila, že reorganizáciu SNS nevzala na vedomie. I naďalej vychádzala z nariadenia, že politické spolky na národnostnom princípe v Uhorsku sú zakázané a SNS pova-

56 Na prvých spoločných rokovaníach predstaviteľov spolku s vedením SNS sa začal rozvíjať program širšej spolupráce českej a slovenskej buržoázie v peňažníctve a hospodárstve, čo sa stalo dôležitým predpokladom intenzívnejších vzájomných kontaktov. Okrem toho sa po prvýkrát na verejnom zhromaždení vyslovila podpora česko-slovenskej vzájomnosti, čo bolo významným propagačným činom pre ďalšie napĺňanie programu česko-slovenskej spolupráce v širších kruhoch českej a slovenskej verejnosti. Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Význam česko-slovenských porád v Luhačovicích pred 1. svetovou vojnou pre vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov. In *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov : Universum, 1999, s. 143-151.

57 REIS, Antonín. Pavel Mudroň (1835 – 1914). In *Ročenka Československej jednoty a XVIII. výročný zpráva za správný rok 1913*. Praha : 1914, s. 8.

58 V polovici roka 1912 došlo k roztržke medzi martinskými politikmi a predstaviteľmi klerikálneho krídla. Jeho predstaviteľ a poslanec uhorského snemu Ferdinand Juriga v decembri 1912 otvorene napísal, že SNS vlastne 6. 8. 1912 zanikla a s novou politickou stranou nemá nič spoločné. PEKNIK, Miroslav. Slovenská politika a pokus o konštituovanie Slovenskej národnej rady v roku 1914. In *Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika. Slovenské národné rady. Českoslovakizmus*. Bratislava : Veda, 2000, s. 342.

žovala za takýto spolok. Prejavilo sa to aj po zákroku príslušných uhorských úradov voči účastníkom porady Slovenského národného klubu parlamentnej národnostnej strany zvolanej Mudroňom na 5. augusta 1913. Martinský hlavný slúžny Attila Ujhelyi vnikol do klubovej miestnosti, spísal všetkých prítomných a poradu rozpustil. Po vyšetrovaní odsúdil zvolávateľov a účastníkov tejto porady za porušenie verejného poriadku. Osobitné ťažkosti mal Ivan Hálek, ktorého ako rakúskeho občana žilinská pohraničná polícia z Uhorska vyhostila.⁵⁹ Márne sa proti zákroku župnej vrchnosti bránil Pavel Mudroň ako zvolávateľ tejto porady i ako predseda Slovenského národného klubu. Dôvodil, že Slovenská národná resp. národnostná strana v Uhorsku existuje, že vydala svoj program, vystupovala v parlamentných voľbách, v parlamente sa uplatnila ako člen národnostnej strany a parlament ju ako takú vzal na vedomie.

V roku 1913 prijala SNS nový program, ktorý opäť aktualizoval myšlienku národnej autonómie.⁶⁰ Všeobecné zásady Programu SNS rozpracoval tajomník Jozef Gregor Tajovský vo Výklade Programu Slovenskej národnej strany, ktorý uverejnili Národné noviny v marci až máji 1914. Značná pozornosť bola v programe venovaná otázke vzťahu Slovákov k uhorskému štátu.⁶¹ Štruktúrou i obsahom sa jednoznačne orientoval na nastolovanie takých zásadných aktov, ktoré by viedli k zmene charakteru samotného štátu, najmä demokratizovaním štátnej moci a politického systému.

S politickou prácou Pavla Mudroňa súvisela aj jeho publicistická činnosť. Bol vydavateľom a predsedom konzorcia Národných novín, v rokoch 1883 až 1906 bola redakcia týchto novín v jeho byte. Tento titul novín obohatil o mnoho úvodníkov, podstatnú časť z nich však nepodpísal a tak nedá sa presne stanoviť koľkých je autorom.⁶² Zvyčajne sa pod články a úvodníky podpisoval vlastným menom, len raz uplatnil pseudonym Farmer a to v príspevkoch zasielaných do maďarského časopisu Hon, ktorý redigoval maďarský spisovateľ a politik naklonený národnostiam Móric Jókai v rokoch 1870 – 1882.⁶³ Mudroň sa zaslúžil aj o obnovenie Slovenských pohľadov, ktorých bol zakladateľom a od roku 1889 a vydavateľom.

Pavel Mudroň prezentoval svoje názory a postoje k aktuálnym otázkam doby a problémom slovenského národného hnutia najmä v Národných novinách. Zákla-

59 MUDROŇ, P. Nezmyselnosť politického prenasledovania. In *Národné noviny*, roč. 44, 1913, č. 92 (32), s. 1.

60 PODRIMAVSKÝ, Milan. Program Slovenskej národnej strany v rokoch 1900 – 1914. In *Historický časopis* roč. 25, 1977, s. 19-20.

61 Program Slovenskej národnej strany a Výklad programu SNS. In *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 395 a 401-406. Za hlavnú požiadavku národov Uhorska považoval ich národnostné zrovnoprávenie. V štátoprávnej oblasti bola pilierom programu požiadavka národnej autonómie na základe rovnoprávnosti všetkých národov žijúcich v uhorskom štátnom celku. Plne sa tu obnovila memorandová požiadavka Okolia. Významná bola požiadavka federatívneho princípu vo vzťahoch medzi národmi Rakúsko - Uhorska. Prvýkrát sa v programovom dokumente SNS zakotvil i vzájomný vzťah Čechov a Slovákov.

62 *Rukoväť dejín slovenskej literatúry*. 2. vydanie. Zost. Dobroslav Chrobák. Praha : L. Mazáč, 1936, s. 172.

63 HANAKOVIČ a kol. *Slovník pseudonymov slovenských spisovateľov*. Martin : Matica slovenská, 1961, s. 272.

dom jeho politických názorov bol občiansky princíp. Jeho nadradenie národnému princípu pri zachovaní práv národov v rámci štátu vysvetlil v článku *Idea štátu uhorského*: „Pod výrazom idea štátu uhorského (magyar állameszme) predáva sa totiž ten nepravý zmysel: že v uhorskej krajine, dľa jej cieľa a pochopu, musí všetko maďarským sa stať, a kto sa tomuto pomaďarčeniu oproti stavia, je vlastizradcom, lebo bojuje vraj proti idei štátu uhorského. Omyl tento vo vysvetľovaní si idey štátu uhorského, jestli aj tak nepovstal, ale podporovaný je hlavne skrze to, že Maďari nemajú a nechcú mať rozdiel medzi Maďarom a Uhrom, hovoriac, že je to len panslávami vymyslený rozdiel. Kdežto tento rozdiel v samom živote je jasný... Vieme totižto, že Uhrom je každý občan našej uhorskej vlasti, nech on ku ktorémukoľvek genetickému národu prináleží. Tak dobre je Uhrom Slovák, Rus, Srb, jako Maďar, Román, Nemec, kadenáhle je občanom Uhorska; a Maďar v Bukovine alebo v Románii bývajúcí, ktorý prestal byť občanom vlasti uhorskej, nie je viac Uhrom.“⁶⁴ Zmyslom štátu malo podľa Mudroňa byť dosiahnutie čím najvyššieho duchovného a hmotného blahobytu občanov. Najvážnejšou podmienkou dosiahnutia tohto cieľa bolo zabezpečiť blahobyť a bezpečnosť rodiny a majetku. Zvláštnu pozornosť venoval objasneniu významu zachovania rodnej reči. Považoval ju za najcitlivejší a najbolestnejší problém, ktorého riešenie považoval za základ riešenia všetkých kultúrnych, sociálnych a hospodárskych problémov štátu: „Najdrahocenejším duševným majetkom osoby je reč, každému človeku Bohom daná, a keď hovoríme o blahobyte musíme pod tým rozumieť hlavne vývin reči. Bez reči je človek zverom. Bez reči niet náležitého zdieľania myšlienok; niet pokroku duševného a bez duševného pokroku niet ani hmotného (...) Vývin reči deje sa rozličným spôsobom skrze štát: už zakladaním škôl, stavaním múzeí, už stavaním divadiel atď (...) a tu je štát viacrečový povinný v zmysle rovnoprávnosti pokračovať, aby to, čo dal k takým cieľom jednej reči, dal tiež – pomerne k ťarchám skrze ňu znášaným – aj každej inej reči svojho štátu. Lebo ináč krivdením jednej reči podpomáha inú, a tým vzdaluje sa od svojej idey. Ktorý štát ale nechce, alebo nevie konať to, čo mu idea predpisuje, ba práve a snád opak toho koná, ten zadal svoje právo k jestvovaniu. Lebo štát, dľa idey štátu, nie je cieľom sám pre seba, on je tu len jako prostriedok ľudstva ku dosiahnutiu čím najvyššieho blahobytu, a jestli takýmto prostriedkom nevie alebo nechce byť, má byť zotretým, a na miesto jeho má byť postavený iný štát, ktorý svojej úlohe bude chcieť a vedieť zodpovedať. Z toho už každý sám odpovie na otázku: čo je ideou štátu uhorského? a že tí, čo v pomaďarčení uhorských Nemaďarov hľadajú ideu štátu uhorského, práve ju podkopávajú a tým aj samu existenciu vlasti našej.“⁶⁵ Táto myšlienka Pavla Mudroňa z pohľadu histórie bola vizionárskou, pretože o 43 rokov neskôr bola táto otázka jednou z hlavných príčin rozpadu Rakúsko-Uhorska.

V podobnom duchu bola koncipovaná ďalšia Mudroňova úvaha pod názvom *Štát a národ*. Je z nej zrejmé, že autor hľadal v prvom rade logické argumenty pre ukončenie násilnej maďarizácie: „Štát je niečo celkom iné ako národ. A tak aj štátne občianstvo musí byť niečo iného ako národ a národnosť (...) Štát je spolok ľudí, ktorí spojili sa cieľom spoločného riadenia a zabezpečenia svojich mravných, kultúrnych

64 MUDROŇ, Pavel. *Idea štátu uhorského*. In *Národné noviny*, roč. 16, 1885, č. 41, s. 1.

65 MUDROŇ, Pavel. *Idea štátu uhorského*. In *Národné noviny*, roč. 16, 1885, č. 42, s. 1.

i materiálnych záujmov pod jednou všeobecnou spravujúcou mocou. Keď sa mi tedy v jednom štáte nezdá, môžem do druhého prejsť, ktorého spracovanie viac zodpovedá mojim záujmom.“⁶⁶ Objasnil i podstatu pojmu národ: „Národ, už podľa samého slova, je so mnou srodený. Tu niet prestupovania z jedného ku druhému. Tu je len odrodilstvo možné... Aj zákon o rovnoprávnosti národností robí ten samý rozdiel medzi politickým národom a národnosťami. Tento zákon (...) pod národnosťami rozumie etnografické národy v štáte uhorskom prebývajúce.“⁶⁷ Svoje názory podporil odvolaním sa na pomery vo Švajčiarsku: „Dľa posledného krajinského popisu, ktorý iste nie je prajný pre Nemaďarov, ukazuje sa nám, že pod korunou sväto-štefánskou žije, okrúhlym počtom hovoriac, sedem miliónov Maďarov a deväť miliónov Nemaďarov (...) Vidíme Švajčiarsko: tam máme Nemcov, Talianov a Francúzov. Všetci sú rovnoprávni. Každý užíva svoju reč vo svojom kantone (...) každý z nich vie, že môže bezpečne patriť k národu, v ktorom sa narodil, môže reč svoju vzdelávať bez toho, žeby mu jeho národnú reč vyhánali zo škôl alebo úradov; nikto nepovažuje ho za cudzieho a vie, že okrem Švajčiarska, nikde by sa mu lepšie neviedlo.“⁶⁸

Ako predseda SNS sa nevyhol ani riešeniu zásadnej otázky a to vzťahu strany k maďarským politickým silám: „Cieľom strany je domôcť sa pre slovenský národ takého kultúrneho a politického postavenia, aby ako národ žiť, pracovať a vyvíňať sa, jazyk svoj pestovať mohol. K tomuto cieľu sa žiada medziiným i statočné exekvovanie národnostného zákona z roku 1868. Národnostný zákon statočne do života uviesť nechce sa odvážiť ani vláda a ani jedna krajinská opozícia. Z toho nasleduje, že slovenská národná strana nemôže ani vládu, ani opozíciu bezpodmienečne podporovať, ale musí svojou osobitnou cestou ísť za dosiahnutím spravodlivého uskutočnenie národnostného zákona.“⁶⁹ Odporúčal slovenským voličom, že pokiaľ nemajú možnosť voliť krajinského vyslanca so slovenským národným programom, tak majú aspoň žiadať od kandidátov, ktorých volia, aby im dali osvedčenie, že v prípade zvolenia budú na sneme žiadať spravodlivé uskutočnenie národnostného zákona. Ak takéto osvedčenie nedostanú, nemajú voliť ani jedného. Považoval to za „princípy nášho slovenského národného programu. Bezpodmienečne ani s vládou, ani s opozíciou“.⁷⁰

Spolu s Ambrom Pietorom sa vyjadril k otázke panslavizmu v príspevku *Otvorené slovo*: „Keď na všetko, čo je slovenské, nech si je to akokoľvek nevinné, nielen udiera sa biľag, ale aj hádže sa vina panslavizmu, nečudujme sa tomu, že to isté deje sa aj naproti nim, ktorí sme orgánom slovenskosti (...) Nakoľko pod panslavizmom sa rozumie verné a nezvratné pridržanie sa jazyka slovenského a národnosti slovenskej, obhajovanie obojeho a odrážanie odkiaľkoľvek prichádzajúcich útokov na ne, pracovanie slovom i skutkom na veľadení duchovných i hmotných záujmov ľudu slovenského: teda otvorene priznávame sa ku takému panslavizmu (...) Jestli pod panslavizmom rozumie sa domáhanie sa toho, že ľud slovenský pri zachova-

66 MUDROŇ, Pavel. Štát a národ I. In *Národné noviny*, roč. 25, 1894, č. 3, s. 1.

67 MUDROŇ, Pavel. Štát a národ I. In *Národné noviny*, roč. 25, 1894, č. 3, s. 1.

68 MUDROŇ, Pavel. Štát a národ II. In *Národné noviny*, roč. 25, 1894, č. 4, s. 1.

69 MUDROŇ, Pavel. Či z vládou? Či z opozíciou? In *Národné noviny*, roč. 42, 28. 10.1911, č. 127, s. 1-2.

70 MUDROŇ, Pavel. Štát a národ II. In *Národné noviny*, roč. 25, 1894, č. 4, s. 1.

ní a vzdelávaní jazyka svojho slovenského, svojej slovenskej povahy, teda ako ľud slovenský mohol jestvovať a rovnako veľadiť sa ako rovnoprávny občan vlasti našej uhorskej so všetkými občanmi: i k takému panslavizmu sa priznávame.”⁷¹

Pavel Mudroň sa prihovárал za reformy volebného práva a to v duchu demokratizácie parlamentu: „Demokratický parlament by dbal o povznesenie školstva o vynakladanie krajinských peňazí na povznesenie občianskeho blahobytu a nie o boj na obmedzovanie zákonom zabezpečených kráľovských práv a o zoslabenie spojenia s druhou polovicou monarchie.”⁷² Tieto myšlienky vyjadrujúce vernosť národnej myšlienke Mudroň verejne prezentoval v roku 1912, teda v ťažkých časoch, keď ľudia verní národnej myšlienke boli prenasledovaní, pokutovaní a zatváraní do väzenia.

Maďarizačný tlak v Uhorsku nútil všetky politické smery a prúdy slovenského národného hnutia spolupracovať a postupovať jednotne. Uvedomovali si, že v ťažkej situácii, v akej sa nachádzali, znamenali vzájomné rozpory trieštenie síl a oslabovanie hnutia. Na jar 1914 sa začal proces ich zjednocovania, konal sa však už bez Pavla Mudroňa, ktorý 9. marca 1914 zomrel.⁷³ Jeho nástupcom na poste predsedu SNS sa stal Matúš Dula.

Činnosť Pavla Mudroňa v národnom hnutí Slovákov bola všestranná. Jeho profesijný život, najdôležitejšie etapy a činy jeho právnickej praxe boli spojené s jeho kultúrnou, spoločenskou a politickou činnosťou. Mudroňova politická angažovanosť bola determinovaná vtedajším stavom slovenskej spoločnosti a spoločensko-politickej klímy v Uhorsku. Ako dlhoročný predseda SNS – bol ním takmer 37 rokov – sa podieľal na formovaní programu a cieľov slovenskej politiky, snažil sa o presadenie svojbytnosti slovenského národa. Rodiaca sa moderná slovenská politika tej doby bola integrálne spätá s jeho menom. Jeho účinkovanie v slovenskom národnom hnutí sa prejavilo v každodennej drobnej práci na poli právnickom, ekonomickom, kultúrnom, spoločenskom, politickom. Nie vždy sa stretla s pochopením aj vo vlastných radoch a jeho účinkovanie sťažovalo perzekvovanie zo strany uhorských vládnych kruhov.

71 MUDROŇ, Pavel – PIETOR, Ambro. Otvorené slovo. In *Národné noviny*, roč. 13, 26. 8. 1882, č. 100, s. 1.

72 MUDROŇ, Pavel. Quis socium habet, dominum habet (kto spoločníka má, má i pána). In *Národné noviny*, roč. 43, 4. 6. 1912, č. 64, s. 1.

73 Pavel Mudroň zomrel v Tešíne, kde bol v nemocnici so zlomenou nohou, ktorú mu lekári márne viac raz operovali. Pochovaný je v Martine. ORMIS, V. Ján. Michal a Pavel Mudroň. In *Slovenské pohľady*, roč. 51, 1935, č. 12, s. 707.

MATERIÁLY

Národný dom v Martine. Foto Nadežda Jurčišinová

DOBOVÉ TLAČE DR. IGNATIUSA SOMMERA A DR. MARTINA HLATKÉHO Z ROKU 1831, POPISUJÚCE PRÍZNAKY, PREVENCIU A LIEČBU CHOLERY

Anton LIŠKA

V historických fondoch slovenských štátnych a cirkevných archívov, múzeí a knižníc sa nachádza bohatý pramenný materiál, viažuci sa k problematike cholerovej epidémie z roku 1831. Spomedzi archívnych dokumentov pojednávajúcich o tejto problematike majú vysokú výpovednú hodnotu predovšetkým proticholero-ové obežníky a brožúrky. Boli určené svetským i cirkevným predstaviteľom krajiny, proticholero-ových komisárom, štátnych úradníkom v župách a okresoch, lekárom, kňazom, farárom a v neposlednom rade i civilnému obyvateľstvu. Ich úlohou bolo prinášať informácie o opatreniach zabraňujúcich šíreniu cholery, o prevencii, symptómoch a liečbe tohto vysoko infekčného ochorenia. Autormi proticholero-ových obežníkov a brožúrok boli uznávaní uhorskí lekári, odborníci na epidemické choroby, proticholero-oví komisári, kňazi i ľudoví liečitelia. Obežníky a brožúrky boli písané švabachom a latinkou v latinskom, nemeckom, maďarskom jazyku, ale aj v národných jazykoch, aby im porozumel i prostý ľud.¹ Boli vydávané a rozposielané adresátom zväčša v tlačenej podobe, známe sú však aj viaceré rukopisy (napr. obežník doktora Jozefa Czieglera *Relatione Doctoris medicinae Josephi Cziegler causa observandae Cholerae orientalis Leopolum escmissi ddo. 3. July 1831*², inštrukcia gréckokatolíckeho biskupa pre gréckokatolíckych kňazov Prešovskej eparchie *Instructio Pastoris, per Dioecesis Epperjesseinsis Animarum Curatores, circa spiritualem illorum provisionem, qui Epidemico Cholerae morbo nescors correpti fuerint, circa sepulturam item talium, quos ec eodem morbo decedere contigerit, instar necessarid directionis observanda*³).

Z obsahového hľadiska možno proticholero-ové obežníky a brožúrky rozdeliť do dvoch skupín:

1. Proticholero-ové obežníky a brožúrky, ktoré popisujú opatrenia a odporúčania na zamedzenie vpádu cholery do krajiny, resp. šíreniu cholery v krajine.
2. Proticholero-ové obežníky a brožúrky, ktoré prinášajú informácie o symptómoch, prevencii, liečbe a liekoch proti cholere.

Z hľadiska ich autorstva možno proticholero-ové obežníky a brožúry rozdeliť do troch skupín:

-
- 1 LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholero-ových brožúrok a obežníkov z rokov 1830 – 1831 (I.). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 7, 2012, č. 1, s. 98. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2012.pdf>.
 - 2 Štátny archív (ŠA) Košice, fond Abovská župa, r. 1831, kr. 345, inv. č. 975, neočíslované.
 - 3 Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, fond Bežná agenda, inv. č. 347, sign. 936/1831.

1. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktorých pôvodcom je štátna správa a samo-správa.
2. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktorých pôvodcom sú cirkevné inštitúcie.
3. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktorých pôvodcom sú lekári a ľudoví liečitelia.

Medzi proticholerové brožúrky a obežníky z roku 1831 patria aj dobové tlače Dr. Ignatiusa Sommera a Dr. Martina Hlatkého. Z obsahového hľadiska ich možno zaradiť medzi proticholerové brožúrky a obežníky, ktoré prinášajúce informácie o symptómoch, prevencii, liečbe a liekoch proti cholere. Z hľadiska ich autorstva patria do skupiny proticholeroových brožúrok a obežníkov, ktorých pôvodcom sú lekári a ľudoví liečitelia.

Doba vzniku brožúrky Dr. Ignatiusa Sommera a obežníka Dr. Martina Hlatkého

Rok 1831 vošiel do dejín Uhorska i celej Európy ako rok smrtiacej cholerovej epidémie. Obyvatelia Uhorska od dávna hromadne zomierali v dôsledku moru, kiahní, týfusu a iných vysoko infekčných ochorení, no cholera až do roku 1831 nepoznali.⁴ Jej domovom bola Ázia, predovšetkým oblasť Indie, kde po stáročia masovo hubila domorodé obyvateľstvo. Do Európy cholera po prvýkrát prenikla až v roku 1830. Ako prvé zasiahla Rusko, odkiaľ sa rýchlo rozšírila do severských štátov, Nemecka a strednej Európy. Do Uhorska prenikla pravdepodobne z Haliče v lete 1831.⁵ V júni 1831 zachvátila severovýchod krajiny, vrátane východoslovenských žúp, odkiaľ sa v priebehu niekoľkých týždňov rozšírila do zvyšných častí kráľovstva.⁶

Cholera mala veľmi rýchly priebeh a spravidla po niekoľkých dňoch (2 až 5 dní) končila smrťou. Aj v Uhorsku sa veľmi rýchlo šírila a krátko od prepuknutia si vyžiadala veľké množstvo ľudských životov. Najviac postihnutý bol predovšetkým vidiek a príslušníci chudobnejších vrstiev obyvateľstva, žijúci v zlých hygienických podmienkach.⁷ Neznalosť resp. nedodržiavanie základných hygienických návykov ako umývanie rúk, každodenná výmena bielizne, dezinfekcia výkalov, prevárание a dezinfekcia zdrojov pitnej vody a iné, malo pre nich fatálne dôsledky. Cholera sa totiž prenáša prostredníctvom výkalov, v ktorých sa kumulujú choroboplodné zárodky. Z tohto dôvodu sa ľudia nedodržiavajúci základné hygienické zásady veľmi

-
- 4 KÓNYA, Peter. Obce okolia Vranova v roľníckom povstaní v r. 1831. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ Mária – ŠAFRANKO, Peter (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaníu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 15.
 - 5 KÓNYA, Peter. Skrabské v sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1849). In KÓNYA, Peter. *Dejiny Skrabského*. Prešov : Lana, 2002, s. 76.
 - 6 LIŠKA, Anton. Cholerová epidémia z roku 1831 a jej priebeh v rímskokatolíckych, gréckokatolíckych a evanjelických farnostiach Solianskeho okresu Zemplínskej župy. In *Theologos : teologická revue*, roč. 14, 2012, s. 272.
 - 7 KÓNYA, Peter. Vo víre vojen a sociálnych zápasov (1800 – 1848). In MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny obce Sol*. Prešov : L.I.M., 1997, s. 48.

lahko nakazili.⁸ Prvými obeťami cholery sa stávali najmä slabší, podvyživení jedin- ci, malé deti a starí ľudia. Zle živý, príliš mladý či prestarnutý organizmus oveľa ľahšie podľahne chorobám.⁹

Uhorské úrady sa snažili obmedziť negatívne vplyvy epidémie prostredníctvom zavádzania proticholeryových opatrení, akými boli zákazy konania trhov, jarmokov a bohoslužieb, zákaz navštevovania krčiem a pohostinstiev, osiňovanie, izolácia chorých, pochovávanie chorých v spoločných hrobách, či dezinfekcia zdrojov pitnej vody. Spomenuté opatrenia však prinášali iba mizivé výsledky. Okrem toho v mno- hých prípadoch vyvolávali odpor a nevôľu obyvateľstva, a preto uhorské úrady od ich zavádzania radšej upustili.¹⁰

K vysokej úmrtnosti na cholery v roku 1831 prispela aj tá skutočnosť, že všetky dovtedy známe lieky sa voči cholere ukázali ako neúčinné.¹¹ Uhorskí lekári dokonca nepoznali ani pôvodcu ochorenia. Neznámy pôvod choroby zákonite narážal na ťaž- kosti spojené s poskytovaním účinných liečebných postupov a prostriedkov. „Koľ- ko na svete doktorov bolo, toľko rozličných prostriedkov predkladal a radil každý z nich.“¹² Lekári tak neboli schopní pacientom poskytnúť účinnú lekársku starostlivosť. Za účelom objavenia pôvodcu cholerovej epidémie síce vykonali veľké množstvo pitiev. Úspešní však neboli. Negatívne vyznieva aj ten fakt, že na mnohých miestach Uhor- ska zostali ľudia kvôli nedostatočnému počtu lekárov a ich strachu z nakazenia, bez akejkoľvek odbornej lekárskej pomoci.¹³

Svoj podiel viny na vysokej cholerovej úmrtnosti v roku 1831 nesie aj stoličná vrchnosť a jej úradníci. Stoliční úradníci preto, že dostatočne neinformovali obyva- telov choleroou postihnutých obcí o význame zavádzaných opatrení a ich dodržia- vanie si vynucovali pod hrozbou násilia. Vrchnosť zase preto, že v čase najväčšieho výskytu cholery sa vysťahovala do bezpečných častí nakazených stolíc a okresov a pospolitý ľud nechala napospas osudu.

Opačným postojom ako predstavitelia štátnej samosprávy sa v tejto bezútešnej situácii prezentovali príslušníci kléru – katolíckeho aj protestantského. Tí sa na- priek všetkým ťažkostiam a nástrahám, ktoré so sebou cholera prinášala, s úctou a láskou starali o telesné a duševné blaho svojich veriacich. Slúžili bohoslužby, vy- sluhovali sviatosti, zaopatrovali nemocných, vyprevádzali mŕtvych k poslednému odpočinku. Okrem toho vzdelávali ľud a robili medzi ním osvetovú činnosť, aby sa

8 LIŠKA, Anton. *Výpočet obetí cholerovej epidémie z roku 1831 vo farnostiach a dekanátoch Pre- šovskej eparchie*. Prešov : Vydavateľstvo PU v Prešove, 2013, s. 146.

9 MIŠÍKOVÁ, Alena. Cholerová epidémia na panstve Sztáraiovcov v lete 1831. In KOTO- ROVÁ-JENČOVÁ Mária – ŠAFRANKO, Peter (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 29.

10 ROJKO, Matej. *Kronika Cyrkwy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 141. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

11 KÓNYA, Peter. V sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1849). In KÓNYA, Peter – MICHNOVIČ, Imrich. *Dejiny obce Hlinné*. Hlinné : Obecný úrad Hlinné, 2002, s. 43.

12 ROJKO, Matej. *Kronika Cyrkwy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 140. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

13 KÓNYA, Peter. V sedliackom povstaní a revolúcií (1831 – 1848). In KÓNYA, Peter. *Dejiny Čierneho nad Topľou*. Čierne nad Topľou : Obecný úrad Čierne nad Topľou, 1999, s. 63.

dokázal brániť proti nákaze. V mnohých prípadoch dokonca suplovali úlohu lekárov a za pomoci prírodných liečiv a bylín sa snažili napomôcť k uzdraveniu svojich chorých farníkov. Za mnohých kňazov, nezištne pomáhajúcich svojim veriacim v čase cholery, možno ako príklady uviesť rímskokatolíckeho farára Jána Morvaya, pôsobiaceho vo farnosti Tiszabábolna¹⁴, gréckokatolíckeho farára Michala Čisárika, spravujúceho farnosť Slanské Nové Mesto, či evanjelického duchovného Mateja Rojku, vykonávajúceho duchovnú službu v Soli. Všetci vyššie menovaní kňazi sa v priebehu cholerovej epidémie dôkladne a s láskou starali o svojich veriacich, a to tak po stránke zdravotnej, ako i po stránke duchovnej. Príklad pomoci veriacemu ľudu zo strany cirkevnej hierarchie možno vidieť v osobe gréckokatolíckeho biskupa Gregora Tarkoviča.¹⁵ Ten počas celého obdobia panovania cholery v Uhorsku zasielal na dekanáty svojej eparchie listy a obežníky, v ktorých informoval vicearchidiakonov a dekanov, a prostredníctvom nich aj farárov a gréckokatolíckych veriacich Prešovskej eparchie, o proticholeroých opatreniach a spôsoboch liečby tohto infekčného ochorenia.¹⁶

Cholera v Uhorsku trvala od 13. júna 1831 do 14. februára 1832. Celkovo sa ňou v krajine nakazilo 536 517 osôb. Z nich sa 298 876 ľudí vyliečilo a 237 641 zomrelo. V Levoči, kde počas epidémie pôsobil Dr. Ignatius Sommer, cholera vypukla 14. augusta 1831. Posledný prípad úmrtia na choleru v tomto slobodnom kráľovskom meste zaznamenali 28. septembra 1831. Nakazených tam bolo celkovo 1087 osôb. Z nich sa 723 vyliečilo a 364 zomrelo. V Šarišskej župe, kde ako stoličný lekár pôsobil Dr. Martin Hlatký, cholera vypukla 10. júla 1831. Posledný prípad úmrtia na choleru v župe zaznamenali 12. decembra 1831. Nakazených tam bolo celkovo 21 280 osôb. Z nich sa 10 699 vyliečilo a 10 581 zomrelo.¹⁷

Brožúrka Dr. Ignatiusa Sommera

Úplný a presný názov brožúrky znie *Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Fery-Stadt Leutschau und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltens-Regeln vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten sind* (Krátka správa pre obyvateľov kráľovského mesta Levoča a pre každého, kto nie je lekárom, aké inštrukcie je potrebné sledovať pred a po vypuknutí cholery). Jej autorom bol Dr. Ignatius Sommer, ktorý v čase trvania cholerovej epidémie v roku 1831 pôsobil ako lekár v slobodnom kráľovskom

-
- 14 Bližšie o pomoci rímskokatolíckeho kňaza Jána Morvaya obyvateľom obce Tiszabábolna pozri: LIŠKA, Anton. Predstavenie dobových dokumentov o liečbe cholery rímskokatolíckym kňazom Jánom Morvayom počas epidémie v roku 1831 a popis liečby cholery na základe jeho odporúčaní. In *Historia Ecclesiastica*, roč. 4, 2013, č. 2, s. 286-304.
 - 15 Bližšie o opatreniach biskupa Gregora Tarkoviča pozri: LIŠKA, Anton. Opatrenia biskupa Gregora Tarkoviča zavádzané v Prešovskej eparchii počas epidémie v roku 1831. In *Notitiae historiae ecclesiasticae*, roč. 2, 2013, č. 1, s. 66 – 76.
 - 16 LIŠKA, Anton. *Choleroá epidémia z roku 1831 a jej priebeh v Prešovskej eparchii*. Prešov : GTF PU v Prešove, 2012, s. 102.
 - 17 LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých brožúrok a obežníkov z rokov 1830 – 1831 (II). Preventívne proticholeroé rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 8, 2013, č. 1, s. 179-180.
Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2013.pdf>.

meste Levoča. Brožúrka bola vytlačená v roku 1831 v privatej kráľovskej tlačiarňi Jána Werthmüllera v Levoči. Uložená je v zbierkovom fonde *Starých tlačí Slovenského národného múzea – Spišského múzea v Levoči* pod evidenčným číslom 2110. Po formálnej stránke ma brožúrka rozmery 105 x 180 mm. Napísaná bola švabachom, v nemeckom jazyku. Rozsah brožúrky je štrnásť strán.

Po obsahovej stránke sa brožúrka skladá z troch častí, rozdelených do 18 paragrafov. Prvá časť s názvom *Kurzer Begriff der Krankheit* (Krátka definícia choroby) zahŕňa prvé tri paragrafy. Autor sa v nej zaoberá miestom pôvodu cholery, spôsobom, akým sa toto vysoko infekčné ochorenie prenieslo do Uhorska, zdrojom nákazy i porovnávaním cholery s úplavicou, ktorá sa v Uhorsku bežne vyskytovala. Choleru definuje ako morové ochorenie, ktoré sa šíri rýchlo a ktoré usmrcuje väčšinu nakazených a to predovšetkým vtedy, keď nie je hneď po prepuknutí ochorenia podaná účinná liečba.¹⁸ V druhej časti, zahŕňajúcej paragrafy 4 až 10, s názvom *Vorbeugungsmittel* (Preventívne prostriedky), sa autor venuje popisu preventívnych opatrení voči cholere. Za najdôležitejší ochranný prostriedok pritom považuje duševnú pohodu.¹⁹ Posledná časť, zahŕňajúca paragrafy 11 až 18, s názvom *Mittel, welche bei dem Anfälle der Brechruhr sogleich anzuwenden sind* (Prostriedky, ktoré je možné použiť ihneď po vypuknutí cholery), popisuje príznaky ochorenia a ponúka konkrétne rady a odporúčania týkajúce sa spôsobov zaobchádzania s cholerou nakazenými osobami, spôsobmi liečby i liečivami, predovšetkým prírodnými, ktoré je vhodné v prípade vypuknutia cholerovej nákazy použiť. Ako príznaky ochorenia uvádza pocit tlaku, sťahovanie a bolesť v hrudnom koši, nevoľnosť, bolesti hlavy a náhle rozširujúca sa slabosť, dávenie s častým kašľom, časté, s bolesťami tela a pálením v oblasti konečníka spojené vodnaté stolice, časté zvracanie vodnatej, bielej tekutiny, väčšinou bez zápachu a chuti, s chuchvalcami hlienu, naliehavý smäd, sťažené dýchanie s častým stonaním, veľká úzkosť a slabý neobvyklý hlas, ochladenie rúk a nôh s bolesťami, trhanie a bolesti v nich, a len ťažko hmatateľný pulz.²⁰ Pokiaľ ide o liečbu, Dr. Ignatius Sommer v brožúrke o. i. odporúčal potenie, prikladanie kašovitých obkladov z krupice, pšeničnej múky alebo otrúb zmiešaných s octom na oblasť žalúdka, prikladanie obkladov pripravených z dvoch dielov pšeničnej múky a jedného dielu horčičnej múky alebo chrenu zmiešané s octom na oblasť hrudníka a nôh a pod.²¹ Proti hnačkám a kŕčovitým bolestiam v žalúdku zase odporúčal hlie-

-
- 18 SOMMER, I. G. *Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltens-Regeln vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten find.* Leutschau 1831, s. 5, §1.
 - 19 SOMMER, I. G. *Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltens-Regeln vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten find.* Leutschau 1831, s. 7, §4.
 - 20 SOMMER, I. G. *Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltens-Regeln vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten find.* Leutschau 1831, s. 12, §12.
 - 21 SOMMER, I. G. *Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltens-Regeln vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten find.* Leutschau 1831, s. 13-14, §14.

novité a zmäkčovacie klystíre z ibišteku, slezu a otrúb zmiešané s vaječným žĺtkom alebo trochou škrobu.²²

Preklad textu brožúrky Dr. Ignatiusa Sommera²³

Krátka správa pre obyvateľov kráľovského mesta Levoča a pre každého, kto nie je lekárom, aké inštrukcie je potrebné sledovať pred a po vypuknutí cholery.

Od Dr. I. G. Sommer, lekára v Levoči.

Levoča, vytlačené Johannom Wertmüllerom, cisársko-kráľovským osobným kníhtlačiarom
1831.

Tento rukopis, aby splnil svoj účel, sa skladá z:

I. Krátka definícia choroby

II. Preventívne prostriedky

III. Prostriedky, ktoré je možné použiť ihneď po vypuknutí cholery

I. Krátka definícia choroby

§1

Orientálna cholera (*Cholera orientalis*) je morová choroba, ktorá sa rýchlo šíri, a ktorá usmrcuje väčšinu nakazených, predovšetkým pri chýbajúcej ihneď aplikovanej účinnej lekárskej pomoci; ktorá vypukla vo východnej Indii v r. 1817, kde sa udomácnila, a zahubila veľké množstvo ľudí. V roku 1824 opustila svoju vlasť a putovala cez ázijske provincie do Ruska. Nedávno bola prenesená do Poľska a Haliče; teraz sa šíri vo viacerých župách kráľovského Uhorska.

§2

Cholera sa úplne odlišuje od našej úplavice, ktorá bola doteraz u nás vyvolávaná náhlým podchladením, požívaním škodlivých potravín a nápojov. Orientálna cholera je choroba jedinečného druhu, ktorá sa v našich krajinách nikdy nevyvíja sama od seba, ale jej zdroj nákazy bol k nám donesený z orientu cez ľudí alebo zvieratá, cez kusy oblečenia alebo tovaru ako orientálny mor. Na útechu je však v našej moci, túto strašnú morovú chorobu nielen zastaviť, ale aj zmierniť a liečiť. Takto sa cholera, za priaznivých okolností, dôkladnou očístou tela, čistým, sviežim vzduchom, účelnou starostlivosťou o chorých zmierňovaná a liečená, stáva svojim charakterom podobnou úplavici. V opačnom prípade ale, tam kde ľudstvo trápí hlad, dusný, vlhký, nečistý vzduch a iné nepriaznivé vonkajšie vplyvy, alebo tam kde sa na chorobu nedbá alebo sa zanedbáva, tam sa dostáva orientálna choroba na vyšší stupeň zhubnosti, ktorá nešetří skoro žiadneho človeka a ničí tak silných, mladých a zdravých ľudí, ako aj vysilené, chorľavé osoby a sklesnutých starcov.

22 SOMMER, I. G. *Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltens-Regeln vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten find.* Leutschau 1831, s. 15, §16.

23 Dokument preložila Mgr. Miroslava Magdošková. Fotokópia nemeckého originálu dokumentu je priložená na konci štúdie – pozn. A. L.

§3

Zdroj nákazy morovej cholery je skôr silný ako povrchný, ktorý sa zavesí na ľudí a zvieratá, kusy oblečenia, tovar a iné predmety, do týchto zároveň preniká a ľudom, pokiaľ na to majú predispozíciu, prinášajú podobnú chorobu. Cez tento zdroj nákazy sa východoindická cholera rozšírila široko ďaleko všetkými smermi sveta prostredníctvom putujúcich ľudí a všakovakého tovaru. Tekutá časť tejto nákazy sa čistým sviežim vzduchom ničí a stáva neškodnou. Je preto mylné sa domnievať, že by sa táto choroba mohla šíriť vzduchom alebo vodou do vzdialených oblastí. Úplne inak sa však zdroj nákazy správa, keď sa dostane do malej miestnosti s uzavretým vzduchom (napr. ak v malom dome leží veľa chorých na cholery, držaných v nečistote a bez starostlivosti), vtedy sa môže tento zdroj nákazy prostredníctvom vzduchu rozšíriť nielen v tomto dome, ale aj mimo neho na malé vzdialenosti sa preniesť na ľudí.

II. Preventívne prostriedky

§4

Medzi všetkými ochrannými prostriedkami je najdôležitejšia duševná pohoda. Chrániť sa pred nepotrebným strachom a obavou pred touto chorobou. Každý, ktorý sa kvôli tejto chorobe tak strachuje, by si mal uvedomiť, že pri presnom nasledovaní predpísaných pravidiel a dodržiavaní zásad policajných nariadení, je možné o to viac sa tejto chorobe vyvarovať, čím viac rozveseľuje a upokojuje svoju myseľ; že táto choroba je pri účelnej ochrane liečiteľná a že všemohúca Božia ruka nad nami vládne! Chráňte sa pred vášňami ako: hnev, zlosť, žiaľ atď.

§5

Starostlivosť o čistotu tela a vzduchu je výborným ochranným prostriedkom proti tejto chorobe, preto musia byť spodná bielizeň, šaty a postelne oblečky starostlivo prané, čistené a vymieňané. Celé telo musí byť často umývané vlažnou vodou, zmiešanou s trochou octu, mydla, gáľovým liehom; tam, kde je to možné, používať vlažné kúpele. Rovnaká čistota je nutná aj v domoch s náradím.

§6

Čistý vzduch ničí všetky zdroje nákazy, a tiež samotnú morovú otravu a zabráňuje rozširovaniu všetkých nákazlivých chorôb. Následne musia byť vyvetrané izby, domy a ulice vyčistené, všetka špina, ktorá znečisťuje vzduch, musí byť zároveň odstránená a musí sa jej starostlivo predchádzať.

§7

V prípade, že sa cholera blíži, je možné sa pred ňou chrániť minerálnymi dymami, ktoré zničia každý zdroj nákazy. Na tento účel je možné použiť:

1. Ako prostriedok na čistenie ovzdušia možno zo všetkých minerálnych dymov odporučiť jalovcové drevo, plody jalovca a vinný ocot. Vinný ocot a iné tekutiny musia byť vždy nalievané na teplé železo a tehly, nie na vriace, pretože tým sa znečisťuje vzduch. Tiež aromatické udiarne, na potlačenie nepríjemných pachov, musia byť používané s mierou.

2. Liadkové pary: do skleneného pohára alebo porcelánovej šálky sa naleje 1 lôt bieleho vitriolového oleja (olej kyseliny sírovej), k tomu sa pridá rovnaké množstvo rozdrveného čistého liadku a mieša sa občas sklenenou paličkou, čím sa na niekoľko hodín vytvoria liečivé pary. Táto zmes musí byť s odtiahnutou hlavou a ústami prijímaná, čím koncentrované výpary tejto pary liečivo pôsobia na pľúca. Takto musia byť aj všetky kovy držané opodiaľ.
3. Chlórove pary: Polovicu alebo celý lôt chlórového vápna sa vložia do pohára alebo porcelánovej šálky a navlhčia vodou. Po odparení pár, musí byť táto operácia zopakovaná.

§8

Vyhýbať sa každému podchladeniu, predovšetkým rozpáleného tela, a obliekať sa podľa podmienok počasia, aby sa telo chránilo pred rozhorúčením a podchladením. Požívať ľahko stráviteľné, výživné jedlá. Odporúča sa mierne používanie korenín. Je potrebné úplne sa vyhýbať všetkým ťažkým a mastným jedlám, predovšetkým poloskazenému mäsu, nasoleným skazeným rybám, plesniam každého druhu, nedostatočne vykvasenému chlebu. Chrániť sa pred preplnením žalúdka. Naraňajkovať sa obvyklým spôsobom a nikdy nevychádzať von z prázdny žalúdkom.

§9

Striedme požívanie vína a iných alkoholických nápojov sa odporúča iba tým, ktorí sú na to zvyknutí. Nič tak nespôsobuje morovú cholera a robí ju vraživejšou, ako opilstosť a opojenie.

§10

Spánok a dostatočný odpočinok tela sú jedným z najlepších ochranných prostriedkov proti cholere. Chrániť sa pred ponocovaním a všetkými výstrednosťami, ktoré znervózňujú telo. Obzvlášť sa odporúča pohyb na čerstvom vzduchu.

III. Prostriedky, ktoré je potrebné po vypuknutí cholery ihneď použiť

§11

Ak vládne na istom mieste alebo v jeho blízkosti orientálna cholera, tak je každý prepukajúci prípad choroby podozrivý a musí byť stranami vrchnosti, ktorých sa to týka, s veľkou zodpovednosťou ihneď nahlásený, a zároveň je potrebné požiadať o pomoc lekára.

§12

Zvlášťne opatrenia je potrebné použiť, keď prvé náznaky poukazujú na skutočnú cholera. Týmito príznakmi sú: pocit tlaku, sťahovanie a bolesť v hrudnom koši, nevoľnosť, bolesti hlavy a náhle rozširujúca sa slabosť, dávanie s častým kašľom, časté, s bolesťami tela a pálením v oblasti konečníka spojené, vodnaté stolice; obyčajne časté zvracanie vodnatej, bielej tekutiny, väčšinou bez zápachu a chuti, s chuchvalcami hlienu; naliehavý smäd; sťažené dýchanie s častým stonaním; veľká úzkosť a slabý neobvyklý hlas; ochladenie rúk a nôh s bolesťami, trhanie a bolesti v nich; pulz je len ťažko citeľný.

Tieto prejavy sa nezriedka vyskytujú pri úplavici, a potom jednoznačne poukazujú na orientálnu morovú choleru, týmito symptómami môže byť napadnutých hneď alebo čoskoro súčasne za sebou viacero ľudí, predovšetkým v tej istej rodine, alebo tí, ktorí boli s chorými v kontakte; ďalej, ak nebolo preukázané, že pacient ochorel na náhle podchladenie, požitím škodlivých jedál a nápojov.

§13

Ak sa objavia niektoré alebo viaceré z prv naznačením príznakov, tak musí byť chorý oddelený od ostatných členov rodiny; len tie osoby, ktoré sú potrebné k jeho starostlivosti, smú ostať v jeho blízkosti. Pod ťažkou zodpovednosťou je obyvateľom takého domu zakázané vzdialiť sa z domu, alebo sa nejakým spôsobom zmiešať s ľuďmi z dediny, kým vrchnosť nebude vedieť o okolnostiach viac. Ani nesmie byť umožnený žiadnej cudzej osobe vstup do domu.

§14

Aby sa do príchodu lekára nič nepremeškalo, je potrebné chorého ihneď uložiť do postele, celé telo, obzvlášť nohy a ruky, prsia a podbruško trieť so suchým nahriatym flanelom. Po tomto sa celé telo umyje vlažnou vodou, do ktorej sa primieša trochu octu alebo gáfrovy lieh. Tam kde je to možné, posadí sa chorého do dobre zohriateho kúpeľa so solou a octom. Ako veľmi užitočné sa pri tejto chorobe ukázali parové kúpele. Podľa najnovších skúseností, prináša tento spôsob rýchlo silné vypotenie: posadíme nahého chorého do vane bez vody a prikryjeme ho až po krk rozprestretým lanovým plátnom. Objem vzduchu v uzatvorenej miestnosti sa ihneď zohreje, čím do 3 minút nastúpi silné potenie. Tento proces musí chorý, do tej miery, ako je to možné, vydržať, potom je položený do vyhriatej postele a dobre prikrytý. Ďalej sa zakryjú nohy a ruky teplými uterákmi, aby boli nohy držané v teple, je potrebné horúci piesok alebo popol naplniť do vreca a priložiť. Tieto prostriedky musia byť usilovne opakované a neúnavne v nich pokračované.

§15

Na oblasť žalúdka sa priložia kašovité obklady pripravené z krupice, múky alebo otrúb s octom. Veľmi užitočné sú aj horčicové obklady, prikladané na oblasť žalúdka, prsia a nohy, ktoré sa pripravujú z dvoch dielov múky a jedného dielu horčičnej múky alebo chrenu, s pridaním octu.

§16

Chorému sa dáva teplý čaj z medovky lekárskej, mäty kučeravej, lipových kvetov, harmančeka pravého a na začiatok sa pije slabo pripravený a vo veľkom množstve, samotné časté pitie teplej vody prináša chorému veľké uľavenie. Na zmiernenie bolesti v podbrušku, sa zaobstarávajú chorým často hlienovité, zmäčkovacie klystíre z ibišteka, slezu, otrúb s vaječným žĺtkom, alebo trochou škrobu.

§17

Okrem doposiaľ uvedených prostriedkov, ktoré je potrebné usilovne používať a ktoré v mnohých prípadoch samé postačujú na záchranu chorých na choleru, nemôžu byť nelekárom odporúčané žiadne ďalšie na samovoľné použitie. Výborne sa dá ale chrániť, bez toho, aby sa muselo platiť za radu pravého lekára, vnútorným užitím calomelu (chloridu ortuťnatého), ópia, gáfru a inými, silno pôsobiacimi prostriedka-

mi. To isté nemenej platí o bizmute, ktorý je pri cholere veľmi odporúčané Dr. Leom. Tieto prostriedky môžu byť v rukách lekára, ktorý pozná ich silné účinky a preto ich vie používať so žiadanou opatrnosťou, liečivé. Ale aj tu, ako aj pri každej chorobe, musí lekár vedieť individualizovať, pretože univerzálny prostriedok, špecifikum je nemysliteľné a len šarlatáni sa budú pýšiť takými objavmi.

§18

Z tohto dôvodu sa musí ďalšie ošetrovanie prenechať lekárom, pretože úsilie pravých lekárov vždy smerovalo k tomu, určiť účinok dostupných prostriedkov presne podľa rôznych okolností choroby, a tak nájsť najlepšiu racionálnu liečebnú metódu, a nie univerzálny prostriedok. Týmto spôsobom došli praví lekári k tomu, že sa stali majstrami veľa chorôb; a týmto spôsobom určite dospejú aj pri ošetrovaní cholery ľudskou silou k dosiahnuteľným cieľom.

*Obežník Dr. Martina Hlatkého*²⁴

Úplný a presný názov obežníka znie *Winaučovaní jak ty, který do epidemičnej nemoci cholery nasvanej vpaduju, než lekar přijde, od svojich, k sebe prinaležících zaopatrovany maju bit*. Jeho autorom bol Dr. Martin Hlatký²⁵, ktorý v čase trvania cholerovej epidémie v roku 1831 pôsobil ako stoličný lekár Šarišskej župy. Obežník je uložený v *Archíve gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove*, vo fonde *Bežná agenda* pod inventárnym číslom 347 a signatúrou 889/1831. Po formálnej stránke má obežník rozmery 360 x 225 mm. Napísaný bol švabachom, v slovenskom jazyku. Obežník má rozsah dvoch strán. Z obsahového hľadiska podáva obežník informácie o prevencii, príznakoch a spôsoboch liečby cholery. V rámci prevencie odporúča chrániť sa pred prechladením, varuje pred nedostatkom čerstvého vzduchu, vlhkými a znečistenými príbytkami, nezdravými pokrmami, nemierou v jedení, pred požívaním kyslých a horúcich nápojov, mlieka, medoviny, piva a pálenky a pod. Ako príznaky ochorenia uvádza závraty hlavy, tesnú, menej alebo viac sužujúcu bolesť okolo žalúdka, bolesť v nohách, rukách, prstoch, omdlievanie, slanosť, neskôr škvrčanie v bruchu, hneď za tým zvracanie a hnačkovanie, smäd a kŕče. Pokiaľ ide o domácu liečbu, Dr. Martin

24 Na obežník ako prvý upozornil Ján Adam v štúdiu s názvom *Dokumenty k povstaniu r. 1831 v Archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove*. ADAM, Ján. *Dokumenty k povstaniu r. 1831 v Archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove*. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ Mária – ŠAFRANKO, Peter (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 21-24. O opatreniach Dr. Martina Hlatkého pozri tiež: LIŠKA, Anton. Z obsahu proticholeroých brožúrok a obežníkov z rokov 1830 – 1831 (II.). Preventívne proticholeroé rady a odporúčania a dobová liečba cholery. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 8, 2013, č. 1, s. 160-189. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2013.pdf>.

25 Martin Hlatký sa narodil 10. novembra 1796 v Prešove rodičom Martinovi a Alžbete rod. Feltingerovej. Stredoškolské štúdium absolvoval na gymnáziu v Prešove. Medicínu študoval vo Viedni, kde v roku 1820 získal titul MUDr. Lekársku prax vykonával v Prešove, najprv ako praktický, neskôr ako hlavný úradný lekár Šarišskej župy. Zomrel 14. januára 1870 v Prešove. VALENTOVÍČ, Štefan. *Slovenský biografický slovník*. II. zväzok. E – J. Martin : Matica Slovenská, 1987, s. 333.

Hlatký v obežníku o. i. odporúčal trenie rúk, nôh, stehien, ramien a chrbta flanelovými handrami a potenie sa. Zastaviť nepríjemne hnačky mali pomôcť glejové klystíre, prípadne odvar zo zemiakového škrobu, lanového semena, ovsa a jačmenných krúp. Odvar sa mal chorému podávať každé dve až tri hodiny.²⁶ Nápomocné mali byť cholerou postihnutým osobám aj ovocné a bylinkové čaje, predovšetkým čaj lipový, škoricový, bazový, medovkový a mäťový.²⁷ Všetky tekutiny, ktoré sa pacientom počas liečby podávali, mali byť teplé alebo horúce. Pri domácej liečbe sa nemalo zabúdať na časté vetranie príbytkov, ktoré sa malo vykonávať vtedy, keď bolo pekné a jasné počasie. Okrem toho mali byť v cholerou postihnutej domácnosti dodržiavané prísne hygienické opatrenia. Oblečenie, posteľná bielizeň a všetky ostatné veci, s ktorými pacienti prišli do styku, mali byť hneď po ich použití umyté a vydezinfikované. Na vyčistenie príbytku odporúčal Dr. Martin Hlatký používať silný lúh, ocot alebo chlorkal (rozpustený chlórán vápenatý). Kuchynský riad a oblečenie sa mali umývať mimo príbytku. Slama, na ktorej cholerou postihnutá osoba ležala, mala byť po použití spálená. Za najhlavnejšie liečebné prostriedky v rámci odbornej lekárskej starostlivosti považoval Dr. Martin Hlatký púšťanie žilou, prikladanie pijavíc a prikladanie teplého cesta, vytvoreného z múky horčičného semena, na oblasť žalúdka. Dĺžku liečby, ako aj množstvo krvi, ktorá mala byť počas liečebnej kúry pacientovi vypustená, mal určovať výlučne lekár. Ak sa podarilo pacienta postihnutého cholerou vyliečiť, Dr. Martin Hlatký odporúčal, aby najbližších 10 až 14 dní od uzdravenia neopúšťal svoj príbytok, ale ostal v domácej karanténe. Počas danej doby mal rekonvalescent naďalej piť veľa teplých nápojov, v rámci stravy postupne prechádzať z tekutej na tuhú, kyslú, solenú a masťnú. Z alkoholických nápojov mal povolené užívať iba pivo. Okrem toho sa mal vyvarovať prechladnutiu.²⁸

*Prepis textu obežníka Dr. Martina Hlatkého*²⁹

Winaučovani

jak ty, ktery do epidemičnej nemoci cholery nasvanej vpaduju, než lekar prijde, od svojich, k sebe prinalezících zaopatrovany maju bit.

Na odvraceni tejto nemoci, obzvašte se zachranit potreбно od prechladieni, najme v čas nočny, a kedyž telo rozhoručene jest, od nedostatku čerstveho powetři, nejbaržej we wlhotnich, a nečistich prybitkoch, od nezdraveho pokrmu, nemiri v jedenu,

26 Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, fond Bežná agenda, inv. č. 347, sign. 889/1831.

27 ADAM, Ján. Dokumenty k povstaniu r. 1831 v Archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove. In KOTOROVÁ-JENČOVÁ Mária – ŠAFRANKO, Peter (eds.). *Zborník referátov k východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831*. Vranov nad Topľou : Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou, 2007, s. 24.

28 Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, fond Bežná agenda, inv. č. 347, sign. 889/1831.

29 Prepis dokumentu spracoval Anton Liška. Fotokópia originálu dokumentu je priložená na konci štúdie. Fotokópiu originálu dokumentu ako prvý publikoval vo svojej štúdii s názvom *Dokumenty k povstaniu r. 1831 v Archíve gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove* Ján Adam – pozn. A. L.

a w užívani kiselich, a rozpalujucich napojoch, nasledowne tež y palenky, potom nedostatečného a powetru nepryrownaného oblečení, dale welkeho oslabení tela, nesmirného hnewu, žalosti, a jinších ducha zrušení, ba ano y obawani nemocy tej. Ale ponewadž stanut še muže, že nekdo pry wšetkej tejto opatrnosti do cholery upadne, který hned pomoc lekara obsahnut nemuže, pomoci však predce potrebuje, ktera pre richlost skončení tejto nemoci, richle zajiste potrebna jest; preto pro upokojení takowich nemocnich, a k nim prinaležicich, tuto se na znamost dawa, jak ty do nemocy tej upadujicy, pokud lekar, aneb felčar, který však za vše čím najscorej zawolany byt ma, neprijde, se zachowawat a jak w trapyeny tymto zaopatreny byt maju. Jaknahle nekdo zawrat hlavy, tiskliwu, menej, aneb wicej sužujucu bolest kolo žaludka, bolest w nohach, rukach, w paceroch, omdliwani, slabost, pozdnejší bulkotani v bruchu, hned zatim rucanye, a na zadok braňe, smed a kurč jistotne zbada; hned se ma za tyma wyloženyma znakamy do postel položit, od prechladena a žimného napoju warowat, – od kvašních a welmy osolených jedloch, mlika, piwa, meduwky, wina a palenky wcale zatrimac, a jedine owseny alebo jančeny schleim, alebo odvar z leného semena, premenajice ze slabu, maličmo posolenu mesnu poliwwu, z kuroch, teleciny, alebo i howedzini; potom thee lipowe, simmelbrantowe, aneb chadzowe, melišowe a kruta metowe pit: – Wšecke tito napoje musa nemocnemu na wyber, ale premenajice dobre teple, a podle miri jeho smedu, podmírňe dosti, ale ne welo naraz dawane bit; w potrebe může y odvar z muky a kuštik maslom pomišany dany byt, ale wždycky dobre tepley.

Pri temu musi nemocny s dobre zohratym flanelem, aneb kuskem sukna, aneb s mekima ščetkamy, y prez wice hodiny na ramenoch, rukach, nohach, stehnoch, y na chrbeťe, ale predce, aby se neprehladil, wždycky pod prykritim treny ma byt; k temu kamene žbany s horucu wodu naplnene, alebo w ohni rozehrate kamene, kusy z tehli, w platne zakrutene, na, a medzi nohy, na stehna, a ledwa, a na bruch, misky z horucim popelom, piskom, solu aneb owsom naplnene, priložene maju byt, aby teplo wždycky dobre zadržane bolo.

Pri ten opatrowaňi, ktere bez stonani ma byt, pokud nemocny do dobrého znoju neprijde, který jemu tepley napoj, usylowne treny, a teplech zakrywadloch prikladani spůsobuje, musi pozorowano byt, aby se nemocny neprechladel, a postel swoju nezanechal.

Z nemocy tej wyzdraveny musi ještě 10. aneb 14. dni w dome se zdržowat, premenowane teple napoje užiwat, pomaličky od mesnej polewky ku lepšemu jedeni prywikat, a najpozdejší k tvrđemu, kwašnému, mocno solenému, a masnému jedenu, a k piwu z napojoch prestupit, palenku nektery čas zanechat, a y potom z nej len welmi maličko užiwat; naposledi žádnému prechladeni příčinu nedat, lebo ináč naspat upadnutí do tej nemocy nasleduje ktere o welo horše jest; pry takem ale naspat upadnutí to prw predmenowane opatrowani potrebno jest.

Medzi nejhlawnejši prostredky tejto nemocy, wedle okolostojicnostoch a stupnoch tohto zleho, prinaleží tež žili rubaňe, prikladani pijawicoch, a pryložení mocno tepleho, z muky horčičného semena učiněného cesta na, y okolo žaludka.

Čas užiwani tehto ostanich prostredkoch, wybírani a mira, kelo kerwy by potrebno bolo nemocnému wypustit, prynaleží jedine k lekarowi, kteri to odsudit ma, a preto, aby ty prostredky potrebowane mohli byt, welmy potrebno jest, lekara jak najscorej priwolat, bez ktereho dozwoľeni pribuzne prostredky tyto potrebowat nemožu.

Klejovate klystire, z krochmalu, z odvaru lenneho semena, owsa, a jačmennich kručoch welmi osožne su, jestly nemocni často, a z bolestu na zadek hnany bywa, když totižto nemocnemu po jednej kafe šalki, aneb štwrtka steho, teple ale ne horuce, medzi dwoma, aneb troma hodinamy raz, wlate bywa, ale tež nemocny napominany ma byt, aby, jak najdluši može, w sebe zetrimal, pre kteru pričinu y len tak malo do neho wlato bywa; - S krochmalu potrebuje se dwa ližki kafejowo, aneb telo, jak jest welky orech, a to se w kafejowej šalky we wode teplej rozpusti.

Aby ale powetri w prybitku nemocneho nezahubilo se, len jedine toliko lidu pripusteno ma byt, kolko k wysluze jeho potrebne su – obloki, aneb dwere, najwice w čas teple, a jasny, otvorene maju byt, ale tak, aby prechadzajice powetri nemocneho nedotklo, wšetka nečistota, y to, co nemocny wyrucal, aneb zadkom wydal, hned z prybitku wynesene ma byt; Šaty od nemocneho zanečistene, dlaženi pribitku, a jine weci, ktere on potrebuje, hned očistene maju byt. – Ku wyčistení pribitku služi: Nalati mocneho luhu, ocet, aneb rozpusteni chloran wapeny (chlorkalk) – Wyčistení ale nadoboch, a šat, musi wen s pribitku se stat; – Šati se maju doraz z wodu, ještě lepši z luhom poliwat, a tak dostatečne wyprat. – Slama na kterej nemocny leži, spalena ma byt. – Powetre w dome može byt skrz paru octowu, skrz rozpusteni chlorani wapenej, aneb skrz jine, już oznamene, k temu ustanowene mineralsko-kwašne kadeni. W Prešowe 3. Juli 1831.

Za potrebne, a užitečne uznano jest skrz
MARTINA HLATHKY
Doktora stoličneho.

Kurzer Unterricht für das Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau
und für Jedermann der kein Arzt ist, welche Verhaltungs-Regeln
vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera zu beobachten sind³⁰

Kurzer Unterricht

für das

Publikum der königl. Frey-Stadt Leutschau
und für Jedermann der kein Arzt ist,

welche

Verhaltens-Regeln

vor und im Ausbruche der pestartigen Cholera
zu beobachten sind.

von

Dr. I. G. Sommer,

Ordent. Physicus zu Leutschau.

Leutschau,

gedruckt bei Johann Werthmüller kön. priv. Buchdr.

1831.

30 Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum Levoča, fond Staré tlače, ev. č. 2110.

Diese Schrift zerfällt um ihren Zweck
zu erfüllen :

- I. Kurzer Begriff der Krankheit.
- II. Vorbeugungsmittel.
- III. Mittel, welche bey dem Anfälle der Brech-
ruhr sogleich anzuwenden sind.

I.

Kurzer Begriff der Krankheit.

§. 1.

Die morgenländische Brechruhr (*Cholera orientalis*) ist eine pestartige Krankheit, die sich schnell verbreitet, und die meisten Kranken besonders bey Mangel an zweckmäßiger gleich angewendeter ärztlicher Hülfe tödtet; welche in Ostindien 1817, wo sie einheimisch ist, ausbrach, und eine große Menge von Menschen hinwegraffte. Anno 1824 verließ sie ihr Vaterland und wanderte durch die asiatischen Provinzen nach Rußland. Vor Kurzem aber wurde sie nach Pohlen und Galizien übertragen; jetzt äußert sie sich in mehreren Gespanschaften des Königreichs Ungarn.

§. 2.

Die pestartige Cholera ist von der unsrigen Brechruhr, die bisweilen bey uns durch plötzliche Verkühlung, durch den Genuß schädlicher Speisen und Getränke hervorgerufen wird, gänzlich verschieden. Die morgenländische Brechruhr ist eine Krankheit eigener Art, die sich in unsern

Ländern von sich selbst nie entwickelt, sondern ihr Ansteckungsstoff von Morgenlande durch Menschen oder Thiere, durch Kleidungsstücke oder Waaren, so wie die orientalische Pest zu uns eingeschleppt wird. Es liegt aber zu unserem Troste allerdings in unserer Macht, diese furchtbare pestartige Krankheit nicht nur aufzuhalten, sondern auch dieselbe zu vermindern und zu heilen. — So wird die Cholera, wo sie durch günstige Umstände, durch sorgfältige Reinlichkeit des Körpers, durch frische, reine Luft, durch zweckmäßige Pflege der Kranken minder ansteckend, auch heilend, ihr Character wird der Rothenuhr, des Nervenfiebers ic. ähnlich. Im entgegengesetzten Falle aber, wo die Hungersnoth, Schwüle, feuchte, unreine Luft, und andere ungünstige äußere Einflüsse die Menschheit drücken, oder wo die Krankheit nicht geachtet und vernachlässiget wird, so gelangt die morgenländische Brechruhr zu einer höheren Stufe von Bösartigkeit, daß beynahe keine Menschen verschont, und kraftvolle, junge und gesunde Menschen eben so hinwegrafft, wie entkräftete, kränkliche Personen und herabgekommene Greise.

§. 3.

Der Ansteckungsstoff der pestartigen Brechruhr ist mehr fir als flüchtig, welcher sich den Menschen und Thieren, Kleidungsstücken, Waaren und anderen Gegenständen anhängt, selbe gleichsam durchdringt, und den Menschen in so-

fern sie eine Anlage (Disposition) dazu haben eine ähnliche Krankheit hervorbringt. — Durch diesen Stoff wurde die ostindische Cholera weit und breit gegen alle Richtungen der Welt mittelst wandernden Menschen und allerley Waaren verbreitet. Der flüchtige Theil dieses Ansteckungstoffes wird durch die reine freye Luft zerstört und unschädlich gemacht. Es ist also ganz irrig zu glauben, daß diese Krankheit könne durch die Luft, oder durch ein Fluß-Wasser in entfernte Gegenden übertragen werden. Ganz anders verhält es sich mit dem Ansteckungstoffe, wo dieser in engere Räume eingesperrter Luft aufgenommen wird, (z. B. Wenn in einem kleinen Hause viele Cholera-Kranke liegen, nicht gepflegt und unrein gehalten werden,) dazumahl kann dieser Ansteckungstoff mittelst der Luft nicht nur im selben Hause, sondern auch außer dem auf eine kleine Entfernung den Menschen mitgetheilt werden.

II.

Vorbeugungsmittel.

§. 4.

Unter allen Schuzmittel gegen diese Krankheit steht die Seelenruhe oben an. Man hüthe sich von unnöthiger Angst und Furcht, vor dieser Krankheit. Jene die sich dieser Krankheit wegen

so sehr beängstigen, mögen bedenken, daß man ihr bey genauer Befolgung vorgeschriebener Regeln und bey gewissenhafter Nachachtung der polizeylichen Anordnungen um so gewisser ausweichen kann, je mehr man sein Gemüth erheitert und beruhigt; daß diese Krankheit bey zweckmäßiger Hülfe allerdings heilbar ist, — und daß die allmächtige Hand Gottes über uns waltet! — Man hüthe sich von Leidenschaften, als: Zorn, Aerger, Kummer, u. s. w.

§. 5.

Sorge für Reinlichkeit des Körpers und Reinheit der Luft ist das vorzügliche Verwahrungsmittel gegen diese Krankheit, darum müssen die Leibwäsche, Kleider und Bettzeug fleißig gewaschen, gereinigt und gewechselt werden. Der ganze Körper muß öfters mit lauem Wasser, dem etwas Essig, Seife, Campher-Geist bezumischen ist, abgewaschen werden; wo es thunlich ist, sind laue Bäder anzuwenden. Gleiche Reinlichkeit ist in den Häusern mit Geräthschaften zu beobachten.

§. 6.

Die reine Luft zerstört alle Ansteckungsstoffe, auch selbst das wirkliche Pestgift, und verhindert die Verbreitung aller ansteckenden Krankheiten. Folglich müssen die Zimmer gelüftet, die Häuser und Gassen gereinigt, aller Unrath der

die Luft verdirbt, muß sogleich entfernt, und sorgfältig vermieden werden.

§. 7.

Im Falle sich die Brechruhr nähern sollte, kann man sich durch mineralische Räucherungen, die jeden Ansteckungsstoff vernichten, gegen das Uebel schützen. — Zu diesem Zwecke sind anzuwenden:

1-tenz. Als Luft reinigendes Mittel kann vor allen mineralischen Räucherungen das Wachholder = (Kronowet =) Holz, Wachholder = Beeren und der Weinessig empfohlen werden. — Der Weinessig und andere Flüssigkeiten müssen immer auf gelind warme Eisen und Ziegeln, nicht aber auf glühende gegossen werden; denn dadurch wird die Luft verdorben. — Auch müssen wohlriechende Rauchwerke, um üble Gerüche zu unterdrücken, nur sehr mässig angewendet werden.

2-tenz. Die Salpeterdämpfe: Man gießt in ein Trinkglas, oder in eine Porzellanschale 1 Loth weißes Vitriolöl, giebt allmählig eben so viel gestossenen reinen Salpeter hinzu, und rührt mittelst eines gläsernen Stäbchens bisweilen um, worauf sich durch mehrere Stunden die heilsamen Dämpfe entwickeln. Diese Vermischung muß mit weggezogenem Kopfe und Munde vorgenommen werden, indem die concentrirte Ausdünstung

der Dämpfe auf die Lunge nachtheilig wirken. — So muß auch alles Metall fern gehalten werden.

3-tes. Chlor-Dämpfe: Ein halbes oder ein ganzes Loth des Chlorkalks wird in ein Trinkglas oder Porzellanschale gebracht, und mit Wasser befeuchtet. Nach der Ausdünstung der Dämpfe muß diese Operation wiederholt werden.

§. 8.

Man meide alle Verkühlung, besonders bei erhitztem Körper, und kleide sich nach den Umständen der Witterung, um Erhitzung und Verkühlung des Körpers zu verhüten. Man genieße leicht verdauliche, nahrhafte Speisen, Der mäßige Gebrauch von Gewürzen wird anempfohlen. Gänzlich zu vermeiden sind alle harten und fetten Speisen, vorzüglich halbverdorbenes Fleisch, eingesalzene verdorbene Fische, Schwämme aller Art, nicht gut ausgegornes (speckiges) Brod. — Man hüthe sich den Magen zu überladen. — Man nehme sein gewohntes Frühstück, und gehe nie mit nüchterem Magen aus.

§. 9.

Der mäßige Genuß des Weines und anderer geistiger Getränke wird jenen empfohlen, die selbe gewohnt sind. Nichts führt die pestartige Cho-

lera herben und macht sie tödlicher; als: Trunkenheit und Berauschung.

§. 10.

Schlaf und hinlängliches Ausruhen des Körpers sind eines der vorzüglichsten Schutzmittel gegen die Brechruhr. Man hüthe sich vor nächtlichem Herumschwärmen und allen Ausschweifungen, die den Körper entnerven. Bewegung in freyer Luft wird besonders empfohlen.

III.

Mittel, welche bey dem Anfalle der Brechruhr sogleich anzuwenden find.

§. 11.

Herrscht in einem Orte oder in der Nähe desselben die morgenländische Brechruhr, so ist jeder ausbrechende Krankheitsfall verdächtig, und muß von den betreffenden Parthenen der Obrigkeit unter schwerer Verantwortung sogleich angezeigt werden, und zugleich ist der Beystand eines Arztes in Anspruch zu nehmen.

§. 12.

Besondere Vorsichten sind anzuwenden, wenn die ersten Zufälle auf die wirkliche Cholera hindeuten. Diese Zufälle sind: ein Gefühl von Druck, Zusammenschnüren und Schmerz in der Herzgrube; Schwindel, Kopfschmerz und plötzlich überhandnehmende Schwäche; Ekel mit öfterem Würgen; häufige, mit Leibes Schmerzen und mit einem Brennen im Mastdarm, abgehende wässerige Stuhlgänge; gewöhnlich ein häufiges Erbrechen einer wässerigen, weißlichen, meistens geruch- und geschmacklosen, mit Schleimklumpen gemengter Flüssigkeit; brennender Durst; erschwertes Athemholen mit häufigem Seufzen, großer Beängstigung und einer schwachen ungewöhnlichen Stimme; Erkaltung der Hände und Füße mit Schmerzen, Reißen und Krampf in denselben; der Pulsschlag ist kaum zu fühlen.

Diese Erscheinungen kommen nicht selten in der unsrigen einheimischen Brechruhr vor, und deuten dann sicher auf die pestartige morgenländische Cholera hin, wenn zugleich oder bald auf einander mehrere Menschen, vorzüglich derselben Familie, oder solche, die mit derlei Kranken in Berührung waren, von solchen Symptomen ergriffen werden; ferner, wenn es nicht erwiesen würde, daß der Kranke durch plötzliche Verkühlung, durch den Genuß schädlicher Speisen und Getränke erkrankt ist worden.

§. 13.

Zeigen sich nun einige oder mehrere der erst angedeuteten Zufälle, so ist der Kranke sogleich von den übrigen Gliedern der Familie zu trennen; nur jene Personen, die zu seiner Pflege nothwendig sind, dürfen in seiner Nähe bleiben. Unter schwerer Verantwortung ist aber den Inwohnern eines solchen Hauses verbothen, sich aus dem Hause zu entfernen, oder sich auf irgend eine Weise mit andern Menschen des Ortes zu vermischen, bis die Obrigkeit nach Umständen das Weitere verfügt. Auch darf keiner fremden Person der Eintritt gestattet werden.

§. 14.

Damit bis zur Ankunft des Arztes bey dieser Krankheit nichts versäumt wird, bringe man den Kranken sogleich in das Bett, reibe seinen ganzen Körper, besonders die Füße und Hände, die Brust und den Unterleib mit trockenen erwärmten Flanell. Nach diesen wasche man den ganzen Leib mit lauwarmen Wasser, dem etwas Essig, oder Campher-Geist bezumischen ist. — Wo es thunlich ist, setze man den Kranken in ein gut mit Salz und Essig erwärmtes Bad. — Sehr nützlich sind die Dunstbäder bey dieser Krankheit bisher befunden worden. —

Nach neueren Erfahrungen bringt folgendes Verfahren schnell einen starken Schweiß hervor :

Man setzt den Kranken nackt in eine Wasserleere Badwanne, stellt eine Untertasse voll Weingeist zwischen die Beine desselben, zündet den Weingeist an, und deckt den Kranken bis an den Hals mit einem ausgebreitetem Leintuche zu. Die Luftmasse im gesperrten Raume der Wanne erhitzt sich sogleich wodurch in 3 Minuten der heftigste Schweiß ausbricht. Dieses Verfahren muß der Kranke, so lange es ihm nur möglich ist aushalten, dann wird er in ein ausgewärmtes Bett gelegt und gut zugedeckt. — Ferner werden Hände und Füße in wollene warme Tücher eingehüllt; um die Füße warm zu erhalten ist erhitzter Sand oder Asche in einen Sack gefüllt, an dieselben anzulegen nothwendig. Diese Mittel müssen fleißig wiederholt und unermüdet fortgesetzt werden.

§. 15.

Auf die Magengegend lege man warme Breiumschläge (Cataplasmen) aus Gries, Mehl, oder Kleie mit Essig zubereitet. Sehr nützlich sind ferner Senfteige, auf die Magengegend auf die Brust, und auf die Füße gelegt, die aus 2 Theilen Mehl und 1 Theil Senfmehl oder Krenn bereitet werden, mit Zusatz von Essig.

§. 16.

Man gebe den Kranken warmen Thee aus Melissen, Krausmünze, Lindenblüthen, Chamillen, und zwar im Anfange schwach zubereitet

und in größerer Menge zu trinken, selbst warmer Wasser häufig getrunken verschafft den Kranken nicht selten große Erleichterung. Um die Schmerzen im Unterleibe zu lindern, werden dem Kranken öfters schleimigte erweichende Klystiere aus Eibisch-, Käsappeln-, Kleyenabsud mit Eyerdotter, oder etwas Stärke beigebracht.

§. 17.

Außer den bisher angegebenen Mitteln, die fleißig anzuwenden sind, und die in vielen Fällen allein schon hinreichen den Brechruhr-Kranken zu retten, können den Nichtärzten weiter keine zum Selbstgebrauch anempfohlen werden. — Vorzüglich hat man sich aber zu hüten, ohne den Rath eines wahren Arztes Blut zu lassen, Calomel, Opium, Campher und andere heftig wirkende Mittel innerlich anzuwenden. — Dasselbe gilt nicht minder von Magisterium Bismuthi, welches von Dr. Leo in der Cholera so sehr empfohlen wird. Diese Mittel können in den Händen eines Arztes, der die heftige Wirksamkeit derselben genau kennt, und es daher mit erforderlicher Vorsicht anzuwenden weiß, allerdings heilsam seyn; allein muß der Arzt hier, wie auch in jeder Krankheit zu individualisiren wissen, denn ein sogenanntes Universalmittel, ein Specificum ist nicht denkbar, und nur Charlatane auf Kosten der Unwissenheit anderer, werden sich solcher Entdeckungen rühmen.

§. 18.

Aus diesem Grunde muß man die weitere Behandlung dem Arzte überlassen, weil das Bestreben der wahren Aerzte immer dahin ging, die Wirksamkeit, der nach der Erkenntniß der Krankheit zulässigen Mittel genau nach den verschiedenen Krankheitsumständen zu bestimmen, und so die beste rationelle Heilmethode, nicht ein Universalmittel zu erforschen.

Auf diesem Wege sind die wahren Aerzte dahin gelangt, daß Sie Meister vieler Krankheiten geworden sind; auf diesem Wege allein werden Sie auch in der Behandlung der Cholera zu dem, der menschlichen Kraft, erreichbaren Ziele sicher gelangen.

Winaučovaní jak ty, který do epidemické nemoci cholery nasvanej vpaduju, než lékař přijde, od svojich, k sebe prinaležících zaopatrowany maju bit³¹

W i n a u č o w a n í

Gať ty, který do epidemického Nemoci Cholery nasvanej vpaduju, než Lekar přijde, od swogjch, k sebe prynależících zaopatrowany maju bit.

Na odwraceni tego Nemoci, obzwláště se zachranit potřebno od Přechlady, n, nagle w čas nocny, a když telo rozhoručene gest, od nedostatku čerstwego Powettri, negbaržeg we wlohotnich, a nečistich Prybitkch, od nezdraweho Dokrmu, nemoci w gedenu, a w užijemj kiselch, a rozpálugiejch Napogoch, následowne tež v Palenky, potom nedostatčného, a powettru nepřetrownaného Obklečení, dale většího oslabení tela, nehmírného hněwu, žalosti, a jiných Duchů zrušení, ba ano y obawani nemocy teg.

Ne ponewadž stanut se může, že někdo prv wšetkeg tego Opatření si do Cholery upadne, který hned pomoci Lékara obřádnut nemůže, pomoci wšak předece potřebuje, která pře rychlost stonění tego Nemoci, rychle zagistě potřebna gest; přeto pře upokojení takowjch Nemocnjch, a k nim prynależících, tuto se na znamost dáwa, gať ty do nemo.y teg upadugijcy, pokud Lekar, aneb Sester, který wšak za wše čim neglžeteg zawolany byt ma, nepřijde, se zachowawat a gať w trapiw tymto zaopatření byt magu.

Gastnahlé někdo zawrat hlavy, tisklaxu, meneg, aneb wíceg sužugicu bolešt solo žaludka, bolešt w nohach, rukach, w Pacetoch, omdliwanj, slabost, pozdnegšíh buřkotanj w bruchu, hned zatím tucanye, a na zadek hnače (laxovane) Smed, a kure glistotne zbada; hned se ma za tija wyloženima zafamj do Posteli položít, od Přechladěna a zimného Napogu watowat, — od kwasnjch, a welmy osolenjch gedloch, Mlika, Piwa, Meduwky, Wina, a Palenky wcale zectimat, a gedine owsmj, anebo garčeny Schleim, anebo odwar z leneho Semena, premenagjce z slabu, maličko posolenu mješnu poliwat, z kuroch, telecinj, anebo y howžizini; potom Thee lipowe, Zimmelbrandtowe, aneb Chabzowe, Melisjowe, a křuta Metowe pit: — Wšedě tito Napoge musa nemocnemu na wyber, ale premenagjce, dobre teple, a podle mjevi geho smědu, podmírně dosti, ale ne welo na raz dawane byt; w potrebe može y Odwar z Mliky s kuffik maslom pomjššany dany byt, ale wždyčti dobre teple.

Pře temu musj nemocny z dobre zohratim Stanelem, aneb s kuskem jilna, aneb s meřima sřetřamj, y přez wíce hodiny na ramenoch, rukach, nohach, stěhnach, y na Chrbete, ale předece, aby se nepřechladil, wšedě pod přykřítim telenj ma byt; k temu kamene žbany z horucu Wodu naplnene, anebo w ohni rozehřate kameče, kusy s tehlj, w platne zakřutene, na, a meřjy

nohy,

31 Archiv gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, fond Bežná agenda, inv. č. 347, sign. 889/1831.

nehy, na stehna, a ľadva, a na bruch, misľky z horúcim Popelom, pískom, solu aneb Ovsom naplnene, položené magu byt, aby teplo vždyťi dobre zadržane bolo.

Prý tem opatrovaníj, ktere bez stonanj ma byt, pokud Nemocny do dobreho znogu neprigde, ktery genu teple napog, uslowne tveny, a teplech zakrwadloch prykladanj spůsobuge, muš pozorowano byt, aby se Nemocny neprechladel, a posel swoogu nezanechal.

Ž nemocny tež wyzdroweny muš gessť 10. aneb 11. dní w dome se zdržowat, predmenowane teple napoge užíwat, romališty od mešneg Polewky řu lepssemu gedenj prywikat, a nagepzdnejšť k twrdemu, kwasnemu, mocno solenemu, a mašnemu gedenu, a k pivu z napogoch prestupit, Palenku reš ktery řas zanechat, a y potom z neg len welmy maličko užíwat; naposledí ža dnemu prechladenj přičinu nebat, nebo ginať naspať upadnutí (recidiva) do teg nemocny nasleduge ktere o welo horšše gest; pry takem ale naspať upadnutí (recidiva) to přw predgmenowane Opatrowanj potreбно gest.

Meždy neghlawnegšše prostředky tegto nemocý, wedle okološtogičnosti a stupnoh (gradus) tohoto zleho, přináležť tež žily rubaňe, přikladanj Digawokoh, a přyloženj mocno tepleho, z muťy horčičneho Semena učineneho cesta na, y okolo řaludka.

řas užíwanj tegto ostatních Prostředkoh, wybjranj, a mřa, kelo řeto wy by potreбно bolo nemocnemu wypustit, Přynáležť gedine k řekarowi, ktery to odsudit ma, a preto, aby ty prostředky potrebowane mohli byt, welmy potreбно gest, řekata gať nageřoreg přiwolat, bez ktereho dozwoleňj Přibuzne prostředky tito potrebowat nemožu.

Řlegowate Řlyšře, z řochmalu, z odwaru lenneho semena, Owsa, a řarčennjch Řrupoh (Řlagmu) welmi oskšne su, gestly nemocní řařto, a z bow leřtu na řadeť hnaty bywa (laxuje) řřž tořřto Nemocnemu po gedneg řaře řalky, aneb řřwřka řleho, teple, ale ne horuce, meždy řwoma, aneb troma hodinami řřž, wlate bywa, ale tež Nemocny napominany ma byt, aby, gať nageřluřřj moře, w sebe řetřinal, pre kteru přřčinu y len řať malo do neho wlato bjwa; — S řochmalu potrebugť se řwa řřři řařegowo, aneb řelo, gať gest welky Wřeh, a to se w řařegoweg řalky we wode tepleg rozpustj.

Abý ale powetřj w Přibitku nemocneho nezahubilo se, len gedine toľiko řidu připusteno ma byt, řoľto k wysře řeho potrebone su — Obloki, aneb řwete, nageřice w řas teple, a řasny, otworene imagu byt, ale řať, aby přechadžagice Powetřj Nemocneho nedotkla, wřřka neřřřota, y to, co Nemocny wyrucal, aneb řařřom wyřal, hneď z přřbitku wyneřene ma byt; řaty řd nemocneho zaneřřřene, řlaženj přřbitku, a gine wřci, ktere on potrebuge, hneď očřřřene magu byt. — řu wyčřřřenj Přřbitku řuřř: řalatj mocneho řubu, Wřet, aneb rozpustřřeny řhloran wapeny (řhlorkalk) — Wyčřřřenj ale nadoboh, a řat, muřj wen s přřbitku se řtat; — řati se magu řoraz z wodu, a gessť řepřř z řuhom poliwat, a řať řořřřřne wyřrat. — řlama na ktereg Nemocny řeřř, řpalena ma byt. — Powetře w dome napřrawene moře byt řřřz paru Wřetowu, řřřz rozpustřřenj řhlorani wapeneg, aneb řřřz gine, řuřřřřřne, řřtemu uřřřanowene Mineralřto kwasřne řadenj. W Přessowe 3. řulj. 1831.

Ža potrebone, a užitečine uznano gest řřřž

MARTINA HLATHKY

Dořtora řtoličneho.

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

Versailles. Foto Igor Jurčičin

SRBSKO V PODRUČÍ OSMANSKEJ RÍŠE DO ZAČIATKU 19. STOROČIA

Maroš MELICHÁREK

*„Vostani Srbije! Vostani carice!
I daj čedom tvojim videt tvoje lice.
Obrati serca ih i očesa na se,
I daj njima čuti slatke tvoje glase.
Vostani Srbije!
Davno si zaspala,
U mraku ležala.
Sada se probudi
I Serblje vzbudi....“¹*

Dositej Obradović (1742 – 1811)

Abstract: *Serbia under ottoman supremacy until the beginning of 19th century.* The aim of this article is to elaborate the history of Serbian nation during several crucial parts of its history – in the era of independent medieval Serbian state, ottoman conquest, Serbian despotate and Serbia as a direct part of Ottoman empire. The first part of this essay shall cover the history of Serbia from 1389 (Kosovo pole battle) until 1459 (fall of capital Smederevo), when Serbia ceased to exist as semi-autonomous state. This part is also devoted to analyses of ottoman administration over conquered area (religious, legal and military). Important role is given to role of Serbian Orthodox Church and its role in Serbian national revival (role of Patriarchate of Peć). The last part describes the attempts of Serb to gain independence (Banat uprising 1594, “great” Serbian uprising in 1688 etc.) and demographic changes in Kosovo and Metohija. The ottoman influence is still present in nowadays Serbia in form of language, culture, music or architecture.

Ak európsky cestovateľ, či turista prechádza krajinou s hlavným mestom Belehradom, jeho dojmy a postrehy zrejme nenaznačujú mnoho, že práve táto krajina bola v minulosti pod správou osmanského sultána 400 rokov. Srbsko je dnes krajinou, kde je potrebné osmanskú prítomnosť skôr hľadať, akoby nás ohurovala na každom jeho kroku, no nebolo tomu vždy tak. Turecký vplyv na srbskú kultúru, spoločnosť a architektúru pretrval aj po získaní nezávislosti až do polovice 19. storočia a isté prvky sú badateľné i dodnes. Množstvo arabských, perzských a hlavne tureckých

-
- 1 Úryvok z básne Dositeja Obradovića *Vostani Srbije*, ktorá sa stala neoficiálnou hymnou 1. srbského povstania, pripomína do určitej miery slovenskú hymnu Janka Matušku *Nad Tatrou sa blýska*. V slovenskom preklade: „Povstaň Srbsko, povstaň cárovná! Nechaj deti svoje vidieť tvoje líce. Nech uprú srdcia a oči svoje na Teba, počúvajúc tvoje sladké hlasy. Povstaň Srbsko! Dlho si spalo, v mračnách ležalo. Teraz povstaň, a prebuď Srbov...“ (preklad: autor). Pozri: BASARA, Svetislav. *Vostani Serbie*. In *Beogradski književni časopis*, 3/6, 2007, s. 5-11.

slov preniklo do balkánskych jazykov v pôvodnej či modifikovanej forme a dnešná srbčina obsahuje osem až desaťtisíc tzv. turcizmov.² Často je mylne za koniec srbskej štátnosti považovaná už bitka na Kosovom poli v roku 1389, no až v roku 1459 dochádza k definitívnemu obsadeniu srbského územia osmanským sultánom. Spomínané obdobie je pomerne komplikovanou kapitolou srbských dejín, keďže trosky stredovekého srbského impéria boli rozdelené medzi viacero srbských magnátov, ktorí sa postupne stali vazalmi Vysokej porty a územie obývané Srbmi sa stalo predmetom mocenského sporu medzi Uhorskom, Osmanskou ríšou, čiastočne Benátkami a neskôr Rakúskom. Cieľom tohto príspevku je poukázať na vývoj v srbskom prostredí počas obdobia osmanskej dominancie, čiastočne načrtnúť i vzťahy medzi Srbmi a osmanskými dobyvateľmi, ktoré ako všeobecne akceptované formulácie považujú za katastrofálne, no ako to už v dejinách býva, realita a mýty sa odlišujú...

Koniec srbskej štátnosti a počiatky osmanskej nadvlády – systém administratívy na podrobenom území

Ako už bolo naznačené v úvode, samotná bitka na Kosovom poli nebola pre srbské dejiny absolútnym medzníkom. Mocné srbské impérium sa rútilo do priepasti od roku 1355, kedy skončila vláda najslávnejšieho stredovekého panovníka Dušana z rodu Nemanjićovcov.³ Už v období bitky boli srbské územia rozdelené a ovládané mocnými barónmi - Lazar Hrebeljanović vládol v Moravskom Srbsku (okolie Kruševca v centrálnom Srbsku), Marko Mrnjavčević vládol oblasti južného Srbska a časti Macedónska, Vuk Branković takmer celé Kosovo, Konštantín Dragaš vládol na území v oblasti dnešného bulharského mesta Kjustendil a Đurađ II. v Zete (dnešná Čierna Hora). Turci v roku 1386 dobyli srbské mesto Niš a až ich porážka v roku 1388 bosnianskym vojskom donútila Murada I. nazývaného Hügavendigâr čiže „Božský“ (vládol 1362 – 1389) k tvrdej ofenzíve voči Srbsku a Bosne. Smer osmanskej expanzie počas jeho vlády viedol na Balkán, čo mu zabezpečilo veľké rozšírenie územia (z 29 000 m² na 100 000 m²). Jeho štátnik a generál Kara Halil Hayreddin Paša sa zaslúžil o vytvorenie janičiarских oddielov,⁴ ktoré sa na dlhé obdobie stali elitnými osmanskými vojenskými jednotkami šíriacimi strach na bojiskách Balkánu a následne i strednej Európy. Jeho najvýznamnejšími víťazstvami boli dobytie Drinopolu a Plovdivu v roku 1369, Sofie v roku 1385 a Solúna v roku 1387. Rozhodujúci vojenský stret, ktorý mal rozhodnúť o ďalšom vývoji kresťanských štátov na Balkáne sa odohral 28. 6. 1389 neďaleko Prištiny. Dodnes je výsledok kosovskej bitky

2 Z obrovského počtu slov možno spomenúť niekoľko bežne používaných i dnes: napr. *dućan, hajduk, kesa, džep, šećer, bekrija, bećar, duvan, bubreg, limun, badem, majmun, šal, pamuk, sapun*. IBRAHIMOVIĆ, Faruk. Rječnik turcizma u bosanskom jeziku sa tumačenjem i prevodom na engleski jezik. Biblioteka Derviš Sušić, 2012. 444 s.; ŠKALJIĆ, Abdulah. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Sarajevo : Svjetlost, 1966. 655 s., TALOVIĆ, Violeta. *U srpskom jeziku više od 8.000 turcizama*. *Većerne novosti*, 13. august 2011.[online]. [cit. 2013-09-01]. Dostupné na: <<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:341462-U-srpskom-jeziku-vise-od-8-000-turcizama>>.

3 COX, K. John. *History of Serbia*. Westport : Greenwood Press, 2002, s. 15.

4 NICOLLE, David. *The Janissaries*. London : Osprey Publishing, 1995, s. 5-60.

sporný,⁵ no ďalší vývoj na Balkáne ukázal, že väčší osov priniesol Turkom, keďže zo srbských magnátov sa postupne stali vazali osmanského sultána. Stefan Lazarević,⁶ ktorý ovládal územie južne od Sávy a Dunaja platil sultánovi ročnú daň a prispieval vojskom počas vojenských operácií osmanskej armády. Bol sultánovým vazalom až do svojej smrti v roku 1427, no počas krátkeho obdobia po bitke pri Ankare v roku 1402 (Temerlánove vojská porazili Bajezida I.) prijal suverenitu uhorského panovníka.⁷ Srbská despotovina (v angličtine despotate, v srbčine Српска деспотовина, resp. *Srpskaxdespotovina*)⁸, ako sa nazýval novovytvorený štátny celok, bola i napriek krehkému prímeriu stále ohrozovaná vonkajšími nepriateľmi i vplyvnými srbskými veľmožmi – napr. Vukom Brankovićom. Po období stagnácie bola Osmanská ríša v polovici 15. storočia pripravená podriaďiť si územie stredovekého srbského štátu priamou kontrolou. Po dobytí Konštantínopolu v roku 1453 zorganizoval Mehmed II. Dobytateľ (tur. *Mehmed-isānī*) viacero vojenských výprav, ktorých cieľom bolo ustanoviť nad srbskou despotovinou centralizovanú vládu. V roku 1455 sa sultánovi podarilo získať takmer celé územie ovládané Brankovićovcami s centrom v Novom Brde⁹ a despot Đurađ Branković vládol iba na území severne od Moravy. Po neúspešnom obliehaní Belehradu v roku 1440 sa sultán rozhodol v roku 1456 znovu obliehať mesto (od r. 1427 patrilo Uhorsku, novým centrom despotoviny sa stalo Smederevo). Podľa niektorých zdrojov až stopäťdesiat tisícov¹⁰ osmanská armáda zaútočila na mesto, ktoré hrdinsky bránili a počas bojov medzi 4. a 21. júlom ubránili pod vedením slávneho bojovníka Jána Huňadyho (srb. Sibirjanin Janko, maď. *Hunyadi János*) v maďarskej historiografii býva toto víťazstvo označované ako nándorfehérvári diadal (belehradský triumf).¹¹ Udalosti spojené s obliehaním Belehradu zaznamenali ohlas i v krajinách západnej Európy, hlavne po nariadení pápeža Calixta III. „aby vždy na poludnie zvonili zvony v európskych mestách na podporu

-
- 5 HURBANIČ, Martin. Bitka na Kosovom poli: história a mýtus. In *Historická revue*, roč. 19, 2008, č. 4, s. 24-25.
 - 6 V roku 1402 mu bola udelená zo strany Byzancie vysoká dvorská hodnosť, prvá po hodnosti cisárskej. Štefan Lazarević spečatil toto udelenie sobášom s príslušníčkou rodu Palaiologovcov. PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. Praha : NLN, 2013, s. 101.
 - 7 KATIČ, Tatjana. Serbia under the Ottoman Rule. In *Österreichische Osthefte*, roč. 47, 2005, č. 1 – 4, s. 145.
 - 8 Toto je oficiálny názov pre obdobie konca srbského stredovekého štátu po bitke na Kosovom poli roku 1389, ktoré možno datovať obdobím rokov 1402 (vláda Štefana Lazarevića) až 1537, keď zomieral posledný panovník, avšak vládnuť už z uhorského exilu. Pozri bližšie: COX, K. John. *History of Serbia*. Westport : Greenwood Press, 2002, s. 29-32; ĆIRKOVIĆ, Sima a kol. *Istorija srpskog naroda. Knj. 2, Doba borbizaočuvanje i obnovu države (1371 – 1537)*. Beograd : Srpska književna zadruha, 1994, s. 195-343.
 - 9 MILJKOVIĆ, Ema. Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire. In *Journal of Social Sciences /Special Issue on Balkans/*, roč. 3, 2009, č. 2, s. 129. [online]. [cit. 2013-09-01]. Dostupné na: <<http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/en/?sayfa=arsiv&bilgi=sayi-2>>.
 - 10 Podľa práce amerického historika Kennetha Settona malo osmanské vojsko silu iba okolo 30 000 mužov. SETTON, Kenneth. *The Papacy and the Levant*, Filadelfia : American Philosophical Society, 1978, s. 174.
 - 11 TURNBULL, Stephen. *The Ottoman Empire 1326 – 1699*. Londýn : Osprey, 2003, s. 40.

bojujúcich obrancov.¹² V Maďarsku je 22. júl pamätným dňom. Po smrti slávneho uhorského vojvodu (11. 8. 1456 na mor) zomrel i Branković a na jeho miesto zasadol syn Lazar, no jeho vláda skončila po dvoch rokoch. Posledným pokusom o záchranu despotoviny bola v roku 1459 snaha o spojenie s Bosnou osobou následníka Štefana Tomaševiča (1438 – 1463).¹³ Ani tento krok nebol v konečnom zúčtovaní úspešný a v júni toho istého roku obsadili Turci bez boja pevnosť Smederevo. Podľa osmanského kronikára a historika Aşikpaşazadeho (1400 – 1484) prebehla táto udalosť nasledovne: „V srbských krajinách zavládla osmanská správa naplno. Vytrvalí neveriaci sa kúpu v krvi, tieto krajiny presvetlilo islamské svetlo... V Smedereve zasadnú janičiari, azabi¹⁴, stane sa z neho náhija, ktorá peniaze ráta.“¹⁵ Štefan Tomaševič tak, ako nám neskôr dejiny ukázali, stál pri páde dvoch štátnych celkov na Balkáne – najprv Srbska a potom Bosny. Po dlhých bojoch s uhorskými panovníkmi získali Turci v roku 1521 pod svoju kontrolu i ďalšie Srbmi obývané územia a to Mačvu, Belehrad a časť Srijemu.

Na centrálnom území niekdajšieho srbského štátu boli vytvorené tri sandžaky – smederevský, kruševacký a vučitrnský, východné časti patrili do správy sandžakov vidinského, sofijského a kjustendilského. Sandžaky so sídlami v Prizrene a Škodre zahŕňali južné a juhovýchodné oblasti (z dnešného pohľadu i časti Albánska a Čiernej Hory). Územie západného Srbska s časťami Bosny spadalo pod administratívu hercegovinského, bosnianskeho a zvornického sandžaku. Územie dnešnej Vojvodiny bolo rozdelené medzi sriemsky, segedínsky, temešvársky, čanádsky a banátsky.¹⁶ Viacero sandžakov tvorilo ejálet resp. pašalík, či beylerbeylik na čele s vojenským guvernérom beglerbegom¹⁷, srbské územia boli súčasťou Rumeľijského, Bosenského a Temešvárskeho ejáletu. Základnú administratívnu správu zabezpečovali v sandžakoch tzv. sandžakbegovia, ktorí boli zodpovední za poriadok v provincii (v srbských pevnostiach boli na konci 16. storočia kvôli udržiavaniu poriadku umiestnení i janičiari). V čase vojen boli i vojenskými veliteľmi, pod ich velením sa ocitli miestni sipáhijovia,¹⁸ ktorí predstavovali kosťu tzv. timársko-si-

12 Neskôr mali zvony pripomínať toto slávne víťazstvo. Kerny, Terézia. The Renaissance – Four Times Over. Exhibitions Commemorating Matthias's Accession to the Throne. In *The Hungarian Quarterly*, 2008, s. 79-90. [online]. [cit. 2013-09-01]. Dostupné na: <<http://www.cceol.com/>>.

13 Pozri bližšie: MELICHÁREK, Maroš. Islamizácia Bosny a Hercegoviny v 15. a 16. storočí. In *Nový Orient*, roč. 67, 2012, č. 4, s. 10-17.

14 MARKUSOVÁ, Helena. Charakter osmanskej moci v Gemerskej stolici v 17. storočí. In *Historia nova*. Štúdie k jubileu Pavla Jozefa Šafárika, roč. 2, 2011, č. 1, s. 24

15 ZIROJEVIĆ, Olga. *Srbija pod turskomvlašću 1459–1804*. Belehrad : Čigoja štampa, 2009, s. 12.

16 KATIĆ, Tatjana. Serbia under the Ottoman Rule. In *Österreichische Osthefte*, roč. 47, 2005, č. 1 – 4, s. 145.

17 Zo slova Beylerbeyi – beg begov – paša, najvyšší predstaviteľ osmanskej provinčnej administratívy. Beglerbeg stál na čele ejáletu (*vilayet* resp. *beylerbeylik*). Táto funkcia bola ustanovená so vznikom rumelijského ejáletu, čo znamenalo veľmi prestížne postavenie v rámci osmanskej spoločnosti. Ágoston, Gábor – Masters, Bruce. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York : Facts On File Inc., 2009, s. 14.

18 V Srbsku sa z príslušníkov vyššej šľachty (okrem tých, ktorí si nevybrali exil) stávali kresťanskí sipáhijovia, čo dosvedčujú i timárske registre – v provincii Braničevo tvorili

páhijského systému. Timársko-sipáhijský systém bol kľúčovým pilierom osmanskej administratívy a spoločnosti, predstavujúci model expanzívneho feudalizmu, v ktorom všetka nová pôda pripadla sultánovi, ktorý ju rozdelil na jednotlivé celky resp. léna (timár, zaemat a háss) medzi osmanskú vojenskú aristokraciu - sipáhijov. Nezávisle na správnej štruktúre existoval súdny systém – súdne obvody sa nazývali kadiluci a miestnym sudcom sa hovorilo kadijovia. Legislatíva osmanskej ríše bola založená na islamskom náboženskom práve – šaría (*يُمَالَسَانَوَانَق*) a civilných tzv. sultánových zákonoch „kanun“ (rešpektovali regionálne špecifiká a kvôli tomu sa v jednotlivých provinciách líšili). Sultánove zákony vydané pre Srbsko obsahovali viacero predpisov, ktoré vychádzali zo srbských stredovekých právnych noriem (napr. v otázke baníctva a ťažby kopírovali nariadenia Štefana Lazarevića z r. 1412).¹⁹ Výrazná časť domáceho obyvateľstva, či už z vidieckeho alebo mestského prostredia spoločne s ďalšími nemuslimskými etnickými skupinami a drobnými moslimskými remeselníkmi a sedliakmi v Srbsku sa stala tzv. rájou (v modernej turečtine *reaya*) – druhotriednymi občanmi resp. najnižšou vrstvou spadajúcou pod osmanskú administratívu. Príslušníci tejto vrstvy museli platiť daň pôdy a jej výnosov tzv. charádž (haraç), ktorá im garantovala slobodu vierovyznania (neskôr daň z hlavy tzv. džizija resp.),²⁰ no okrem toho aj tzv. vojenskú daň, volebnú daň, daň zo zeme a množstvo ďalších menších daní a poplatkov.²¹ Práve daňové zataženie viedlo mnohých kresťanov ku konvertovaniu na islam, hoci v porovnaní s predosmanským obdobím priniesol osmanský daňový systém relatívnu predvídateľnosť a pevne určený poriadok. Dôležitou súčasťou útlaku a islamizácie bola aj tzv. daň z krvi resp. *devşirme*,²² ktorá znamenala odvody kresťanských chlapcov do osmanského prostredia, kde po islamizácii boli zaradovaní do vojenskej služby v rámci povestných janičiarskych vojsk. Obyvatelia, ktorí sa nestali rájou, slúžili sultánovi v rámci armády ako zbory tzv. vojnikov (v rámci kruševackého sandžaku ich bolo v roku 1516 okolo 1000)²³ alebo martalovcov²⁴, ktorých úlohou bolo prevažne strážiť hranice a vykonávať špiónsku činnosť na nepriateľskom území. Osmani na vojenské účely využívali i Valachov,

v rokoch 1467 – 1468 65% a v smederevskom sandžaku o 10 rokov neskôr 57%. Ich počet sa postupom času a postupujúcej islamizácii znižoval. KATIĆ, Tatjana. Serbia under the Ottoman Rule. In *Österreichische Osthefte*, roč.47, 2005, č. 1 – 4, s. 147.

- 19 KATIĆ, Tatjana. Serbia under the Ottoman Rule. In *Österreichische Osthefte*, roč.47, 2005, č. 1– 4, s. 149; MILJKOVIĆ, Ema. Ottoman Heritage in the Balkans: The Ottoman Empire in Serbia, Serbia in the Ottoman Empire. In *Journal of Social Sciences /Special Issue on Balkans/*, roč. 3, 2009, č. 2, s. 130. [online]. [cit. 2013-09-01]. Dostupné na: <<http://sablon.sdu.edu.tr/dergi/sosbilder/en/?sayfa=arsiv&bilgi=sayi-2>>.
- 20 DUINDAM, Jeroen a kol. *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*. Leiden ; Boston : BRILL, 2013, s. 186.
- 21 VUCINICH, Wayne S. The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule. In *Slavic Review* roč. 21, 1962, č. 4, s. 604.
- 22 NICOLLE, David. *The Janissaries*. Londýn : Osprey Publishing, 1995, s. 5-60.
- 23 Pochádza zo slovanského vojnika, išlo o jednotky pechoty. Okrem južného Srbska boli organizované i v Macedónsku a Bulharsku. NICOLLE, David. *Armies of the Ottoman Turks 1300 – 1774*. Londýn : Osprey Publishing, 1983, s. 34.
- 24 UYAR, Mesut – ERICKSON, Edward J. *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk*. ABC-CLIO, 2009, s. 63-64.

ktorí žili na území Srbska (okolo r. 1516 bolo v smedervskom sandžaku asi 12 000 valašských domácností).

Spočiatku osmanskú nadvládu vnímalo srbské obyvateľstvo pomerne ľahostajne, čo bolo do istej miery spôsobené i faktom, že v nedávno zaniknutej srbskej despotovine boli pomery za vlády poslednej dynastie Brankovičovcov veľmi chaotické. Dôležitým faktorom bol i fakt, že osmanská správa výrazným spôsobom nenarúšala bežný život či už na vidieku alebo mestách. V kresťanských častiach miest mali Srbi právo používať vlastný jazyk, praktizovať vieru a zvyky do tej miery,²⁵ aby nenarúšali moslimské morálne a náboženské hodnoty. Srbi sa stali obyvateľmi osmanskej ríše pod ochranou sultána (tzv. zimmi). Srbská pravoslávna cirkev (Српска Православна Црква) zanikla krátko po začlenení srbského územia do Osmanskej ríše, a to po smrti patriarchu Arsenija, sídliaceho v Smedereve, v roku 1463.²⁶ Srbskí duchovní len ťažko niesli podriadenie konštantínopolskému patriarchovi. V roku 1557 bol však zásluhou veľkovezira srbského pôvodu²⁷ Mehmeda Sokolovića²⁸ sultánom Süleymanom I. vydaný berát, ktorým bol samostatný srbský patriarchát obnovený, ale iba do roku 1776, keď prešiel opäť pod konštantínopolský patriarchát.²⁹ Sídlom sa nestalo Smederevo, ale kosovské mesto Peć. Prvým patriarchom sa stal Makarije Sokolović (v cyrilike Макарије Соколовић), podľa všetkého vezírov brat a taktiež ďalší traja patriarchovia pochádzali z rodu Sokolovićovcov (išlo o jeho synovcov – Antonije, Gerasim, Savatije).³⁰ Rozsah pécskeho patriarchátu bol značný, keďže po začlenení časti Uhorska do Osmanskej ríše došlo k zjednoteniu všetkých Srbov v rámci jej štruktúr. Počas obdobia osmanskej nadvlády utrpeli cirkevné stavby na srbskom území značné škody, keď množstvo pravoslávnych chrámov bolo zničených a prestavaných na mešity.³¹ V podstate však boli vzťahy medzi predstaviteľmi cirkvi a sultánom korektné, výraznejšie sa narušili na konci 16. a 17. storočia, keď cirkevní predstavitelia podporovali Habsburgovcov počas rakúsko-osmanských konfliktov. Mimoriadne dôležitým faktom pri analýze skúmaného obdobia je

25 Jedným z najvýznamnejších tradícií bola tzv. slava (v srb. Крсна Слава) – išlo o uctievanie patróna resp. svätca, pod ktorého ochranu bol rod zverený pri prijatí kresťanstva. Každý rod si pripomínal slávu počas dňa, na ktorý pripadol sviatok daného svätca.

26 RYCHLÍK, Jan a kol. *Mezi Vídní a Cařihradem - 1. Utváření balkánských národů*. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 78.

27 Jeho srbský pôvod potvrdzujú i slová jeho súčasníka Andreu Bodoara, ktorý pôsobil pri Porte ako benátsky vyslanec: „Mehmed, prvi vezir, ima za ženu ćerku sultanovu, od koje ima sina od pet do šest godina. On sam ima šezdeset do sedamdeset godina, po narodnosti je Srbin (di nazione serviano).“ VUKIČEVIĆ, Milenko. *Znameniti Srbi Muslimani*. Beograd: Davidović, 1906, s. 3.

28 VUKIČEVIĆ, Milenko. *Znameniti Srbi Muslimani*. Beograd: Davidović, 1906, s. 3-33.

29 GRUJIĆ, M. Radoslav. *Pravoslavna Srpska Crkva*. Kragujevac: Svetlost-Kalenić, 1989, s. 85.

30 Makarije Sokolović obnovil pécsky kláštor a iné opustené kláštory, kde ustanovil nových srbských episkopov, no taktiež vytvoril niekoľko nových eparchií v Uhorsku a Slavónii. Je považovaný za jedného z najvýznamnejších srbských patriarchov v dejinách. GRUJIĆ, M. Radoslav. *Pravoslavna Srpska Crkva*. Kragujevac: Svetlost - Kalenić, 1989, s. 86-87.

31 Medzi zachované mešity v Srbsku patrí napríklad mešita Bajrakli v Belehrade, mešita Altun-alem zo 16. storočia v Novom Pazare, Islam Agova mešita v Niši (jediná z 20 mešít, ktoré sa v Niši nachádzali počas osmanskej nadvlády), či Sultan Validova mešita v Sjenici.

skutočnosť, že ani osmanská a neskôr ani habsburská vláda nedokázala úplne zničiť pocit jednoty medzi jednotlivými národmi a vymazať spomienky na hrdinskú minulosť. Inštitúciou, ktorá mala najvýznamnejší podiel na udržiavaní historických tradícií bola práve pravoslávna cirkev. Ako jediná vzdelávacia inštitúcia zabezpečila to, že osmanská štátna moc nedokázala kontrolovať kresťanské zmýšľanie do tej miery, aby sa stalo zhubným pre ďalší národný vývoj. Nedostatok svetských vzdelávacích možností zbavil osmanských vládcov možnosti využívať školstvo ako nástroj propagandy. Pravoslávna cirkev produkovala náboženskú literatúru vykresľujúcu životy svätých, mučeníkov a hrdinov (napr. sv. Sáva, Miloš Obilić a i.)³² a takisto tzv. „neo-mučeníkov“, ktorí trpeli pri bránení kresťanstva proti islamu. Ďalšou metódou udržiavania istého národného povedomia a vedomosti o minulosti bola taktiež silná dedinská resp. vidiecka komunita. Bez populárne písanej literatúry, historických kníh alebo novín sa generácie negramotných roľníkov dozvedalo o svojej minulosti od rozprávačov, či ústnym podaním šírených hrdinských ľudových básní.³³ Okrem už spomenutých prostriedkov, či už svetských alebo cirkevných, boli dôležitou súčasťou ľudovej slovesnosti balkánskych národov balady, ktoré pojednávali o tzv. „hajdukoch“³⁴ a ich hrdinských činoch. Piesne zdôrazňovali myšlienku slobody

32 Vnímanie sv. Sávu možno najlepšie dokazujú slová patriarchu Germana z roku 1988, ktorý ho opísal ako: „Slnko srbského neba, ktoré stále bdie nad srbským národom.“ Jeho posmrtný kult sa prebudil už v období osmanskej okupácie, kde je štylizovaný do role svätca ochrancu, proti ktorému stojí neveriaci moslimský Turek Sinan Paša. Kult sv. Sávu tak ako ho poznáme dnes, sa začal prejavovať na začiatku 19. storočia paralelne s národno-oslobodzovacími snahami, kde mal oživiť národnú hrdosť a pripravenosť k sebaobetovaniu. Kult sv. Sávu predstavuje pre Srbov neodmysliteľnú súčasť ich národnej identity. Pozri bližšie: ČIRKOVIĆ, Sima M. *Istorija srpskog naroda: knj. Od najstarijih vremena do Maričke bitke (1371)*. Belehrad : Srpska književna zadruha, 1981, s. 297-315.

33 Mimoriadne dôležitú úlohu pri zbieraní a zaznamenávaní jednotlivých hrdinských piesní v 19. storočí zohral srbský jazykovedec Vuk Karadžić (1787 – 1864). Zbierku národných piesní Vuka Karadžića možno rozdeliť do niekoľkých okruhov, a to: Piesne „pred dejinami“ ako napr. *Bratia a ich sestra, alebo Svadba žiariaceho mesiaca*; Piesne spred bitky na Kosovom poli ako napríklad *Svadba princa Lazara, Stavba v Škode*; Bitka na Kosovom poli – ide tu napr. o piesne ako *Pád srbskej ríše, Kosovské dievča*; piesne o Markovi Kraljevićovi – *Marko a vŕla, či Smrť Marka Kraljevića*; ďalšiu časť predstavujú piesne s názvom Pod Turkami ako napr. *Žena Hasana Agu, či Janko Jurišić*; Zbojnícke piesne a piesne o Srbskom povstaní predstavujú posledné okruhy národných piesní. Práve kolekcia srbských ľudových piesní vyvolala medzi spisovateľmi západnej Európy veľký záujem a to napríklad u J. W. Goetheho, Jakoba Grimma alebo Angličana Johna Lockharta. HOLTON, Milne – MIHAILOVIĆ, Vasa. *Songs of the Serbian People from the Collection of Vuk Karadžić*. Pittsburgh : Pittsburgh University Press, 1997, s. 13-298, MELICHÁREK, Maroš. Osobnosť Vuka Stefanovića Karadžića (1787 – 1864) v kontexte jeho jazykovednej činnosti – vytvorenie moderného srbského jazyka. In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 5/2, 2010, s. 84-101. [online]. [cit. 2013-09-01]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/>>.

34 Vo všeobecnosti slovo Hajduk (v srbcine *xajðyk*) znamená renegád, vyvrhel alebo odpadlík z tureckej vlasti, resp. zlodej, vrah. Ozbrojený bandita bojujúci proti osmanskej nadvláde. Slovo hajduk je podľa všetkého arabsko-tureckého pôvodu. Podľa niektorých výkladov, slovo hajduk prešlo do turečtiny a srbciny z maďarského jazyka. Dušan J. Popović dôrazne túto hypotézu odmietol. Miodrag Stojanović predstavil inú hypotézu o etymológii slova Hajduk, ktorá vyplýva zo sanskritskej formy *aydlh*, v preklade bojo-

a identity človeka a prírody, čo bolo úzko prepojené s aktivitami jednotlivca, ktorý sám alebo spoločne so svojimi druhmi statočne čelí silnému nepriateľovi. Odpor proti tyranskej vláde a glorifikácia života hrdinu mali zrejmy vplyv na boj proti osmanskej nadvláde. Tieto národné piesne boli prezentované potulnými spevákmi v srbčine nazývanými i *guslari*, ktorí používali jednoduchý jedno alebo dvojstrunný hudobný nástroj nazývaný *gusle*.

Islamizácia zasiahla hlavne mestá, zatiaľ čo na vidieku bol jej rozsah pomerne malý a bola až na výnimky dobrovoľná, tento trend ovplyvnil i fakt, že Srbsko príliš vzdialené od centra ríše, nebolo rozsiahlo kolonizované etnickými Turkami, prípadne inými islamskými etnikami z Malej Ázie. Islamizácia miest prebiehala pomerne rýchlym tempom, keďže napr. opisy Belehradu v spomienkach cestovateľov zo 16. storočia hovoria o meste „s komplexným osmanským charakterom, a to nie iba preto, že v jeho panoráme bolo množstvo veží minaretov.“ Osmanský ráz dodávali mestu verejné inštitúcie, usporiadanie do segregovaných sídelných jednotiek, ale i pestrá zmes obyvateľov. Podľa opisu z roku 1560 bolo v Belehrade okolo 365 moslimských domácností. Významný „osmanský“ stavebný ruch nastal v meste v 60. a 70. rokoch 16. storočia pod patronátom Mehmeda pašu Sokolovića – pramene dokladajú nové mahalle, modlitebne i veľké mešity. Dnes stojí v Belehrade jediná mešita zvaná „Bayrakli“ z roku 1575, a to na Gospodar Javremovej ulici. V roku 2004 bola na protest voči protisrbským udalostiam v Kosove podpálená.³⁵

Snahy o získanie samostatnosti. Rakúsko-turecké súperenie.

K prvému väčšiemu povstaniu srbského obyvateľstva došlo v oblasti Banátu (oblasť dnešnej východnej Vojvodiny) prevažne v okolí mesta Zrenjanin v roku 1594, povstanie sa nazývalo ako tzv. „*banatski ustanak*“. Na jeho čelo sa postavil Petar Majzoš, pravdepodobne valašského pôvodu.³⁶ Šlo o povstanie pravoslávneho obyvateľstva, vedeného pravoslávnyimi duchovnými. Medzi povstalcami boli Srbi, Mađari i Rumuni. Hoci povstanie zachvátilo územie takmer celého Banátu, osmanská armáda ho rýchlo potlačila. Na osmanskej strane bola drvivá prevaha, keďže ich vojsko pod vedením temešvárskeho bega malo okolo 30 000 vojakov, a povstalci iba 4300.³⁷ Ako

vať, brániť, čo by mohlo metatézou viesť k forme *ayduh* (ajduk) znamenajúcej bojovník, súper. Hajducké hnutie na Balkáne, predstavovalo vzburu proti cudzím votrelcom, ale aj proti tureckému útlaku a dávkam, no treba zákonite odlišovať i jeho tzv. „zlodejskú“ dimenziu nie len „oslobodeneckú.“ Medzi najznámejších srbských hajdukov patria napríklad: Hajduk Veljko, Stanoje Glavaš či Hajduk Stanko. Taktiež aj družina Karadžordžeho Petrovića sa skladala z hajdukov a aj on sám je častokrát považovaný za jedného z najvýznamnejších predstaviteľov tejto skupiny. Pozri: POPOVIĆ, J. Dušan. *O hajducima*, I. Beograd : Narodna štamparija, 1930, s. 96-97; LJUSIĆ, Radoš. *Vožd Karadžordže knj.I*. Beograd : Štamparija Zagorac, 2000, s. 35.

35 KLUSÁKOVÁ, Luda. *Cestou do Cařihradu – Osmanská města v 16. století viděná křesťanskýma očima*. Praha : ISV Nakladatelství, 2003, s. 167-173.

36 POPOVIĆ, J. Dušan. *Srbi u Vojvodini I. Od najstarijih vremena do Karlovač kogmira 1699*. Novi Sad : Matica Srpska, 1990, s. 299.

37 POPOVIĆ, J. Dušan. *Srbi u Vojvodini I. Od najstarijih vremena do Karlovač kogmira 1699*. Novi Sad : Matica Srpska, 1990, s. 302.

trest nechali Turci verejne spáliť pozostatky srbského svätca a zakladateľa srbskej pravoslávnej cirkvi Sávu I. 27. 4. 1594³⁸ na vrchu Vračar v Belehrade.³⁹ O sto rokov neskôr vypuklo nové povstanie, tradične označované ako „veľké“, ktoré sa spája s ťažením habsburskej armády a dobytím Belehradu Eugenom Savojským v roku 1688 počas tzv. veľkej, resp. viedenskej rakúsko-tureckej vojny v rokoch 1683 – 1699.⁴⁰ V roku 1688 sa podarilo Eugenovi Savojskému dobyť Belehrad a následne habsburské vojská vstúpili do Srbska pod vedením hlavného veliteľa cisárskej armády Ľudovíta Bádenského v roku 1689. Ten vyzval na povstanie aj kresťanských obyvateľov a do ich čela sa postavil Ďorđe Branković (1645 – 1711)⁴¹, vydávajuci sa za potomka stredovekého srbského despota Vuka Brankovića.⁴² V septembri v roku 1688 vydal Branković manifest vyzývajúci kresťanov k povstaniu proti Turkom a nadviazal kontakty s cisárom Leopoldom I. (Branković si však dôveru dvora nezískal a bol zatknutý v Kladove a neskôr internovaný v Chebe, kde aj v roku 1711 zomrel). Povstanie však vypuklo i napriek tomu a na zhromaždení srbských vodcov bol Branković v roku 1691 zvolený za vládcu. Srbské povstanie podporil i patriarcha Arsenije III. Po obsadení Kosova a nakrátko i Skopje habsburskou armádou, začali spoločne vyjednávať s generálom Johannom Piccolominim. V apríli v roku 1690 vydal sám cisár Leopold I. manifest vyzývajúci Srbov k povstaniu,⁴³ a v auguste toho istého roku udelil Srbom zvláštne privilégium („Privilegije“), ktorým im zaručil náboženskú slobodu, používanie juliánskeho kalendára, právo voliť si svojich vladkov a voľbu archiepiskopa.⁴⁴ Ďalšie privilégia vydal Leopold v rokoch 1691 a 1695, na základe ktorých bol na habsburskom území zriadený nový patriarchát – Karlovačka mitropolija – patriarchát až po r. 1848 v Srijemských Karlovciach (v rokoch 1691 – 1706 metropolitánat Svätý Ondrej, od r. 1708 do r. 1713 mal svoje sídlo v kláštore Krušedol), pričom patriarcha mal rovnaké práva ako patriarcha v Peči, ktorý bol zrušený v roku

38 BATAKOVIĆ, T. Dušan. *Nova Istorija Srbskog Naroda*. Belehrad : Vojna štamparija, 2000, s. 124. V práci *Mezi Vidní a Cařihradem* sa uvádza dátum 14. apríla 1505, čo je zrejme preklep, avšak i pri predpoklade, že autor mal na mysli rok 1605, nemožno ho podľa viacerých zdrojov považovať za správny.

39 Na tomto mieste dnes stojí majestátny chrám sv. Sávu (srb. *Xpam cemoz Case*), ktorý sa začal stavať 340 rokov po spálení ostatkov svätca, a to v roku 1935. Projekt navrhol architekt Alexander Deroko. Treba povedať, že táto stavba, hoci je jednou z hlavných dominant Belehradu, doposiaľ nemá dokončenú úpravu interiéru, pričom posledné významné dostavby boli ukončené v roku 1989.

40 Bližšie: Miller, Frederic P. *Great Turkish War*. Saarbrücken : Alphascript Publishing, 2010, 118 s.

41 ZIROJEVIĆ, Olga. *Srbija pod turskom vlašću 1459 – 1804*. Belehrad : Čigoja štampa, 2009, s. 173-178.

42 BATAKOVIĆ, T. Dušan. *Nova Istorija Srbskog Naroda*. Belehrad : Vojna štamparija, 2000, s. 126.

43 Tento dekrét je zo 6. apríla 1690 a cisár v ňom vyzýva všetky „kresťanské národy pod osmanským jarmom“ k povstaniu. PAVLOVIĆ, Stevan. *Srbi u Ugarskoj. Njihova povesnica*. Novi Sad : Knjižara Luke Jocića i druga, 1883, s. 81.

44 Toto ustanovenie z 21. 8. 1690 dopĺňa prvý vyššie zmienený dekrét a malo zabezpečiť Srbom „...potpunu i svu slobodu.“ PAVLOVIĆ, Stevan. *Srbi u Ugarskoj. Njihova povesnica*. Novi Sad : Knjižara Luke Jocića i druga, 1883, s. 83; ZIROJEVIĆ, Olga. *Srbija pod turskom vlašću 1459 – 1804*. Belehrad : Čigojaštampa, 2009, s. 188.

1766.⁴⁵ Opätovný pád Kosova do tureckých rúk vyvolal u Srbov obavu z represálií a teroru voči pravoslávneému obyvateľstvu. V júni 1690 sa pri Belehrade zhromaždilo údajne 30 až 40-tisíc Srbov, ktorí sa i s patriarchom vydali do Uhorska (v Pécí bol potom zvolený nový patriarcha Kalinik I.). Táto veľká migrácia sa nazýva i *Velike-seobe Srba* (Великесеобе Срба)⁴⁶ a na čele Srbov stál patriarcha Arsenije III. Černojevič, je však dôležité zdôrazniť, že migrujúci Srbi sa neusádzali len na území Vojvodiny, no i na území dnešného Maďarska a Rumunska. Najvýznamnejšími centrami boli Svätý Ondrej (v roku 1693 asi 6000 – 14 000 Srbov), Budín, Moháč, Pátkostolie, Segedín, Baja, Tokaj, Veľký Varadín, Debrecín, Kečkemét, Satmár.⁴⁷ Migrácia Srbov, alebo veľký Exodus Srbov je zachytený i na všeobecne známom romantizujúcom obraze Paju Jovanovića z roku 1896. Podobné migrácie sa odohrali aj v rokoch 1737 – 1739 pod vedením patriarchu Arsenija IV. Jovanovića a neskôr v rokoch 1745 – 1751, kedy smerovali kroky Srbov do oblasti Banátu a v rokoch 1751 – 1753 okolo 10 000 Srbov z Habsburskej monarchie osídlilo oblasti na brehoch Dnepra a Donu (na území dnešnej Ukrajiny v okolí miest Kirivohrad, Bakhmut a Luhansk), kde vzniklo tzv. Nové Srbsko („Nova Serbija“) a tzv. „Slavjanoserbija“.⁴⁸ V roku 1717 Eugen Savojský znovu dobyl Belehrad a mierom v Požarevací v roku 1718 získal cisár Banát a severné Srbsko. V dôsledku novej vojny s Osmanskou ríšou, ktorá sa začala roku 1737, vyzval cisár Karol VI. všetkých kresťanov k povstaniu a srbskí povstalci pomohli cisárskej armáde obsadiť Novi Pazar a Niš. Avšak porážka Karola VI. a Belehradský mier z roku 1739 znamenal pre Srbov návrat pod správu Osmanskej ríše. V tomto

45 RYCHLÍK, Jan a kol. *Mezi Vídni a Cařihradem - 1. Utváření balkánských národů*. Praha : Vyšehrad, 2009, s. 79; Mehrdad Kia. *DailyLife in the Ottoman Empire*. ABC-CLIO, 2011, s. 117.

46 V dnešnej dobe sú vedené veľmi ostré polemiky týkajúce sa reálnosti a možnosti usku-točnenia takejto migrácie. Obe strany, či už albánska alebo srbská prezentujú svoje argu-menty a treba povedať, že sú diametrálne odlišné. Už samotný počet prezentovaný časťou srbských historikov je zarážajúci – okolo 400 až 500 tisíc ľudí (počet obyvateľov dnešného Kosova je 2 milióny!). Jedným z historikov, ktorého názor možno považovať za objektívny je Dušan Bataković. Ten odhaduje maximálne 60 000 ľudí. Sťahovanie Srbov nemožno spájať iba s demografickou aritmetikou, je to základný pilier srbskej národno-nábožen-skej mytológie. Pri posudzovaní faktov týkajúcich sa Kosova si srbskí autori nedokážu udržať odstup a hodnotia fakty tendenčne. Istou protiváhou sú výskumy albánskych historikov, avšak i tie sú do značnej miery tendenčné. Názormi tvoriacimi opozíciu voči argumentom Veľkého exodu, sú tvrdenia albánskych historikov, že väčšina rebelov proti osmanskej nadvláde boli Albánci, náboženským vodcom, ktorý sa stretol s rakúskym ge-nerálom v Prizrene, bol arcibiskup Bogdani, a nie Arsenije, a takisto počet Srbov podie-lajúcich sa na migrácii nebol natoľko početný, aby ovplyvnil celkový demografický ráz oblasti. Pozri: MALCOLM, Noel. *Kosovo. A Short History*. Londýn : MacMillan Publishing, 1998, s. 139-162; MELICHÁREK, Maroš. Kosovo v osmanských rukách - počiatky konca srbskej provincie? In *Nový Orient*, 66/4, 2011, s. 25-31; BATAKOVIĆ, T. Dušan. Kosovo and Metohija : Identity, Religions & Ideologies. In *Kosovo and Metohija – Living in the Enclave*. Ed. Dušan Bataković. Belehrad : SANU, 2007, s. 125.

47 POPOVIĆ, J. Dušan. *Srbi u Vojvodini I. Od najstarijih vremena do Karlovačkog mira 1699*. Novi Sad : Matica Srpska, 1990, s. 318.

48 KOSTIĆ, Mita. *Nova Srbija i Slavenosrbija*, Novi Sad : Srpsko-ukrajinsko društvo, 2001, s. 59.

období dochádza k definitívnemu rozdeleniu srbského národa medzi Habsburskú a Osmanskú ríšu.⁴⁹

Kríza osmanského impéria a jej pád na srbskom území

Na prelome 18. a 19. storočia začala postupne Osmanská ríša upadať do stále hlbšej a hlbšej vnútropolitckej krízy, čo sa prejavovalo hlavne v okrajových častiach ríše, akou bolo i územie belehradského pašalíku (oficiálne bol stále označovaný názvom smederevský).⁵⁰ Na území pašalíku žilo okolo 368 000 obyvateľov.⁵¹ Kríza sa prejavovala hlavne v náraste anarchie a neschopnosti centrálnej správy udržať právo a bezpečnosť obyvateľov. Narastajúcu krízu sa pokúšal zásadnými spoločenskými reformami zastaviť sultán Selim III. (vládol v rokoch 1789 – 1807⁵² a svoju pozornosť zameriaval na strategicky a hospodársky najdôležitejšie časti ríše. Sultán pochopil, že musí obmedziť rozmáhajúcu anarchiu janičiarov a dáhirov,⁵³ a tak v rokoch 1791, 1792 a 1794 vydal výnosy (v turečtine „*firman*“), ktoré zlepšili vzťahy Porty s pravoslávnyimi Srbmi – išlo o právo vyberať vlastné dane, práva nosiť zbrane a organizovať domobranu. Hoci zrejme najväčšiu prekážku v zlepšení vzťahov výnosy neodstránili, a tou bol systém tzv. čiflikov (čifliksaħibi),⁵⁴ na ktorých boli podmienky omnoho horšie ako u tradičných držiteľov pôdy – sipáhirov. Rok 1791 znamenal okrem uzavretia sviškovského mieru medzi Habsburskou monarchiou a Osmanskou ríšou (Srbi bojujúci pod rakúskym velením boli z výsledkov zmluvy sklamaní, keďže pre nich neznamenal žiadne výhody) i snahu sultána zabrániť janičiarom návratu do Belehradu. Až do skončenia vojny bol Belehrad ovládaný habsburským vojskom, čiže návrat janičiarov bol nemysliteľný, avšak po skončení vojny s pomocou vidinského Pašu Pasvanogla (Pasvan-Oglu, respektíve Osman PazvanOglu, 1758/1762 – 1807)⁵⁵

49 GLENNY, Mischa. *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Londýn : Granta Books, 2000, s. 17.

50 ŠESTÁK, Miroslav a kol. *Dějiny Jihoslovanských Zemí*. Praha : NLN, 2009, s. 187.

51 JELAVICH, Barbara. *History of The Balkans /Eighteenth and Nineteenth Centuries/*. New York : Cambridge University Press, 1983, s. 193.

52 Selim III. bol podľa slov Geoffreyho Lewisa, slávneho profesora turečtiny na Oxforde, za: „jedného z najosvietenejších príslušníkov Osmanského Domu“. Dopisoval si napríklad s Ľudovítom XVI. a svoje ideály o západnej civilizácii nestratil ani po vypuknutí francúzskej revolúcie. Bol autorom tzv. nového poriadku v Osmanskej ríši *Nizam-i Cedid*. Počas života neskryval svoj veľký obdiv k francúzskej kultúre. SINGLETON, Fred. *A Short History of the Yugoslav Peoples*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985, s. 76-77.

53 Hlavnými osobnosťami rebelujúcich dáhirov boli Fočić, Kućuk-Alija Djevrlić, Mula Jusuf a Aganlia. Slovanského pôvodu boli podľa všetkého Aganlia, ktorý pochádzal z Bosny a Kućuk-Alija z Rudnika v šumadijskom kraji. GLENNY, Mischa. *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Londýn : Granta Books, 2000, s. 1.

54 Išlo o náhradu pôvodného timárskeho systému, kde roľníci strácali väčšinu svojich práv a stávali sa nevoľníkmi vykorisťovanými lokálnymi vládcami, akými boli napr. Ali paša z Janniny. Vuk Karadžić opísal systém tzv. čiflikov ako „najhoršiu osmanskú inštitúciu v Srbsku“. GLENNY, Mischa. *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Londýn : Granta Books, 2000, s. 6.

55 Bol poloautonómnym vládcom v oblasti severozápadného Bulharska a severovýchodného Srbska. Pasvanoglu bol odporcom sultánových reforiem. Ágoston, Gábor – Masters,

zahájili janičiari na jar 1797 útok na Belehrad. Belehradský vezír Paša Hadži Mustafa, zrejme gréckeho pôvodu, mal k Srbom zhovievavý postoj a povolil im vytvoriť si vlastnú milíciu v počte 15 000 mužov. V roku 1798 Pasvanoglu zvíťazil nad regulárnym vojskom a okrem Vidinu sa zmocnil časti Valašska a Kladova. Až neskôr bol za výraznej podpory srbských jednotiek porazený. Za odmenu získalo pravoslávne srbské obyvateľstvo obmedzenú samosprávu. Jej podstata spočívala v práve voliť si vlastných predstaviteľov tzv. knezov⁵⁶ (v čele dvanástich náhijov belehradského pašaliku stáli hlavní správcovia tzv. oberknezi).⁵⁷ Udalosti z roku 1798 znamenali pre Osmanskú ríšu väčšie nebezpečenstvo ako udalosti v belehradskom pašaliku, sultána totiž znepokojil Napoleonov vpád do Egypta. Selim bol nútený odvolať väčšinu vojska z oblasti Dunaja, čo bolo pre bojujúcich Srbov pohromou. Sultán musel ustúpiť rebelujúcim janičiarom na čele s Pasvanogolom, ktorý sa stal oficiálnym vládcom Vidinu, a janičiarom bol umožnený návrat do Belehradu, hoci s podmienkou rešpektovania autority pašu Hadži Mustafu. Rešpekt mu dokázali jeho utopením.⁵⁸ Nový paša z Konštantínopola, ktorým bol Hasan Aga, bol uväznený a štyria hlavní predstavitelia janičiarov si prisúdili titul dáhij (najvyšší dôstojník) a začali vládu teroru. V Belehrade sa zhromaždilo viacero albánskych a bosnianskych moslimov. Vláda dáhijov bola rovnako neprijateľná ako pre srbské pravoslávne obyvateľstvo, tak i pre sipáhijov (v osmanskej turečtine – سیپاھی), členov tradičných osmanských jazdeckých jednotiek a vlastníkov pôdy v podrobených oblastiach. Po neúspešných prosbách o pomoc u sultána sa stretli s janičiarimi i vojensky, ale ich úsilie bolo zastavené porážkou pri Požarevaci v roku 1803. Okrem moslimského obyvateľstva sa podmienky, ktoré vytvorila vláda janičiarov, nepáčili ani srbskému pravoslávne-mu obyvateľstvu, ktoré bolo tiež vystavené útlaku a teroru. Represálie sa postupne stupňovali a jediným východiskom sa ukazovalo ozbrojené povstanie. Prípravy na povstanie sa začali v roku 1803, avšak boli odhalené. Výsledkom bola udalosť zo začiatku roka 1804 (začala sa v januári), ktorá vošla do dejín srbského národa pod názvom „štatie knezov,“ respektíve v srbskom jazyku „sečaknezova“ (Сеча кнезова).⁵⁹ Počas nej bolo zabitých okolo 150 vplyvných členov srbskej spoločnosti, medzi inými napr. i Aleksa Nenadović i Ilija Birčanin, ktorí boli štatí 4. februára vo Valjeve a ich hlavy boli vystavené na budove miestneho konaku.⁶⁰ Ďalšími obeťami boli

Bruce. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York : Facts On File Inc., 2009, s. 447-448.

56 Knez (v cyrilike кнез) znamená v slovenskom preklade vojvoda, resp. knieža, princ. Srbi boli organizovaní v širokých rodinných jednotkách, tzv. zadrugach. Skupina rodín volila svojho zástupcu do kneževiny, ktorá volila kneza. Knez spolupracoval s vlastníkmi pôdy a osmanskou administratívou. SINGLETON, Fred. *A Short History of the Yugoslav Peoples*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985, s. 78; GLENNY, Mischa. *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Londýn : Granta Books, 2000, s. 7.

57 PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. Praha : NLN, 2013, s. 168.

58 Lazarović - Hrebelianović, Stephan. *The Serbian People: Their Past Glory and Their Destiny II*. New York : Charles Scribners Sons, 1910, s. 627.

59 V jednom z dobových záznamov sa hovorí: „...v tomto roku boli zabíjaní medzi Srbmi všetci, ktorí vynikali vzdelaním, vplyvom a povestou“. EKMEČIĆ, Milorad. *Stvaranje Jugoslavije 1790 – 1918, d. 1*. Belehrad : Prosveta, 1989, s. 98.

60 Túto udalosť dodnes pripomína expozícia múzea vo Valjeve, tzv. Muselimovkonak, kde sa nachádzajú dve tematicky súvisiace expozície – „Seča knezova“ a „Valjevská nahija

i knezi: Stevan Andreić Palalija z Begaljice, Stojan Mihajlović zo Zeoky, knez Teofan z Orašja, Peter z Crkvenca, Marko Čarapić z Belog Potoka.⁶¹ V konečnom dôsledku tento krok znamenal začiatok 1. srbského povstania pod vedením Juraja Petrovića Karadžordžeho (1768 – 1817)⁶², ktoré zmenilo chod dejín v severnej časti Osmanskej ríše. Hoci povstanie nebolo úspešné, vyvolalo v srbskom prostredí vlnu nadšenia a účinne pripravilo podmienky pre ďalší postup voči Osmanskej ríši. Úspešnejší bol Miloš Obrenović, ktorý svojou prezieravou diplomatickou politikou dosiahol, že bol v roku 1816 uznaný za vrchného kniežata Srbov (belehradským Pašom) a tým získali Srbi čiastočnú autonómiu, ktorá bola potom ešte 7. októbra 1826 potvrdená podpísaním rusko-tureckej tzv. „akkremanskej konvencie“, ktorá formálne tvorila dodatok k bukureštskej mierovej zmluve z roku 1812.

Odhliadnuc od mnohých negatívnych javov, ktoré sprevádzali osmanskú vládu nad územím obývaným Srbmi a eskalácie napätia na začiatku 19. storočia, bola osmanská prítomnosť i pozitívna. Výrazne ovplyvnila architektúru srbských miest, napríklad dnes provinčný Niš patril k významným osmanským mestám, v ktorom sa nachádzala majestátna mešita nesúca meno sultána Murada, most cez Nišavu, kúpele, 54 obchodov, školy, fontány, záhrady, mahalle s modlitebňami, či obchodné centrum mesta (tur. *çarşı*).⁶³ Rovnako možno hovoriť o vplyve na takmer všetky aspekty bežného života ako kuchyňa⁶⁴, hudba, štýl obliekania. Srbi z oblasti Vojvodiny⁶⁵ považovali Srbov z územia centrálneho Srbska za „Srbi z „druhého brehu“ sa považovali za významných nositeľov západnej kultúry, predurčení spravovať negramotných

i Valjevci u Prvom i Drugom srpskom ustanku“. Konak je v slovenskom preklade aj ubytovanie, resp. ubytovacie miesto, v podstate ide o rezidenciu či reprezentačnú budovu osmanského typu (architektonické prvky sú typické pre osmanskú architektúru) panovníka (napr. konak Miloša Obrenovića v Topčideri), avšak konaky mali i menej významní balkánski šľachtici a obchodníci. Ďalšie významné budovy tohto typu možno v Srbsku nájsť v Tršići, Valjeve či Kragujevci.

- 61 Mená ďalších zavraždených osobností možno nájsť i v piesni srbského barda a súčasníka Filipa Višnjća *Početak bune protiv dahija* alebo v práci KARADŽIĆ, V. Stefanović. Prva godina Srpskoga vojevanja na dahije. In *Danica, zabavnik za godinu 1828*. Viedeň : Štamparija Jarmenskoga Manastira, 1828, s. 136-221. [online]. Dostupné na internete: <<http://digital.nb.rs/eng/direct.php?sign=S-I-0088c>>.
- 62 Pozri bližšie: MARETIĆ, G. Ernest. *Istorija Srpske Revolucije 1804 – 1813*. Beograd : Filip Višnjić, 2004, s. 21; LJUSIĆ, Radoš. *Vožd Karadžordže knj. I*. Beograd : Štamparija Zagorac, 2000, s. 24-30.
- 63 KLUSÁKOVÁ, Luda. *Cestou do Cařihradu – Osmanská města v 16. století viděná křesťanskýma očima*. Praha : ISV Nakladatelství, 2003, s. 167-173.
- 64 V Srbsku sa dnes podáva množstvo jedál, ktoré majú svoj základ v spoločnej osmanskej minulosti napr. sarma (podobná našej plnenej kapuste), burek, džuveč, musaka a i.
- 65 Vojvodina hrala v srbskom národnom obrodení zohrala hlavnú úlohu a postupným historickým vývojom sa tu vytvorilo jadro srbského intelektuálneho života. Boli to práve tzv. Nemačkari ako boli nazývaní svojimi krajanmi Srbi z habsburskej monarchie, ktorí vymanili srbský národ z cirkevnej obskurity a priblížili ho západnej kultúre a myšlienkam. KRESTIĆ, Petar V. Švabe or Nemačkari. In *Balkanica*, 40/1, 2010 s. 73-93. [online]. [cit. 2013-09-02]. Dostupné na internete: <<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-7653/2010/0350-76531041073K.pdf>>.

a polovičných barbarov z kniežactva.⁶⁶ V rezidencii alebo tzv. konaku prvého autonómneho vládcu moderného Srbska Miloša Obrenovića, ktorý dodnes stojí v Belehrade v štvrti s názvom Topčider neboli stoly, stoličky, či posteľe, návštevníci sedeli na dlážke, alebo tradičných osmanských divánov. Miloš v podstate stále nosil turecký odev. Viacero prominentných Srbov na prelome 18. a 19. storočia si vydržovalo súkromné háremy (napr. Milenko Stojković, Jovan Mičić, či samotný Obrenović). Tento fakt potvrdzuje, že srbská buržoázia, ktorá sa kreovala počas 18. storočia do značnej miery kopírovala a akceptovala orientálny štýl života. Menší vplyv mala osmanská prítomnosť na vidieku, ktorý sa počas skúmaného obdobia zmenil minimálne. Množstvo turistov si neuvedomuje, že i možno pri takej banalite ako je objednávanie tradičného bureku alebo čevapčici v belehradskom stánku nás ovplyvňuje vôňa orientu a starých „osmanských“ čias.

66 GLENNY, Mischa. *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers*. Londýn : Granta Books, 2000, s. 17.

ROZHOVORY

Budova martinskej Tatrabanky, kde bola prijatá Deklarácia slovenského národa 30. októbra 1918. Foto Nadežda Jurčišinová

◀ *Socha sv. Václava na Václavskom námestí v Prahe.
Foto Nadežda Jurčišinová*

**ROZHOVOR S PhDr. DUŠANOM KOVÁČOM, DrSc.,
predsedom Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV**

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

Peter Koval: V máji tohto roku sa zavŕši tretí rok Vašej funkcie predsedu SHS. Aké predstavy ste mali na začiatku svojho účinkovania? Ste spokojný s tým, ako sa Vám ich darí naplňovať?

Dušan Kováč: Ja som vtedy súhlasil s kandidatúrou, hoci už krátko predtým som si povedal, že dosť bolo všetkých funkcií, že som si to už odrobil, a že by to mali robiť mladší. Tá výzva spočívala v tom, že SHS sa nachádzala, trúfam si to tak povedať, v stave nejakej vnútornej krízy. Jednak jej aktivity neboli známe, mnohí ľudia, aj profesionálni historici a študenti na vysokých školách, vôbec nevedeli, že taká spoločnosť existuje. Takže nakoniec som si povedal, že je to treba skúsiť, zistiť, či naozaj tú spoločnosť nepotrebujeme, a potom nemá

zmysel robiť zjazdy a míňať energiu na organizovanie akcií, alebo ju potrebujeme, a potom s tým treba asi niečo urobiť. Toto boli motívy, prečo som napokon s touto funkciou súhlasil.

Peter Koval: Za tri roky sa môžete pokúsiť o istú bilanciu. Podarilo sa Vám napríklad naštartovať väčšiu popularizáciu spoločnosti, je záujem o členstvo v SHS?

Dušan Kováč: Niečo sa podarilo. Podarilo sa predovšetkým skonsolidovať spoločnosť v jej historickej štruktúre. Spracovali sme po odsúhlasení zjazdu v Prešove nové stanovky, ktoré zjednodušili celú organizáciu. Delíme sa na sekcie, ktoré sú dvojaké. Sú odborné a regionálne. Podarilo sa nám zorganizovať nejaké akcie, jedna z nich bola práve tu v Prešove, keď sme sa venovali problému vyučovania dejepisu na vysokých školách, pod názvom Profil absolventa. Bola to a je to, podľa môjho názoru, kľúčová téma, pretože budúcnosť slovenskej historiografie a nielen historiografie, ale aj vyučovania dejepisu a vôbec historického vedomia na Slovensku naozaj závisí od toho, ako kvalitne pripravení prichádzajú absolventi vysokých škôl. Táto akcia má svoje pokračovanie, my sme otvorili diskusiu na webovej stránke, aj keď musím povedať, že tá diskusia prakticky neprebíha. Pribúdajú tam nové materiály, ale nie sú na ne reakcie. Nevieť, či je to vec nezájmu, alebo či všetci tie materiály akceptujú v plnom rozsahu a nemajú k tomu čo dodať. Nerobili sme si prieskum, aby sme zistili, prečo je komunita historikov pasívna. My sme konsolidovali aj členskú základňu, pretože sa hovorilo o tom, že historická spoločnosť má vyše 300 členov, ale zistili sme, že to sú všetko také gogolovské mŕtve duše, že zoznamy sú, ale ľudia ani neplatia členské, ani sa na žiadnych aktivitách nepodieľajú. Urobili sme aj jednu anketu, ktorá nám mala dať obraz o tom, prečo SHS stagnuje a čo od nej očakávajú jej členovia, príp. potencionálni členovia. Aj tá anketa ukázala, že ľudia síce hovoria, že by historici mali mať takúto svoju viac-menej stavovskú organizáciu, ktorá by riešila

všeobecné problémy historickej vedy a histórie a jej postavenia v štáte, ale s nejakými veľmi konkrétnymi návrhmi ani v tej ankete neprišli. Nepodarilo sa nám teda v plnej šírke to, čo sme chceli. Získali sme nových členov a stále nám prichádzajú nové prihlášky, ale tí starí členovia sa neaktivovali, nesledujú našu web stránku, a to je jedna z vecí, ktoré nás trápia. My máme tri aktívne regionálne sekcie: v Trenčíne, v Topolčanoch a v Banskej Bystrici. Moja predstava bola, žeby sme mali mať takéto regionálne sekcie aj vo viacerých mestách, ale zatiaľ, aj napriek určitým podnetom, ktoré z našej strany vyšli, nevznikajú nové sekcie, a tak vlastne celá tá aktivita SHS je na odborných sekciách. Tak toto je ešte niečo, čo by sme chceli doriešiť, podnietiť, prípadne ísť do regiónov a pýtať sa, prečo nie je záujem o regionálne sekcie. Aj tu v Prešove by sme sa mohli opýtať. Existuje tu Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov. Prečo nemáme v Prešove regionálnu sekciu historickej spoločnosti. Podobne je to aj v iných regiónoch, kde existujú archívy, v každom okresnom meste sú múzeá, sú tam učitelia dejepisu, ktorí spĺňajú kritériá na to, aby mohli byť aktívnymi členmi spoločnosti. Zatiaľ sa táto regionálna aktivita, žiaľ, neprejavila pozitívne.

Peter Kovaľ: Spomínali ste konferenciu *Profil absolventa odboru história, konanú v novembri 2012 v Prešove, kde sa diskutovalo o kompetenciách absolventov v odbore história a v príbuzných vedných odboroch. V čom sú podľa Vás hlavné medzery u absolventov v odbore história?*

Dušan Kováč: Absolventi odboru história majú v spoločnosti rôzne uplatnenie. Mnohí idú do učiteľského povolania, preto sú aj na našom webe zavesené kompetencie, ktoré by mal mať učiteľ. Iné kompetencie sa vyžadujú od toho, kto sa chce venovať vede. Diskusia ukázala, že dosť málo sú pripravení ľudia hlavne na vedu. Je pravda aj to, že tí, ktorí sa chcú venovať vede, tak po magisterskom štúdiu pokračujú na doktorandskom štúdiu, kde majú možnosť sa s metodikou a technikou historikovej práce viac oboznámiť. Ale základné kompetencie pre vedeckú prácu by mali dostať už počas magisterského štúdia. Veď napokon každý píše diplomovú prácu a tam tie kompetencie potrebuje. Čítam práce, ktoré mi prídu ako posudzovateľovi, doktorandské práce a tiež články, ktoré mi prichádzajú ako hlavnému redaktorovi Historického časopisu od mladých historikov a tam sa dá povedať, že sú určité nedostatky v narábaní s archívnymi dokumentmi. Často sa stretávam s tým, že potencionálny historik, vedecký pracovník neurobil to, čomu hovoríme kritika prameňov a čo je základný krok. Nie každý prameň má rovnakú výpovednú hodnotu, je treba ich konfrontovať s inými prameňmi inej proveniencie. A samozrejme, je nevyhnutné, aby sa historik dokázal pozrieť takpovediac „nad pramene“ a zaraďoval dokumenty do širokých historických súvislostí. Toto je jedna z vecí, ktoré sú na zamyslenie a, samozrejme, nemôže to riešiť SHS. Toto musia riešiť vysoké školy, pretože toto je v ich kompetencii.

Peter Kovaľ: *Uberá sa podľa Vás slovenská historická veda správnym smerom? Sú slovenskí historici pri písaní a ozrejmovaní dejín dostatočne objektívni alebo môžeme byť aj dnes svedkami prispôsobovania si dejín?*

Dušan Kováč: Je to stará otázka, ktorá existuje, odkedy existuje historiografia. Začalo to už u Herodota a zrejme nie je to vec, ktorá sa dá vyriešiť deklaratívne. Každý historik by mal byť objektívny. Slovo „objektívny“ nemám rád, pretože ono je také dosť vágne, málo vypovedá o povahe veci. Historik by mal byť človek, ktorý posu-

dzuje udalosti minulé, ako tomu hovoríme „Sine ira et studio“, teda musí sa odosobniť, musí k prameňom a k historickej téme pristupovať naozaj ako profesionál. Myslím si, že viacerí si to myslia, aj keď to tak nevyzerá. V tom je vlastne ten problém, že aj historik je len človek, ktorý žije v spoločnosti a má svoje hodnoty, má určité zázemie, má školenie, ktoré ho takisto ovplyvňuje, pretože to, čo o dejinách vieme, to vieme z už existujúcej historiografie, a tam si každý môže svojím spôsobom vyberať, môže zaujímať stanoviská. Nie je to jednoduché. My sme si mysleli po roku 1989, že tzv. odideologizovanie vedy, a teda aj historiografie bude veľmi jednoduchý proces a stačí, keď si poviem, „už som sa odideologizoval“. Už som to niekde definoval, že sme mali predstavu, že je to niečo ako čistiareň. Rýchlo za dva dni a normálne za dva týždne. Ukazuje sa, že ten problém je hlbší. Ja nevidím problém v tom, keď sú rôzne názory. To vlastne vždy bolo a zrejme aj bude, pretože na historickú látku môžu byť rôzne názory. Problém je v tom, keď tie rôzne názory sú motivované tak, alebo v praxi to vyzerá tak, že jednoducho historik ignoruje určité historické fakty, určité historické dokumenty, neberie ich do úvahy, pretože má už vopred v hlave spracovanú nejakú ideu, predstavu. Máme tu historikov exilových, ktorí sem prišli a celkom jasne povedali, že oni prišli sem preto, aby rehabilitovali prezidenta Tisa a slovenský štát. No ak ja sem prídem robiť históriu s takýmto zámerom, absolútne sa diskvalifikujem a už nie som historik. Už som nejaký obhajca v nejakom procese alebo som ideológ. Keď historik má, môže mať a vždy by aj mal mať určitú predstavu o téme, o ktorej chce bádať, akonáhle natrafí na historické materiály, ktoré mu jeho hypotézu spochybňujú, mal by, ako poctivý vedec, svoju tézu revidovať. Toto sa, žiaľ, nestáva. Stretával som sa častejšie práve s takým prípadom, že niektorí historici materiály, ktoré protirečili ich pôvodnej hypotéze, jednoducho ignorovali a nebrali ich do úvahy. Je to veda, aj keď je to iná veda ako prírodné vedy. Ale mnohé pravidlá platia pre všetky vedné oblasti. Fyzik, či chemik pristupuje k výskumu tiež s hypotézou, chcem niečo vyskúmať a niečo dokázať. Akonáhle mu experiment ukáže, že hypotéza je nepravdivá, výsledkom práce vedca je, že svoju hypotézu anuluje, postaví si druhú alebo sa s tým musí vysporiadať nejakým iným spôsobom. Myslím si, že tento proces by u historikov mal prebiehať rovnako. Ale on neprebíha.

Peter Koval': Slovenské dejiny sú už pomerne dostatočne spracované. Kde by sme však predsa len mohli nájsť tzv. „biele miesta“ v slovenskej historiografii, resp. aká problematika by ešte mohla byť detailnejšie spracovaná?

Dušan Kováč: Ja som už aj po roku 1989, kedy sa „biele miesta“ v slovenských dejinách stali takým módnym termínom, trochu protestoval proti „bielym miestam“. Mne sa zdalo, že väčším problémom slovenskej historiografie po roku 1989 boli práve také „farebné miesta“, ponatierané na rôzne farby červené, čierne atď. A že úlohou historikov je niečo, čo sa skôr podobá na prácu reštaurátora starých fresiek: odstrániť tie rôzne neskoršie nátery. Myslím, že to zodpovedalo tej situácii po roku 1989, ale ukázalo sa napokon, že áno sú biele miesta a tie sa nám objavili hlavne vtedy, keď sme sa dostali do konfrontácie so svetovou historiografiou. Preto sme zaviedli taký systém, že keď sa konajú pravidelne každých päť rokov svetové kongresy, kde sú určené témy, my sme sa pokúsili, ešte v tom čase, keď som bol predsedom Slovenského národného komitétu historikov, na tieto, pre kongres vytyčené témy, urobiť publikáciu a pokúsiť sa zmapovať čo na to môže povedať slovenská historiografia. Boli

to určité výzvy. Zamyslieť sa nad tým, kde sa asi pohybuje svetová historiografia. Pravda, aj tam existujú rôzne módné trendy. Jeden čas a vlastne dodnes sú to napríklad „gender studies“. To bola móda a na každom kongrese sa to muselo objaviť. Ale ono aj tie módy majú svoje pozadia, zázemie, a to je práve v tom, že to sú tie otázky, ktoré boli dosť zanedbávané. Pre nás dejiny boli predovšetkým politické dejiny, ale málo nás zaujímalo, čo robil taký nepolitický človek. Dejiny sú o spoločnosti a spoločnosť sa skladá z jednotlivcov. My sme dosť zanedbali v historickom výskume práve tieto témy, sociálne dejiny, ktoré si vyžadujú aj určité sociologické vzdelanie, ak nie oficiálne, tak aspoň také autodidaktické. Zanedbali sme dejiny historiografie. Teraz sa to začína trochu rozbiehať. Historici nemajú dejiny svojho vlastného odboru. Ja som to nazval, že je to „popoluška slovenskej historiografie.“ Cirkevné dejiny sa dnes bádajú pomerne široko na rôznych inštitúciách rôznymi vedcami, lebo to bola jedna z tých tabuizovaných, resp. nežiaducich tém v minulosti. Trošku máme problémy s tým, že, okrem toho, že sa venujeme málo svojmu odboru, málo sa venujeme aj teoretickým otázkam. Myslím si, že každý historik by mal byť aj teoreticky podkutý vo vlastnom odbore, mal by poznať hlavné trendy vo filozofii dejín od antiky až po Haydena Whitea a ďalších predstaviteľov súčasnej teórie. Toto je tiež niečo, čo by malo patriť do kompetencie aj vysokých škôl. Je to niečo, čo nás diskvalifikuje. Sledujem to, napríklad, na rôznych letných školách doktorandov. Naši doktorandi sú dobre pripravení, pokiaľ sa diskutuje veľmi konkrétne, ale akonáhle sa začína v diskusii operovať teoretickým aparátom, ukazuje sa, že naši študenti aj doktorandi nie sú pripravení. Je tu absencia akejsi reflexie historiografie, že história to nie sú iba dátumy a fakty, ale že je nevyhnutné fakty určitým spôsobom interpretovať, že s nimi treba odborne narábať, zaraďovať ich do širších kontextov. K tomu je naozaj potrebné, aby teoretické vzdelanie mal každý na vyššej úrovni.

Peter Koval: Venujete sa predovšetkým 19. a 20. storočiu. Prečo ste sa rozhodli práve pre tieto historické obdobia, čím Vás oslovili?

Dušan Kováč: Mňa, samozrejme, zaujímali dejiny vždy ako celok. Je jasné, že pri dnešnom stave bádania a stave poznania, sa musia ľudia určitým spôsobom špecializovať. Sú rôzne motívy, ktoré na vás pri rozhodovaní nakoniec zapôsobia. Možno sú to Vaši učitelia, ktorí Vás vedia získať, aj tak rozhoduje o témach, ktorým sa chcete venovať. Mňa zaujali moderné dejiny hlavne preto, lebo ma oslovovali tým, že jednak boli blízke časovo na jednej strane a na druhej strane ale už patrili minulosti. Tento vzťah neexistuje v dejinách stredoveku. Stredovek je ďaleký, hoci aj tam môžeme povedať, že je to niekoľko generácií, ale pamäť o nich je už dosť vágna, kdežto pamäť o moderných dejinách, a to platí hlavne o 20. storočí, je tu svojím spôsobom živá, čiže vstupujete do procesu, ktorý vo vedomí spoločnosti ovplyvňovala ešte generácia našich otcov a dedov. Predstava o týchto obdobiach je v spoločnosti dosť živá a vy ako historik vstupujete do takej živej magmy, ktorú musíte nejakým spôsobom zvládať a spracovávať. Je to obdobie, ktoré je z viacerých hľadísk mimoriadne náročné. Pri skúmaní stredovekých dejín máte málo materiálu, a keď nájdete nejaký dokument, tak sa mu tešíte a ten dokument sa pre Vás stane akýmsi základným vodítkom. V 20. ale už aj v 19. storočí máte nepreberné množstvo písomných dokumentov. Vy sa musíte cez ne prehrať, musíte vedieť triediť, čo je dôležité, čo nie je dôležité a takýmto spôsobom dáva Vám aj ten historický proces viacej podnetov.

Dôležité však je, že keď je historik odborník na akékoľvek obdobie, nikdy by nemal strácať zo zreteľa celý beh dejín, ktorý mu aj pre jeho historické obdobie dáva určité vysvetlenia. Každé obdobie dejín je iba časť veľkého celku. Som presvedčený, že každý profesionálny historik by mal pri detailnom skúmaní jednej časti myslieť súčasne aj na tento celok.

Peter Koval: Pán doktor, v mene celej redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – DEJINY Vám ďakujem za tento rozhovor.

S PhDr. Dušanom Kováčom, DrSc., sa zhováral Peter Koval

ROZHOVOR S ARCHEOLÓGOM DR. HAB. MAREKOM NOWAKOM z Inštitútu archeológie Jagelonskej univerzity v Krakove

Dr. hab. Marek Nowak

Archeológ dr. hab. Marek Nowak už takmer dvadsať rokov spolupracuje s doc. PhDr. Mariánom Vizdalom, CSc., z Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Okrem realizácie výskumu staroneolitického sídliska v Moravanoch pri Michalovciach sa podieľal aj na prieskume povodia Tople, kedy sa priebežne zisťovalo osídlenie v oblasti. Výsledkom tejto dlhoročnej spolupráce má byť výstup v podobe monografie, ktorá by mala vyjsť nasledujúci rok. M. Nowak si počas návštevy našiel čas aj na prednášku pre našich študentov a po nej na zaujímavý rozhovor.

Adriana Voľanská: Klasická otázka na úvod. Ako ste sa, pán docent, dostali k archeológii? Čo rozhodlo o Vašom výbere archeológie ako študijného odboru?

Marek Nowak: Nie je ľahké odpovedať na túto otázku, keďže ešte na strednej škole som chcel byť historikom, archeológiu som si vybral až v závere stredoškolského štúdia, keď som mal pocit, že archeológovia môžu vďaka novým objavom významnejšie vplývať na poznávanie dejín.

Adriana Voľanská: So skutočnou archeológiou ste sa teda stretli až keď ste nastúpili na vysokú školu...

Marek Nowak: Áno, na začiatku štúdia sme mali takzvanú nultú prax, ktorá je pred nástupom do prvého ročníka.

Adriana Voľanská: Prečo ste sa zamerali na neolit, prečo nie na iné obdobie?

Marek Nowak: Neolit je podľa mňa zaujímavý v tom, že sa viaže na prvú zásadnú zmenu v dejinách ľudstva, na tzv. neolitickú revolúciu. Keď si uvedomíme, koľko miliónov rokov pred neolitom ľudia existovali výlučne na zberačsko-loveckom spôsobe života a v danom momente prešli na produktívne hospodárstvo, tak to bolo takou veľkou revolúciou, že dôsledky tejto zmeny môžeme v podstate vidieť dodnes. Bola to taká prelomová revolúcia, ktorú môžeme významovo prirovnať k priemyselnej revolúcii v 18. a 19. storočí.

Adriana Voľanská: V predchádzajúcich obdobiach paleolitu sa ľudia dlhé tisícročia živili zberačsko-loveckým spôsobom života. Ide tu teda najmä o zmenu spôsobu myslenia?

Marek Nowak: Istotne. Vlastne zmena hospodárstva bola spätá so zmenami v mentalite ľudí, v spôsobe vnímania sveta, so spoločenskými zmenami. Počiatky neolitu sú vďaka archeologickým nálezom zjavné, pretože sú veľmi odlišné od predchádzajúcich objavov. Zmeny nastávajú v sídliskách a pohrebiskách, je tu množstvo javov, ktoré sa objavujú len v neolite a nevyskytujú sa v inom období, ani paleolite, ani

mezolite. Neolit potvrdzuje, že ľudské kultúry sa zásadne zmenili, a to ma na tom najviac zaujalo.

Adriana Voľanská: Ktorý objav vo svojej kariére pokladáte za najvýznamnejší?

Marek Nowak: Možno trochu neskromne poviem, že za kľúčový moment svojej kariéry určite považujem vydanie knihy *Druhá etapa neolitizácie Poľska*. Prioritu nespájam s terénnymi výskumami lokalít, ale s teoretickou rovinou ich vyhodnocovania.

Adriana Voľanská: Ktorí Vaši učitelia boli pre Vás na Archeologickom inštitúte najväčšou inšpiráciou a vzorom?

Marek Nowak: Odpoveď môže byť paradoxná, ale zaujali ma tí profesori, ktorí sa zaoberali neskoršími obdobiami, nie dobou kamennou. Určite takým najväčším vzorom bol už nežijúci profesor Kazimierz Godlowski, špecialista na dobu železnú, s ktorým som počas štúdia absolvoval viaceré výskumy. Niečo som sa naučil aj od kolegov, ktorí sa zaujímali o dobu bronzovú a stredovek. Bola to dobrá škola pre metodiku a organizáciu výskumov.

Adriana Voľanská: Pán docent, aké sú základné rozdiely v archeologických výskumoch, resp. v práci archeológov všeobecne, v Poľsku a na Slovensku?

Marek Nowak: Povedal by som, že nie je veľa rozdielov. V zásade aj poľská aj slovenská archeológia prináležia k tzv. kontinentálnemu prúdu archeológie, ktorý začal svoj vývoj vo veľkej miere pod silným vplyvom nemeckej archeológie, ešte takej klasickej solídnej nemeckej archeológie z konca 19. a začiatku 20. storočia. Z tohto pohľadu sú obidve archeológie podobné, to znamená, že dávame rovnaký dôraz na spracovanie archeologického materiálu, typológie a chronológie. Menšiu pozornosť venujeme napríklad antropologickému výskumu. Tu sa však začínajú realizovať už mladší kolegovia, ktorí sa snažia preberať anglosaskú archeológiu. Pod ňou rozumieme predovšetkým antropológiu. Keďže staršia generácia archeológov je ešte z kontinentálneho prúdu a mladšia inklinuje k anglosaskej archeológii, je na mieste otázka, či je možné nájsť v tomto zjednotenie.

Adriana Voľanská: Aké sú podľa Vás perspektívy archeológie?

Marek Nowak: Očakával som túto otázku (úsmev). Nakoľko nikto nevie, čo bude v budúcnosti a niektoré predpovede sa môžu o niekoľko rokov zdať smiešne, ja by som preto iba povedal, čo sa očakáva v najbližšej dobe. Pre archeológov bude určite dôležité dôkladnejšie spracovanie archeologického materiálu. Tak dôkladne, ako to len bude možné. Novú perspektívu v archeológii vidím aj v čoraz väčšom stupni využívania nových výskumných metód, predovšetkým takých, ktoré sú prepojené s inými odbormi, ako napr. archeogenetika, alebo využívanie GIS. Ďalšou perspektívou v stredoeurópskej archeológii je inteligentné využívanie anglosaskej archeológie. Nie nasledovanie jej literárneho spôsobu písania, ale využívanie niektorých teoretických výhod a pridanie antropologického rozmeru do našej archeológie. Niekedy z našich prác môže vyvstať dojem, že popisujeme len históriu črepov, kamenných nástrojov, či kovových artefaktov, že v neolite, alebo dobe bronzovej nežili ľudia, ale nástroje, spony a mince. Môže sa zdať, že sa spony rozmnožovali, migrovali a transformovali sa. Za tým všetkým však stáli ľudia, a oni boli za všetko zodpovední. My archeológovia by sme mali mať preto na pamäti, že tie spony, nápisy či mince vy-

tvorili ľudia. Samozrejme, ľahko sa to hovorí, ale ako prepojiť materiálnu kultúru na ideologickú či duchovnú sféru? Je to ťažké.

Adriana Voľanská: Ako vidíte chronológiu pravekých dejín v budúcnosti? Zmení sa?

Marek Nowak: V prípade neolitu ťažko poukázať na metódy, ktoré by boli alternatívne k rádiokarbonovej. K posunu chronológie som skeptický. Je to preto, lebo sám si pamätám na podobné diskusie ešte počas môjho štúdia. Vtedy všetci tvrdili, že termoluminiscencia nám umožní dôkladnejšie datovanie, no za 25 rokov sa nič nezmenilo. Rádiokarbonová metóda už taktiež došla na hranice svojich možností, dôkladnejšie sa už ísť nedá.

Adriana Voľanská: A nejaká nová metóda?

Marek Nowak: Nemyslím. Z toho, čo viem, nikto na nejakej alternatívnej metóde nepracuje.

Adriana Voľanská: A čo dendrochronológia?

Marek Nowak: Samozrejme, najlepšie by bolo, keby sme mohli zlepšovať dendrochronologické datovania, avšak stále by museli byť dobre zachované veľké fragmenty dreva. A to je zriedkavosť.

Adriana Voľanská: Ktorý odbor archeológie zaznamenal najväčší progres?

Marek Nowak: Vymysleli ste samé ťažké otázky (smiech). Možno genetika. Tá má ale tiež rezervy. Keď sú genetické dáta konfrontované s archeologickými a keď je výklad vykonaný len cez genetikov, vo svetle archeologickej vedy je výsledná interpretácia nepravdivá. Určite však s rozvojom môžu rátať počítačové metódy a metódy prepojené s geografiou. Čo sa týka období, v stredoeurópskej archeológii s radosťou zisťujem, že veľký rozvoj prežíva archeológia neolitu a doby bronzovej. Majú najviac novinek, najviac nových teórií, ako keby epocha železa či možno paleolit zostali v pozadí, ale to je len môj osobný názor a ešte z polskej perspektívy.

Adriana Voľanská: Kde sa v súčasnosti Archeologický inštitút podieľa na archeologických výskumoch?

Marek Nowak: Začínajúc od východu: je to Ukrajina a Rusko. V Európe vykonávame výskumy v Grécku, Portugalsku a na Cypre. S nemeckými kolegami máme viacero projektov, tie sa ale týkajú predovšetkým písania publikácií a spracovania materiálov. V Egypte robí výskum oddelenie archeológie pre Blízky východ na preddynastických lokalitách a výskum robí náš inštitút aj v Amerike v Guatemale, kde realizujeme pravidelné výskumy. V Peru tiež robíme výskum taktiež, v menšej miere. Nedávno sme nadviazali kontakty s Čínou a s Kambodžou. Tam náš študent vedie samostatný výskum v spolupráci s univerzitou v Sydney. V Európe vedieme ešte spoluprácu s Maďarskom, ktorá sa týka neolitu.

Adriana Voľanská: A so Slovenskom.

Marek Nowak: Áno, a so Slovenskom...

Adriana Voľanská: Ďakujem za rozhovor, návštevu a zaujímavú prednášku.

S dr. hab. Marekom Nowakom sa zhovárala Adriána Voľanská

Dr. hab. Marek Nowak

Študoval archeológiu v rokoch 1982 – 1988 na Inštitúte archeológie na Jagelonskej univerzite v Krakove. Doktorát získal v roku 1992 na základe práce „Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych we wschodniej części Niecki Nidziańskiej” („Osídlenie kultúry lievikovitých pohárov vo východnej časti Niecki Nidziańskiej”). Od roku 1993 je zamestnaný na Inštitúte archeológie na Jagelonskej univerzite ako asistent, od roku 1994 ako odborný asistent. V roku 2009 získal titul dr. hab. za prácu s názvom „Drugi etap neolityzacji ziem polskich” („Druhá etapa neolitizácie Poľska”). V spolupráci s doc. Mariánom Vizdalom z Inštitútu histórie od roku 2000 realizujú archeologický výskum v Moravanoch, okr. Michalovce.

Najdôležitejšie publikácie:

- *Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych we wschodniej części Niecki Nidziańskiej*. ss.159. Kraków 1993: Instytut Archeologii UJ.
- *Ceramika kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska 1 w Kawczycach*. ss. 215, 23 tabl., Kraków 1996: Instytut Archeologii UJ.
- *Regional settlement patterns of the Early Phases of the Eastern Linear Pottery Culture in the Eastern Slovakian Lowland*. [w:] J. K. Kozłowski (red.), *The Early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia*: 15-43. Kraków 1997 : Polska Akademia Umiejętności.
- Kaczanowska M., Kozłowski, J. K., Nowak, M.. *Conclusions*. [w:] J. K. Kozłowski (red.), *The Early Linear Pottery Culture in Eastern Slovakia*: 267-275. Kraków 1997: Polska Akademia Umiejętności. [wspólnie z]
- *Drugi etap neolityzacji ziem polskich w świetle danych archeologicznych i palinologicznych*. [w:] K. Wasylikowa (red.), *Rośliny w dawnej gospodarce człowieka*. Warsztaty archeobotaniczne ,97. Polish Botanical Studies. Guidebook series 23: 39-77. Kraków 1999: Instytut Botaniki PAN im. W. Szafera.
- *Osadnicze i socjo-polityczne modele południowo-wschodniej grupy kultury pucharów lejkowatych*. [w:] J. K. Kozłowski, E. Neustupný (red.), *Archeologia przestrzeni. Metody i wyniki badań struktur osadniczych w dorzeczach górnej Łaby i Wisły*: 127-153. Kraków 2001: Polska Akademia Umiejętności, Akademie Ved České Republiky.
- *The second phase of Neolithization in east-central Europe*, *Antiquity* 75 (289; 2001): 582-592.
- *A settlement of the Early Eastern Linear Pottery culture at Moravany (Eastern Slovakia) within the context of the neolithization of the Upper Tisza Basin*. [w:] E. Jerem, P. Raczy (red.) *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa*: 127-143. Budapest 2003: Archaeolingua.
- Kozłowski J. K., M. Nowak (red.). *Mesolithic / Neolithic Interactions in the Balkans and in the Middle Danube Basin*. Oxford 2007: Archaeopress (BAR International Series 1726).
- *Transformations in East-Central Europe from 6000 to 3000 BC: local vs. foreign patterns*, *Documenta Praehistorica* 33 (2006): 143-158.

- *Middle and Late Holocene hunter-gatherers in East Central Europe: changing paradigms of the 'non-Neolithic' way of life*, *Documenta Praehistorica* 34: 2007, s. 89-103.
- Kozłowski J. K., M. Nowak (red.), *Mesolithic/Neolithic Interactions in the Balkans and in the Middle Danube Basin*. *British Archaeological Reports Int. Series* 1726. Oxford 2007: Archaeopress.
- *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*. ss. 717, ryc. 114. Kraków 2009: Instytut Archeologii UJ.
- *Hunter-Gatherers and early ceramics in Poland*, [w:] P. Jordan, M. Zvelebil (red.), *Ceramics Before Farming: The Dispersal of Pottery Among Prehistoric Eurasian Hunter-Gatherers*: 324-352. University College London Institute of Archaeology Publications, Left Coast Press 2009.
- Nowak M. *et al.*, *Early Neolithic in the Upper Tisza Basin: new data from Moravany, Eastern Slovakia*, *Eurasian Prehistory* 7 (2010): 159-219.
- Kozłowski J. K., M. Nowak. *From Körös/Criș to the early Eastern Linear Complex: multidirectional transitions in the north-eastern fringe of the Carpathian Basin*. [w:] J. K. Kozłowski, P. Raczky (red.), *Neolithization of the Carpathian Basin: Northernmost Distribution of the Starčevo/Körös Culture*: 65-90. Kraków-Budapest 2010: Polish Academy of Arts and Sciences, Institute of Archaeological Sciences of the Eötvös Loránd University.

PREDSTAVUJEME

◀ ▲ *Lubovniansky hrad a jeho nádvorie. Foto: Branislav Švorc*

MÚZEUM ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY V PRÍRODE V STAREJ LUBOVNI

Monika PAVELČÍKOVÁ

Monika Pavelčíková

Múzeum ľudovej architektúry (MLA) v prírode v Starej Lubovni, pre ktoré je zaužívaný názov Lubovniansky skanzen, tvorí významnú súčasť turistického a kultúrneho života na území okresu Stará Lubovňa. Jeho unikátna poloha tvorí kontrast medzi vrchnostenskou mocou a ľudovým prostredím. Svojím vzhľadom plnohodnotne dopĺňa prostredie okolia Hradu Lubovňa.

Prvotná myšlienka vytvorenia MLA pod hradom v Starej Lubovni vznikla ešte v 70. rokoch 20. storočia. V apríli roku 1975 pracovníci Katedry urbanizmu a územného plánovania Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave vypracovali *Urbanistickú štúdiu súboru stavieb – Stará Lubovňa* (ďalej *urbanistická štúdia*), ktorá sa stala podkladom pre budúce MLA v Starej Lubovni. „Okres Stará Lubovňa ako severná časť Spiša patrí k najzaujímavejším prírodným a kultúrnym regiónom Slovenska. Leží na severovýchodnom slovensko-poľskom pohraničí v geografickej polohe, kde sa v minulosti križovali dôležité severojužné a východozápadné cesty a spojenia v smeroch na Slovensko a Čechy, Maďarsko, do Poľska a na Ukrajinu.“¹ Poloha a prírodné bohatstvo v okolí boli rozhodujúcim prvkom aj pre historický vývoj danej oblasti. Úroveň vývinu okolitých miest podstatne ovplyvnilo aj dianie na vidieku. „Územie vidieku sa vyznačuje veľkým množstvom a druhovosťou stavitelských pamiatok, pamiatok ľudovej architektúry, ostatných prejavov kultúry, ktoré samé o sebe, ale aj spolu s geografickým prostredím, urbanistickým riešením a krajinárskymi danosťami predstavuje súbor veľkých hodnôt najmä vo vyváženom zastúpení zložiek kultúry a prírody.“² Podľa *urbanistickej štúdie* sa v danej oblasti „naskytá významná príležitosť spojiť rozvoj okresu a nový rozvoj jeho sídiel v budúcnosti so zachovaním a novým využitím veľkých kultúrnych a sídelných hodnôt z minulosti takým spôsobom, aby sa dokumentoval celkový rozvoj tohto regiónu, jeho história a vývoj spôsobu života.“³ V oblasti pod hradom sa vytvoril dostačujúci priestor, nie len na ochranu

- 1 Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: ŠTEIS, Rudolf, KLAUČOVÁ, Magda, KŇAVA, Karol. *Urbanistická štúdia súboru ľudových stavieb – Stará Lubovňa*. Bratislava : SVŠT Stavebná fakulta, Katedra urbanizmu a územného plánovania, 1975, 9/2010, 448, s. 4.
- 2 ŠTEIS, Rudolf, KLAUČOVÁ, Magda, KŇAVA, Karol. *Urbanistická štúdia súboru ľudových stavieb – Stará Lubovňa*. Bratislava : SVŠT Stavebná fakulta, Katedra urbanizmu a územného plánovania, 1975, 9/2010, 448, s. 6.
- 3 ŠTEIS, R., KLAUČOVÁ, M., KŇAVA, K. *Urbanistická štúdia súboru ľudových stavieb – Stará Lubovňa*. Bratislava : SVŠT Stavebná fakulta, Katedra urbanizmu a územného plánovania, 1975, 9/2010, 448, s. 7.

Lubovniansky skanzen

a evidenciu, ale aj na vytvorenie akéhosi „reprezentatívneho vybraného súboru ľudových stavieb a ostatných kultúrnych pamiatok“.⁴

MLA sa rozprestiera na voľnej planine pod Hradom Lubovňa. V správe pre radu Okresného národného výboru v Starej Lubovni zo dňa 30. 11. 1973 bol tento priestor opísaný ako „mierne svažitá planina, nepravidelne ohraničená lesným porastom na južnej strane a prístupovou cestou k hradu“. V tom čase sa na tomto priestore nachádzali dve hospodárske budovy, ktoré boli v zlom stavebnom stave, pričom prilahlý priestor slúžil ako ovčinec.⁵

Pri tvorbe skanzenu boli navrhnuté dve koncepcie riešenia súboru ľudových stavieb, a to: 1. koncepcia „uzavretého pôdorysu“; 2. koncepcia „izolovanej lokalizácie“, čo znamená otvorený spôsob riešenia. Rovnako boli možné dva spôsoby priestorového riešenia: 1. v smere od lesíka po hrad – dával možnosť pozorovania hradu medzi stavbami; 2. lemujúci hranicu lesa – akoby odchádzal hrad. Pre konečnú koncepciu bola zvolená uzavreto-otvorená kompozícia, t. zn. v každej svojej fáze mal byť priestor uzavretý, ale dostatočne otvorený pre ďalšie dopĺňanie objektov (viď príloha č. 1 – návrh na rozloženie a možnosti rozširovania kultúr). Pri tvorbe *urbanistickej štúdie* bol uskutočnený výskum, na podklade ktorého bol zostavený zoznam

4 ŠTEIS, R., KLAUČOVÁ, M., KŇAVA, K. *Urbanistická štúdia súboru ľudových stavieb – Stará Lubovňa*. Bratislava : SVŠT Stavebná fakulta, Katedra urbanizmu a územného plánovania, 1975, 9/2010, 448, s. 7.

5 ŠTEIS, R., KLAUČOVÁ, M., KŇAVA, K. *Urbanistická štúdia súboru ľudových stavieb – Stará Lubovňa*. Bratislava : SVŠT Stavebná fakulta, Katedra urbanizmu a územného plánovania, 1975, 9/2010, 448, s. 9.

Skanzen – gréckokatolícky kostolík z Matysovej

venskú, nemeckú a židovskú časť.⁶ Pre jednotlivé skupiny boli vybrané určité objekty, ktoré nesú charakteristické prvky jednotlivých etnických skupín.

Prvé budovy boli do vybraného priestoru ukladané už od roku 1977. Verejnosti bolo MLA sprístupnené v roku 1985.⁷ Dominantou sa stal drevený kostolík z Matysovej z roku 1833, zasvätený sv. Michalovi Archanjelovi. Okrem neho sa v MLA nachádza 24 objektov.

V roku 1997 bola vypracovaná nová koncepcia národopisnej expozície v prírode Múzea v Starej Lubovni. Koncepciu vypracoval PhDr. Juraj Langer, CSc., na podklade záverov z rokovania o koncepcii národopisnej expozície v prírode Múzea v Starej Lubovni z 15. 10. 1997. V koncepcii vyzdvihol pozitívne hodnoty areálu ako horské makroprostredie, blízkosť hradu, blízkosť okresného mesta Stará Lubovňa, ako aj veľmi kvalitné spracovanie etnografickej tematiky. Zároveň však podčiarkol niektoré negatívne javy ako: malé územie, keďže z pôvodných 10 ha sa využilo iba päť, chudobná skladba optimálnych biotopov, nevhodné umiestnenie vodnej nádrže a absencia zastúpenia iných etnických skupín z oblasti Starej Lubovne ako rusínsko-ukrajinskej skupiny. Juraj Langer zároveň ponúkol možnosti riešenia negatívnych javov. Autor navrhol pre pomenovanie MLA v Starej Lubovni názov *Múzeum hornospišskej dediny* alebo *Lubovnianske podhradie*, pričom jednoznačne zatracoval pomenovanie skanzen. Znova zdôrazňoval sústredenie obce podľa etnických skupín,

vybraných objektov pre budúce MLA. Význam a opodstatnenie vytvorenia MLA v tejto oblasti potvrdilo aj základné zistenie pri realizácii výskumu, a to: „Rôznorodosť etnických skupín odrážala sa aj v celkovej kultúre, a preto je táto oblasť mimoriadne bohatým zdrojom poznávania nie len rozdielných sídelných typov, ale aj jednotlivých obytných a hospodárskych budov.“ Koncepcia navrhovala rozdeliť jednotlivé skupiny obyvateľstva podľa etnickej príslušnosti na: goralskú, rusínsku, slo-

6 ŠTEIS, R., KLAUČOVÁ, M., KŇAVA, K. *Urbanistická štúdia súboru ľudových stavieb – Stará Lubovňa*. Bratislava : SVŠT Stavebná fakulta, Katedra urbanizmu a územného plánovania, 1975, 9/2010, 448, s. 11-12.

7 Lubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Langer, Juraj. *Koncepcie národopisnej expozície v prírode múzea v Starej Lubovni*, 1997, 9/2010, 448.

ktoré bolo navrhnuté už v *urbanistickej štúdii*. Do tematického zaradenia navrhol pripojiť nemeckú zónu. Taktiež sa stotožnil s priečne - pozdĺžnou koncepciou uloženia. Pre výber objektov určil niekoľko kritérií, hlavne historické kritérium, potom vývojové, estetické, kritérium mikroregionálnych zvláštností, reprezentácie skupín a kritérium jedinečnosti objektov. Autor navrhol novú koncepciu sídelného riešenia MLA, pričom ho rozdelil na päť častí – zón: slovenskú, rusínsku, goralskú, nemeckú a výrobnú-obchodnú. Autor popísal jednotlivé zóny aj s najmenšími detailmi.⁸

Po roku 1990, tak ako v iných múzeách v prírode na Slovensku, sa začal z finančných dôvodov dlhoročný útlm v ich ďalšej výstavbe. Muzeálne inštitúcie sa dostali pod priame riadenie Ministerstva kultúry (MK) SR. Štrukturálne zmeny v ekonomike štátu, riešenie nezamestnanosti, spôsobovali obmedzovanie prísunu finančných prostriedkov nielen do oblasti kultúry a kultúrneho dedičstva, ale aj do iných oblastí verejného života. Preto v 90. rokoch bolo veľmi náročné finančne zabezpečiť aspoň údržbu už postavených objektov. Neboli prostriedky ani na odkúpenie plánovaných objektov a ich odloženie na skládku. Na vidieku dochádzalo k ich masívnemu zániku. Po roku 1997 prešli regionálne múzeá spod priameho riadenia MK SR pod novozriadené regionálne kultúrne centrá. Táto delimitácia

Skanzen v Starej Ľubovni

8 Ľubovnianske múzeum – hrad, archívny materiál: Langer, Juraj. *Koncepcie národopisnej expozície v prírode múzea v Starej Ľubovni*, 1997, 9/2010, 448.

ešte neriešila finančné problémy kultúrnych inštitúcií. Lubovnianske múzeum sa začalo intenzívnejšie venovať cestovnému ruchu. Hodnotné areály múzea s národnými kultúrnymi pamiatkami začali lubovnianski múzejníci aktívne propagovať na trhu cestovného ruchu, počas letnej sezóny pripravovať hodnotné podujatia a vďaka tomu začali plynúť do rozpočtu múzea financie, ktoré boli investované do prevádzky a do údržby hradu a objektov ľudovej architektúry v skanzene. Vďaka týmto finančným prostriedkom boli v posledných rokoch na väčšine objektov vymenené šindľové krytiny a zreštaurovaný ikonostas a historický mobiliár dreveného grécko-katolíckeho kostolíka z roku 1833.

V roku 2002 bolo Lubovnianske múzeum delimitované pod Prešovský samosprávny kraj. V posledných rokoch vedenie kraja začalo akceptovať výsledky, ktoré Lubovnianske múzeum dosiahlo v oblasti vývoja vlastných príjmov a začalo podporovať najmä finančne náročnú obnovu hradu Lubovňa. Vďaka propagácii, skvalitňovaniu expozícií a príprave letnej sezóny s kvalitnými službami a kultúrnymi podujatiami, začína narastať aj počet návštevníkov a zariadenia múzea sa stávajú významným centrom cestovného ruchu na hornom Spiši. Vlastné príjmy v súčasnosti múzeum využíva nielen na údržbu objektov, ale investuje do odbornej a vydavateľskej činnosti a rozvoja aktívnej medzinárodnej spolupráce. V posledných rokoch sa múzeum orientovalo aj na vypracovanie a predloženie projektov na získanie finančných príspevkov z fondov EÚ. Posledný projekt bol predložený v rámci programu cezhraničnej slovensko-poľskej spolupráce (2010). K plánovaným aktivitám v rámci tohto projektu patrí aj výstavba usadlosti v skanzene, rekonštrukcia dreveného oplotenia aj amfiteátru a vybudovanie odpočívadiel. Projekt bol podaný v spolupráci s dlhoročným partnerom Muzeum Okregowym v Nowom Saczi (Poľsko), ktorý plánuje postaviť malý skanzen ľudovej architektúry v Pieninách (Szczawnica). Pre ďalší rozvoj a výstavbu múzea v prírode bude nevyhnutné akceptovanie koncepcie, ktorej autorom je Dr. Juraj Langer, CSc. Múzeum sa musí zamerať na také aktivity, ktoré budú oživovať bohaté tradície regiónu.

LUBOVNIANSKE MÚZEUM

Dalibor MIKULÍK

Dalibor Mikulík

Múzeum v Starej Lubovni si v roku 2014 pripomína 57 rokov svojej existencie. Prípravný výbor pre založenie múzea bol schválený na základe uznesenia Rady Okresného národného výboru v Starej Lubovni zo dňa 19. mája 1956. Za riaditeľa novo vzniknutého múzea bol ustanovený profesor tunajšieho gymnázia František Gunda, ktorý sa však ešte v tom istom roku funkcie vzdal. Na návrh vyšších orgánov a po dôkladnom uvážení sa rozhodol túto funkciu prevziať pán Andrej Čepiššák, najskôr ako externý pracovník.¹ Od 1. februára 1959 bol ustanovený za riaditeľa múzea na plný úväzok a tak sa mohol plne venovať svojmu rodiacemu sa dielu. Stála pred ním veľmi ťažká úloha. Múzeum bolo potrebné budovať úplne od začiatku. Neboli k dispozícii žiadne priestory a ani

zbierkový fond. Vo svojom voľnom čase, cez nedele a sviatky, robil výskum v teréne a zachraňoval cenné historické pamiatky, ku ktorým mal vrelý vzťah. Na poschodí budovy č. 5 na námestí v Starej Lubovni vznikol v roku 1958 prvý depozitár múzea. Inštalovanie expozícií múzea za danej situácie nebolo možné. Situácia sa zmenila v roku 1960, keď sa územnou reorganizáciou a zrušením okresu Stará Lubovňa uvoľnil renesančný arkádový dom č. 12 (známy aj ako Provinčný dom) na námestí v Starej Lubovni. Riaditeľovi múzea sa podarilo v tejto budove získať päť miestností a malý sklad. Za pomoci Slovenského národného múzea v Bratislave, ktoré mu dodalo vitríny, sa podarilo už 1. decembra 1960 sprístupniť verejnosti prvé expozície za účasti 3000 návštevníkov.²

Po istom čase prišiel s návrhom začať s renovačnými prácami na hrade Lubovňa a po ich dokončení ho využívať na muzeálne účely. V rokoch 1964 – 1965 sa na hrade začalo s opravami najzachovalejšej časti hradu – ranobarokového paláca Lubomírskych. V júni 1965 sa riaditeľ s rodinou presťahoval na hrad a v letných mesiacoch postupne presťahoval aj celé múzeum. V jarných mesiacoch 1966 spolu s odbornými pracovníkmi Východoslovenského múzea a Galérie v Košiciach inštaloval prvé expozície, ktoré boli za účasti veľkého počtu návštevníkov 12. júna 1966 slávnostne sprístupnené.

Pri tejto príležitosti a neskôr pri jeho 65. narodeninách sa jeho práca dočkala mnohých uznaní a ocenení zo strany štátnych a kultúrnych inštitúcií. Andrej Čepiššák s rodinou húževnato pracovali i naďalej, obetavo zabezpečovali múzejnú prácu, sprievodcovskú činnosť, urgovali ďalšie opravy hradu a v roku 1968 zariadili vý-

1 Pamätnica 1956 – 2006: k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Lubovni. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2006, s. 9.

2 Pamätnica 1956 – 2006: k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Lubovni. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2006, s. 9.

stavbu asfaltovej cesty a parkoviska pri hrade. Riaditeľ nadviazal spoluprácu s maďarskými a poľskými múzeami. O sľubnom rozvoji svedčí fakt, že počet zbierkových predmetov sa rozrástol na vyše 6000 kusov, ale i to, že v rokoch 1969 – 1973 stúpал počet návštevníkov.

Do osudov múzea a jeho prvého riaditeľa nepriaznivo zasiahol po roku 1968 proces normalizácie i aféry súvisiace s nelegálnym skupovaním a odoberaním vzácných umeleckých pamiatok v okrese Stará Lubovňa. Pod vplyvom vyhrotených vzťahov medzi múzeom a okresnými orgánmi požiadal Andrej Čepiššák k 30. septembru 1973 o uvoľnenie z funkcie riaditeľa.

Obdobie druhej dvadsiatky existencie múzea bolo naplnené úsilím o rekonštrukciu hradu a výstavbu expozície ľudovej architektúry v prírode. Významným počínom bol vznik novej inštitúcie Okresnej pamiatkovej správy, ktorá zabezpečovala investorskú činnosť rekonštrukčných a stavebných prác na spomínaných pamiatkach.

V druhej polovici 70. rokov rozvíjalo múzeum činnosť hlavne v oblasti národopisu a histórie novodobých dejín. Vedecko-výskumná, akvizičná a dokumentačná práca v odbore národopis bola zameraná na ľudovú architektúru a bývanie, remeselnú a domácku výrobu, ľudový odev, poľnohospodárstvo a chov dobytka, folklór a rodinné a výročné zvykoslovie. Výsledky práce boli využité pri tvorbe národopisej expozície v prírode, ktorá bola verejnosti postupne sprístupňovaná od roku 1985.

V prvej polovici 80. rokov sa skupina pracovníkov múzea venovala výskumu, dokumentácii a akvizícii dokumentov z obdobia prvej a druhej svetovej vojny, partizánskemu hnutiu v našom regióne, socializácii poľnohospodárstva a výstavbe socializmu. Vyústením tejto práce bola na vtedajšiu dobu moderná expozícia novodobých dejín, ktorá bola umiestnená v kúrii Dlugolinských. Verejnosti bola sprístupnená od roku 1986 do roku 1991, keď bola z dôvodu uplatnenia reštitučných nárokov vlastníkov na objekt, zrušená.

Koncom 80. rokov sa zintenzívnili archeologické výskumy hradu Lubovňa, hradu Plaveč, mesta Stará Lubovňa a Podolínca a systematické výskumy v lokalitách okresu. Výsledky archeologických výskumov a prieskumov objasnili dejiny osídľovania nášho regiónu v ranom stredoveku.³

V roku 1990 získalo múzeum do svojej správy opäť budovu renesančného arkádového domu č. 12 na Námestí sv. Mikuláša v Starej Lubovni. Po rekonštrukčných prácach sa podarilo v roku 1994 v najkrajších priestoroch objektu sprístupniť galériu umenia, v ktorej sa v spolupráci s ostatnými kultúrnymi inštitúciami obmenilo desať výstav ročne. Avšak vzhľadom na rozsah expozícií, areálov a objektov, ktoré múzeum v súčasnosti spravuje a vzhľadom na sťažené finančné podmienky na údržbu spomínaných objektov, sa múzeum rozhodlo budovu predať.

V roku 1991 prevzalo múzeum od Slovenského ústavu ochrany pamiatok a prírody – stredisko Prešov investorskú činnosť na výstavbu skanzenu a rekonštrukčných prác na hrade. Dovtedy boli na hrade realizované rekonštrukčné práce na fortifikácii, východnom bastióne, bránovej veži a na západnom bastióne. Rozostavaný bol bránový objekt pri veži a neukončené inžinierske siete. Práve v tomto období sa múzeum dostalo pod priame riadenie Ministerstva kultúry (MK) SR a vďaka

3 *Pamätnica 1956 – 2006: k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Lubovni*. Stará Lubovňa : Lubovnianske múzeum, 2006, s. 11.

Hrad Lubovňa

prideleným finančným prostriedkom dokončilo bránový objekt do horného hradu, hájovňu v národopisnej expozícii v prírode, opravilo fasády prevádzkových budov v podhradí, realizovalo rekonštrukciu trafostanice, údržbu objektov ľudovej architektúry a ďalšie. Úspešne bola ukončená obnova hlavnej veže hradu Lubovňa, ktorá sa uskutočnila v rokoch 1999 – 2003 za finančnej podpory Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia a Krajského úradu v Prešove. Po roku 1990 boli zveľadené nádvorie hradu, opravený interiér a exteriér hradnej kaplnky a fortifikácie.

Koncom 90. rokov bolo významným prínosom obsadenie úseku histórie múzea odborným pracovníkom. Výsledky historických výskumov boli prezentované v expozícii histórie na hrade, na odborných seminároch, publikované v zborníkoch, odbornej tlači a propagačných materiáloch. Výskumy na úseku staršej histórie Staršej Lubovne a jej okolia boli náročné v tom, že chýba archívny materiál, ktorý bol odovzdaný do zberu.

V roku 2000 bolo Lubovnianske múzeum oslovené Pamiatkovým úradom v Bratislave, aby prevádzkovalo múzejnú expozíciu v Červenom Kláštore. Po prvom roku prevádzky múzeum vytvorilo nové expozície venované histórii dvoch mužských reholí – kartuziánov a kamaldulov, národopisnú expozíciu, archeologickú expozíciu, mníšsku pustovňu so zameraním na liečiteľstvo, ktorému sa mníši po stáročia v kláštore venovali. Múzeum nadviazalo kontakty s kartuziánmi v Pleteriji v Slovinsku a Grenoble vo Francúzsku a s kamaldulmi v Krakove. Získalo originálne exponáty, z ktorých je najcennejší antifonár z roku 1612 od kartuziánov z Pleterije. Múzeum tiež prezentuje faksimile prvého prekladu Biblie do slovenčiny, ktorý bol vyhotovený kamaldulskými mníchmi v polovici 18. storočia.

Okrem vedecko-výskumnej, prezentačnej a investorskej činnosti sa múzeum permanentne venuje i akvizícii zbierkových predmetov. Zbierkový fond múzea predstavuje v súčasnosti 22 736 kusov predmetov, pričom najpočetnejšie zastúpenie majú národopisné zbierky, historické zbierky, archeológia, numizmatika a v menšom počte sú zastúpené dejiny umenia, dejiny hudby, zoológia a paleontológia.

Múzeum má aj bohatý fond fotodokumentácie, hlavne z oblasti ľudovej kultúry, archívny fond a knižný fond. Počas existencie múzea bolo v jeho priestoroch prezentovaných viac ako 200 vlastných a prevzatých výstav a okolo 360 kultúrno-výchovných podujatí.

Od roku 2002 je múzeum v zriaďovateľskej pôsobnosti Prešovského samosprávneho kraja (PSK). Lubovnianske múzeum má v oblasti príjmov z vlastnej činnosti prvé miesto spomedzi 28 kultúrnych inštitúcií. Vlastné príjmy z činnosti múzea a z prenájmu nebytových priestorov pokrývajú 60 % rozpočtu inštitúcie. Múzeum v posledných rokoch získava na obnovu pamiatok a zbierkových predmetov granty z MK SR a príspevky z PSK. V rokoch 2003 – 2004 v rámci cezhraničnej spolupráce s Poľskom úspešne realizovalo projekt pod názvom *Historické a kultúrne dedičstvo ako kapitál rozvoja cestovného ruchu v prihraničných regiónoch*, do ktorého sa zapojilo na slovenskej a poľskej strane osem múzeí. Múzeum aktívne spolupracuje s partnerskými múzeami v zahraničí (Česká republika – Valašské múzeum, Múzeum v Novom Jičíne, Ukrajina – Zakarpatské oblastné múzeum v Užhorode, Poľsko – Hrad Dunajec v Niedzici, múzeum v Nowom Saczi, Francúzsko – Escaladie, Maďarsko – kláštor kamaldulov v Majku). Aktívne sleduje aj možnosti čerpania štrukturálnych fondov pre pokračovanie obnovy a záchrany hradu a skanzenu. V roku 2011 získalo Lubovnianske múzeum – hrad cenu predsedu PSK Petra Chudíka.

Výsledky, ktoré Lubovnianske múzeum dosiahlo v posledných rokoch vo zvýšenom počte návštevníkov a v príjmovej oblasti z tejto činnosti sú príkladom toho, ako môže kultúrna inštitúcia prežiť v súčasných zložitých ekonomických podmienkach. Múzeum je sprostredkovateľom kultúrnych kontaktov a spolupráce medzi inštitúciami PSK a Malopoľského vojvodstva. Za úspech považujeme aj nadviazanie kontaktov s potomkami po meči niekdajších majiteľov hradu v rokoch 1593 – 1944. Múzeum udržiava živé kontakty s rodinou Lubomirských v Poľsku, s rodinou Raisz-Lublóváry v Luxembursku či s rodinou Zamojských v Španielsku (kráľovský dvor v Madride). Obzvlášť úspešná je spolupráca s rodinou Raisz-Lublóváry, ktorá darovala múzeu 150 predmetov historickej hodnoty. Vďaka tomuto daru je dnes na hrade Lubovňa nová expozícia Raiszovcov, kde dominujú originálne portréty majiteľov hradu z 19. storočia.

V rokoch 2008 – 2012 pristúpilo Lubovnianske múzeum – hrad a jeho zriaďovateľ PSK k finančne aj stavebne najnáročnejšej akcii *Obnova renesančného paláca hradu Lubovňa*. Považovaná je za vzorovú obnovu pamiatky v rámci Európy a múzeum bolo ocenené ministrom kultúry SR cenou Fénix – kultúrna pamiatka roka 2012. Touto investičnou akciou je v súčasnosti sprístupnených 90 % hradného komplexu. V roku 2012 otvorilo múzeum prvú expozíciu aj v hodnotnom barokovom podhradí.

V súčasnosti múzeum spravuje hrad Lubovňa, rozsiahle barokové podhradie a skanzen s 25 originálnymi drevenými objektmi.

Dnes sa Lubovnianske múzeum radí medzi najnavštevovanejšie múzeá SR a tiež je miestom, ktoré rúca bariéry. Hrad a skanzen je sprístupnený pre nevidiacich a nepočujúcich, čo sa dá považovať v rámci pôvodne nedobytnéj pohraničnej pevnosti za raritné v rámci EÚ. Návštevníci hradu môžu v súčasnosti vidieť expozíciu stavebného vývoja hradu, dobového bývania, cechov a remesiel, sakrálneho umenia, vozovňu, kazematy, zbroj, expozície venované majiteľom hradu Lubovňa – šľachtickej rodine Raisz a Zamojských, ale i najnovšiu expozíciu renesančného paláca (stredoveký pivovar, novoveký liehovar, 3D prezentácie).

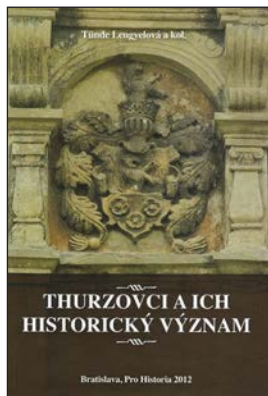
Barokové podhradie hradu Lubovňa, ktoré bolo vybudované v 18. storočí je dnes v náročnej rekonštrukcii. Ako prvý objekt sa obnovuje barokový kaštieľ, kde bude moderný priestor pre depozitáry a administratívu múzea.

RECENZIE ANOTÁCIE

Panteón, Paríž. Foto Róbert Jurčíšín

LENGYELOVÁ, Tünde a kol. *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava : Pro Historia, 2012. 260 s. ISBN 978-80-89396-19-1

Výskum histórie a pôsobenia šľachtických rodín žijúcich na našom území prechádzal rôznymi fázami. I napriek tomu, že v posledných desaťročiach záujem o bádanie v tejto oblasti rýchlo stúpa, podrobnejšie je zmapovaná iba malá časť pôsobenia najmä príslušníkov vyššej šľachty. Jedným z rodov, ktoré svojim významom a činnosťou v rôznych oblastiach celkom zaslúžene vzbudzujú už dlhší čas pozornosť bádateľov sú Thurzovci. Zatiaľ u nás neexistuje vedecká monografia, ktorá by vyčerpávajúcim spôsobom zmapovala osudy jednotlivých príslušníkov tohto rodu, rovnako ako ich často mimoriadne rozsiahle a rôznorodé aktivity. Historici z celej strednej Európy však postupne cez desiatky vedeckých a odborných textov analyzovali mnohé

oblastí ich života, i situáciu v krajinách kde pôsobili.

Niektoré z oblastí v rámci tejto problematiky umožňuje sledovať aj publikácia s názvom *Thurzovci a ich historický význam*, ktorá je spoločným dielom slovenských a maďarských historikov. Takmer dve desiatky príspevkov, rôzneho rozsahu i zamerania, zachytávajú mnohé z toho, čo Thurzovcov ako rod robí do veľkej miery výnimočným medzi uhorskou aristokraciou. Jednotlivé texty sú rozdelené do štyroch rozsiahlejších blokov, ktoré postupne mapujú ich prienik medzi najvyššiu šľachtu, vzťah k náboženským otázkam, hospodárske a politické aktivity či v neposlednom rade kultúrny odkaz ktorý svojou činnosťou zanechali pre nasledujúce generácie. Prostredníctvom štúdií zaradených do týchto okruhov sa jednotliví autori pokúsili zachytiť niektoré z aktivít príslušníkov tohto z hľadiska rýchlosti a veľkosti dosiahnutého úspechu v uhorských dejinách naozaj mimoriadneho rodu. V tomto smere by si nepochybne zaslúžili podrobnejšiu pozornosť mnohé z uverejnených textov. Ako z nášho pohľadu osobitne zaujímavých by sme sa však chceli pozastaviť aspoň pri niekoľkých z nich.

Z hľadiska hospodárenia a celkovo ekonomického života v rámci Uhorska počas raného novoveku, dokázali Thurzovci uplatňovať postupy, ktoré im zaručili nielen dosahovanie krátkodobých vysokých ziskov, ale zabezpečili im dlhodobu vysoké výnosy z ich rozsiahlych majetkov. Tie mohli následne použiť v iných oblastiach svojho pôsobenia. T. Lengyelová v texte s názvom *Hospodárske pomery na thurzovských panstvách na prelome 16. a 17. storočia*, predstavuje prehľad thurzovských majetkov a príjmy, ktoré z nich poberali. Podobne ako na iných šľachtických majetkoch, aj tu významnú úlohu zohrávali tradičné formy hospodárenia. Jednak vo vlastnej réžii, jednak išlo o peniaze, prácu a naturálie vyberané od poddaných. I napriek tomu, že sa spôsob hospodárenia zásadnejšie nelíšil od iných šľachtických rodín, dosahovaný výsledný efekt bol vyšší. Thurzovci totiž uplatňovali niektoré nie celkom bežné postupy, keď napríklad nepreťažovali svojich poddaných ani požiadavkami na odvody, ani pracovnými povinnosťami. Vo väčšej miere ako bolo obvyklé podporovali využívanie miestnych zdrojov a prostredníctvom početných jarmokov zabezpečovali poddaným možnosť výhodne speňažiť dosiahnutý nadprodukt. Ako

autorka v závere konštatuje, pre prosperitu panstiev bola v neposlednom rade významná okrem ich veľkosti tiež skutočnosť, že sa nachádzali ďaleko od tureckej hranice a vo väčšine prípadov mali i výhodnú geografickú polohu.

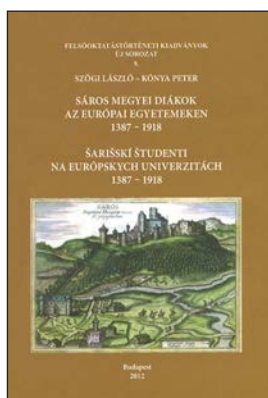
Zaujímavý pohľad do každodenného života uhorskej šľachty, ale tiež na vzájomnú rivalitu dvoch významných rodov predstavuje príspevok D. Duchoňovej, *Dvorské poriadky na thurzovskom a esterházyovskom dvore*. Spoločenské postavenie i možnosť na jeho zlepšenie sa v období 16. - 17. storočia nezískavala ľahko. Náročné si ich však bolo tiež udržať. Na príklade Mikuláša Esterházyho autorka prezentuje, že rýchly vzostup síce možný bol, spravidla však vyvolával odpor okolia. Ten bol tým väčší, čím významnejší a rýchlejší postup zaznamenával niekto z nižšej vrstvy. O tom, že takéto spory, najmä ak sa odohrávali v najvyšších vrstvách uhorskej spoločnosti mohli mať vážne dôsledky svedčí prvá časť príspevku. Druhá polovica štúdie je venovaná konkrétnym dvorským poriadkom, ktoré predstavovali základné dokumenty, podľa ktorých sa riadil každodenný chod dvora aristokratov. Okrem základných, všeobecne formulovaných požiadaviek, akými boli disciplína a poriadok, tieto dokumenty obsahovali nariadenia pre služobníctvo i konkrétne povinnosti či práva pre väčšinu členov dvora. Veľká časť ustanovení je venovaná trestom za menšie i väčšie priestupky. Sankcie boli pomerne prísne, pričom ich úlohou mal byť zabezpečenie kultúrneho správania vybranej skupiny obyvateľstva, poslušnosti a poriadku.

V rámci thurzovského rodu sa objavuje celý rad zaujímavých osobností, ktorých životné osudy výrazne prekračujú rámec bežného predstaviteľa svojho stavu. Jedným z nich bol napríklad Stanislav I. Thurzo. Jeho osobnosti sa v príspevku s názvom *Vzťahy olomouckého biskupa Stanislava I. Thurza s Uhorskom*, venoval M. Rothkegel. Neskorší biskup sa narodil v Krakove niekedy v rokoch 1471/1472, teda v období, keď jeho otec vďaka obchodovaniu a banskému podnikaniu rýchlo budoval rodinný majetok. On sám sa po štúdiách venoval cirkevnej kariére a už ako dvadsaťšesťročný sa stal olomouckým biskupom. Jeho činnosť v tejto funkcii v nasledujúcich desaťročiach priniesla mnoho pozitívneho, keď okrem iného ekonomicky opäť postavil na nohy zdevastovanú diecézu. Súčasne mal ako vysoký, dlhší čas dokonca najvyšší cirkevný hodnosťár v českom kráľovstve dostatok času na to, aby sa venoval štúdiu a intenzívnym kontaktom s humanistickými vzdelancami po celej Európe. I táto osobnosť dokumentuje, že thurzovský rod mal hneď od začiatku širokú základňu schopných a vzdelaných členov, čo ho tiež robí do istej miery výnimočným v tomto období.

Zborník napriek väčšiemu počtu príspevkov, i solídnemu rozsahu zahŕňa iba niektoré z oblastí, ktoré v spojitosti s Thurzovcami možno sledovať. Mimoriadny rod, mimoriadne zaujímaví predstavitelia i rozsah ich aktivít, tak ako to naznačili aj autori jednotlivých príspevkov, by si v konečnom dôsledku zaslúžili podstatne väčšiu pozornosť. Zostáva iba dúfať, že po vzore iných európskych krajín sa spracovanie osudov šľachty v podobe podrobných monografií uplatní aj na Slovensku.

Patrik Derfiňák

SZÖGI, László – KÓNYA, Peter. *Sáros megyei diákok az európai egyetemeken 1387 – 1918. Šarišskí študenti na európskych univerzitách 1387 – 1918.* Budapest : ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2012. 410 s. ISBN 978-963-284-297-4

Peregrinácia, čiže štúdium na zahraničných univerzitách, bola od stredoveku rozšírenou a v podstate jedinou možnosťou získania vyššieho vzdelania v krajinách strednej a východnej Európy. Platí to samozrejme aj v prípade Uhorska. Na jeho území sa v stredoveku nepodarilo založiť univerzitu pôsobiacu dlhodobejšie, v období raného novoveku síce bola založená katolícka univerzita a protestantská vysoká škola, zabezpečovali však najmä výchovu kňazov. Tým pádom študenti, ktorí chceli získať vyššie vzdelanie, museli vyhľadávať zahraničné vysokoškolské vzdelávacie inštitúcie, aj keď z veľkej časti na území habsburskej monarchie. Z obdobia raného novoveku a novoveku sa agenda univerzít zachovala v pomerne dobrom stave a to umož-

ňuje sledovanie dráhy študentov počas ich zahraničných štúdií a tiež lepšie poznanie samotnej peregrinácie. Okrem toho, že peregrini získavali na zahraničných univerzitách vyššie vzdelanie, niekedy sa stávali nositeľmi nových ideí, politických názorov, umeleckých smerov, ktoré potom šírili ďalej vo svojej vlasti, alebo sa stali sprostredkovateľmi budovania kultúrnych kontaktov medzi Uhorskom a mestami, resp. regiónmi západnej Európy. Výskum peregrinácie je teda veľmi dôležitý z hľadiska všeobecných a národných dejín, dejín školstva a pedagogiky, ale aj z hľadiska mnohých ďalších odborov, ako sú dejiny myslenia, dejiny umenia, alebo kultúrne dejiny.

Skúmanie peregrinácie je však veľmi náročné. Ide totiž o obrovské množstvo údajov roztrúsených po archívoch v celej Európe, ktorých systematické štúdium a spracovávanie vyžaduje niekoľko rokov intenzívnej a sústavnej práce. Počas uplynulých dvadsiatich rokov sa peregrináciou z územia Uhorska systematicky zaoberal výskumný tím na Univerzite Lóránda Eötvösa v Budapešti. Vedúcim výskumného tímu je Dr. László Szögi, historik, archivár, bývalý riaditeľ Univerzitnej knižnice ELTE v Budapešti, významný a uznávaný odborník na problematiku uhorskej peregrinácie. Ním vedenej skupine bádateľov sa podarilo zhromaždiť a spracovať približne stotisíc údajov o študentoch z Uhorska študujúcich na zahraničných univerzitách v celej Európe od stredoveku do roku 1918 a publikovať ich mená v takmer dvadsiatich zväzkoch edície o uhorskej peregrinácii.

Predkladaná monografia je deviatym pokračovaním série s názvom *Publikácie z dejín vysokého školstva : Nová séria*. Je jedným z prvých výsledkov vedeckej spolupráce medzi Prešovskou univerzitou v Prešove a Univerzitou Lóránda Eötvösa v Budapešti, ale primát jej patrí aj z iných hľadísk. Ide o prvé vedecké spracovanie peregrinácie z územia Šarišskej stolice, ale aj o prvé spracovanie tejto témy obmedzené na územie vybranej stolice. Monografia je výsledkom dlhoročnej spolupráce viacerých bádateľov zo Slovenska a Maďarska, je určená predovšetkým historikom, historikom školstva a pedagogiky, odborníkom a bádateľom hlavne z humanitných odborov.

Monografia je obsahovo rozdelená do dvoch hlavných častí. Prvá časť sa začína krátkym úvodom v maďarskom a slovenskom jazyku, potom nasledujú dve štúdie od autorov publikácie. V prvom príspevku, ktorého autorom je prorektor Prešovskej univerzity prof. Peter Kónya, je predstavená samotná šarišská stolica a jej školstvo od stredoveku do roku 1918, najprv v maďarskom (s. 9-69), potom v slovenskom jazyku (s. 70-126). Autor v úvode svojho príspevku ponúka krátky prehľad dejín šarišskej stolice do roku 1918, potom postupne predstavuje jednotlivé školy a školstvo v Šarišskej stolici v stredoveku, v ranom novoveku (16. – 18. storočie) a novoveku (1781 – 1918). Druhá štúdia je už venovaná samotnej peregrinácii z územia Šariša v rokoch 1387 – 1918 (v maďarskom jazyku s. 127-155 a v slovenskom jazyku s. 156-184). V nej autor Dr. László Szögi podrobne analyzuje peregrinačné zvyklosti Šariša z viacerých hľadísk. Jeho práca je rozdelená na dve podkapitoly, keď najprv analyzuje údaje z obdobia pred bitky pri Moháči, potom sa zameriava na obdobie novoveku. Databáza autora eviduje celkovo 1354 zápisov študentov na zahraničných univerzitách. Z obdobia pred rokom 1526 je zafixovaných 197 zápisov z územia Šarišskej stolice, pri ktorých autor sleduje, koľko študentov navštevovalo jednotlivé univerzity a miesto pôvodu týchto študentov. Novoveká časť je pochopiteľne obsiahlejšia, autor sleduje peregrináciu zo Šariša z pohľadu počtu študentov, v tabuľkách uvádza navštevovanosť jednotlivých univerzít, potom sleduje národnostné členenie študentov, ich rozdelenie podľa miesta pôvodu, zvlášť sa venuje prešovským, potom bardejovským peregrinom, potom sústreďuje pozornosť na konfesijné členenie študentov a na ženy medzi študentmi zo Šarišskej stolice. V ďalších bodoch sa zaoberá rozdelením peregrinov podľa fakúlt a odborov, sleduje spoločenské rozvrstvenie študentov a napokon uvádza údaje o navštevovaní iných univerzít a škôl. Do tohto prehľadu šarišskej peregrinácie neboli zaradení študenti, ktorí navštevovali niektorú z francúzskych univerzít, keďže ich výskum ešte nie je dokončený a autor upozorňuje aj na to, že komplexný obraz o peregrinačných zvyklostiach Šariša je možné získať až po zostavení zoznamu študentov, ktorí navštevovali uhorské univerzity a vysoké školy.

Druhá hlavná časť monografie je databáza, publikovanie prameňov (s. 185-347), teda zoznam mien šarišských peregrinov študujúcich na zahraničných univerzitách. Na úvod tejto časti sú zhrnuté zásady zostavenia databázy. Zostavovatelia zoznamu mien sa snažili o to, aby o každom jednom študentovi boli publikované údaje rovnakého typu, to však kvôli rôznym typom prameňov nebolo vždy možné. Pri zhromažďovaní údajov sa snažili zostavovatelia pozbierať o všetkých študentoch nasledovné údaje:

1. Meno v originálnej forme. V prípade študentov pred rokom 1526 v poradí podľa krstných mien, v prípade neskorších peregrinov v poradí priezvisk. V rámci jednotlivých univerzít sú uvedené mená zapísaných študentov v pôvodnej podobe, ako sú uvedené v matrike. Ako prvé je uvedené priezvisko a ďalšie varianty priezviska, na druhom mieste je krstné meno v podobe z matriky, na treťom mieste sa nachádzajú tituly poukazujúce na hodnosť. V prípade všetkých univerzít sú mená publikované v poradí školských rokov, v každom akademickom roku sa do úvahy bral termín zápisu.
2. Označenie diecézy, z ktorej študent pochádzal.

3. Miesto narodenia a miesto pôvodu vo forme, ako je v matrike. Ak sa miesto bydliska líšilo od miesta narodenia, odkaz na to sa nachádza v poznámkach.
4. Údaj o národnosti, pôvod študenta.
5. Vek študenta a dátum narodenia.
6. Zamestnanie a spoločenské postavenie rodiča, príp. opatrovníka v pôvodnom jazyku.
7. Náboženstvo.
8. Termín zápisu, príp. prvý navštevovaný semester. Viacnásobné zápisy sú označené v poznámkach.
9. Termín odchodu z univerzity, príp. posledný navštevovaný semester.
10. Označenie fakulty.
11. V prípade akademického gymnázia označenie triedy, do ktorej bol študent zapísaný.
12. Označenie miesta predchádzajúceho stredoškolského štúdia.
13. Označenie predošlého aj budúceho zahraničného univerzitného štúdia.
14. Získaný akademický titul.
15. Označenie prameňov.

V databáze sú z 15 uvedených informácií publikované len zistiteľné údaje. Všetci študenti, ktorí sú uvedení v databáze, dostali poradové číslo, ktoré je používané aj v registroch. V mennom registri sú uvedené poradové čísla študentov, ktoré umožňuje jednoduchšie vyhľadávanie ich údajov v databáze. V prípade študentov, ktorí sa zapísali na dve, príp. na viac univerzít, sa nachádza pri ich menách viac čísel. Miestny register informuje o mieste bydliska študentov, obsahuje miestne názvy v slovenskom aj v maďarskom jazyku. Ak nebolo možné zistiť maďarský miestny názov, nachádza sa pri mieste narodenia otáznik. Názvy rovnakého významu v odlišnej podobe boli zjednotené, pri dvojakom výskyte miestneho názvu sú publikované oba názvy oddelené spojovníkom. Na konci úvodnej časti databázy je uvedený aj zoznam skratiek a zoznam stredovekých a novovekých prameňov k databáze, potom nasleduje samotný zoznam mien šarišských študentov.

Deviaty diel série publikácií venujúcich sa dejinám vysokého školstva sa zaoberá peregrináciou študentov z územia Šarišskej stolice na rôzne európske univerzity od stredoveku po koniec prvej svetovej vojny. Jedná sa o prvé vedecké spracovanie peregrinácie študentov z územia Šariša, ktorého výsledky poukazujú na to, do akej miery sa uplatňovali celoštátne tendencie v rámci stolice a predstavujú viaceré osobitosti, ktorých poznanie umožní lepšie pochopenie smerovania vývoja v krajine. Najhodnotnejšou časťou monografie je databáza šarišských peregrinov, ktorí študovali na niektorej zo zahraničných univerzít, popritom však prináša aj analýzu databázy s mnohými dôležitými zisteniami a takisto podáva prvé komplexné podanie dejín školstva na území Šarišskej stolice od stredoveku do roku 1918.

Tibor Dolmanec

Tvorba bardejovského rodáka Bélu Kélera z pohľadu muzikológov a interpretov 21. storočia. Ed. Karol Medňanský. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. 175 s. ISBN 978-80-555-0997-6

Zborník *Tvorba bardejovského rodáka Bélu Kélera z pohľadu muzikológov a interpretov 21. storočia* je výstupom z konferencie *Návrat hudobného skladateľa, bardejovského rodáka, Bélu Kélera do európskeho hudobného dedičstva*, ktorá sa konala v Bardejove v novembri 2012.

Publikácia sa snaží priblížiť významnú osobnosť skladateľa, huslistu a dirigenta Bélu Kélera (1820 – 1882). Tento jej cieľ sa usilovalo naplniť celkovo 11 autorov. Prvý z nich, Patrik Derfiňák, v štúdiu s názvom *Východné Slovensko v 19. storočí, obdobie vzostupov a pádov* (s. 9-20) charakterizoval dejinné obdobie, v ktorom Béla Kéler žil a tvoril. Ako menovaný píše, pozostávalo východné Slovensko v tomto čase „...z viacerých samostatných správnych celkov – žúp, predstavuje

mimoriadne zaujímavú vzorku, ktorá odzrkadľuje pestrosť etnických, jazykových, náboženských, kultúrnych i ekonomických vzťahov“ (s. 10). Po jeho úvodnom príspevku sa ďalší autori vo svojich štúdiách už konkrétnejšie venovali tejto významnej osobnosti. Boli to: Jozef Petrovič – *Sociálne a spoločenské postavenie bardejovského meštianskeho rodu Kéler* (s. 21-32), Peter Bubák – Irena Medňanská – *Bela Kéler – život a dielo* (s. 33-48), František Gutek – *Pozostalosť Bélu Kélera v Šarišskom múzeu v Bardejove* (s. 49-62), František Matúš – *Umelecké dedičstvo pozoruhodných európskych parametrov v Bardejove* (s. 63-69), Irena Medňanská – *Po stopách Bélu Kélera vo Wiesbadene v roku 2006* (s. 70-81), Peter Bubák – *Kélerove husle novým, vzácnym exemplárom v Šarišskom múzeu v Bardejove* (s. 82-88), Karol Medňanský – *Idylické hudobné obrazy Karpaty – doklad programovo-romantického myslenia Bélu Kélera* (s. 89-109), Zuzana Berešová – *Historický aspekt a revízia hudobného obrazu Béla Kélera Noc v Benátkach* (s. 110-120), Urbančíková Lýdia – *Odkaz Bélu Kélera treba neustále oživovať* (s. 121-127), Silvia Fecsková – *Promenádné koncerty od čias Bélu Kélera po súčasnosť, alebo mýty a realita v prístupe k odkazu tohto hudobného skladateľa a bardejovského rodáka* (s. 128-165). Tento konferenčný zborník dopĺňajú aj *Básne* od Jána Nagajdu (s. 166-167), pozvánka z konferencie, pozvánka z komorného koncertu z diel Bélu Kélera i fotografie z uvedeného podujatia.

Na záver možno skonštatovať, že sa zostavovateľovi i samotným autorom tejto publikácie podarilo komplexne z historického i muzikologického hľadiska priblížiť osobnosť Bélu Kélera v takom kontexte, ako si to postavy tohto formátu zaslужujú, aby ich životy i tvorba neupadli do zabudnutia. Zároveň, ako jej zostavovateľ Karol Medňanský píše, približuje zborník „súčasný stav bádania kélerovskej problematiky a predstavuje platformu, na ktorej môžu stavať ďalšie generácie hudobných historikov a teoretikov“ (s. 8).

Ján Džujko

MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012. 397 s. ISBN 978-80-8046-586-5

Koncom roka 2012 vydalo bratislavské vydavateľstvo Perfekt takmer štyristostranovú publikáciu s pomerne odvážnym názvom *Dejiny Uhorska a Slováci*, ktorej autormi sú doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc. (vedúci Katedry histórie na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave) a doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (vedecký pracovník Vojenského historického ústavu v Bratislave). A ako už názov napovedá, predmetom záujmu oboch historikov sa stali dejiny uhorského štátu, pričom hlavným cieľom knihy je prezentovať dejiny Slovákov v kontexte dejín Uhorska, resp. interpretovať dejiny Uhorského kráľovstva ako súčasť slovenských národných dejín.

Kniha *Dejiny Uhorska a Slováci* je rozdelená na dva hlavné oddiely, a to *Stredoveké Uhorsko* a *Novoveké Uhorsko*, ktorým predchádza krátka stať s názvom *Karpatská kotlina pred vznikom Uhorského kráľovstva*. Jej autorom je Vladimír Segeš a čitateľovi v nej na úvod stručne predstaví priestor Karpatskej kotliny a vtedajšiu geopolitickú situáciu. Následne priblíži organizáciu starých Maďarov a samotný proces (v maďarskej historiografii) označovaný ako zaujatie vlasti (maď. honfoglalás).

Prvý z dvoch hlavných oddielov má názov *Stredoveké Uhorsko* a jeho autorom je Vladimír Segeš. Text je chronologicky rozdelený do štyroch častí: *Pod žezlom Arpádovcov* (1000 – 1301); *Uhorské kráľovstvo za vlády Anjouovcov* (1301 – 1387); *Od Žigmunda Luxemburského po Ladislava V. Pohrobka* (1387 – 1457) a *Uhorsko za vlády Mateja Korvína a Jagelovcov* (1458 – 1526). Z vyššie uvedeného by sa dalo usudzovať, že hlavným kritériom delenia textu do menších častí bola osoba panovníka, prípadne celý panovnícky rod, ale neplatí to úplne. Preto nemožno zvolené rozdelenie považovať za celkom prehľadné a napríklad obdobie vlády Mateja Korvína by si podľa názoru recenzenta zaslúžilo samostatnú časť. Je pritom zaujímavé, že autor v úvode uvádza, že stredoveké Uhorsko si prešlo tromi charakteristickými hlavnými etapami, no nakoniec nepostupuje podľa tohto delenia. Rovnako nemožno považovať za postačujúce jednostranné zameranie textu na politické dejiny, prípadne vojenské udalosti. Dejiny Uhorska sú bohaté, a to nielen na množstvo panovníkov a vplyvných rodov usilujúcich o moc. Predovšetkým by si podrobnejšie spracovanie zaslúžil proces vzniku slobodných kráľovských miest, ktoré v nasledujúcich storočiach zohrávali významnú politickú, hospodársku i kultúrnu úlohu. Čitateľ sa iba okrajovo dozvie o cirkevných pomeroch či hospodárskom vývoji krajiny, takmer nič o živote šľachty alebo širokých vrstiev obyvateľstva, prípadne kultúre. Prvý z dvoch hlavných oddielov tak možno považovať len za základný prehľad vnútropolitického vývoja Uhorska a jeho zahraničnej politiky.

Druhý hlavný oddiel publikácie *Dejiny Uhorska a Slováci* je pomenovaný *Novoveké Uhorsko* a jeho autorom je Ivan Mrva. Text je chronologicky členený do šiestich častí: *Osmanská invázia a rozpad Uhorska* (1526 – 1606); *Doba ťažení sedmohradských kniežat a protihabsburských povstaní* (1606 – 1711); *Cesta k osvietenským reformám* (1711 – 1792); *Doba prebudenia národov* (1792 – 1848); *Od revolúcie po dualizmus* (1848 – 1867)

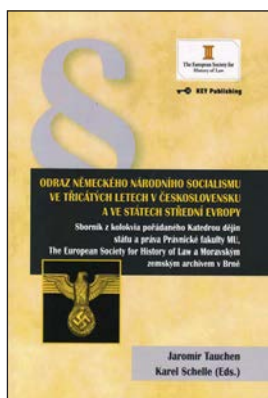
a *Päťdesiatjeden rokov posledného dejstva* (1867 – 1918). Podobne ako v prípade prvého hlavného oddielu, aj rozdelenie tohto textu do vyššie uvedených menších častí je pomerne zvláštne. Autor pritom v úvode uvádza tri etapy novovekých dejín Uhorska, no delenie, ktoré bolo nakoniec použité je odlišné a v niektorých prípadoch tiež nesprávne zvolené. Napríklad *Osmanská invázia a rozpad Uhorska* (1526 – 1606) má nelogicky zvolený záver, a to rokom 1606, t. j. rokom ukončenia prvého protihabsburského povstania Štefana Bocskai (1604 – 1606). To, vzhľadom na uvedené delenie, však obsahovo patrí už do nasledujúcej časti *Doba ťažení sedmohradských kniežat a protihabsburských povstaní* (1606 – 1711), ktorej samotný názov bol zvolený pomerne nešťastne, keďže sa v ňom náchádza pomenovanie rovnakej veci dvakrát. Z obsahového hľadiska Ivan Mrva len veľmi málo priblížil značne významnú a pre dejiny Uhorska a Slovákov značne dôležitú problematiku reformácie. Diskutabilné je najmä zmätočné používanie termínov ako *protestantizmus*, *evanjelický*, *umiernená forma augsburského vyznania* (?) alebo *luteranizmus*, ktorý je navyše nesprávne zvoleným termínom (správne luteránstvo, luteráni = stúpenci Lutherovej reformácie). V rámci použitej terminológie zaujme tiež neštandardné slovné spojenie „katolícka reštaurácia“. Autor následne viackrát zovšeobecňuje, no najmä fabuluje, keď tvrdí napr. že údajny morálny úpadok šľachtickej vrstvy spôsobili okrem občianskej vojny, osmanskej invázie aj humanizmus, renesancia a reformácia, alebo keď uvádza, že mestá Pentapolitany postihol úpadok diaľkového obchodu v 16. – 17. storočí. Veď len slobodné kráľovské mesto Prešov získalo v 16. storočí od panovníkov niekoľko donácií a privilégií, čo nám dokladá napr. právo núteného skladu z roku 1537 alebo artikuly obchodníckeho cechu z roku 1570 (potvrdené r. 1582) a ich vylepšená verzia z roku 1615 (potvrdená r. 1617). V diaľkovom obchode dominoval vývoz na poľské (Krakov), sliezke (Vratislav), sedmohradské (Veľký Varadín, Koložvár) a rakúske trhy (Viedeň). Najdôležitejším obchodným artiklom prešovských kupcov bolo v období raného novoveku uhorské víno. Vo štvrtej časti s názvom *Doba prebudenia národov* (1792 – 1848) sústredil autor pozornosť okrem politického vývoja na národnostnú skladbu uhorského obyvateľstva. Bohužiaľ, za nedostatočne spracovanú, resp. za vôbec nespracovanú možno považovať problematiku prisťahovalectva židovského obyvateľstva do severovýchodných oblastí Uhorska (t. j. aj na dnešné územie východného Slovenska). Naopak Ivan Mrva rozvíja stereotypný pohľad na židov, keď ich opisuje ako „privandrovanco z Haliče, ktorí náchylnosť ľudu k pálenke povzbudzovali“. Podobné tvrdenia možno považovať za neprofesionálne. Boli to práve reformní židia, ktorí sa v druhej polovici 19. storočia stali nositeľmi hospodárskej modernizácie v krajine, dokázali sa prispôbovať voľnému trhu, mali všeobecne vyššiu úroveň vzdelanosti a rovnako bližšie k liberálnym reformám. V poslednej časti *Päťdesiatjeden rokov posledného dejstva* (1867 – 1918) autor iba okrajovo spomenie problematiku moderného antisemitizmu, no úplne zamlčí, že aj významní slovenskí dejatelia publikovali koncom 19. storočia v Slovenských pohľadoch dobe poplatné články (napr. Vajanského *Židovská otázka na Slovensku* z roku 1881).

Publikácia je v závere doplnená skromným výberovým menným registrom, ktorý sa dá považovať pri tak rozsiahlej téme za nepostačujúci. Diskutabilná je tiež absencia použitého archívneho materiálu či zaradenie niektorých prác v zozname použitej a odporúčanej literatúry (napr. renomovanými slovenskými historikmi odmietnuté Dejiny Slovenska a Slovákov od Milana S. Ďuricu. Záverom je potrebné

uviesť, že kniha vydavateľstva Perfekt s názvom *Dejiny Uhorska a Slováci*, ktorá svojím spracovaním cieľi hlavne na širšie publikum prejavujúce záujem o históriu, nenaplnila očakávania recenzenta o novom pohľade na dejiny Slovákov v kontexte uhorských dejín.

Martin Hajduk

Odraz nemeckého národného socializmu ve tridsátých letech v Československu a ve státech střední Evropy. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty MU, The European Society for History of Law a Moravským Zemským archivem v Brně. Eds. Jaromír Tauchen, Karel Schelle. Ostrava : KEY Publishing s. r. o., 2013. 239 s. ISBN 978-80-87475-28-7

Svetové dejiny (a európske zvlášť) prvej polovice 20. storočia najvýraznejšie ovplyvnil vývoj v Nemecku po I. svetovej vojne. História pôvodne krajne ľavicových politických teórií, ktoré sa snažili prepojiť myšlienky socializmu a nacionalizmu siaha až do 19. storočia. V prvých desaťročiach 20. storočia vznikajú politické strany národnosocialistického typu, ktoré odmietajú parlamentnú demokraciu a sú pre nich charakteristické totalitné prvky ako jednostranný nacionalizmus prerastajúci až do xenofóbie a nenávisť k cudzincom či príslušníkom iných rás, túžba po centralisticky usporiadanej spoločnosti s vojenskou hierarchiou vedenia, či túžba po akomsi „ľudovom živote“. Najvýraznejšou predstaviteľkou tohto zdeformovaného typu národnosocialistického

smeru sa stala Nemecká robotnícka strana, ktorá sa v roku 1920 premenovala na Národno socialistickú nemeckú robotnícku stranu (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP). Myšlienky národného socializmu sa po Hitlerovom uchopení moci stali oficiálnou nemeckou doktrínou a ideologickým základom nacistickej diktatúry v Nemecku. Export týchto myšlienok za hranice Nemeckej ríše dostal po 30. januári 1933 nový impulz. Nie je prekvapujúcim zistenie, že najvýraznejšie sa tieto myšlienky uchytili v radoch nemeckej menšiny v rôznych štátoch strednej Európy. Československo bolo priamym susedom Nemeckej ríše s veľmi početnou nemeckou menšinou, ktorá bola počtom príslušníkov druhým najpočetnejším etnikom v ČSR. Vývojom v Nemecku posmelená nemecká menšina bola od začiatku tridsiatych rokov výrazným hráčom v politickom živote ČSR. Národný socializmus sa práve v nemeckej menšine stal dominantnou politickou teóriou, ale živnú pôdu na svoj rast našiel aj v českom či slovenskom politickom spektre.

Katedra dejín štátu a práva Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v spolupráci s The European Society for History of Law a Moravským zemským archívom v Brne usporiadala 27. februára 2013 vedecké kolokvium, ktoré hľadalo odpovede na otázky, či a do akej miery sa myšlienky národného socializmu premietli do života spoločnosti v štátoch susediacich s Nemeckom. Dátum konania vedeckého kolokvia nebol náhodný – rámovalo ho 80. výročie dvoch kľúčových historických udalostí (30. januára 1933 sa Adolf Hitler stal ríšskym kancelárom a 27. februára 1933 bol

podpálený Ríšsky snem). Kolokvia sa zúčastnili odborníci z právnických fakúlt, archívov, aj historických pracovísk z Čiech, Moravy a Slovenska, ktorých vedecké bádanie parciálne, alebo aj komplexne odpovedalo na vyššie stanovené otázky.

Kolokvium otvorila Katarína Smutná, riaditeľka MZA Brno, ktorý bol jedným z spoluorganizátorov podujatia a v reprezentačných priestoroch ktorého rokovanie prebiehalo. Samotné rokovanie bolo rozdelené do štyroch tematických blokov, ktoré moderovali skúsení pedagógovia Právnickej fakulty prof. Ladislav Vojáček a docent Karel Schelle.

Pre zborník zvolili editori iné rozdelenie príspevkov – zoradili ich podľa abecedného poradia autorov. Tomáš Baletka sa v príspevku *Počátky a formování Československé státní bezpečnosti v letech 1936 – 1945. Pokus o stručný nástin* (s. 9-18) venoval doteraz málo známej téme histórie ŠTB, ktorú si mnohí spájajú len s obdobím po roku 1948. České právnické časopisy v Protektorátu Čechy a Morava (s. 19-26) – taký je názov príspevku Stanislava Balíka, v ktorom sa venuje štyrom najrozšírenejším právnickým časopisom v sledovanom období – Česká advokacie, České právo, Právník a Právní praxe. Príspevkom pod názvom *Říšské občanství jako nástroj nacistické ideologie a germanizační politiky* (s. 27-35) priamo z témy nacizmu sa prezentoval František Emmert. Regionálnej histórii sa v príspevku *Československo-rakouské vztahy a počátek expanze nacistického Německa (se zřetelem k historickému vývoji na jihomoravské hranici)* (s. 36-59) sa venoval Vladimír Fic. Meniacim sa právnym úpravám vo vzťahu k emigrantom do Československa sa venoval Jakub Hablovič v štúdiu *Uprchlíctví mezi Mnichovem a březnem 1939* (s. 60-66). Monika Horáková v príspevku *Proměna československé demokracie v roce 1933* (s. 67-76) zhodnotila dopady udalostí v Nemecku v roku 1933 na právnú realitu Československa. Príspevok Davida Hubeného *Národnostní otázka v rychlých divizích československé armády v roce 1938* (s. 77-86) hovorí o vzťahu brancov nemeckej národnosti k československej armáde a naopak. Zaujímavým príspevkom sa prezentoval Petr Karlíček. Propagandistické využitie karikatúry v humoristických časopisoch opísal v príspevku (s bohatou obrázkovou prílohou) pod názvom *Politické karikatury ve službách Sudetendeutsche partei* (s. 87-104). Právnú ochranu Československa zabezpečoval Zákon na ochranu republiky z roku 1923. *Změny zákona na ochranu republiky ve 30. letech 20. století jako ochrane před fašizačními tendencemi* (s. 105-114) postihol vo svojom príspevku Jan Kazda. Prezentácia národno-socialistických myšlienok vo všetkých sférach dobovej spoločnosti bola realitou 30tych rokov 20. storočia. Dokazuje to aj príspevok Zuzany Kollárovej *Prejavy nemeckého národného socializmu v športovom hnutí v meste Kežmarok* (s. 115-126). Komparačnú metódu využil v príspevku *Fašizační tendence v právním vývoji druhé Československé republiky* (s. 127-139) David Kolumber, ktorý porovnával právny vývoj v Československu a v Taliansku. Ďalším príspevkom, ktorý sa venoval dobovej tlači, bol príspevok Petra Kovala pod názvom *Reflexia nástupu A. Hitlera a zavedenia národného socializmu v Nemecku na stránkach dobovej ľudáckej tlače* (s. 140-150). Peter Koval na základe analýzy zistil, že dobová ľudácka tlač dokázala byť ku konaniu Adolfa Hitlera po jeho nástupe do funkcie ríšskeho kancelára v niektorých ohľadoch pomerne kritická, no v každom prípade sympatizovala s „jeho ráznym zúčtovaním s lavicovými silami, nakoľko jednou s hlavných priorít HSLS bolo odmietanie komunistických myšlienok“ (s. 150). Špeciálnej problematike delegovania zákonodárnej moci na výkonné orgány sa venoval vo svojom príspevku Ústavní soud ČR

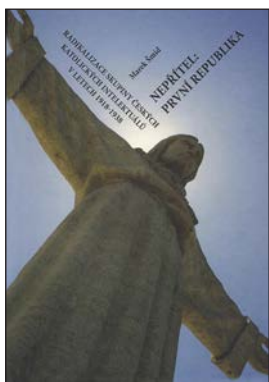
a zmocňovací zákony (s. 151-163) Tomáš Langášek. Jednou z určujúcich charakteristík národnosocialistických strán totalitného typu je rasizmus. Antisemitizmu sa venuje Pavel Maršálek v príspevku *Protižidovské právní předpisy v Protektorátu Čechy a Morava a otázka českého antisemitizmu* (s. 164-172). Zaujímavým pohľadom zvonka na udalosti v roku 1937 v ČSR sa vyznačuje štúdia Lukáša Novotného pod názvom *Pokusy československé vlády o dohodu se Sudetskými Němci z počátku roku 1937 očima britského vyslanectví v Praze* (s. 173-180). Druhá Československá republika sa vyznačovala postupnými protidemokratickými tendenciami, čo vo svojom príspevku *Fašizace státní správy a územní samosprávy v druhé Česko-slovenské republice (1938 – 1939)* (s. 181-184) vystihol Karel Schelle. Druhým príspevkom, mapujúcim emigrantskú legislatívu v 30. rokoch bola štúdia Zuzany Skořepovej *Život za cenu důstojnosti? Němectí uprchlíci před nacismem v ČSR ve 30. letech 20. století* (s. 185-191). Ivo Svoboda sa vo svojom príspevku *Neonacismus a neofašismus jako destabilizující prvek vnitřní bezpečnosti státu* (s. 192-198) venoval prejavom nacistickej ideológie v 21. storočí. Príspevok Miroslava Šeptáka bol opäť venovaný Rakúsku ako druhému najväčšiemu susedovi Čiech a Moravy. Jeho názov znel *Překvapující vzestup a očekávaný zákaz. Rakouští nacisté v letech 1932 – 1933* (s. 199-210). Špecifikám národno-socialistických myšlienok na Slovensku sa v štúdii *Koncepcia ideológie slovenského národného socializmu* (s. 211-221) venoval Ján Štefanica. Jaromír Tauchen v príspevku *Zásahy do vlastnického práva v Protektorátu Čechy a Morava* (s. 221-230) rozoberá v sledovanom období jedno zo základných ľudských práv – právo na majetok. Autorom posledného príspevku zborníka je Miroslav Tomek. V centre jeho pozornosti bola *Otázka vlivu německého nacionalismu na ideologii Organizace ukrajinských nacionalistů* (s. 231-239).

Z predstavených príspevkov je zrejme, že autorom a účastníkom kolokvia sa podarilo jednoznačne a odborne veľmi fundovane dokázať, že nemecký národný socializmus vtlačil veľmi výraznú stopu do všetkých susedných štátov, Československo nevynímajúc. Stopu, ktorá sa rôznymi spôsobmi prejavila v právnych systémoch týchto štátov, v opatreniach vyplývajúcich z legislatívnych zmien a najmä v každodennom živote.

Zborník sa však nevyhol aj niektorým formálnym nedostatkom. Prehľadnosti zborníka by prospelo, keby boli príspevky aj v tlačenej podobe zoradené v štyroch sekciách identických s kolokviom. Vzhľadom na opisovanú problematiku by možno prospelo zaradenie resumé aj v nemeckom jazyku. Najvýznamnejším nedostatkom z nášho pohľadu je množstvo formálnych chýb v jednotlivých príspevkoch. Ak má predložený zborník ambíciu naštartovať odbornú diskusiu a byť akýmsi východiskom ďalších možných úvah, mali by editori spolu s organizátormi tohto vydareného a erudovanými odborníkmi naplneného podujatia do budúcnosti pouvažovať nad jazykovou korektúrou jednotlivých príspevkov a celého zborníka. Táto investícia by sa im v budúcnosti mnohonásobne zúčila. Napriek uvedeným chybám je zborník výborným príspevkom k problematike národného socializmu mimo hraníc Nemeckej ríše v medzivojnovom období. Mnoho načrtnutých tém by si zaslužilo ďalšie bádanie, ktoré by určite obohatilo eventuálne pokračovanie sympózií na uvedenú, alebo príbuznú tému. Ostáva nám vyjadriť presvedčenie, že organizátori kolokvia a vydavatelia považujú tento zborník za prvý v rade ďalších, rovnako kvalitných publikácií.

Martin Klempay

ŠMÍD, Marek. *Nepřítel první republika: radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918 – 1938*. Příbram : L. Marek, 2012. 267 s. ISBN 978-80-87127-36-0.

Kniha českého historika a politológa Mareka Šmída s názvom *Nepřítel první republika: radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918 – 1938* predstavuje interdisciplinárne koncipovanú, politologickú a parciálne aj (literárne) historickú prácu. Ide o zaujímavú sondu do českého katolicizmu medzivojnového obdobia a, aj keď sa to na prvý pohľad nemusí zdať, dôležitý príspevok k zaplneniu jedného z „bielych miest“ moderných českých dejín.

Autor, ktorý sa vo svojej vedeckej činnosti špecializuje na české a európske cirkevné dejiny 20. storočia, sa v knihe usiluje sledovať, analyzovať a interpretovať tak kritickú činnosť skupiny českých katolíckych intelektuálov vo vzťahu k politickému systému medzivojnového Československa, ako aj ich tvorivú aktivitu vo vzťahu k mechanizmom moci, usporiadaniu politických inštitúcií, politického straníctva, volebných systémov, štátnych foriem a ďalších hodnotových rozmerov ním navrhovaného systému. V kontraste s tradičnou historiografiou, pohybujúcou sa prevažne v literárnom rozmere českého katolíckeho okruhu, svoju pozornosť viac sústreďuje na politické ambície a skúsenosti jednotlivých katolíckych intelektuálov, ktorých novinárske či básnické pokusy involvovali plány na prestavbu spoločnosti do podoby tzv. kresťanského štátu. Autora zaujímajú korene kritiky českého katolíckeho segmentu a jeho nespokojnosti so systémom 1. ČSR. Rovnako sa snaží pochopiť dôvody, pre ktoré sa konkrétne katolícke plány nedočkali realizácie, nakoľko sa ich názory zhodovali s hodnotovou dimenziou demokracie a ľudských práv a do akej miery boli ich predstavy a vízie utopistické, a teda v prostredí medzivojnového Československa nereálne.

Okrem úvodu a záveru kniha obsahuje tri hlavné kapitoly. V prvej časti autor predstavuje náboženský vývoj v kontexte západnej a strednej Európy od konca 18. storočia do vzniku Československa. Vysvetľuje príčiny všeobecného odklonu od cirkvi a opisuje jej reakcie na sekularizáciu spoločnosti. Rovnako hľadá príčiny úpadku náboženského života v českých krajinách na prelome 19. a 20. storočia a ponúka stručný náčrt politického systému 1. ČSR potom, čo stručne približuje postoje českých katolíkov vo vzťahu k Rakúsko-Uhorsku a Československu počas prvej svetovej vojny, resp. po jej skončení.

V druhej časti Marek Šmíd ponúka analýzu myšlienkového sveta skupiny českých katolíckych intelektuálov. Po predstavení jednotlivých protagonistov týchto *nepolitických katolíkov* a zdrojov, z ktorých čerpali, pozornosť čitateľa zameriava na ich kritiku demokracie, československého štátu a jeho poslania, volieb a politického straníctva a kritiku princípov liberálneho spoločenského poriadku. Opisuje konflikt tejto skupiny s T. G. Masarykom, E. Benešom a K. Čapkem, ale aj s Československou stranou lidovou a jej čelným predstaviteľom J. Šrámkom. Zároveň predstavuje vzťah českých katolíckych intelektuálov k politickým ideológiám (fašizmu, nacizmu, komunizmu a socializmu) a v jeho hľadáčku sa ocitá aj antisemitizmus nepochitických katolíkov.

Tretia časť knihy sa usiluje nájsť východisko z kritizovanej situácie, tak ako ho navrhovala skupina českých katolíckych intelektuálov. Autor prichádza k záveru, že hľadanie tvorivého riešenia bolo pre nepolitických katolíkov omnoho ťažšie ako kritika. Ich riešenie tak nebolo systematické, dôkladne premyslené a, navyše, k mnohým teóriám, koncepciám a argumentom sa vyjadrovali len niektorí z nich. Prekvapivým a zároveň dôležitým poznatkom autora, ktorý bol nútený politický systém kresťanského štátu, ktorý by konvenoval predstavám českých katolíckych intelektuálov, práce skladať kúsok po kúsku, je, že sa katolíci podrobne k určitému problému nevyjadrovali, resp. sa navzájom svojimi dielami, článkami či polemikami neinšpirovali. To v istom zmysle odráža skutočnosť, že nešlo o akúsi homogénnu entitu, ale o diferencovanú a viachlasnú skupinu.

Riešenie z krízovej situácie českí katolícki intelektuáli videli vo vybudovaní spomínaného kresťanského štátu, ktorý by bol založený na autoritatívnych, hierarchizovaných a nedemokratických základoch. Ako protiváhu politického straníctva a pluralitného politického systému navrhovali stavovskú ideu. Verili, že autoritatívny režim bude pre povojnovú nepokojnú dobu prijateľnejší. Oproti tzv. otvorenej spoločnosti navrhovali spoločnosť uzavretú. Katolícki intelektuáli odporovali rovnosti, ktorú umožňovala demokracia, pretože rešpektovali poriadok prirodzených výsad, nerovnakých práv a hierarchie. Domnievali sa, že na čele spoločnosti si zaslúžia stáť ľudia, ktorí sú vzdelaním, výchovou a vierovyznaním lepší než druhí. Ich katolícky model štátu veľmi zreteľne pripomínal Platónovu Ústavu.

V závere autor uvádza, že kritika demokracie z pozícií českého katolíckeho prostredia v medzivojnovom období nebola izolovaným javom, ale logickým a rozhodným pokračovaním kritiky spoločenského poriadku nastoleného po Veľkej francúzskej revolúcii. Keď katolícka cirkev v novovzniknutom Československu stratila svoje postavenie, ktorému sa tešila v Rakúsko-Uhorsku, českí katolícki intelektuáli sa jej snažili znovuvydobýť predchádzajúci status. V tejto situácii sa však vo vzájomnom protikladnom postavení ocitli český politický a nepolitický katolicizmus. Politickí katolíci, reprezentovaní Československou stranou lidovou s predsedom J. Šrámkom, vsadili na kartu umiernenosti, zodpovednosti, podielu na moci a vyjednávaní. Väčšinou nepolitickí katolícki intelektuáli sa kontrastne rozhodli, že svoje požiadavky presadia bojovnou, nekompromisnou, neústupnou a radikálnou formou. Túto katolícku kritiku však nemožno na druhej strane radiť medzi totalitné prúdy, ktoré predstavovali pre demokraciu vážnejšie nebezpečenstvo. Českí katolícki intelektuáli sa dokázali ubrániť pokušeniu stať sa totalitnou ideológiou, akousi „čiernou totalitou“.

Podľa autora, českými katolíckymi intelektuálmi navrhovaný systém politického usporiadania je neprijateľný tak dnes, ako nebol reálny ani vo svojej dobe, keďže ani sami katolíci neverili, že by nimi navrhovaná prestavba spoločenského poriadku predstavovala v nábožensky indiferentnom Československu efektívny a fungujúci politický systém. Išlo skôr o vypätú snahu nepočetného katolíckeho tábora zabrániť sekularizácii, ateizácii a liberalizácii a posilniť náboženskú hrdosť českej spoločnosti.

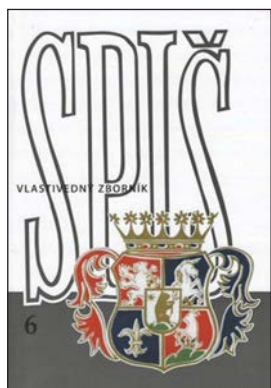
Knihu Mareka Šmída vhodne dopĺňajú prílohy, resumé, resp. abstrakt v anglickom, talianskom a českom jazyku a menný register. Práca má logickú štruktúru a je spracovaná veľmi prehľadne. Z nepočetných nedostatkov možno hádam spomenúť len to, že autor má tendenciu používať rozvetvenejšie súvetia, do ktorých vkladá citáty, čo niekedy sťažuje percepciu textu. Tiež používa apelatívum „žid“ namiesto

propria „Žid“ na označenie príslušníka židovského národa a zamieňa používanie autorského plurálu s prvou osobou singuláru.

Nesporným prínosom knihy M. Šmída ostáva, že ponúka hĺbkový pohľad do vnútra českého katolicizmu prvej polovice 20. storočia, ktorý je však okrem toho zasadený do širšieho kontextu.

Štefan Kucík

Spiš. Vlastivedný zborník 6. Eds. Zuzana Krempaská, Miroslav Števík. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2012. 197 s. ISBN 978-80-85173-07-9.

V roku 2012 obnovilo Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi vydávanie zborníka Spiš. V rokoch 1967 – 1985 vyšlo 5 čísel tohto zborníka, následne z politických dôvodov zanikol. Pri príležitosti 60. výročia založenia Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi sa v dňoch 7. a 8. septembra 2011 konala konferencia, kde bola vyjadrená myšlienka jeho obnovenia. Idea sa stala skutočnosťou a obnovený zborník bol slávnostne prezentovaný na medzinárodnej konferencii k dejinám spišského zálohu v Spišskej Novej Vsi konanej 10. novembra 2012 v Spišskej Novej Vsi.

Zborník, ako určuje jeho prívlastok – vlastivedný, publikuje štúdie nielen z oblasti histórie a iných spoločenských vied, ale aj techniky, prírodných vied a pod. Obsahom tohto čísla sú aj niektoré príspevky, ktoré odznali na spomenutej konferencii k 60. výročiu založenia Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi. Zborník sa začína úvodným slovom – *Návrat vlastivedného zborníka SPIŠ*, v ktorom zostavovateľka zborníka Zuzana Krempaská odôvodňuje a opisuje návrat k jeho vydávaniu.

V časti zborníka venovanej spoločenským vedám je zaradených 9 štúdií. V prvom príspevku s názvom *Vlastivedný zborník Spiš, jeho genéza a začiatky* autor Ivan Chalupický popisuje existenciu zborníka v predchádzajúcom období jeho vydávania (1967 – 1985).

V roku 2010 sa ako súčasť prípravy obnovy Provinčného domu v Spišskej Novej Vsi realizoval jeho architektonicko-historický výskum, ktorého výsledky predstavujú autorky Magdaléna Janovská a Eva Spaleková v nasledujúcom príspevku s názvom *Provinčný dom v Spišskej Novej Vsi (výsledky architektonicko-historického výskumu)*. Provinčný dom patrí medzi najvýznamnejšie budovy v Spišskej Novej Vsi. Bol sídlom Provincie XIII. spišských miest (1774 – 1778) a XVI. spišských miest (1778 – 1786). Dnes v ňom sídli Múzeum Spiša.

Vlasta Fabianová v príspevku venovanom národopisu s názvom *Curriculum etnologicum (Národopis vo Vlastivednom múzeu v Spišskej Novej Vsi)* oboznamuje čitateľa s vytváraním národopisného fondu v Múzeu Spiša v Spišskej Novej Vsi, s ním spojeným etnologickým výskumom, tiež s výstupom pre verejnosť – s národopisnou expozíciou múzea.

Expozíciou klávesových hudobných nástrojov v letohrádku Dardanely v Markušovciach, ktorý je pobočným zariadením Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi, sa zaoberá rovnomenný príspevok Bernadety Kiczkowej – *Expozícia klávesových hudobných nástrojov v letohrádku Dardanely v Markušovciach, odborné pracovisko Múzea Spiša a koncertná činnosť*.

Lokačný dokument spišského Podolíncia, ktorý bol údajne vydaný kráľovským kniežatom Boleslav Hanblivým v roku 1244, bol jedným zo základných prameňov vo výskume vzťahov na poľsko-uhorskom pohraničí. Zmena nastala v roku 1968, kedy Ján Beňko spochybnil dôveryhodnosť tejto listiny. Jeho závery, avšak bez verifikovania, boli vo všeobecnosti prijaté. Robert Jop v nasledujúcej štúdii *Dokument Bolesława Wstydlivego dla Podolińca z 1244 r. Próba nowej interpretacji* dokument opätovne analyzuje, hodnotí jeho pravosť a predkladá novú interpretáciu faktov.

Štúdia Miroslava Števíka *Zakladacia listina Litmanovej v kontexte donácií pozemkových majetkov Ľudovíta Veľkého na hradných panstvách Lubovňa a Plaveč v polovici 14. storočia* sa zaoberá donačnou politikou uhorského kráľa Ľudovíta Veľkého v polovici 14. storočia na hradných panstvách Lubovňa a Plaveč, ktoré boli od roku 1342 do konca 14. storočia v jeho priamom majetku. Z 50. a 60. rokov 14. storočia sa zachovali listiny, ktorými daroval okrajové časti spomenutých panstiev, kde boli následne založené obce Matysová, Litmanová, Šambron a Legnava. Autor uvádza aj okrajový kontext osídľovania územia na oboch panstvách a všíma si lokalizácie darovaných majetkov v odbornej spisbe iných autorov.

Nasleduje príspevok *Národnostné pomery na Spiši v 17. storočí podľa Sigrayovej vizitácie* z roku 1700, na ktorého začiatku autor Miroslav Števík podáva prehľad národnostnej skladby obyvateľstva na Spiši v predchádzajúcom období (od príchodu Slovanov na toto územie) a na základe vizitácie spišského prepošta Jána Sigraya z roku 1700 sa pokúša rekonštruovať národnostný obraz Spiša do konca 17. storočia. Súčasťou zborníka je mapová príloha zobrazujúca národnostné pomery na Spiši z roku 1700 podľa jeho zistení.

Dana Rosová v príspevku *Fotoateliéry na Spiši: Výsledky vedeckovýskumnej činnosti (1997 – 2012)* v skratke predstavuje zbierkový fond historických fotografií a pohľadníc Múzea Spiša v Spišskej Novej Vsi. Popisuje priebeh vedeckovýskumnej úlohy *Fotoateliéry na Spiši* prebiehajúcej v rokoch 1997 – 2012.

Po príspevkoch zaoberajúcich sa prírodnými vedami nasleduje rubrika *Osobnosti*, kde sa Ružena Kormošová v príspevku *Z osobnej pozostalosti Mateja Vojtáša – významnej osobnosti kultúrnych dejín Spiša* zaoberá osobnosťou historika a spisovateľa Mateja Vojtáša a jeho dielom na základe materiálov z fondu Archív Mateja Vojtáša uloženého v Štátnom archíve Levoča.

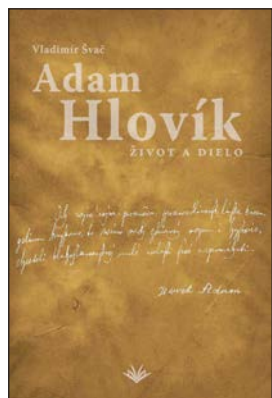
Lubomír Panigaj v príspevku *K storočníci prof. Andreja Reipricha* prezentuje osobnosť tohto významného slovenského entomológa – lepidopterológa (lepidopterológia – náuka o motýloch) a učiteľa.

Po rubrike *Kronika* venovanej výtvarníkovi Jozefovi Joppovi (autor Jozef Lapšanský) a fotografovi Milanovi Vošovi (autor Zuzana Krempaská) nasleduje časť *Recenzie*. Súčasťou zborníka sú aj dve prílohy – Zoznam referátov z konferencie k 60. výročiu založenia Múzea Spiša a Zoznam príspevkov z doteraz vydaných vlastivedných zborníkov SPIŠ.

Cielom vydavateľov je publikovať zborník každé dva roky. Dúfame, že redakcii sa podarí tento cieľ naplniť, aby tak zborník svojimi príspevkami prispel k prehĺbeniu poznania o regióne Spiš.

Michaela Kurinová

ŠVAČ, Vladimír. Adam Hlovík. Život a dielo. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012. 167 s. ISBN 978-80-7165-876-4.

Publikácia predstavuje život a dielo menej známej osobnosti z čias formovania moderného slovenského národa v prvej polovici 19. storočia Adama Hlovíka. Práca pozostáva z ôsmich kapitol a chronologického prehľadu života Adama Hlovíka. Prvá kapitola má názov *Z histórie evanjelického cirkevného zboru v Giraltovcich* (s. 12-27). Autor v nej približuje dejiny evanjelického a. v. cirkevného zboru v Giraltovcich od jeho založenia v roku 1716, ale aj stručnú históriu Giraltovcie. Druhá kapitola *Adam Hlovík – horlivý a obetavý Slovák* (s. 28-44) je rozdelená do troch podkapitol. V úvode kapitoly Švač vykresľuje životopis Adama Hlovíka. V prvej podkapitole *Pôsobenie v dedine Šváb-Olászi v Bihárskej stolici* (s. 31-32) je načrtnuté pôsobenie Adama Hlovíka ako

evanjelického farára vo vyššie uvedenej dedine od roku 1819 do roku 1826. Druhá podkapitola *Pôsobenie v Kladzanoch na Zemplíne* (s. 32-38) je zameraná na pôsobenie Hlovíka v Kladzanoch v rokoch 1826 – 1831. Posledné pôsobisko Hlovíka Giraltovec autor približuje v tretej podkapitole *Pôsobenie v Giraltovcich v Šariši* (s. 38-44). Hlovík prišiel do Giraltovcie koncom roka 1831 ako 12 evanjelický farár. Zaslúžil sa nielen o rozvoj Giraltovcie, ale aj regiónu spadajúceho do Šariša a Zemplína. Obdobie pôsobenia Hlovíka v Giraltovcich bolo najviac produktívne po stránke literárnej, ako aj po stránke budovania národného a duchovného povedomia ľudu na východnom Slovensku. V tretej kapitole *Adam Hlovík a jeho rodina* (s. 45-55) sa dozvedáme o rodinných príslušníkoch Hlovíka, otcovi, matke, bratovi Jánovi, prvej manželke Zuzane, synovi Gustávovi Samuelovi, druhej manželke Zuzane a o jeho ďalších deviatich deťoch prostredníctvom krátkych životopisov. V ďalšej kapitole *Adam Hlovík – šarišsko-zemplínsky senior* (s. 56-63) sa autor zamerával na Hlovíkovo pôsobenie vo funkcii seniora. Ako senior sa pričínal o pozdvihnutie školstva na území dnešného východného Slovenska. Piata kapitola s názvom *Národnobuditeľská činnosť* (s. 64-92) je venovaná národnobuditeľskej činnosti Hlovíka. Adam Hlovík spolu s bratom Jánom boli aktívnymi členmi Tatrína, celonárodného kultúrneho spolku Slovákov v 40. rokoch 19. storočia a prispeli svojou národnokultúrnou činnosťou k povzneseniu slovenského národa najmä na východnom Slovensku. Patrili do skupiny kollárovskej generácie, ale zaujímali sa aj o štúrovskú generáciu a jej pôsobenie. Hlovík vykonával pre Tatrín práce v oblasti filológie, písal hospodárske spisy a články spolu so svojim bratom, pripravoval návrhy k Plánu encyklopédie pre slovenské meštianske školy, bol „sberateľom“ finančných príspevkov pre Tatrín, napomáhal rozširovaniu

slovenských kníh a časopisov. Aktívne sa podieľal na rozširovaní slovenských kníh a časopisov a zabezpečoval si ich aj pre seba. Zapojil sa do národnoobraných snáh – proti maďarizácii a aktívne vystupoval za zabezpečenie slovenskej národnej identity. Hlovík bol známy svojou horlivosťou pri formovaní slovenského národa, či už z hľadiska národnoobraných postojov alebo rozvoja vzdelávania, kultúry, či rozvoja duchovných hodnôt slovenského spoločenstva. *Zberateľská a spisovateľská činnosť* (s. 93-133) je názov šiestej kapitoly, ktorá je rozdelená do šiestich podkapitol. Adam Hlovík bol známy zbieraním ľudových piesní pre Jána Kollára a túto činnosť vykonával pravdepodobne so svojím bratom Jánom. Hlovík skladal aj duchovné piesne. V prvej podkapitole *Kollárové „Národné zpiewanky“* (s. 94-95) sa dozvedáme, že Hlovík zbieral pre Kollára šarišské a zemplínske ľudové piesne a zvyky, ale pripojil k nim aj Slovník nárečových výrazov s prekladom pod názvom „Nekteré zpevky z okolí Horno-Zemplínskeho, z úst obecného lidu“. Kollár z tohto diela prevzal do Národných spievaniek približne 80 piesní. Švač sa v druhej podkapitole venuje Hlovíkovmu prozaickému dielu „Cesta na Oblík“ (s. 96-101). Uvedený cestopisný príspevok bol uverejnený v prvom čísle Slovenských národných novín v prílohe Orol tatranský v auguste 1845. Autor v tejto podkapitole zverejňuje Hlovíkovo dielo „Cesta na Oblík“ v úplnom znení podľa pôvodného textu. Ďalšia podkapitola s názvom *Preklad Homérových básní* (s. 102-103) je venovaná Hlovíkovým prekladom Homérových básní do šarištiny i do slovakizovanej češtiny. Štvrtá podkapitola je zameraná na spoluprácu pri tvorbe „Zpěvníka ewangelického“ z roku 1842 (s. 103-121), na ktorého príprave a zostavovaní sa Adam Hlovík aktívne podieľal. V piatej podkapitole Švač približuje zavedenie použitia spevníka do života cirkevných zborov (s. 122-125). Spevník sa najviac rozšíril v krajoch, kde žili jeho zostavovatelia, alebo kde boli vedúcimi predstaviteľmi ich ideoví druhovia a spolupracovníci. Zavedený bol v 97 cirkevných zbormoch. Posledná podkapitola *Hlovíkov príspevok k rozvoju školstva* (s. 125-133) predstavuje úsilie Hlovíka v oblasti rozvoja školstva, najmä na vidieckych školách, ktoré bolo spracované v práci „Pořádek školských důležitostí“. V siedmej kapitole *Priateľ Jonáš Záborský* (s. 134-143) autor približuje stručný životopis Jonáša Záborského a blízky priateľský vzťah Záborského s Hlovíkom. Adam Hlovík sa stal hlavnou postavou Záborského diela „Hlovík medzi vzbúreným ľudom“ z obdobia cholerového povstania na území dnešného východného Slovenska. Išlo o presný opis udalostí vzbury v Merníku, pri ktorej Hlovík takmer prišiel o život. Hlovík sa objavuje aj v ďalších Záborského dielach, napríklad v divadelnej hre „Najdúch“ sa Záborský zameria na niektoré Hlovíkovy vlastnosti. V dielach „Rozprava o básnictve“ a „Básnici“ bol Hlovík jednou z postáv, ktoré viedli diskusiu o umení a poézii. Text je vo Švačovej práci doplnený ukážkami úryvkov z niektorých vyššie menovaných diel. Uverejnil v nej aj niekoľko listov, ktoré sa zachovali zo vzájomnej korešpondencie Hlovíka a Záborského. Posledná kapitola *Pamätné udalosti v súčasnosti* (s. 144-149) prináša prehľad spomienkových udalostí pripomínajúce život a dielo významného národovca, vzdelanca a evanjelického farára – seniora Šariško-zemplínskeho seniorátu Adama Hlovíka. Pred záverom a zoznamom prameňov a použitej literatúry sa nachádza *Chronologický prehľad života Adama Hlovíka* (s. 150-151), ktorý zachytáva najvýznamnejšie momenty v živote Adama Hlovíka od jeho narodenia v roku 1793 až po jeho úmrtie v roku 1851.

Publikácia Vladimíra Švača *Adam Hlovík. Život a dielo* prináša nové doteraz nepublikované poznatky zo života a diela menej známeho evanjelického farára, národného

buditela a vzdelanca Adama Hlovíka. Práca vznikla na základe archívnych prameňov zo slovenských, ale aj zahraničných archívov, dobovej tlače, korešpondencie, memoárov a početnej druhotnej literatúry. Na záver možno konštatovať, že by bolo prínosom keby v budúcnosti vznikli diela podobného zamerania a bola venovaná pozornosť aj iným menej známym osobnostiam slovenského národného života.

Valéria Pulenová

KUCÍK, Štefan – VACULÍK, Jaroslav a kol. *Slovenské a české krajské hnutie v USA (do roku 1918)*. Prešov : UNIVERSUM, 2014. 139 s. ISBN 978-80-89046-78-2.

Monografia *Slovenské a české krajské hnutie v USA (do roku 1918)* vyšla ako súčasť výstupov z riešenia grantového projektu APVV č. SK-CZ-0063-11 Slovenské a české krajské hnutie v USA a na jej tvorbe sa podieľalo niekoľko autorov zo Slovenskej a Českej republiky. Publikácia pozostáva z úvodu, z piatich kapitol, epilógu, zhrnutia v anglickom jazyku, zo zoznamu prameňov a literatúry a menného registra.

Autorkou prvej kapitoly *Vznik a vývoj slovenského krajského hnutia v USA do roku 1907* (s. 9-33) je vysokoškolská profesorka Marta Dobrotková pôsobiaca na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Zamerala sa na vznik a vývoj slovenského krajského hnutia

v Spojených štátoch amerických do roku 1907. Ťažké sociálne podmienky, nedostatok pracovných príležitostí aj národnostný útlak v Uhorsku mali za dôsledok vystaňovanie veľkého množstva Slovákov do USA, najmä na začiatku 80. rokov 19. storočia. Pozornosť vystaňovalcov sa upriamila na priemyselné časti Pensylvánie, Ohia, New Jersey a New Yorku. Postupne vznikali skupiny slovenských osád a kolónií, ktorých obyvatelia si sami organizovali život. Autorka sa zmieňuje aj o spolkoch, ktoré si Slováci zakladali v USA. Prvým svojpomocným slovenským spolkom bol Persi Uherszko-Szlovenszky v nyemoczi podporujuczi spolek v roku 1883. Ďalšími boli napríklad Spolok sv. Petra apoštola, Prvý uhorsko-slovenský rímskokatolícky v nemoci podporujúci spolek sv. Jána Krstiteľa, Spolok sv. Jána, Prvý slovenský v nemoci podporujúci spolek sv. Jozefa, Spolok sv. Štefana, uhorského kráľa, Živena, Matica slovenská v Amerike a mnohé iné.

Ďalšia kapitola nesie názov *Slovenské krajské hnutie v USA (1907 – 1914)* (s. 34-52) a jej autorkou je Hana Palkovičová. V rámci nej autorka venuje pozornosť činnosti Slovenskej ligy v Amerike, vďaka ktorej sa začalo verejne a otvorene hovoriť o útlaku nemaďarských národov v Uhorsku. Palkovičová približuje aj cestu tvorcu školských zákonov v Uhorsku grófa Alberta Apponyiho do USA.

Jaroslav Vaculík, vysokoškolský profesor pôsobiaci na Katedre histórie Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne je autorom tretej kapitoly s názvom *Vznik a vývoj českého krajského hnutia v USA do roku 1914* (s. 53-64). České vystaňovateľstvo do Spojených štátov amerických predstavovalo najmohutnejší a najvýznam-

nejší emigračný prúd a spadá do rokov 1848 – 1914, kedy sa vysťahovalo približne 350 000 krajanov. Hromadné vysťahovalectvo začalo na začiatku 50. rokov 19. storočia do ohniska českého živlu v USA do Saint Louis, kde bola založená akciová spoločnosť na vydávanie českých novín. Vaculík približuje aj české spolky, ktoré fungovali v USA, napríklad podporné, školské, dramatické, zábavné a iné.

V rámci štvrtej kapitoly dvojica autorov odborný asistent Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku Štefan Kucík a univerzitný profesor Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Peter Švorc sa zamerali na česko-slovenský zahraničný odboj v USA v rokoch 1914 – 1918 (s. 65-87). V rokoch 1914 – 1915 prebiehala medzi Slovákmi v Amerike polemika o česko-slovenskej orientácii a jej podobe. 22. októbra 1915 došlo ku Clevelandskej dohode o spoločnom politickom programe v záujme Čechov a Slovákov v Rakúsko-Uhorsku na spoločnej konferencii medzi Slovenskou ligou v Amerike a Českým národným združením a podnet na jej uzavretie vyšiel z českej strany. Autori sa v závere kapitoly zmieňujú aj o Pittsburskej dohode, ktorá bola uzavretá 31. mája 1918 v Pittsburgu a jej interpretácii.

Český pohľad na česko-slovenský zahraničný odboj v USA v rokoch 1914 – 1918 (s. 88-117) prináša v poslednej kapitole František Hanzlík. V prvej časti upriamil pozornosť na vývoj názorov na riešenie otázky štátnosti Čechov a Slovákov na počiatku a v priebehu prvej svetovej vojny. Oficiálne názory predstaviteľov rôznych politických strán však neboli zhodné s názormi väčšiny obyvateľstva pričom možnosť riešenia otázky štátnosti Čechov a Slovákov závisela priamo na výsledku vojny. Ďalej Hanzlík približuje jednotlivé názory, ktoré sa týkali riešenia otázky štátnosti Čechov a Slovákov. V druhej časti sa venuje samotnému česko-slovenskému zahraničnému odboju v USA v rokoch 1914 – 1918 a vykreslil český pohľad na uvedenú problematiku. Ako v predchádzajúcej kapitole aj on sa zmieňuje o Clevelandskej dohode. Významným centrom krajaňského hnutia v USA sa vedľa Chicaga stal Cleveland v štáte Ohio. Počas prvej svetovej vojny vznikla československá autonómna armáda vo Francúzsku a krajanovia v Amerike jej vznik považovali za uznanie budúceho samostatného štátu Čechov a Slovákov. V závere autor uvádza, že Masarykova Washingtonská deklarácia je považovaná za zakladajúcu listinu nového demokratického československého štátu a všestranná pomoc krajanov v Spojených štátoch amerických sa stala významným faktorom umožňujúcim vznik samostatného štátu Čechov a Slovákov.

Monografia obsahuje aj epilóg (s. 118-124), ktorého autorom je univerzitný profesor Peter Švorc. V rámci neho autor približuje vnímanie vzniku československého štátu medzi slovenskými a českými krajanmi v USA.

Súčasťou monografie je aj obsiahly zoznam prameňov a literatúry a monografiu dopĺňajú aj fotografie, ktoré sa týkajú slovenského a českého krajaňského hnutia v Spojených štátoch amerických.

Monografia kolektívu slovenských a českých autorov *Slovenské a české krajaňské hnutie v USA (do roku 1918)* analyzuje pomer a podiel slovenského a českého krajaňského hnutia na národnom živote Čechov a Slovákov do vzniku Československa. Aj keď ostávajú mnohé otázky dejín krajaňského hnutia v USA neosvetlené autori jednotlivých kapitol v monografii prinášajú aj nové doteraz nepublikované skutočnosti z uvedenej problematiky.

Valéria Pulenová

KRONIKA

Panteón, Paríž. Foto Róbert Jurčišín

Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove do Budapešti na spomienkovú slávnosť spojenú so stretnutím mládeže a dejepisnou súťažou pre stredoškolákov GLORIA VICTIS

Budapešť, 21. – 23. október 2013

Tibor DOHNANEC

Večerný pohľad na parlament. Foto Radoslav Regenda

V Budapešti sa každoročne v dňoch 21. – 23. októbra koná najväčšie podujatie Združenia Rákocziho pri účasti viac ako tisíc študentov z Maďarska a z okolitých krajín. Podujatie s názvom Gloria Victis je venované spomienke na revolučné udalosti v Maďarsku na jeseň roku 1956. Súčasťou tejto akcie je dejepisná súťaž pre stredoškolákov a gymnazistov z celej Karpatskej kotliny, ktorá sa koná na pôde Technickej univerzity v Budapešti (Műegyetem) a tiež stretnutie študentov vysokých škôl a univerzít, ktorí majú možnosť zúčastniť sa premietania filmov, prednášok a rôznych ďalších aktivít. Najvýznamnejšou udalosťou podujatia sú však slávnosti 22. októbra, ktoré začínajú na Technickej univerzite, pokračujú fakľovým pochodom na dunajskom nábreží až na Bemovo námestie, kde sa pri soche generála Jozefa Bema koná slávnosť spojená s kladením vencov. Deň uzatvára koncert komornej hudby na počesť hrdinov z roku 1956.

Podujatia Gloria Victis sa v roku 2013 premiérovito zúčastnili aj študenti Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove pod vedením PaedDr. Patrika Derfiňáka, PhD. Organizátori pripravili pre účastníkov boha-

tý program. Už prvý deň bol na programe spoločenský večer, kde bol vytvorený priestor na spoznávanie sa a na nadviazanie kontaktov so študentmi iných univerzít a vysokých škôl, či už z Maďarska, alebo z iných zúčastnených krajín.

Programovo najbohatší bol druhý deň podujatia. Začal sa krátkym exkurzom do mesta a pokračoval návštevou budovy maďarského parlamentu, počas ktorej mali študenti možnosť oboznámiť sa nielen s históriou budovy, ale boli im predstavené aj architektonické prvky hlavného schodišťa, následne si mohli pozrieť kupolovú sieň a korunovačné insígnie uhorských panovníkov. Veľmi zaujímavá a prínosná bola aj návšteva zasadacej siene niekdajšej dolnej snemovne, kde bolo študentom predstavené, ako vyzerá zasadnutie parlamentu.

Po návšteve budovy parlamentu nasledoval peší presun po dunajskom nábreží k Technickej univerzite na obed. Poobedňajší program otvárala prehliadka areálu budinského hradu. V tomto rozsiahlom komplexe sa nachádza mnoho významných pamiatok, napr. budovy Maďarskej národnej galérie, prezidentský palác, známa Rybárska bašta, gotický kostol Mateja Korvína, ale aj inštitúcie pre študentov histórie zvlášť zaujímavé, Maďarský krajinský archív (MOL), alebo aj Štátna Széchényiho knižnica. Prešovskí študenti zavítali do druhej menovanej inštitúcie a mali možnosť oboznámiť sa nielen s históriou, službami a fondom najväčšej maďarskej knižnice, ale mohli navštíviť napr. aj centrálnu študovňu. Po absolvovaní prehliadky knižnice a niekoľkých ďalších pamiatok na budinskom hrade sa skupina pridala k slávnostnému fakľovému pochodu, ktorý každoročne prechádza z Technickej univerzity po

Budova parlamentu z rekonštruovaného Námestia Kossutha. Foto Veronika Folvarčíková

Zasadacia sieň niekdajšej dolnej snemovne. Foto Katarína Faltinová

Účastníci exkurzie pri soche Sv. Trojice v areáli budinského hradu. Foto Katarína Faltinová

budinskom brehu Dunaja na Bemo-vo námestie, kde sa koná slávnosť spojená s kladením vencov.

Miesta konania slávnostného spomienkového programu sú symbolické. Povstanie v Poznani v júni 1956, ktoré bolo komunistickou mocou kruto potlačené, poukázalo na to, že sa v polskej politike musia uskutočniť zmeny. Onedlho sa na čelo strany poľských komunistov dostal dovtedy nepovšimnutý Władysław Gomułka, ktorý sa snažil o presadenie demokratickejších reforiem v Poľsku, čo sa Moskve nepáčilo a naznačila ozbrojený zásah proti reformám Gomułku. V októbri 1956 prepukli v Poľsku protesty proti Sovietskemu zväzu, s ktorými sympatizovala aj reformná opozícia a študentské organizácie v Maďarsku. Dňa 22. októbra 1956 sa na

*Prednáška dr. Józsefa Halzla.
Foto Veronika Folvarčíková*

Účastníci exkurzie na Citadele. Foto Katarína Faltinová

Technickej univerzite v Budapešti konalo zhromaždenie, kde sa zástupcovia maďarských univerzitných študentov dohodli, že na druhý deň zorganizujú demonštráciu na znak sympatie s poľským ľudom. Za miesto konania demonštrácie určili sochu poľského generála Jozefa Bema, ktorý je symbolom poľsko-maďarského priateľstva.

Po slávnosti na Bemovom námestí a po večeri uzatváral druhý deň podujatia tradičný koncert komornej hudby v podaní orchestra Wiener-Szász.

Tretí, záverečný deň podujatia Gloria Victis ponúkol účastníkom exkurzie ďalšie veľmi cenné poznatky a zážitky. Na pôde Technickej univerzity v Budapešti privítal študentov IH FF PU predseda Združenia Rákocziho, dr. József Halzl. Vo svojej prednáške predstavil udalosti z roku 1956, ktorých sa osobne zúčastnil.

Po prednáške sa skupina presunula na budinskú citadelu, skade sa jej naskytl panoramatický pohľad na hlavné mesto Maďarska. Podujatie sa končilo obedom 23. októbra, po ktorom sa vyše 1300 účastníkov vybralo na cestu domov.

Podujatie Gloria Victis prinieslo študentom množstvo nových informácií hlavne o revolučných udalostiach v Maďarsku v roku 1956, ale aj nové zážitky, keďže pre mnohých to bola ich prvá návšteva Budapešti. Na záver by som sa chcel v mene všetkých zúčastnených poďakovať Združeniu Rákocziho za pozvanie a za kvalitne zorganizované podujatie a našim sprievodcom Hajnalke Rácz, Ildikó Kópé a Istvánovi Hangácsimu za trpezlivosť a aktivitu, vďaka ktorej si všetci účastníci odniesli dobré dojmy a množstvo nových poznatkov.

V centre pozornosti skúmanie problematiky neolitu

Prešov, 25. október 2013

Adriána VOLANSKÁ

Prednáška dr. hab. Mareka Nowaka

Začína byť pomaly tradíciou, že na pôde Katedry najstarších, stredovekých a ranonovekých dejín Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) sa realizuje prednáškový cyklus Osobnosti európskej archeológie, ktorý sa snaží priblížiť študentom a záujemcom o prehistóriu významné postavy archeológie formou pútavej prednášky z praveku. Zároveň si pracovisko tak snaží budovať vzájomné kolegiálne vzťahy pre úspešnú pracovnú spoluprácu medzi jednotlivými inštitúciami. Tento akademický rok sa začal stretnutím s dr. hab. Marekom Nowakom, archeológom Inštitútu archeológie na Jage-

lonskej univerzite v Krakove. Názov prednášky *Neolityzacja ziem polskich* priniesla množstvo zaujímavých informácií a podnetov na ďalšie skúmanie problematiky neolitu.

Prednáška sa uskutočnila 25. októbra a napriek tomu, že gro prednášky bola tematika neolitizácie Poľska, autor neopomenul začiatky neolitizácie aj Slovenska a objasňoval celkovú túto problematiku v strednej Európe a jej postupné prenikanie z Blízkeho východu a Balkánu. V úvode doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., predstavil publiku bližšie osobnosť Mareka Nowaka a spoluprácu s ním, ako kolegu, s ktorým už takmer 20 rokov vykonáva archeologické prospekcie terénov východného Slovenska. Kľúčové miesto v spoločnej spolupráci patrí systematickému výskumu staroneolitickej osady v Moravanoch, okres Michalovce.

Autor sa snažil prispôsobiť prednášku početnému publiku tvorenému najmä študentmi prvého ročníka a s entuziazmom a jednoduchosťou vysvetľoval kľúčové pojmy problematiky ako neolit, neolitická revolúcia, či keramika. Objasňoval bádanie genetickej archeológie, ktorá sa na základe génov snažila dokázať náš pôvod od neolitikov. Tí podľa najnovších zistení nemajú veľký vplyv na náš genofond, pričom tieto zložité procesy vysvetlil naozaj bravúrnym spôsobom. Snažil sa popísať krajinu, v ktorej žili prví neolitici ako prvotný les atlantika, v ktorom koexistovali mezolitici a neolitici. Postupne problematiku prehĺbil do poznávania jednotlivých neolitických vln, ktoré vykazuje archeologické bádanie. Prví neolitici žijúci v malých enklávach sa rozvíjali na pozadí pôvodných mezolitických komunít. Zaujímavým bolo poznanie, že mezolitici vedeli o možnostiach zdomácnenia zvierat a rastlín, ale z dôvodu aj nimi osídľovaných teritórií sa nezačlenili do tohto neolitického mode-

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., predstavuje poľského hosta

lu života a tak zotrvali pri svojom zberačsko-loveckom spôsobe života. Počas prednášky dospel aj k vysvetleniu neolitizačných procesov, ktoré postupne zasiahli takmer celé územie Poľska. Analyzoval ich prejavy, ale aj výnimky a zaujímavosti, ktoré aj pre dnešných archeológov predstavujú nejednoznačnú oblasť interpretácií. Jednou z nich je aj prežívanie mezo-

litických spoločenstiev ešte v dobe bronzovej na území Poľska.

Prednáška Mareka Nowaka bola na vysokej odbornej úrovni, nielen čo sa týka obsahu, ale aj počítačového spracovania prezentácie. Kvalitne spracované mapy a procesy neolitizácie dali príležitosť auditóriu veľmi jasne a zreteľne pochopiť prezentovanú problematiku. Je potešiteľné, že na prednášku v piatok si našlo čas aj množstvo študentov, ktorým sa takto interpretované témy istotne zídu aj pri ďalšom osvojovaní dejinných súvislostí.

Súčasťou stretnutia s Marekom Nowakom bola konzultácia o pripravovanej monografii Staroneolitické sídlisko v Moravanoch, okres Michalovce, prehliadka významných archeologických nálezov z depozitára IH FF PU v Prešove, ako aj prehliadka mesta Prešov. Napriek pomerne krátkej pracovnej návšteve sa podarili vytvoriť a dohodnúť významné ciele ďalšej spolupráce nielen v rámci archeologických výskumov, ale aj ich nemenej dôležitých výstupov. Ostáva vyjadriť len nádej, že v budúcnosti sa podarí zrealizovať podobné stretnutie s tak zaujímavou a príjemnou osobnosťou, akou bol Marek Nowak.

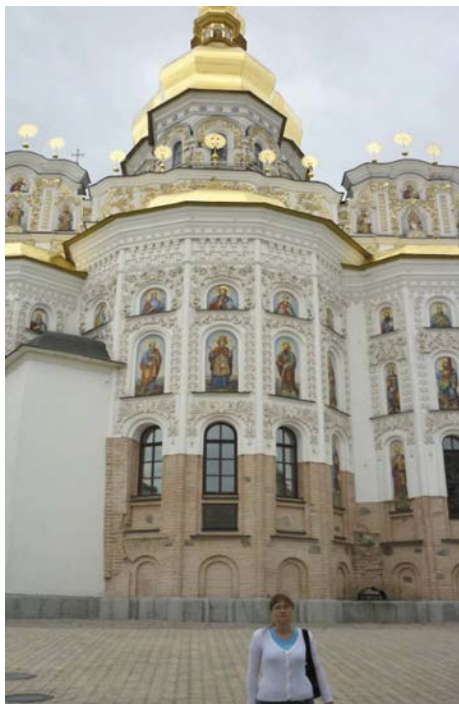

Auditórium na prednáške dr. M. Nowaka

V meste s tisícročnou históriou

Kyjev, 3. september – 29. november 2013

Štefánia KOVÁČOVÁ

*Uspenský chrám.
Foto Štefánia Kováčová*

Vďaka agentúre SAIA (Slovenská akademická informačná agentúra), ktorá sprostredkováva študijné a výskumné pobyty som absolvovala výskumný pobyt v hlavnom meste Ukrajiny Kyjeve. Moje pôsobenie sa uskutočnilo na Katedre histórie a etnopolitiky, ktorá je pracoviskom Inštitútu filológie Národnej pedagogickej univerzity M. P. Drahomanova (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова). Mojm konzultantom bol profesor Viktor Michajlovič Danylenko, ktorý je vedúcim Katedry histórie a etnopolitiky a zároveň pracovníkom Inštitútu histórie Národnej akadémie vied Ukrajiny (Інститут історії України НАН України).

Kyjev s vyše 2 800 000 obyvateľmi najväčšie mesto Ukrajiny patrí medzi najstaršie európske mestá. Je to mesto, ktoré sa pýši tisícročnou históriou a je právom nazývané „Matkou ruských miest“. Rieka Dneper ho rozdeľuje na dve časti. Historické centrum Kyjeva sa rozprestiera na západnom brehu Dnepra. V 9. storočí sa Kyjev stal centrom

slávnej Kyjevskej Rusi. O starobylosti tohto mesta svedčia aj archeologické vykopávky a pamiatky, ktoré slávu Kyjeva pripomínajú.

V blízkosti ulice Chreščatyk, ktorá je dominantou centra mesta, sa nachádzajú významné historické pamiatky ako napríklad chrám sv. Sofie (Софійський собор), ktorý bol postavený počas vlády kniežaťa Jaroslava Múdrego. Nachádza sa na námestí Bohdana Chmeľnického vedľa sochy tohto slávneho kozáckeho atamana, ktorý dodnes pre Ukrajincov symbolizuje boj za nezávislosť. Na tomto námestí bol v roku 1917 slávnostne vyhlásený Prvý univerzál Centrálnej rady Ukrajiny, ktorý vyhlasoval autonómiu Ukrajiny. O pár metrov ďalej sa týči chrám sv. Michala (Михайлівський Золотоверхний собор), vedľa ktorého sa nachádza súsošie zobrazujúce kňažnú Oľgu, matku kniežaťa Vladimíra Veľkého. Jej historická osobnosť sa spája s počiatkami kresťanstva v Kyjeve.

Neprehliadnuteľným historickým skvostom je slávna Kyjevsko-pečorská lavra (Києво-Печерська лавра), ktorá predstavuje najväčší kláštorňý komplex na Ukrajine. Začiatky jej histórie siahajú do obdobia vlády Jaroslava Múdrego. Najkrajšou stavbou komplexu je Uspenský chrám (Успенський собор), ktorého múry z vonkajšej stra-

*Kyjevská národná univerzita Tarasa Ševčenka.
Foto Štefánia Kováčová*

patrí hlavná budova Kyjevskej národnej univerzity Tarasa Ševčenka (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), ktorá bola založená v roku 1834. Budova je postavená v klasicistickom štýle a je výraznej červenej farby. Zaujímavosťou je, že súčasťou Národnej univerzity Tarasa Ševčenka je katedra slovanskej filológie, kde sa vyučuje slovenský jazyk.

Oproti budove sa nachádza park Tarasa Ševčenka, ktorému dominuje socha tohto najvýznamnejšieho predstaviteľa ukrajinskej literatúry. Tento park sa každoročne 14. októbra stáva miestom osláv založenia a pripomenutia si Ukrajinskej povstaleckej armády a jej lídra Stepana Banderu. Ide o tzv. marš UPA a jeho vyvrcholením je pochod na námestie Bohdana Chmelnického. Okrem množstva pamiatok pripomínajúcich slávnú Kyjevskú Rus nájdeme v Kyjeve množstvo múzeí, ako je Národné múzeum histórie Ukrajiny (Національний музей історії України), Národné múzeum histórie Veľkej vlasteneckej vojny (Національний музей історії Великої Вітчизняної війни), Historicko-memoriálne múzeum M. Hruševského (Історико-меморіальний музей М. Грушевського), ďalej Národné múzeum Memoriál pamiatky obetí hladomoru na Ukrajine (Національний музей „Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні“). V roku 1654 počas povstania Bohdana Chmelnického sa podpísaním Perejaslavskej dohody dostala Ukrajina pod vplyv cárskeho Ruska a Kyjev sa postupne stal centrom Kyjevskej gubernie. Až do roku 1917 bola východná časť Ukrajiny a jej metropola Kyjev súčasťou cárskeho Ruska.

Po skončení prvej svetovej vojny sa Kyjev stal centrom pohnutých a zložitých politických udalostí, ktorých cieľom bolo získanie nezávislosti Ukrajiny a vytvorenie Ukrajinskej národnej republiky (UNR). Tieto pohnuté udalosti dokumentuje Múzeum ukrajinskej revolúcie 1917 – 1921, ktorého expozíciu môžeme vidieť v budove Pedagogického múzea, kde sídlila Centrálna rada Ukrajiny. Predstavovala prvý politický orgán UNR. Po neúspešnej snahe o samostatnosť sa Kyjev po roku 1934 stal na niekoľko desaťročí centrom Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky.

ny sú pokryté vyobrazeniami svätcov. Počas druhej svetovej vojny bol chrám zničený a po rozsiahlej rekonštrukcii bol obnovený v roku 1999. V areáli chrámového komplexu sa nachádza viacero múzeí ako napríklad múzeum predmetov každodennej potreby, múzeum kníhtlače, múzeum miniatúr. V roku 1990 bola Kyjevsko-pečorská lavra zaradená do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Popri týchto starobylých pamiatkach sa Kyjev pýši mnohými zaujímavými budovami, ktoré sú pýchou architektúry. Za zmienku nepochybne

Tragické udalosti sa spájajú s mestom aj počas obdobia druhej svetovej vojny. Po začatí vojenskej operácie Barbarossa v júni 1941 a postupnom obsadzovaní republík Sovietskeho zväzu, patrilo územie Ukrajiny medzi prvé obsadené územia. Nemecké jednotky sa dostali do Kyjeva v auguste 1941. Po obsadení mesta bolo židovské obyvateľstvo postupne zhromažďované a vyvražďované pri rokline za mestom známej ako Babij Jar. Až do druhej svetovej vojny patrila Kyjev medzi centrá európskeho židovstva. Predpokladá sa, že v prvých dňoch masakru padlo za obeť vyše 30 000 židovských obyvateľov Kyjeva. Babij Jar sa stal svedkom vraždenia nielen Židov, ale aj ukrajinských nacionalistov, pravoslávnych kňazov a všetkých tých, ktorých spájal odpor proti fašizmu. Nemým svedkom krutosti človeka sú dnes pomníky pripomínajúce obeť, kde najtragickejšie pôsobí pomník venovaný deťom povraždených v Babij Jare. Začiatkom novembra 2013 si obyvatelia Kyjeva pripomenuli sedemdesiate výročie oslobodenia mesta spod nemeckej okupácie.

Posledné dni roku 2013 boli v Kyjeve sprevádzané nepokojmi a demonštráciami za vstup Ukrajiny do Európskej únie. Kyjev patrí nepochybne medzi mestá, ktoré majú čo ponúknuť. Očarí svojou históriou, tragickou minulosťou, ale aj nespočetným množstvom múzeí, sádov a parkov. Okrem toho, že je pre svoju starobylosť nazývané „Matkou ruských miest“, tak nazýva sa aj „Mestom stromov“.

*Pomník v Babij Jare v Kyjeve venovaný zavraždeným deťom počas druhej svetovej vojny
Foto Štefánia Kováčová*

Pripomenuli si 95. výročie vzniku Československej republiky

Praha, 4. november 2013

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Jednou z významných udalostí v našich dejinách bol nesporne vznik Československej republiky (ČSR) 28. októbra 1918. Projekt spoločného štátu Čechov a Slovákov bol skoro až do konca prvej svetovej vojny mnohými politikmi považovaný za neuskutočniteľný a mnohí z nich ani neverili, že česko-slovenský štát prežije viac ako rok či dva aj po tom, čo jeho existencia bola potvrdená mierovými zmluvami.

N. Jurčišinová – vystúpenie na konferencii

Manifestačným a legálnym prihlásením sa slovenského národa k spoločnému štátu Čechov a Slovákov bola Deklarácia slovenského národa, známa ako Martinská deklarácia, ktorá bola prijatá 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine. Stala sa jedným zo základných dokumentov zrodu česko-slovenského štátu a prispela k jeho konštituovaniu. Pre Slovákov bolo spojenie sa s Čechmi v jeden spoločný štát optimálnym riešením slovenskej otázky. Slovensko tak po prvý raz v dejinách vzniklo ako samostatný administratívny celok a Slováci sa stali oficiálne štátotvorným národom, aj keď to bolo vo forme novovytvoreného československého politického národa. V novom štáte dostali možnosť dotvoriť sa ako moderný európsky národ.

Pri príležitosti 95. výročia vzniku ČSR pripravila Slovensko-česká spoločnosť v Prahe a Česko-slovenská spoločnosť v Bratislave v spolupráci s Ústavom politických vied SAV v Bratislave v rámci Česko-Slovenských a Slovenských dní v Českej republike a Mesiaca českej a slovenskej kultúrnej vzájomnosti v roku 2013 vedeckú konferenciu pod názvom *Dr. Vavro Šrobár a jeho zástoj pri vzniku Československa* a spomienkový večer na vznik spoločného štátu spojený s prezentáciou knihy venovanej

slovenskému predvojnovému, ale aj povojnovému politikovi a po vzniku Československa ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobárovi pod názvom Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník. Záštitu nad konferenciou prevzali minister školstva, mládeže a telovýchovy Českej republiky Dalibor Štys a minister školstva, vedy, výskumu a športu SR Dušan Čaplovič.

Vedeckú konferenciu otvoril a účastníkov privítal historik, predseda Slovensko-českej spoločnosti so sídlom v Prahe *PhDr. Radovan Čaplovič*. S úvodným referátom pod názvom Dr. Vavro Šrobár a polstoročie slovenskej politiky vystúpil riaditeľ Ústavu politických vied SAV v Bratislave *PhDr. Miroslav Pekník, CSc.* Priblížil činnosť Vavra Šrobára tak v predvojnovom období, ako aj po prvej svetovej vojne a poukázal na význam jeho aktivít v slovenskej politike. Po ňom vystúpila *doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.*, z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorá upriamila pozornosť na pôsobenie Vavra Šrobára počas jeho pobytu v Prahe pred prvou svetovou vojnou s dôrazom na prejavy jeho spolupráce so slovakofilským spolkom Československá jednota so sídlom v Prahe. Šrobár bol istý čas členom jeho výboru s funkciou referenta pre Slovensko. *Prof. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.*, z Vysokej školy ekonomickej v Prahe priblížil vonkajšie a vnútorné podmienky vzniku ČSR a vývoj situácie na frontoch prvej svetovej vojny z pozície centrálnych a dohodových mocností. So zaujímavým príspevkom pod názvom Téměř dobrodružství vystúpil *prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.* Okrem iného poukázal na účasť Vavra Šrobára na samotnom akte vyhlásenia ČSR, keď ako piaty muž sa podpísal pod dokument s názvom Lide československý!, ktorým Národný výbor československý oznámil vznik ČSR. Tak sa Šrobár, ktorý práve 28. októbra 1918 pricestoval do Prahy, stal zvláštnou zhodou okolností jedným z mužov „októbra 1918“. Pôsobenie Vavra Šrobára na poste prvého ministra s plnou mocou pre správu Slovenska zhodnotila pracovníčka His-

Odhaľovanie Pamätnej tabule V. Šrobárovi v Prahe

Pamätná tabuľa V. Šrobárovi v Prahe

torického ústavu SAV v Bratislave *PhDr. Natália Krajčovičová, CSc.* Historik *doc. PhDr. Jozef Harna, DrSc.*, z Historického ústavu AV ČR v Prahe, priblížil cestu Vavra Šrobára k Republikánskej strane. Pracovník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave *PhDr. Peter Zelenák, PhD.*, sa vo svojom príspevku zaoberal Šrobárovými postojmi a názormi na národnostnú otázku v medzivojnovom období. Dva zaujímavé prejavy Vavra Šrobára, ktoré odzneli v Československom rozhlase v roku 1937 priblížil historik a archivár z Bratislavy *PhDr. Ferdinand Vrábel*. O Šrobárovej odbojovej činnosti v rokoch 1939 až 1944 hovorila *PhDr. Daniela Baranová, PhD.*,

pracovníčka Slovenskej pošty v Banskej Bystrici. Vedeckú konferenciu uzatvorila *PhDr. Viera Hlavová, CSc.*, ktorá sa prezentovala príspevkom pod názvom Záverečná etapa politickej činnosti dr. Vavra Šrobára v povojnovom Československu. Nasledovala zaujímavá diskusia, v ktorej účastníci doplnili a obohatili poznatky týkajúce sa Vavra Šrobára ako politika predvojnového a najmä povojnového obdobia.

Po ukončení vedeckej konferencie sa jej účastníci zúčastnili odhalenia pamätnej tabule Dr. Vavrovi Šrobárovi na Kráľovských Vinohradoch v Prahe za prítomnosti popredných predstaviteľov kultúry – ministra kultúry ČR Jiřího Balvína, ministra kultúry SR Mareka Madariča, slovenského veľvyslanca v ČR Petra Weissu a senátora Jaromíra Štětinu. Poslední dvaja spomenutí vo svojich krátkych príhovoroch poukázali na miesto Vavra Šrobára pri budovaní nového československého štátu. Oživením tohto slávnostného aktu bol kultúrny program, v ktorom odzneli slovenské piesne a hra na fujare.

Vo večerných hodinách sa v budove Slovenského inštitútu v Prahe uskutočnil za prítomnosti ministra školstva, mládeže a telovýchovy ČR Dalibora Štysa, ministra školstva, vedy, výskumu a športu SR Dušana Čaploviča, veľvyslanca SR v ČR Petra Weissu, riaditeľa Ústavu politických vied SAV v Bratislave Miroslava Pekníka a riaditeľa Historického ústavu SAV Slavomíra Micháleka spomienkový večer na vznik spoločného štátu spojený s prezentáciou knihy *Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník*. Po otvorení spomienkového večera Radovanom Čaplovičom vystúpil jeho otec minister školstva SR Dušan Čaplovič, ktorý pripomenul a ocenil prácu Vavra Šrobára pri vzniku ČSR. Po ňom sa ujal slova Miroslav Pekník, ktorý ako zostavovateľ spomínanej publikácie predstavil prítomných spoluautorov knihy – Vieru Hlavovú, Nadeždu Jurčištinovú, Zdenka Veselého, Ferdinanda Vrábela a Petra Zelenáka. Tí v krátkosti predstavili svoje príspevky a poukázali na zaujímavosti, s ktorými sa pri ich písaní stretli. Reagovali na otázky prítomných hostí a účastníkov spomienkového večera.

95. výročie príchodu Dočasnej vlády pre Slovensko do Skalice

Skalica, 6. november 2013

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Dňa 28. októbra 1918 bol v Prahe Národným výborom československým oficiálne vyhlásený vznik československého štátu ako jedného z viacnárrodných nástupníckych štátov, ktorý vznikol na troskách bývalej rakúsko-uhorskej monarchie. Slováci sa k myšlienke spoločného štátu Čechov a Slovákov prihlásili prijatím historického dokumentu Deklarácie slovenského národa v Turčianskom Sv. Martine 30. októbra 1918. O týždeň neskôr, 6. novembra 1918 prišla do Skalice Dočasná slovenská vláda na čele s Vavrom Šrobárom, ktorého práve tak ako ostatných jej členov vymenoval pražský Národný výbor československý. Úlohou dočasnej tzv. skalickej vlády bolo oboznámiť obyvateľov západného Slovenska s novou politickou situáciou a so vznikom Československa.

Jedným z referentov tejto vlády bol skalický rodák a lekár Pavel Blaho, ktorý sa výrazne angažoval v osvetovom, ľudovýchovnom a svojpomocnom hnutí, svojimi

Skalica – budova, kde sídlila Dočasná skalická vláda v novembri 1918

postojmi sa zaradil k predným organizátorom slovenského národnoemancipačného hnutia najmä na západnom Slovensku už pred prvou svetovou vojnou. Mal veľký podiel na kultúrnom povznesení a organizovaní hospodárskej emancipácie najmä slovenského roľníctva, vynikol predovšetkým ako praktik hlasistického hnutia, zvýšený dôraz kládol na uvedomovaciu a drobnú prácu medzi ľudom, na ľudovýchovnú činnosť, na zakladanie rozličných spolkov a družstiev. V Dočasnej slovenskej vláde zastával post referenta pre záležitosti administratívy, poľnohospodárske otázky a zásobovanie obyvateľstva.

Práve Pavlovi Blahovi bola pri príležitosti 95. výročia príchodu Dočasnej slovenskej vlády do Skalice venovaná vedecká konferencia pod názvom *Dr. Pavel Blaho po-*

Skalica – Dom kultúry

litik a národnoosvetový pracovník. Podujatie sa uskutočnilo vo veľkej sále Domu kultúry v Skalici a záštitu nad ním prevzalo viacero inštitúcií, a to Trnavský samosprávny kraj (TSK), Záhorské múzeum v Skalici, mesto Skalica, Ústav politických vied SAV v Bratislave, Historický ústav SAV v Bratislave, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce (VŠZaSP) sv. Alžbety v Bratislave a Ústav Dr. Pavla Blahu VŠ ZaSP sv. Alžbety v Skalici. Konferenciu otvorila riaditeľka Záhorského múzea PhDr. Viera Drahošová. S úvodným príhovorom vystúpil primátor mesta Skalice Ing. Stanislav Chovanec. S krátkym príhovorom vystúpila riaditeľka odboru kultúry Úradu TSK dr. Ľubica Malá, ktorá odovzdala primátorovi mesta Skalica pamätnú plaketu Cyrila a Metoda. Slávnostné príhovory predniesli a účastníkov pozdravili dr. Zdeněk Miku-

lička a operná speváčka a profesorka operného spevu na Akadémii umení v Banskej Bystrici *prof. Eva Blahová*, vnučka Pavla Blahu.

Po oficiálnej časti začalo samotné rokovanie vedeckej konferencie, v úvode ktorej vystúpil riaditeľ Ústavu politických vied SAV *PhDr. Miroslav Pekník, CSc.*, s referátom na tému Dr. Pavol Blaho a nové cesty pre slovenskú politiku. Priblížil aktivity Pavla Blahu v predvojnovom období, ako aj po vzniku ČSR a ich význam pre slovenskú politiku. Prečítal tiež príspevok *prof. PhDr. Marcely Gbúrovej, CSc.*, z Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, ktorý osvetlil ideovo-politické názory Pavla Blahu v období jeho pôsobenia v časopise Hlas. Na tento príspevok nadviazala *doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.*, z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorá hovorila o podiele Pavla Blahu na rozvíjaní česko-slovenskej vzájomnosti pred prvou svetovou vojnou a o jeho podiele na prípravách a rokovaní česko-slovenských porád v Luhačoviciach v rokoch 1908 až 1913. Pripomenula aj iné Blahove aktivity v kúpeľnom mestečku Luhačovice, kde pôsobil ako sezónny lekár a predsedajúci samostatným slovenským dôverným poradám. *PhDr. Alena Bartlová, CSc.*, z Historického ústavu SAV v Bratislave sa venovala téme Skalica ako centrum kultúry a politického života na Záhorí pod taktovkou Dr. Pavla Blahu. O „vojenskej kariére“ Pavla Blahu hovoril archivár a historik z Bratislavy *PhDr. Ferdinand Vrábel*, ktorý uviedol viaceré zaujímavosti z pôsobenia Blahu počas prvej svetovej vojny ako lekára.

Životu a aktivitám Pavla Blahu po skončení prvej svetovej vojny bol venovaný poobedňajší blok referátov, ktorý otvoril *PhDr. Peter Zelenák, CSc.*, z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave s príspevkom na tému Pavel Blaho v rámci slovenskej politiky po roku 1918. Priamo na jeho vystúpenie nadviazala *PhDr. Natália Krajčovičová, CSc.*, z Historického ústavu SAV v Bratislave, ktorá hovorila o činnosti tzv. skalickej vlády. Nasledujúci príspevok zaoberajúci sa aktivitami Pavla Blahu vo funkcii prvého predsedu agrárnej strany na Slovensku v rokoch 1919 až 1926, ktorý spracoval pracovník Historického ústavu SAV *Mgr. Matej Hanula, PhD.*, prečítal dr. Miroslav Pekník. Postojom Pavla Blahu k národnostnej problematike venovala pozornosť *PhDr. Zuzana Polačková, CSc.*, z Ústavu politických vied SAV. Na záver vedeckej konferencie odznel príspevok spracovaný *Mgr. Martinom Vaššom, PhD.*, z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave na tému Šesťdesiate narodeniny a smrť Pavla Blahu v agrárnickom diškurze.

Súčasťou osláv bolo odhalenie pamätnej tabule na budove, kde sídlila Dočasná skalická vláda. Tohto aktu sa zúčastnili minister školstva, vedy, výskumu a športu SR Dušan Čaplovič, zástupcovia mesta Skalica a TSK, ako aj účastníci vedeckej konferencie.

Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove

Krosno – Krakov, 29. november – 1. december 2013

Marián VIZDAL, Adriána VOLANSKÁ

Odborné exkurzie Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) sa stali neoddeliteľnou súčasťou vzdelávania v študijných programoch, ktoré inštitút ponúka. Tento akademický rok začal spoznávaním poľských miest Krosna, Krakova a ich okolia. Pre ich výber sa rozhodol predovšetkým garant exkurzií Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., v spolupráci s Mgr. Adrianou Voľanskou, na základe kvalitných možností vzdelávania sa, ktoré spomínané miesta ponúkajú a takmer nevyčerpatelných inšpirácií pamätihodností Krakova a jeho genius loci.

Prvý deň programu bol venovaný Podkarpaciemu múzeu v Krosne. Po prijatí riaditeľom múzea dr. Janom Gancarským bola uskutočnená prehliadka expozícií, ktoré prezentujú vývoj Krosna od praveku po súčasnosť. Okrem archeologickej expozície sú pozoruhodnými výstavnými celkami zbierkové fondy približujúce novoveké dejiny mesta, históriu osvetlovacích zariadení, fotografických dokumentov, ako aj sklárskej produkcie krosnianskej manufaktúry. Hlavným bodom poobedňajšieho programu bola prezentácia skanzenu Karpacka Troja v Trzcinici, ktorou nás sprevádzal jej autor J. Gancarski. Účastníci exkurzie mali možnosť oboznámiť sa s jednotlivými časťami obytných archeologických rekonštrukcií z obdobia doby bronzovej, slovanského obdobia, ako aj s prezentáciou kongresového centra približujúceho najvýznamnejšie archeologické nálezy z blízkeho hradiska. Sugestívnou bola filmová

Rekonštrukcia vstupnej brány do hradiska v Trzcinici. Foto Eduard Kudla

prezentácia dejín Trzcinice ako archeologickej lokality. Na samotnom hradisku bolo možné sa oboznámiť so súčasným stavom experimentálnej rekonštrukcie hradištných segmentov. Úspešnosť projektu podľa slov J. Gancarskeho dokumentuje aj návštevnosť za posledné dva roky, ktorá dosiahla 170 000 návštevníkov. Celoročná prevádzka a bohatstvo ponúkaných akcií v areáli vytvára z Trzcinice najvýznamnejšiu archeologickú lokalitu upravenú ako skanzen. Po komplexnej prehliadke skanzenu nasledoval presun do Krakova.

Sobotňajší program exkurzie sa začal návštevou Wawelu, návštevou kráľovských komnát, galérie, kráľovských hrobiek a katedrály. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, napriek rezervácii prehliadkových trás, dlhodobé čakanie do dohodnutých areálov Wawelu. V sobotu bola absolvovaná prehliadka najstarších historických priestorov Jagellonskej univerzity – Collegium Maius. Hlavným bodom poobedňajšieho programu však bola návšteva expozície starovekého umenia Múzea Czartoryských, ktorého hlavné časti sú v súčasnosti v rekonštrukcii. Osobné voľno niektorí študenti využili na prehliadku Schindlerovho múzea.

Nedeľný program sa začal prehliadkou významnej paleolitickej lokality Jaskyne Nietopierzowej vzdialenej 25 km severne od Krakova, kde nám bol podaný výklad o histórii archeologických výskumov. Po návrate do Krakova sa členovia exkurzie oboznámili so zbierkovými akvizíciami Archeologického múzea, kde sa k vedeniu exkurzie pripojil prof. K. Sobczyk. Záverečným bodom exkurzie bola návšteva krakovského židovského geta Kazimierz, kde bola zhliadnutá Stará synagóga so zbierkou judaík, ako aj židovské pohrebisko.

Program odbornej exkurzie bol realizovaný komplexne v súlade s jej cieľmi, pričom plánované vstupy sa darilo uskutočňovať v dohodnutom čase. S radosťou možno konštatovať fakt, že exkurzia splnila svoj cieľ a to aj vďaka vzornému správaniu sa študentov, ktorí bez žiadnych rušivých momentov zvládli miestami náročnú odbornú časť a v rámci osobného voľna prejavili schopnosť kultivovane sa baviť, za čo im patrí aj vďaka organizátorov.

Študenti na nádvorí Collegia Maius. Foto Adriána Voľanská

Jeden deň vysokoškolákom III.

Prešov, 5. február 2014

Ružena KORMOŠOVÁ

Otázku dôležitosti zabezpečenia integrity a prepojenia stredoškolského a vysokoškolského štúdia si uvedomujú aj vedeckovýskumní pracovníci Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU). Dňa 5. februára 2014 zorganizovali v poradí už tretie stretnutie s históriou pod názvom Jeden deň vysokoškolákom. V tejto netradičnej forme – Deň otvorených dverí Inštitútu histórie – vyše dvom stovkám študentov gymnázií z Bardejova, Prešova, Spišskej Novej Vsi, Košíc, Levoče, Popradu a záujemcom o štúdium histórie, archívniectva a pomocných vied historických, religionistiky a akademických predmetov dejepis v kombinácii pripravili zaujímavé podujatie tematicky zamerané na problematiku Žena a história.

Pre niektorých stredoškolákov to nebolo prvé stretnutie s pracovníkmi inštitútu v tomto akademickom roku, nakoľko sa zúčastnili Dňa otvorených dverí Filozofickej fakulty a vypočuli si blok prednášok historikov z dejín Prešova.

Prítomných stredoškolákov a ich pedagógov privítala doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc., riaditeľka IH FF PU v Prešove. Predstavila pracovníkov inštitútu, ich vedeckovýskumnú prácu na regionálnej, nadregionálnej, celoslovenskej a medzinárodnej úrovni, spoluprácu s viacerými inštitútmi historických vied v strednej Európe a zapojenie do projektov agentúr VEGA, KEGA a APVV. Venovala sa tiež krátkej histórii inštitútu a jeho organizačnej štruktúre. Najdôležitejšiu časť jej príhovoru však tvorilo predstavenie študijných programov na akademický rok 2014/2015 a oboznámenie s podmienkami prijatia na vysokoškolské štúdium.

Pohľad na účastníkov. Foto Ružena Kormošová

Po predstavení pracoviska sa slova ujali renomovaní historici. Pre veľký záujem ich prednášky sa uskutočnili paralelne v dvoch blokoch v dvoch učebniach.

Tematiku žien v histórii uviedol prednáškou na tému *Žena ako sexuálny symbol praveku* doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., ktorý bohatou obrazovou prezentáciou unikátnych archeologických nálezov priblížil zaujímavosti o európskych i slovenských Venušiach a ich rôznych tvaroch. Plastiky nemali viac ako 15 centimetrov a naši predkovia ich využívali aj v podobe príveskov. Vzácnosť artefaktov s dominantnými symbolmi zdôrazňujúcimi poslanie darkyne života podčiarkol prednášajúci informáciami o mladopaleolitickej Moravianskej Venuše z mamutoviny. Torzo sošky patrí k najvzácnejším exponátom Klenotnice Bratislavského hradu.

Po úvodnej prednáške nasledoval príspevok Mgr. Marcely Domenovej, PhD., na tému *Svet a právo prešovských mešťanok v stredoveku*, ktorá na základe rozsiahleho archívneho výskumu priblížila život a postavenie žien v Prešove. Prvý blok programu zavŕšila prednáška PaedDr. Patrika Derfiňáka, PhD., so zaujímavým názvom *Nehanebné, ale krásne...* Podčiarkol, že ženy boli v kaviarňach a lokáloch neprehliadnutelnou senzáciou

Pohľad na účastníkov. Foto Ružena Kormošová

a poodhalil problematiku nevestincov a tzv. animírok (pracovníčok nočných podnikov platených za to, že sa venovali hostom).

Po prvom bloku si stredoškólači prezreli priestory Prešovskej univerzity v Prešove i Inštitútu histórie a stredoškólski pedagógovia diskutovali s ich pracovníkmi. Myšlienku publikovania prednesených príspevkov vo forme zborníka, ktorý by bol k dispozícii učiteľom dejepisu v elektronickej forme na webstránke inštitútu, všetci s veľkým uznaním prijali.

Druhý blok programu otvoril doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., ktorý sa vo svojej prednáške venoval téme *Postavenie žien v Európe od stredoveku do konca novoveku*. Ako podčiarkol, žena si budovala svoje postavenie v spoločnosti od minulosti až po súčasnosť. Či to bude v budúcnosti naopak, či sa o svoje práva budú „boriť“ muži, prenechal na politológov a ekonómov. S osobnosťou *Aničky Jurkovičovej*, ktorá silou ducha pokorila „temnotu doby“, prítomných oboznámila doc. PhDr. Libuša Frankovičová, CSc. V zaujímavej prednáške sa zamerala na dôležité aspekty života tejto prvej slovenskej ochotníckej herečky, dcéry Samuela Jurkoviča, zakladateľa slovenského divadelníctva, manželky štúrovského spisovateľa, politika a publicistu J. M. Hurbana a matky básnika, prozaika a vydavateľa Slovenských pohľadov S. H. Vajanského. Druhý blok uzavrel PhDr. Peter Kovaľ, PhD., prednáškou na tému *Prové dámy – ženy československých prezidentov*, ktorá priniesla pohľad do zákulisia manželského života po boku hlavy štátu. Tvorivú a uvoľnenú atmosféru podujatia doplnili študenti histórie prehliadkou dobových kostýmov.

Podujatie ukončila riaditeľka IH FF PU v Prešove krátkym poďakovaním prítomným za účasť, spoluorganizátorky Mgr. et Mgr. Luciane Hoptovej, PhD., a interným doktorandom za prípravu podujatia. Stredoškólači obohatení o nové vedomosti odchádzali z podujatia s predsavzatím, že sa budú uchádzať o prijatie na štúdium. Tí mladší sa tešia na to, že sa stanú opäť o rok na jeden deň poslucháčmi histórie.

Pohľad na účastníkov. Foto Ružena Kormošová

Úspešná habilitácia Mgr. Jána Adama, PhD.

Prešov, 12. marec 2014

Ján DŽUJKO

Dňa 12. marca 2014 sa v zasadacej sieni Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila habilitačná prednáška a obhajoba habilitačnej práce Mgr. Jána Adama, PhD.

Mgr. Ján Adam, PhD., je aktívnym vedecko-pedagogickým pracovníkom Inštitútu histórie FF PU v Prešove. V súčasnosti je členom Katedry najstarších stredovekých a ranonovovekých dejín. Ako vysokoškolský pedagóg vedie prednášky a semináre z viacerých disciplín a je školiteľom niekoľkým študentom píšucich svoje kvalifikačné – bakalárske, diplomové či rigorózne práce.

V oblasti vedecko-výskumnej činnosti sa venuje slovenským dejinám v stredoveku a ranom novoveku. Pozornosť adresuje hospodárskym a konfesionálnym dejinám v týchto obdobiach. Výsledky svojho doterajšieho výskumu zhrnul tak v monografických prácach, ako aj v množstve odborných vedeckých štúdií a popularizačných príspevkov. Ako vedecký pracovník je tiež členom viacerých grantových projektov VEGA.

Potom, čo prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc., privítala a predstavila prítomných členov komisie i oponentov, prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., začal viesť habilitačné konanie.

Mgr. Ján Adam, PhD., sa po úvodných formálnych náležitostiach začal venovať téme svojej habilitačnej prednášky *Najvýchodnejšie slovenské osídlenie (mimo dnešného územia SR) do roku 1918*. Najprv geograficky vymedzil, o aké územie a teritórium ide. Potom poukázal na skutočnosť, že pri skúmaní etnických pomerov sa, pri nedostatčnom dôraze na historický kontext, možno stretnúť s dvoma chybnými prístupmi: prezintizmom a stacionárnosťou. Pripomenul tiež, že boli to predovšetkým maďarskí a slovenskí jazykovedci, ktorí poukázali na stredoveké osídlenie mimo územia dnešného Slovenska smerom na východ a juhovýchod. Na základe archívneho materiálu následne postupne predstavil lokality so slovenským obyvateľstvom, pričom priblížil aj ich národný život, a to napriek ich okrajovej polohe. Na záver skonštatoval, že slovenské osídlenie oblasti, ktorou sa zaoberal, siaha hlboko do 18. storočia, no iba v prilahlej časti Užskej župy možno počítať s jeho pretrvaním od stredoveku až do 20. storočia.

Predloženú habilitačnú prácu s názvom *Kapitoly zo sociálnych dejín východného Slovenska v ranom novoveku (Hospodársko-spoločenské, konfesionálne a etnické pomery)* rozdelil do troch častí obsahujúcich spolu deväť štúdií. V prvej z nich sa zamerával na tri feudálne panstvá – Michalovce, Skrabské a Užhorod. V prípade Michaloviec a Skrabského išlo o prehľad života na panstve od ich vzniku až po rok 1848. V prostrednej časti sa v príspevkoch venoval rímskokatolíckej (Snina), evanjelickej a. v. (Šariš) a gréckokatolíckej (historiografia prešovského biskupstva) cirkvi. Poukázal na zložitú a spletitú konfesionálnu problematiku na východnom Slovensku od stredoveku. V poslednej časti sa v štúdiách zamerával na otázku asimilácie Rusínov v slovenskom a maďarskom prostredí, slovenského osídlenia východnej časti Užskej

stolice (dnes súčasť Zakarpatskej oblasti Ukrajiny) a jazykovú otázku u evanjelikov na východnom Slovensku v prvej polovici 19. storočia na príklade farskej kroniky zo Soli, okres Vranov.

Nakoľko oponenti habilitačnej práce prof. PhDr. Marie Marečková, Dr.Sc. (Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita v Brne), doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. (IH FF PU v Prešove) a doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (Vojenský historický ústav v Bratislave), ako aj členovia habilitačnej komisie pod vedením jej predsedu prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD. (FF PU v Prešove) nemali k uvedenej prednáške, ako i habilitačnému spisu žiadne pripomienky, po následnej diskusii a komplexnom zhodnotení profilu Mgr. Jána Adama, PhD., odporučili Vedeckej rade FF PU v Prešove menovať ho za docenta v študijnom odbore 2. 1. 7 História.

Fenomén hracích kariet očami súčasníka

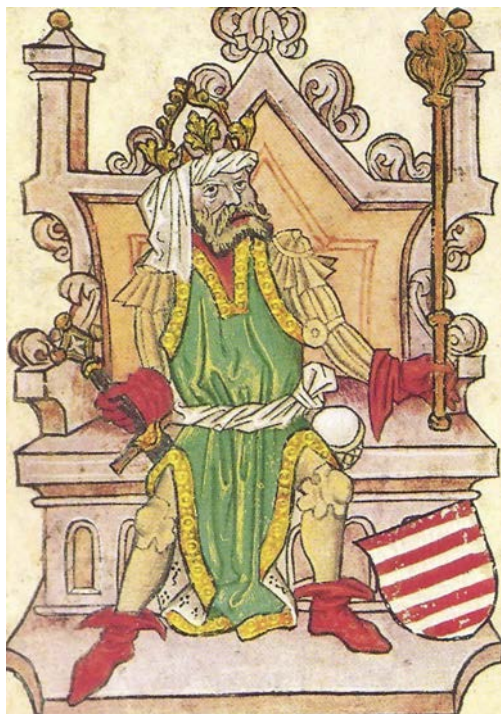
Prešov, 12. marec 2014

Valéria PULENOVÁ

Už piaty rok v poradí sa 12. marca 2014 konalo na pôde Prešovskej univerzity v Prešove odborné podujatie venované archívnictvu a pomocným vedám historickým pod názvom *Fenomén hracích kariet očami súčasníka*. Podujatie bolo zorganizované Inštitútom histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove, a to vedúcou Katedry archívnictva a pomocných vied historických Mgr. Marcelou Domenovou, PhD.

Na odborné podujatie prijal pozvanie pracovník Vojsného historického ústavu v Bratislave doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD., ktorý sa v rámci svojho výskumu venuje medievalistike a vojenským dejinám v období feudalizmu. Na odbornom podujatí vystúpil s prednáškou, ktorá mala názov *Od kráľa po blázna. Nevšedná reflexia stredovekej spoločnosti na hracích kartách*. V úvode priblížil poslucháčom obdobie stredoveku a potom sa zameral na tému hry. Vyzdvihol, že významnou novinkou medzi stredovekými hrami boli karty, ktoré – ako možno konštatovať – boli ázijského pôvodu a do Európy prenikli niekedy v 13. a 14. storočí pravdepodobne vďaka križiakom. V ďalšej časti svojej prednášky venoval pozornosť výkladu o 48 gotických kartách, ktoré znázorňujú viacero postáv stredovekého sveta, najmä dvorskej spoločnosti a označujú sa aj ako viedenské dvorské karty. Popísal jednotlivé karty a uviedol, že funkciu štyroch základných farieb plnili štyri erby, a to ríšskonemecký, uhorský, francúzsky a český. V úvode popisu jednotlivých kariet poznamenal, že karty boli zoradené podľa číselnej hodnoty I až X a najvyššou kartou bol kráľ a po ňom kráľovná. Vladimír Segeš spomenul aj ďalšie informácie o uvedených kartách, napríklad, že karty mali patriť uhorskému a českému kráľovi Ladislavovi V. Pohrobkovi. Ďalej priblížil ich vyhotovenie, rozmery a že na kartách s najnižšou hodnotou boli zobrazení blázni, ktorí sa v rámci hodnotovej skupiny postupne stali žolíkom.

Po odznení prednášky nasledovala diskusia, v rámci ktorej bolo referujúcemu položených niekoľko otázok. Na záver sa vedúca Katedry archívnictva a pomocných vied historických Mgr. Marcela Domenová, PhD., poďakovala doc. PhDr. Vladimíro-

Ukážka karty z archívu
doc. PhDr. Vladimíra Segeša, PhD.

Mgr. Marcela Domenová, PhD., uvádza prednášku doc. PhDr. Vladimíra Segeša, PhD.,

vi Segešovi, PhD., za jeho prednášku a poprialala mu veľa ďalších úspechov. Odborné podujatie sa vydarilo, nakoľko zaujímavá téma prednášky pritiahla v hojnom počte záujem študentov archívnickva, histórie a učiteľstva dejepisu. Napokon podujatie uzavrela samotná organizátorka a vyslovila sa, že v tradícii odborných podujatí sa bude pokračovať aj budúci rok s inou zaujímavou témou a hosťom z oblasti archívnickva a pomocných vied historických.

Doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD., približuje študentom dejiny hracích kariet

„Večery s históriou“.

Prednáška PhDr. Dušana Kováča, DrSc.

Prešov, 18. marec 2014

Peter KOVAL

INŠTITÚT HISTÓRIE Filozofickej fakulty PU v Prešove,
HISTORICKÁ SPOLOČNOSŤ KRÁLOVSKÉHO MESTA PREŠOV
A
UNIVERZITNÁ KNIŽNICA PU v Prešove
si Vás dovoľujú pozvať na prednášku z cyklu

“VEČERY S HISTÓRIOU”
spojenú s prezentáciou autorských publikácií.

František Josef
prednášajúci
PhDr. Dušan KOVÁČ, DrSc.

téma:
**Prvá svetová vojna,
vznik Československa
a slovenská spoločnosť
(1914 - 1918/19)**

Centrálna študovňa Univerzitnej knižnice PU
Ul. 17. novembra č. 1, Prešov
18. marca 2014 o 16,00 hod.

František Josef
Tešíme sa na Vašu účasť!

PHDr. DUŠAN KOVÁČ, DrSc.
je predsedom Slovenskej
historickej spoločnosti pri SAV,
pracovníkom Historického
ústavu SAV a popredným
slovenským historikom.
Svoj vedecký záujem
sústredzuje na dejiny
Slovenska v 19. a 20. storočí.
Je autorom a spoluautorom
viacerých knižných publikácií
a vedeckých štúdií.

Slováci Česi

DEJINY SLOVENSKA

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov zorganizoval v priestoroch Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove zaujímavú akciu. Išlo o jeden večer, kedy časť univerzitného priestoru bola prenechaná vzácnemu hosťovi, poprednému slovenskému historikovi PhDr. Dušanovi Kováčovi, DrSc., predsedovi Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV.

„Večery s históriou“ otvorila riaditeľka Inštitútu histórie doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc., ktorá o. i. predstavila zámer organizovať tieto podujatia v pravidelnom intervale. Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predstavil prednášajúceho. Stručne sa venoval jeho životu a zameriaval sa hlavne na jeho profesionálnu činnosť. Zdôraznil, že vedecko-výskumné zameranie PhDr. Dušana Kováča, DrSc.,

je predovšetkým oblasť slovenských dejín 19. a 20. storočia. Výsledkom jeho činnosti je desiatok vedeckých štúdií a viacero monografických prác. Dr. Kováč, ako uznávaný slovenský odborník, je členom viacerých významných domácich i zahraničných organizácií súvisiacich s vedným odborom história (Česko-slovenská komisia historikov, Slovenská historická spoločnosť a i.).

Toho roku si pripomíname sté výročie vypuknutia prvej svetovej vojny a táto problematika je hľadám asi najdiskutovanejšou historickou témou súčasnosti. Vedomý tejto skutočnosti si aj dr. Kováč vybral za obsah svojej prednášky práve túto tematiku. V úvode zdôraznil, že ide o veľmi rozsiahlu tému, a preto svoje vystúpenie zúžil na šesť okruhov, a tým sa postupne venoval. Svoje vystúpenie začal popisom sarajevského atentátu, ktorý sa stal hlavnou zámkou pre vypuknutie prvej svetovej vojny. Dr. Kováč zastáva názor, že uvedený čin bol už len tou „poslednou kvapkou v pohári“ a aj bez jeho zrealizovania by skôr či neskôr k vojenskému konfliktu došlo. Prítomným poslucháčom potom priblížil stav slovenskej spoločnosti počas prvej svetovej vojny, otázky ohľadom tzv. „karpatskej zimy 1914 – 1915“ a okolnosti, zohrávajúce dôležitú úlohu pri vzniku Československej republiky. Dr. Kováč sa

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., moderoval diskusiu s PhDr. Dušanom Kováčom, DrSc.

vyjadril k vzniku česko-slovenskej myšlienky v rokoch 1914 – 1918 a jej prehlbovaniu. V stručnosti sa vyjadril aj k významu Martinskej deklarácie a stavu slovenskej spoločnosti v čase vzniku ČSR.

Prednáška zaujala zúčastnených, ktorí na záver mali možnosť diskutovať s prednášajúcim na uvedenú tému, čo aj patrične využili. Stretnutie s PhDr. Dušanom Kováčom, DrSc. bolo spojené s prezentáciou výberu knižných prác autora zrealizovanou Univerzitnou knižnicou Prešovskej univerzity. Prvé „Večery s históriou“ boli podľa nášho názoru vydarenou akciou, prostredníctvom ktorej sa podarilo študentom, ale aj širšej verejnosti predstaviť poprednú osobnosť slovenskej historiografie a hlavne zaujímavú historickú tému.

ERASMUS+ mobilita – prednášky PhDr. Jaroslava Pažouta, PhD.

Prešov, 24. – 27. marec 2014

Peter KOVAL

PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.

Inštitút histórie FF PU v Prešove privítal už po druhýkrát na svojej pôde PhDr. Jaroslava Pažouta, PhD., kolegu z Katedry historie Přírodovednej-humanitnej a pedagogickej fakulty Technickej univerzity v Liberci (Česká republika). Išlo o realizáciu pravidelných učiteľských mobilit programu ERASMUS+ konaných na našom pracovisku.

Ako odborníkovi na dejinné obdobie druhej polovice 20. storočia bol dr. Pažoutovi prenechaný priestor na dve prednášky predovšetkým pre študentov odboru história a dejepis v kombinácii, ako aj pre ďalších záujemcov či sympatizantov daného odboru. V prvej prednáške sa dr. Pažout zamerlal na vykreslenie vzniku a činnosti opozície voči vládnemu režimu v Československu v období po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy, teda v čase tzv. normalizácie. Základ

opozície tvorili hlavne predstavitelia proreformných snáh v komunistickom hnutí 60. rokov, ktorí sa práve po auguste 1968 dostávajú na vedľajšiu kolaj a ich aktivity sa postupne stávajú nelegálnymi. Vo svojom výstupe vymenoval viacero opozičných organizovaných skupín, pre laickú verejnosť najznámejší manifest Chartu 77, ako aj nezávislú iniciatívu Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných, ktorá mala za cieľ zhromažďovať informácie o perzekúciách opozície, viesť nezávislé vyšetrovania a zverejňovať ich. V druhej prednáške časovo dr. Pažout ostal v období 70. a 80. rokov 20. storočia a ponúkol študentom výklad o vnútrostraníckom smerovaní Komunistickej strany Československa. Po zastavení tzv. Pražskej jari došlo v rámci tejto strany k reorganizácii vedenia, postupnému odstráneniu reformistov a podporovateľov obrodného procesu z druhej polovice 60. rokov. Vykreslenie tohto procesu tvorilo základ druhého výstupu dr. Pažouta. Obe prednášky sa stretli s veľkým záujmom prítomných, dôkazom čoho bola aj bohatá diskusia nasledujúca po nich.

Dr. Jaroslav Pažout predstavil študentom aj pedagógom z Inštitútu histórie ďalší okruh tém, ktorými sa kolegovia z Katedry historie Přírodovednej-humanitnej a pedagogickej fakulty Technickej univerzity v Liberci zaoberajú. Aj takouto formou sa dajú rozšíriť znalosti o konkrétnych historických problémoch a dá sa získať prehľad o vedecko-výskumnom zameraní zahraničnej historiografie. Na základe toho ja potom možné hľadať prípadný spoločný prienik tém a uvažovať o možnostiach spolupráce, čo je jeden z hlavných cieľov programu Erasmus+.

10. študentská vedecká konferencia Inštitútu histórie

Prešov, 27. marec 2014

Michaela KURINOVSKÁ

Prešovská univerzita v Prešove každoročne poskytuje priestor svojim študentom na prezentáciu výsledkov ich výskumu. V letnom semestri akademického roka 2013/2014 sa tak pod záštitou prof. PhDr. Vasilu Gluchmana, CSc., dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, uskutočnila v poradí už 10. študentská vedecká konferencia a umelecká konferencia. Tak ako tomu bolo po prvýkrát na 9. ročníku študentskej vedeckej konferencie v predchádzajúcom akademickom roku, fakultnému kolu predchádzalo kolo inštitútové, ktoré sa na Inštitúte histórie uskutočnilo dňa 27. marca 2014.

Účastníci inštitútového kola konferencie boli rozdelení do dvoch sekcií podľa stupňa štúdia – v prvej sekcii vystúpili so svojimi príspevkami študenti bakalárskeho a magisterského stupňa štúdia, druhá sekcia bola určená doktorandom.

V prvej sekcii na priebeh konferencie dozerala trojčlenná komisia v zložení: Mgr. Annamária Kónyová, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD. a Mgr. et. Mgr. Luciána Hoptová, PhD. V tejto sekcii odznelo 10 príspevkov venujúcich sa rôznym témam a obdobiam v dejinách. Študenti predstavili nasledujúce príspevky: Bc. Zuzana Mišenková – *Le-tecká archeológia na východnom Slovensku*, Bc. Veronika Drábová – *Hetéry a ich patrónka Afrodita*, Bc. Lukáš Lisý – *Svätopluk, kráľ, či knieža?*, Dominik Burík – *Dejiny a pôsobenie rádu templárov*, Bc. Veronika Novotná – *Účtovné knihy mesta Bardejov ako prameň k mestskému hospodárstvu 17. storočia*, Bc. Peter Žarnovský – *Inventarizácie farnosti Stará Ľubovňa v 17. storočí*, Bc. Renáta Geriová – *Majetok jednej ženy*, Bc. Slavomír Ilavský – *Prejavy nemeckého imperializmu v politike Otta von Bismarcka*, Simona Andrejčinová – *Blokáda Leningradu z pohľadu ruských memoárov* a Erik Ondria – *Americká agresia v Grenade*. Po prezentácii jednotlivých príspevkov nasledovala diskusia, kde položené otázky mohli študentov podnietiť k ďalšiemu zamysleniu sa nad skúmanou problematikou.

Komisia druhej sekcie zložená z doc. PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD., doc. Mgr. Jána Adama, PhD. a PhDr. Petra Kovaľa, PhD. si vypočula spolu 12 príspevkov doktorandov Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Postupne odzneli príspevky Mgr. Adriany Volanskej – *Analýza kamennej štiepanej industrie z polohy Bikoš I., okr. Prešov*, Mgr. Mariany Čentéšovej – *Počiatky šľachtického rodu z Uzoviec v Šariši*, Mgr. Michaely Kurinovskej – *Majetkové spory medzi Spišskou Novou Vsou a rodom Mariáš z Markušoviec v ranom novoveku*, Mgr. Vladimíry Kordaničovej – *Postavenie Židov v Humennom v 18. a 19. storočí*, Mgr. Tibora Dohnanca – *Získanie komárňanského pevnostného systému do služieb uhorskej revolúcie a bojov za slobodu v rokoch 1848/49*, Mgr. Lucie Šteflovej – *Vybrané obce Nitrianskej stolice vo svetle kanonických vizitácií evanjelickej cirkvi a.v. na prelome 19. a 20. storočia*, Mgr. Valérie Pulenovej – *Pôsobenie Révaiho somovzdelávacieho krúžku na Rímskokatolíckom hlavnom gymnáziu v Rožňave*, Mgr. Štefánia Kováčovej – *Vzťahy Pavla Skoropadského a Simona Petľura, dvoch hlavných politických osobností na*

Ukrajine v rokoch 1918 – 1919, Mgr. Zuzany Pivkovej – Pohľad na evanjelické a. v. školstvo, jeho štruktúru a význam na Slovensku v rokoch 1919 – 1939, PaedDr. Milady Kopčányiovej – Postavenie Československej obchodnej akadémie v systéme stredných a odborných škôl v Košiciach v medzivojnovom období, Mgr. Martina Holka – Výstavba kostolov v okrese Humenné v 60-tych a 70-tych rokoch 20. storočia a na záver príspevkov Mgr. Martina Klempaya – Učebnice dejepisu na základnej škole po roku 1989 (súčasný stav – analýza – perspektívy). Členovia komisie a účastníci konferencie kládli v diskusii prezentujúcim otázky vzťahujúce s k ich témam.

Na záver konferencie komisie v oboch sekciách posúdili prezentované príspevky a vyhovujúce príspevky boli odporúčané na prezentáciu do celofakultného kola konferencie, ktoré sa uskutočnilo 29. apríla 2014.

Prednáška v Polskiej Akademii Umiejętności

Krakov, 15. apríl 2014

Peter ŠVORC

Stredoeurópska komisia Poľskej akadémie umení a vied v Krakove (Komisja Środkowoeuropejska Polskiej Akademii Umiejętności) má už dlhoročnú tradíciu. Vznikla v roku 1991 z iniciatívy popredného poľského historika Henryka Batowskiego. V roku 1993 sa z nej vyčlenila Východoeurópska komisia a ako prezrádza jej názov, so špecifickým zameraním na dejiny východnej Európy.

P. Švorc na prednáške v Krakove

Archeológovia a historici, ktorí sú členmi Stredoeurópskej komisie, sa vo svojich výskumoch sústreďujú na dejiny stredoeurópskeho regiónu v širokom časovom zábere. Napriek tomu, sa komisia v prevažnej miere sústreďuje na politické, etnické, kultúrne i cirkevné dejiny bývalého Československa, Maďarska a Juhoslávie, a vzájomné vzťahy uvedených krajín v 20. storočí. Komisia má od roku 1993 aj svoju edíciu, ktorú vedie ako jej vedecký redaktor archeológ a vynikajúci znalec pravekých dejín Slovenska prof. dr. hab. Jan Machnik v spolupráci s prof. dr. hab. Irenou Stawowy-Kawka.

Jednou z aktivít Stredoeurópskej komisie, ktorá mala v roku 2014 35 členov, je aj organizovanie prednášok s historikmi zaoberajúcimi sa dejinami uvedeného stre-

doeurópskeho priestoru. Konajú sa v historických priestoroch Akadémie nachádzajúcej sa v Krakove na ulici Sławkowskiej ako súčasť zasadnutia komisie.

Na zasadnutie Stredoeurópskej komisie Poľskej akadémie umení a vied v Krakove, ktoré sa konalo 15. apríla 2014, pozvala komisia prostredníctvom svojho člena prof. dr. hab. Andrzeja Essena prof. PhDr. Petra Švorca, CSc., z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, ktorý vystúpil s prednáškou *Wcielenie Słowacji do nowego państwa a powstanie Czechosłowacji* [Začlenenie Slovenska do nového štátu a vznik Československa]. Téma účastníkov zaujala, o čom svedčila bohatá a dlhá diskusia, prezrádžajúca veľký záujem poľských historikov o kľúčové obdobia slovenských dejín, ktoré sa priamo alebo sprostredkované dotýkali aj Poľska. Vznik Československa a jeho sformovanie sa do podoby, ako ho poznáme v 20. a 30. rokoch 20. storočia, znamenal

Prof. Machnik pri úvodnom príhovore 2014

aj konfrontáciu s novým zjednoteným Poľskom, ktoré si nárokovalo časť slovenského územia na Orave i na Spiši, rovnako ako v Sliezsku na územie Tešínska, ktoré pripadlo Československu. Aj keď sa v Poľsku slovenskými dejinami zaoberá len nevelký počet historikov, tí z nich, ktorí to robia, ako napr. prof. dr. hab. Ewa Orlof, prof. dr. hab. Andrzej Essen, dr. hab. Andrzej Nowak – členovia komisie a zároveň odborníci na dejiny 20. storočia, či samotný predseda komisie prof. dr. hab. Jan Machnik, patria medzi popredných poľských historikov s veľkým medzinárodným ohlasom.

Diskusia, ktorá sa po prednáške rozvinula, ukázala, okrem iného aj to, že slovenská i poľská historiografia si majú čo povedať a môžu nájsť celý rad spoločných tém tak vo výskume, ako aj pri publikovaní výsledkov svojich výskumov.

O AUTOROCH

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., PhD. (derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

DOHNANEC, Tibor, Mgr. (tibordohn@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín.

ŽZUJKO, Ján, PhDr., PhD. (dzujo@azet.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (lfrank@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HAJDUK, Martin, Mgr. (hajduk.po@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (jurcisin@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KLEMPAY, Martin, Mgr. (klempaymartin@yahoo.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KORMOŠOVÁ, Ružena, PhDr., PhD. (ruzena.kormosova@unipo.sk)

Externý vysokoškolský učiteľ, Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Katedra novovekých a novších všeobecných dejín.

KOVÁČOVÁ, Štefánia, Mgr. (stefi77@centrum.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KOVAL, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KUCÍK, Štefan, PaedDr., PhD. (stefan.kucik@gmail.com)

Vysokoškolský učiteľ, Ústav historických vied a praktickej teológie Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

KURINOVSKA, Michaela, Mgr. (m.kurinovska@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

LIŠKA, Anton, PaedDr. (anton.liska@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Katedra historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove

MELICHÁREK, Maroš, Mgr., PhD. (MelicharekM@seznam.cz)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach

MIKULÍK, Dalibor, PhDr. (hradlubovna@slnet.sk) Riaditeľ Lubovnianskeho múzea - Hrad v Starej Lubovni

PAVELČÍKOVA, Monika, Mgr. (hradlubovna@slnet.sk)

Etnografka Lubovnianskeho skanzenu a múzea v Starej Lubovni

PULENOVÁ, Valéria, Mgr. (valeriapulenova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (psvorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

VIZDAL, Marián, doc., PhDr., CSc. (vizdalm0@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

VOLANSKA, Adriana, Mgr. (adriana.volanska@centrum.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

Autor obálky:

GULDAN, František. Narodil sa v Nitre (1953), tam absolvoval stavebnú priemyslovku. Po skončení Stavebnej fakulty SVŠT v Bratislave (1980) a vojenskej službe v Pohraničnej strážii (1982) pracoval do r. 1989 ako projektant rekonštrukcií v Bratislavskom stavebnom podniku.

Od roku 1974 vystavuje maľby vytvorené autorskou technikou (patinovaná asambláž), plastiky, kresby a grafiku (B-klub, Tatran, Smena, Čedok, podchod Klariská, Dom

umenia – všetko v Bratislave, Olomouc, Praha, Nitra), je členom združenia Gerulata. Po Novembri 89 je redaktorom Verejnosti a poverený vedením SNG (1990). Od 1991 tvorí v slobodnom povolaní. Nasleduje množstvo výstav doma i v zahraničí (Praha, Viedeň, Mníchov, Ottawa, Nitra, Poprad, Medzilaborce, Michalovce, Humenné, Zvolen, Šahy, Brusel, Paríž, Amsterdam, New York).

- Ceny: Čestné uznanie na medzinárodnej výstave Súhry 1992 za dielo Cela (s J. Kodoňom a B. Krausom), Výročná cena časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2002 v kategórii obnova – reštaurovanie za obnovu pamätníka Chatama Sofera v Bratislave (navrhnutý zápis do UNESCO).
- Sympóziá: Andau 1993 – 1994 Rakúsko, Ekoart Osrblie 1993 – 2000, Vilshofen 2001 Bavorsko.
- Realizácie: Kaplnka Charity na Kapitulskej, Pocta Karlovi Krylovi, Obetiam fašizmu a komunizmu Námestie Slobody, Kríž R. Remiášovi, Pomník nenarodeným deťom Modrý kostolík všetko v Bratislave, Kaplnka sestry Zdenky Dolný Ohaj, Nádvorie európskych kultúrnych vrstiev Átrium Šahy.

Venuje sa komornej maľbe, ilustrácii, mozaike, zváranej plastike a kultúrnej publicistike. Žije vo Svätom Juri.

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2014

Ročník / Volume IX

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12014.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-12014.html)

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707